#1
2018–
2019
Scena9
De ce citim puțin în România?
Herta Müller: o cale de scăpare
Artă și mămăligă în Republica Moldova
10 ani la televizor
„Vreau o revoluție culturală!”
Scrisul, abisul și Jon Ronson
Între SF și medicină
De ce-am plecat? De ce m-am întors?
Ce limbă vorbește internetul

Scena9.ro

HOTSPOT
CULTURAL

BRD
GROUPE SOCIETE GENERALE

BRD

GROUPE SOCIETE GENERALE

În 2015, eram curioși să aflăm ce face generația sub 40 în cultura românească. Câteva studii sociologice ne-au ajutat să înțelegem că, pentru români, cultura înseamnă tot figuri mari, emblematice – Cultura cu C mare.

În timpul ăsta, tinerii se adunau în jurul nostru. Le finanțam deja o serie de proiecte culturale, dar de-abia începeam să aflăm ce-i mână în luptă. Ca să-i cunoaștem mai bine, ne-am gândit să le facem portretul. Așa am ajuns la jurnalism. A fost o întâlnire în egală măsură întâmplătoare și necesară.

Astăzi, înțelegem că jurnaliștii sunt cronicarii zilelor noastre, arhitecți constructori de punți, revoluționari, educatori, creatori de emoție. Cu ajutorul lor vrem să punem în practică o piață a ideilor moderne despre cultură, educație și tehnologie. Și ne dorim să adunăm în jurul proiectelor tinere cât mai mulți parteneri care să creadă în ele, la fel ca noi.

Ce-o să fie *Scena9* peste zece ani? E una dintre întrebările pe care ni le punem des. Uneori ne temem că lumea va fi extrem de diferită, iar societatea noastră va fi picat unele examene, poate chiar cele mai importante. Dar jurnalismul ne îndeamnă să vedem în imperfecțiunile lumii în care trăim posibilitățile ei de mai bine.

Viitorul este despre noi, despre cum ni-l construim singuri.

Un proiect: Fundația Friends For Friends

Partener strategic: BRD GROUPE SOCIETE GENERALE

Extinde-ți bula! Ghidează-ți anturajul spre cei mai onești și responsabili autori ai noului jurnalism românesc. Îi adunăm constant prin proiectele Superscrieri: aducem an de an recunoaștere celor ce documentează povești de impact despre realitate, la Gala de Premiere; îi apropiem de voi, cititorii, la Zilele Superscrieri și-i urmărim constant cu Superscrierile Lunii, un best of publicat în fiecare zi de 8 din fiecare lună. Poți contribui direct la dezvoltarea acestei comunități prin donații în schimbul cărora primești cartea Superscrieri 2.0, care regrupează cele mai importante materiale jurnalistice premiate în perioada 2015-2017.

Detalii pe FFFF.RO.

Parteneri de creștere: FAN courier MedLife

Inițiator FFFF: FRIENDS \TBWA

One Night Gallery

CULTURESC SAMSUNG

Descarcă gratuit din Google Play aplicația Culturesc 100 și descoperă prin realitate augmentată povestea din spatele lucrării realizate de Ioana Trușcă pentru One Night Gallery #8.

Aplicația Culturesc 100, realizată de Samsung, încurajează consumul de cultură în rândul publicului tânăr, oferindu-i o experiență culturală inedită, inspirată de tehnologie.

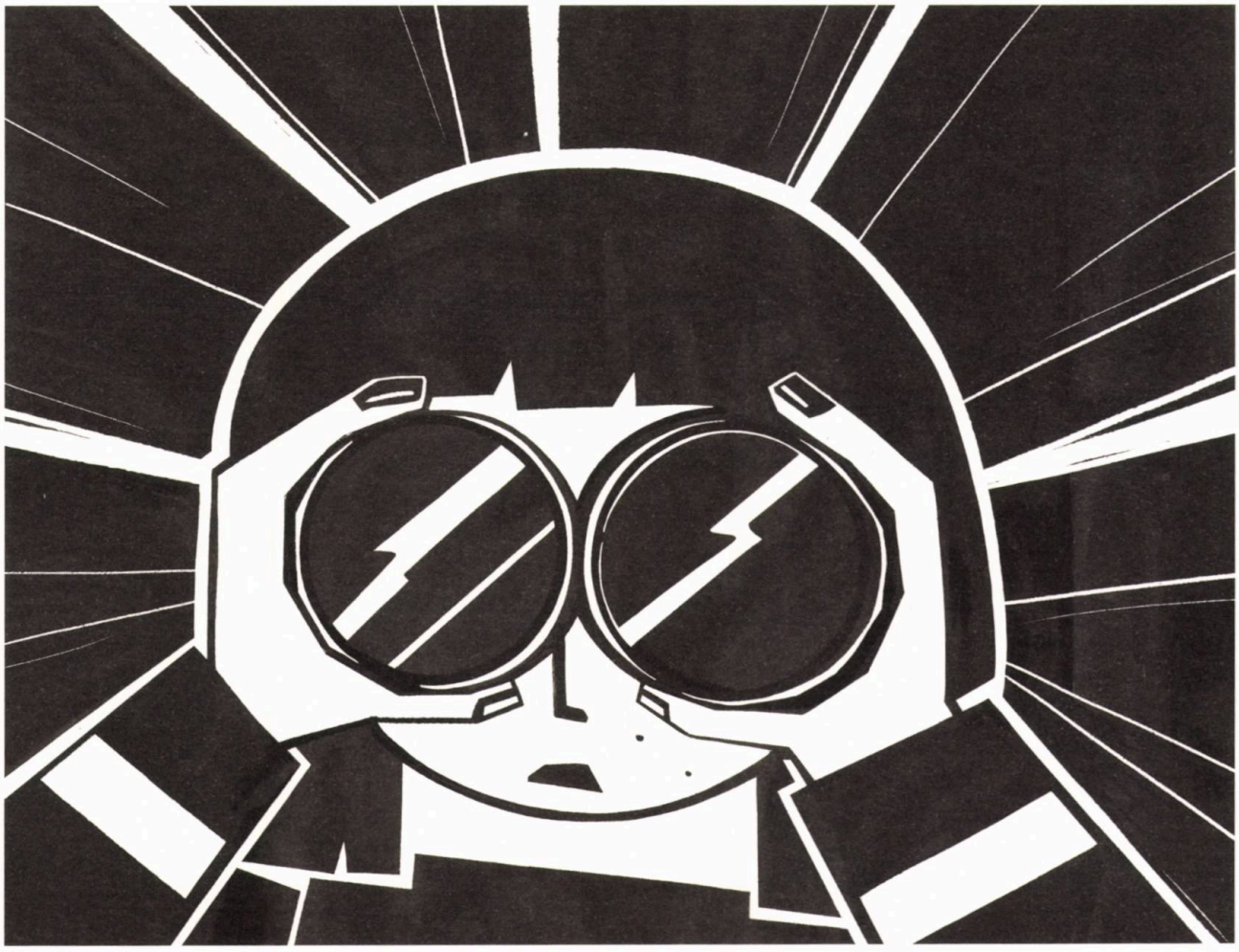

One Night Gallery

Un nou concept de expoziție care susține tinerii artiști și încurajează experiențe artistice alternative, utilizând medii neconvenționale de expunere, precum AR, VR sau video mapping. Prin explorarea graduală a lucrărilor de artă, vernisajele devin experiențe multisenzoriale.

ȘCOALA 9

hotspot educațional

Bifează întrebările la care știi să răspunzi:

- ☐ ***Ce înseamnă un profesor bun?***
- ☐ ***Cum construiesc o relație mai bună cu părinții?***
- ☐ ***Au copiii dreptul la hârtie igienică?***
- ☐ ***Cum supraviețuiesc ședinței cu părinții?***
- ☐ ***Ce fac când am 802 mesaje în grupul de WhatsApp al clasei?***
- ☐ ***Cum trec de primul an de predare?***
- ☐ ***De ce să-i învățăm filosofie pe copii?***
- ☐ ***Cum predai moralitatea?***

Pentru restul, află răspunsurile pe *scoala9.ro*.

creat de: BRD GROUPE SOCIETE GENERALE DOR

cărturești

modul

Găsește-ți inspirația la Modul Cărturești!

Cea mai nouă librărie Cărturești din oraș se află la parterul
Universității de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu,
Strada Academiei 18–20, București.

#ModulCărturești=
librărie de cultură vizuală+
cafenea+
grădină interioară

fundația9

Fundația9 a apărut din dorința unor oameni de a construi. De a susține, într-o manieră inovatoare, pregătirea noii generații prin programe de cultură și educație și de a facilita accesul tinerilor la un sistem de valori bine ancorat în realitate.

Nu ne putem imagina o societate modernă fără o investiție solidă în aceste două paliere importante ale lumii. Din acest motiv, creăm inițiative care (re)valorizează, (re)construiesc, stârnesc dezbateri și generează idei. Proiecte artistice aflate la intersecția dintre știință și artă, întâlniri ce aduc în fața publicului personalități, cunoscute sau discrete, ale lumii noastre contemporane sau programe de finanțare pentru tinerii regizori români.

Printre programele cu care noi, cei de la Fundația9, ne mândrim se numără *Scena9*, publicație de jurnalism cultural, sau Rezidența BRD Scena9, centru cultural destinat tinerei generații de creatori de cultură contemporană, sau Fondul de cinema „Lucian Pintilie", care sprijină filmele de autor semnate de regizori aflați la debut.

Fundația9 este o inițiativă fondată de
BRD Groupe Société Générale.

Ascultă pe vinil unele dintre cele mai puternice cărți ale lumii.

O colecție în premieră în România, de la Editura ART.

audio ART

Edito

12 **Harta fricii și a curajului nostru**
LUIZA VASILIU — PAUL MUREȘAN

14 **Unde suntem?**
S9 — SORINA VAZELINA

18 **5×MM**
VLAD ODOBESCU

26 **S-a rupt lanțul de iubire**
ADELA MARCOV

30 **Un scriitor la Înalta Curte**
MIHAI RADU — ROBERT OBERT

36 **Călătorie în jurul minții lui Florin Chirculescu**
LUIZA VASILIU — ADI TUDOSE

50 **Dinți și rețele**
MIHAI IOVĂNEL

52 **Ce carte să citești despre Corneliu Zelea Codreanu?**
IONUȚ SOCIU

54 **Game over!**
FILIP STANDAVID

56 **Cinema, feminin**
GEORGIANA MUȘAT

58 **Csaba Székely, frate cu Hrabal**
OANA STOICA — RÉVÉSZ PATRIK

Cum arată viețile scriitorilor și scriitoarelor atunci când nu scriu? Mihai Iovănel, cronicarul literar de la Scena9, a răscolit prin jurnale și a scos la iveală câteva pasaje, pe care le-am strecurat pe marginea paginilor din revistă. Spoiler: Cioran fredonează.

60 **Monstrul și pasărea**
LEA RASOVSZKY — BANDI SASHA ROBERT

64 **Altă mămăligă**
VLAD ODOBESCU — IOANA CÎRLIG

78 **Kitul grădinarului călător**
MIRCEA DRĂGOI

80 **Omul călător în timp, noapte de noapte**
ALEX DOPPELGÄNGER — THÈ ORION

82 **Visul meu american**
IONUȚ SOCIU — ROMA GAVRILĂ

92 **2018 în 13 citate celebre**
S9

94 **10 ani pe canapea**
PETRUȚ CĂLINESCU

104 **Cititul după era Sandra Brown**
ANDRA MATZAL — GEORGE POPESCU & VLAD PETRI

124 **centura neagră**
ANA DRAGU

126 **Ispitirea lui Maniu**
RADU PAVEL GHEO — LIVIA COLOJI

130 **O cale de scăpare înăuntru**
HERTA MÜLLER

139 **Pagina de colorat**
S9 — ADELINA BUTNARU

140 **Recuperatorii de trecut**
DIANA MESEȘAN — ARHIVA MINERVA & ROMA GAVRILĂ

152 **Odiseea digitală**
CONSTANTIN VICĂ — OANA BARBONIE

155 **Litera lui Radu**
RADU MANELICI

156 **Limba internetului în 2018**
IOANA PELEHATĂI

162 **7 descoperiri de pe internetul românesc**
S9

166 **Micul prinț din Kladovo**
IONUȚ DULĂMIȚĂ — VLAD BÂSCĂ

176 **Irisz Kovacs își fotografiază adolescența pe film**
IOANA PELEHATĂI — IRISZ KOVACS

182 **Jon Ronson: „Dacă nu aș lucra în fiecare zi, m-aș holba la abis"**
MARIUS COMPER — SORINA VAZELINA

192 **De ce (nu) crezi?**
RADU JUDE & MONI STĂNILĂ

194 **Provocarea altruismului**
CRISTIAN IFTODE — ALINA MARINESCU

198 **Vreau o revoluție culturală!**
IOANA PELEHATĂI — VLAD BÂSCĂ

Am calculat timpul de lectură în condiții de laborator. Tu citește în ritmul tău.

Scena9

Publicație editată de Fundația9

EDITOR COORDONATOR
Luiza Vasiliu

EDITOR
Andra Matzal

REPORTERI
Ionuț Dulămiță
Diana Meseșan
Vlad Odobescu
Ioana Pelehatăi
Ionuț Sociu

DESIGNER
Radu Manelici (Faber Studio)

ILUSTRAȚIE COPERTĂ
Adelina Butnaru

DTP
Aurelian Ardeleanu

CORECTURĂ
Adrian Nicolae Crețu

DIRECTOR FUNDAȚIA9
Anca Drăgoi

COMUNICARE
Liliana Niculescu

OFFICE MANAGER
Sabina Țacu

DISTRIBUȚIE
Adrian Hariga

PRODUCȚIE
Laura Abrihan

MULȚUMIRI SPECIALE
Cosmina Frâncu
Flavia Popa
Mircea Tomescu

CAMPANIA DE COMUNICARE
Gavrilă și Asociații

COLABORATORI

TEXTE
Marius Comper
Alex Doppelgänger
Ana Dragu
Radu Pavel Gheo
Cristian Iftode
Mihai Iovănel
Radu Jude
Adela Marcov
Herta Müller
Georgiana Mușat
Mihai Radu
Lea Rasovszky
Filip Standavid
Moni Stănilă
Oana Stoica
Constantin Vică

ILUSTRAȚII
Oana Barbonie
Livia Coloji
Mircea Drăgoi
Roma Gavrilă
Alina Marinescu
Paul Mureșan
Robert Obert
The Orion
Sorina Vazelina

FOTOGRAFII
Vlad Bâscă
Petruț Călinescu
Ioana Cîrlig
Vasile Dorolți
Silviu Gheție
Irisz Kovacs
Vlad Petri
George Popescu
Horia Sabou
Hajdu Tamás
László-Tibor Olah
Adi Tudose

Str. Vasile Conta, nr. 4, etaj 2, apartament 2
Sector 2, 020953, București

editorial@scena9.ro

www.scena9.ro

ISSN 2602-0408
ISSN-L 2602-0408

Revistă tipărită de Peggy Production
la tipografia Visual Promotion

COPERTĂ
CULORI
Pantone 1785 C
Pantone 253 C
Pantone 801 C
Pantone 804 C
HÂRTIE
Olin Regular High White 300 g/m²

INTERIOR
CULORI
CMYK
Pantone 804 C
HÂRTIE
Arctic Volume Ivory 130 g/m²
Olin Regular Natural White 120 g/m²

CARACTERE
Alverata & Capitolium 2 (Gerard Unger, TypeTogether)
Gemeli Micro (Jean-Baptiste Levée, Production Type)
Action Condensed (Erik van Blokland, Commercial Type)

S9

3 min.

Edito

Harta fricii și a curajului nostru

LUIZA VASILIU
text

PAUL MUREȘAN
ilustrație

302 minute. Atâta înseamnă pentru tine primul număr din revista *Scena9*. 302 minute de lectură adâncă, 302 minute fără mailuri și telefoane, 302 minute de adăpost pe timp de furtună. Ca orice tipăritură înzestrată cu puteri supranaturale, și revista asta e făcută ca să te prindă în paginile ei. I-am construit de la zero rotițele și mecanismele, i-am uns balamalele articolelor și i-am pus la încercare, de mai multe ori, misiunea și rostul. Acela de a trage aer adânc în piept și de a înțelege câte ceva din ce ni se întâmplă.

1 an. Atâta înseamnă pentru noi, jurnaliștii, primul număr din revista *Scena9*. În vara lui 2017 am pus pe hârtie un plan editorial pentru ieșirea în lume a unei reviste de cultură, idei & societate așa cum ne-am fi dorit dintotdeauna să găsim în rafturile de la noi. Jumătate jucăușă, jumătate serioasă, curioasă, atentă la nuanțe, un instrument de pus pe gânduri într-un peisaj trist pentru jurnalism. Ziarele cele mai importante din România și-au scăzut grav tirajele (după ce și-au desființat inclusiv paginile de cultură), iar publicul și-a pierdut încrederea în presă, scufundat într-o mare de *news* și *fake news*, pro și contra, alb și negru, noi și ceilalți.

Aproape 3 ani. Din mai 2016 scriem în fiecare zi pe Scena9.ro despre ideile care ne preocupă, despre artiștii care ne fură inimile și ne fac creierele să zbârnâie. Cultura nu-i doar o sumă imaterială de idei și concepte, bune de pus în fraze mari și apretate, cultura suntem noi, oamenii, și ideile noastre, firele pe care le întindem de la unii la alții, cuvintele pe care ni le spunem, gesturile care ne însoțesc viața.

Așa că am plecat în explorare. Pe-afară, lumea părea că se închide peste noi, ne îngropam în fiecare zi în vești proaste și noi motive de disperare. Pe dinăuntru, recuperam ceva ce părea pierdut.

Peste 50 de oameni. Asta mai înseamnă pentru noi primul număr din revista *Scena9*. Sunt zeci de scriitori, jurnaliști, fotografi, ilustratori care au plecat cu noi în călătorie, convinși cu toții de un plan comun: atunci când lumea pare c-o ia razna, singura variantă e să continui să faci cât mai bine ce știi să faci. Și să te străduiești să vezi lucrurile așa cum sunt, nu așa cum îți imaginezi tu că sunt. Și să le spui și altora ce vezi. Fără ei și fără încrederea lor, revista asta n-ar fi existat.

Ne-am uitat în jur și am văzut: că citim puțin, dar facem eforturi, că ne-am îndepărtat unii de ceilalți, dar facem eforturi, că nu prea mai înțelegem ce ni se întâmplă, dar facem eforturi. Am văzut o regizoare din Serbia mutată de 10 ani în România, care a filmat o iubire gay într-un ghetou, un scriitor copleșitor care folosește des bisturiul într-un spital din București, o artistă romă care pune pentru prima dată într-un spectacol cei 500 de ani de sclavie a romilor, am văzut că viața într-un oraș mic se scurge altfel decât o simțim cu ochi de Capitală, că justiția se prăbușește sub greutatea propriilor dosare, că artiștii din Republica Moldova își simt țara ca pe o trădare. Am văzut ce ne macină și nu ne lasă să dormim și am așezat totul în 208 pagini.

Le-am alintat în toate felurile: almanah, atlas, cărțoi, print dolofan. O arătare ciudată într-o lume digitală, un OZN din vremurile în care telefoanele aveau fir, timpul nu aluneca în gaura neagră a Facebook-ului și internetul era doar un vis în mintea umanității. Iar dacă cineva descoperă revista peste încă 100 de ani de România, ar trebui să găsească în ea, ascunsă printre rânduri, harta fricii și a curajului nostru. Așa cum eram în 2018/2019, când ministerele pompau bugete uriașe în prostii, artiștii independenți își construiau buncăre de supraviețuire, iliberalismul era un cuvânt nou în vocabular și cea mai mare întrebare era dacă plecăm sau rămânem în țară.

Revista asta e un test. Dacă funcționează și ajunge la tine, dacă îți poți face din ea cazemată de liniște și vitamină de înțelegere, dă-ne un semn. Înseamnă că am trecut testul.

P.S.: Acest editorial a fost scris într-o dimineață călduță de noiembrie, într-o cafenea din București, cu piesa „Can I Kick It" de la A Tribe Called Quest pe *repeat*. „If you feel the urge to freak, do the jitterbug / Come and spread your arms if you really need a hug" (în traducere liberă: „Dacă simți nevoia s-o iei razna, joacă țonțoroiul / Hai, deschide brațele dacă-ți trebuie o îmbrățișare").

Paul Mureșan e autorul unora dintre cele mai frumoase animații românești din ultimii ani. *Pui de somn* și *Mamă, tată, trebuie să vă spun ceva* sunt pe YouTube.

Unde suntem?

O colecție de cifre și statistici între care se zărește România din ultimii ani.

6 min.

SORINA VAZELINA
ilustrații

În ceea ce privește percepția locuitorilor despre corupția propriei țări, suntem în top 3-ul Europei: la egalitate cu Grecia, depășiți doar de Ungaria și de Bulgaria.

Abandonul școlar a crescut de la 17,3% la 18,5% între 2013 și 2016.

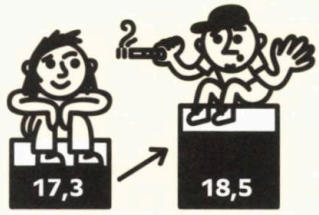

Doar 30% dintre românii cu vârste peste 16 ani spun că au fost la un eveniment sportiv sau cultural în ultimul an.

România e pe ultimul loc din Uniunea Europeană la cheltuieli pentru cultură. Fiecărui locuitor îi revin 97 de euro pe an, cea mai mică sumă din UE.

Jumătate dintre copiii din România trăiesc în sărăcie. Tot locul întâi în Europa.

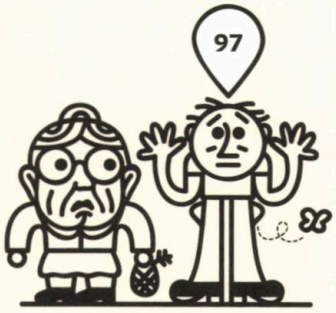

Jumătate din populația României suferă de pe urma lipsurilor materiale și a problemelor sociale, o cifră-record în UE.

1 din 2 părinți crede că bătaia este spre binele copilului.

România e penultima țară UE în ceea ce privește ponderea cheltuielilor pentru cercetare și dezvoltare în Produsul Intern Brut. Aceste sume reprezintă 0,48% din PIB, în condițiile în care procentul la nivel european este de 2,03%.

Dintre toate instituțiile, românii au cea mai mare încredere în pompieri (83%). Urmează școala, armata și biserica. Doar 25% dintre români spun că au mare încredere în guvern.

O treime dintre români au trei televizoare în casă. Media zilnică de uitat la TV e de peste 5 ore în România – una dintre puținele țări europene unde oamenii se uită din ce în ce mai mult la TV.

În 65,6% dintre gospodăriile din România există un calculator, iar 68% dintre ele au acces la net.

Dintre europenii aflați pe rețelele sociale, românii au cea mai mare încredere în știrile și informațiile pe care le găsesc acolo – 59%.

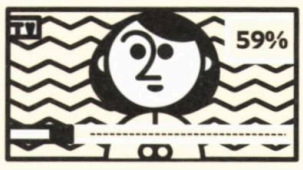

Peste 30% dintre români cred știrile false. 57% dintre români spun că nu au încredere în mass-media.

Românul statistic petrece, în medie, 9 minute și 56 secunde pe Pornhub, mai puțin cu 19 secunde decât media globală. Cel mai căutat termen este „Romania".

România ocupă primul loc între țările europene în ceea ce privește proprietatea personală. 96% dintre români sunt proprietari de locuințe, cu mult peste media europeană de 69,3%.

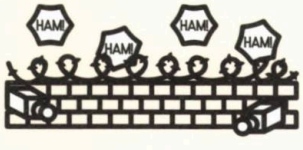

48,4% dintre români trăiesc în locuințe supraaglomerate – cel mai mare procent dintre țările europene.

55% dintre români preferă un loc de muncă mai prost plătit, dar care le oferă mai mult timp liber.

România are a doua cea mai rapidă rată de migrație din lume, după Siria. Suntem cei mai pe fugă europeni.

[mai 1914] Azi e duminică. Plouă firav și păsările ciripesc. Mirosse a mâncare și cineva toacă varză.
Katherine Mansfield, *Jurnal trist*

În 2017, aproape 20% dintre românii cu vârste între 20 și 64 de ani locuiau oficial în altă țară din Uniunea Europeană.

Doar 2 din 10 români ar accepta în familie sau printre prieteni persoane de altă etnie.

România va avea cu câteva milioane de locuitori mai puțin în 2060. Institutul Național de Statistică estimează că descreșterea va fi între 3,6 și 8,8 milioane de persoane.

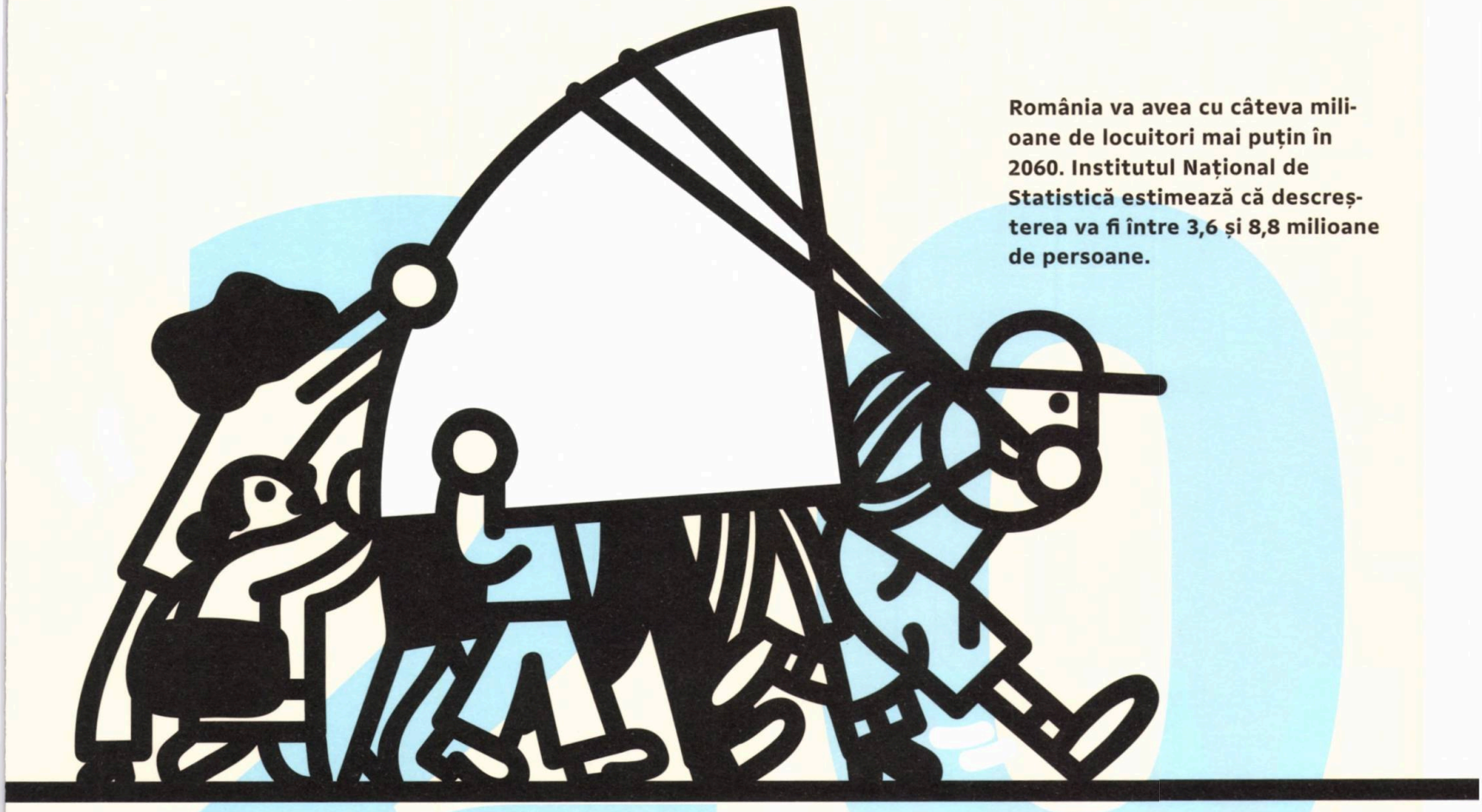

SURSE

The Calvert Journal
Adevarul.ro
Eurostat
Globsec
Institutul Național de Statistică
Digi24.ro
Pornhub
Transparency International
World Vision România

Sorina Vazelina e una jumătate designer grafic, un sfert ilustratoare și o pătrime autoare de benzi desenate. Pe Scena9.ro, de la început.

5 MM

5 fotografi îți arată Baia Mare.
Iar Baia Mare e orice oraș din România.

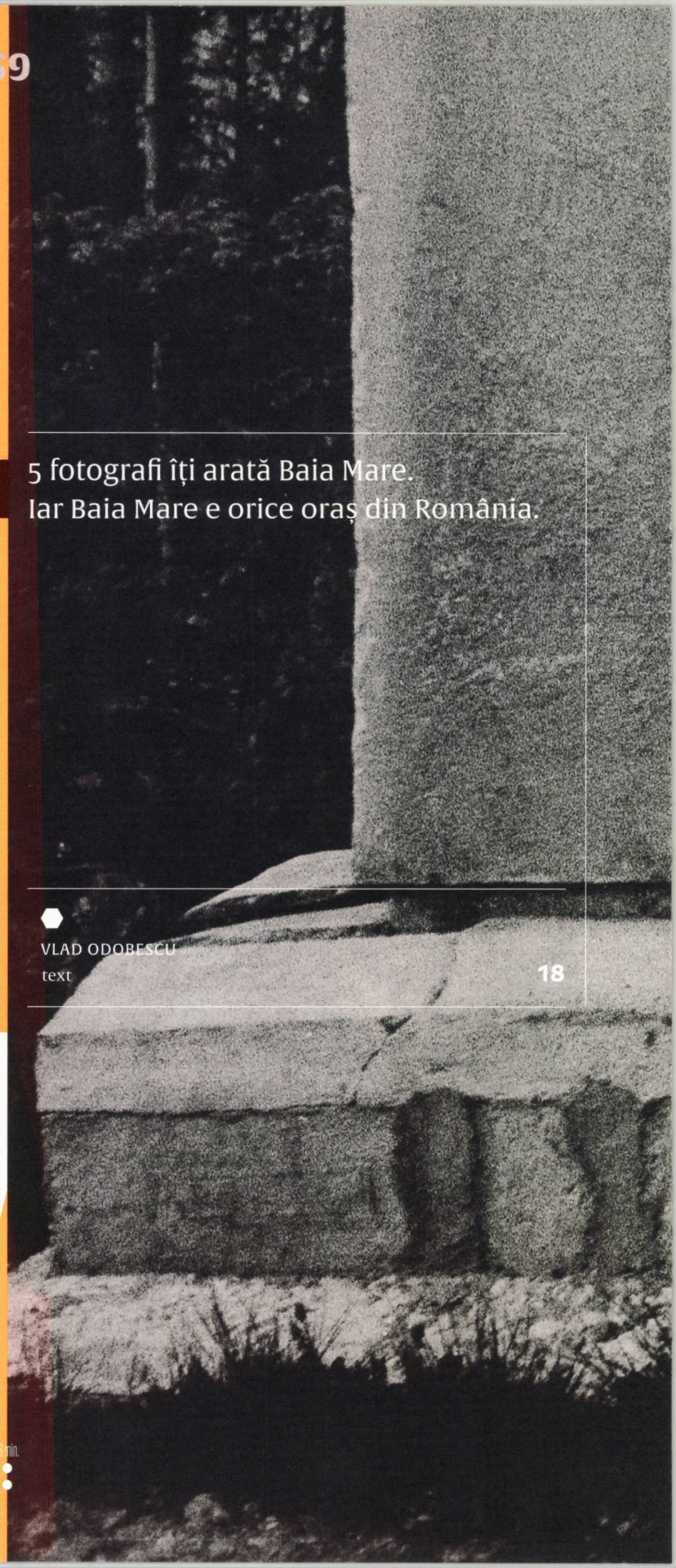

VLAD ODOBESCU
text

6 min.

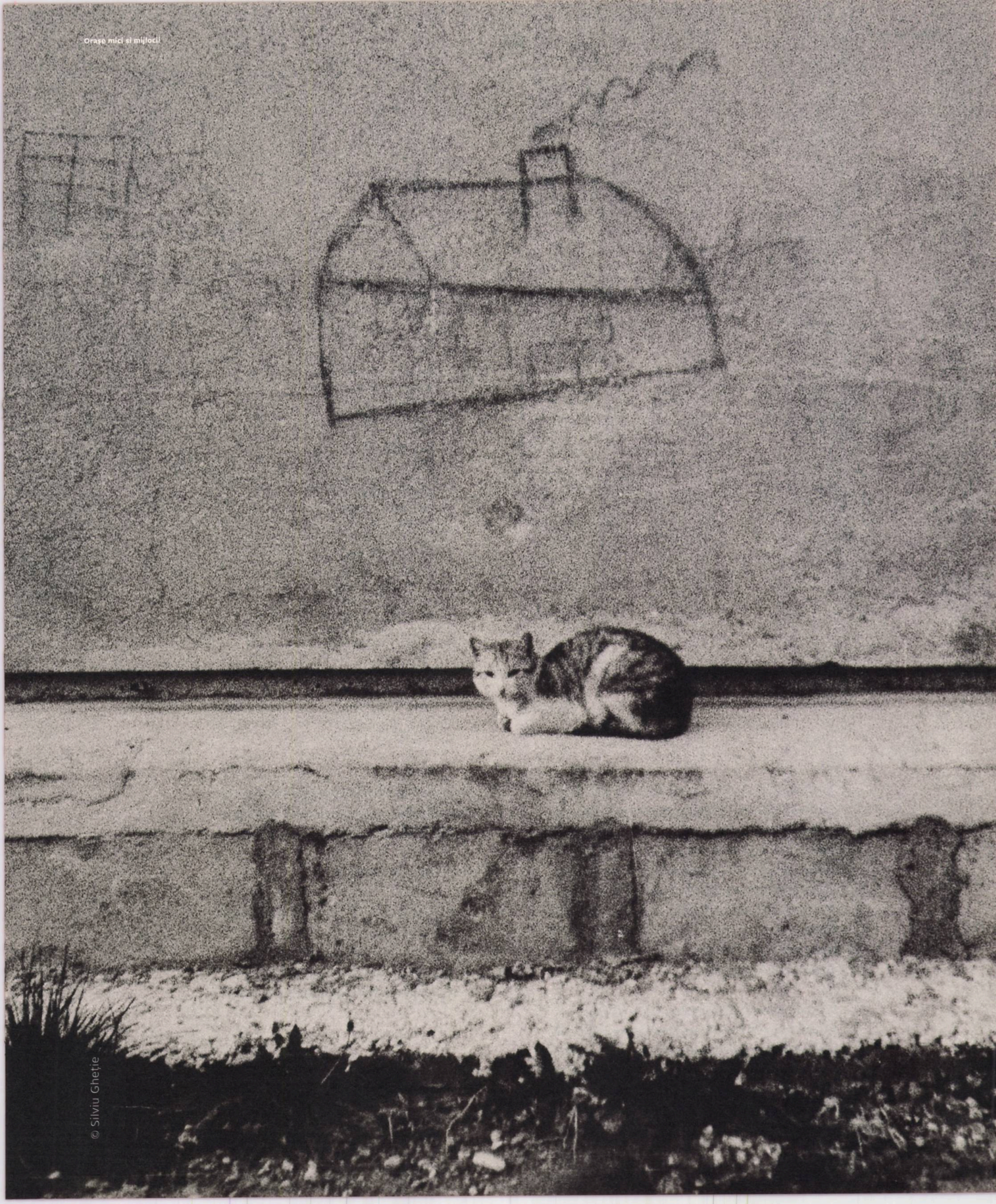

© Silviu Ghețe

BAIA MARE, ÎN CIFRE

123.738 locuitori la recensământul din 2011, cu 14.000 mai puțini decât în 2002

236 km² este suprafața orașului

1329 este anul în care Baia Mare e atestată documentar

2011 este anul în care primarul Cătălin Chereches a început construcția unui zid înalt de trei metri care să izoleze romii de restul locuitorilor

70% este procentul cu care Chereches a câștigat alegerile pentru Primărie în 2016, pe când era în închisoare

În mod normal, n-ar fi mare lucru de spus despre Baia Mare de azi: industria cea grea din vremea comunismului s-a dus și cu ea s-a evaporat și o parte din populație. Orașul s-a decojit până la priveliștea aceea pe jumătate fistichie, pe jumătate cenușie, care pare de oriunde din România. Însă printre garaje și fântâni arteziene, pe sub balcoane vopsite, printre crucile cimitirelor, pe trotuare mișună o lume colorată, și câțiva oameni chiar o scot la lumină.

Hajdu Tamás, Vasile Dorolți, Silviu Gheție, László-Tibor Olah și Horia Sabou sunt fotografii neoficiali ai orașului, oamenii care fac Baia Mare cunoscută prin *The Guardian* sau *The Independent*. Se plimbă pe străzi – adesea împreună – și-i caută colțurile, personajele și interacțiunile care-s mereu undeva între comic și trist.

Îmi imaginez Baia Mare recompusă în amănunt din fotografiile lor, ca într-o mărturie colectivă onestă despre un oraș al României de azi.

Până una-alta, i-am întrebat:

1. Cum ai descrie, pe scurt, Baia Mare unui străin de oraș?
2. Cum te-ai apucat de fotografie?
3. Ce aventuri presupune, de obicei, o ședință de fotografiat prin oraș?

Hajdu Tamás

Hajdu Tamás e de profesie veterinar. În copilăria petrecută în Șimleu Silvaniei, tatăl său – de profesie stomatolog, dar cu aplecare spre pictură, fotografie și sculptură – i-a atras atenția asupra detaliilor, a lucrurilor „mici și inutile". În detalii e de fapt toată frumusețea, a aflat Hajdu Tamás. Când era mic, una dintre imaginile sale a fost expusă la *Nufărul*, un salon de fotografie din Oradea. A luat atunci mențiune sau ceva.

1 „Noroc bun."

2 Tot timpul exista în preajmă un aparat foto, era ceva normal să o apuc pe drumul ăsta, îmi era la îndemână.

3 Cel mai des mă întâlnesc cu faza cu „de ce pozați?" Mai ales că pozez în spatele blocurilor: garaje sau câte-o mașină veche. Toată lumea crede că sunt de la Primărie, că le fac dosar și că o să aibă probleme. E foarte greu să-i explici cuiva că pozezi o Dacia veche pentru că „uite ce frumos cade lumina pe ea".

FB.com/hajdutomi
Instagram: @pleshuv

Vasile Dorolți

Pe site-ul grupului fotografic „7 zile", Vasile Dorolți se prezintă ca fotograf amator autodidact, membru în asociații și cluburi în care e mereu ales în mod democratic președinte și apoi complet ignorat, nostalgic diaporamist și veșnic îndrăgostit de fotografia alb-negru.

1 E cu blocuri, cu parcuri, cu un cer unic, cu o lumină de aur, de smarald. E poluat. E un oraș norocos (și nu neapărat pentru că aici m-am hotărât să trăiesc eu). Aici sunt o mare parte dintre cei mai „tari" fotografi români din ultimii 25 de ani. Aici e raiul fotografilor pe Pământ: Maramureșul.

2 Am primit în liceu un aparat foto de la profesorul de română, „ca să mă antrenez". Era aparatul liceului, dar dom' profesor a zis că pot să fac ce vreau cu el. Tocmai mă declarase un mic geniu al fotografiei, pentru că la ultima serbare am reușit să fac 36 de poze clare și bine expuse cu un aparat nemțesc altoit cu un bliț rusesc primitiv și un film românesc de fix 36 de cadre. Așa ceva nu se mai văzuse la cercul foto. Așa că am luat aparatul într-o mână, mi-am luat prietena cu cealaltă mână și ne-am pozat fericiți în fața celor mai frumoase realizări ale comunismului: Casa de Cultură, Palatul Administrativ, Cinematograful.

3 O aventură e când constați că ai uitat acasă bateria de rezervă. Apoi sunt cele obișnuite: priviri „prietenoase", „alo, domnu', nu faceți poze!!!", „n-auzi, șefu', ce spun?", „de la ce ziar ești?", „de la niciun ziar", „da' de ce faceți poze aici?", „așa, de-amorul artei", „eiiii!, hai că nu vreți să spuneți... Cine știe unde dracu' ne vedem, mai bine nu...", „Gata, încetați cu aparatu' ăla, v-am spus!..."

FB.com/dorolti
Instagram: @dorolti

Silviu Gheție

La începutul anilor '90, înainte de a absolvi secția Mine a Universității din Baia Mare, a participat la un curs de fotografie de opt luni, organizat de Casa de Cultură a Sindicatelor Baia Mare. Între altele, a făcut fotografie de platou la filmele lui Radu Jude și ține un curs de fotografie, Școala-9.ro. Cel mai nou proiect pe care l-a curatoriat se numește „Memento mori" și e despre relația noastră cu moartea.

1 Baia Mare este un oraș cu împrejurimi minunate și un muzeu de artă foarte interesant.

2 Demult tare, am plecat cu prietena la mare și am împrumutat un Smena de la un coleg. Mi-a plăcut cum au ieșit pozele și am continuat.

3 Cea mai mare aventură când pozez prin oraș este să observ o situație cu potențial fotografic și să fiu în stare să o înregistrez fără să îi știrbesc din sensurile observate inițial. Uneori, lucrurile se petrec atât de repede, încât înțelegi ce s-a întâmplat abia după ce ai apăsat pe declanșator. În cazul în care pozezi oameni, este și mai complicat, pentru că e foarte greu să apeși pe trăgaci înainte ca ei să observe și să îți strice poza. Mai sunt și aventuri care apar din relațiile cu subiecții: câteodată, oamenii reacționează violent și, dacă nu ești pregătit pentru așa ceva, poate deveni destul de neplăcut.

FB.com/silviu.ghetie
Instagram: @silviughetie

László-Tibor Olah

E băimărean prin adopție: e de loc din Salonta și și-a petrecut o bună parte din tinerețe în Timișoara. Vede orașul cu alți ochi decât cei care-au copilărit în Baia Mare: el n-a trăit aici nici prima zi de școală, nici primul sărut și de asta crede că îi e mai ușor să fie obiectiv față de cele întâmplate în jurul său azi. Trăiește orașul, cu bune și cu rele, prin ochiul camerei.

1 Baia Mare este un oraș cu o istorie frumoasă, însă prezentul este discutabil.

2 Totul a început în anii '80 cu un aparat Smena 8M și cu camera obscură a Cooperativei Meșteșugărești din orașul natal.

3 În cazul acestui stil de fotografiat, nu prea putem vorbi de aventuri. În schimb, pentru mine reprezintă o formă de relaxare, meditare, mulți kilometri pe jos, o cafea bună, o țigară, discuții cu prieteni sau chiar cu oameni total necunoscuți.

laszlo-tibor.blogspot.ro
Instagram:
@olah_laszlo_tibor

Horia Sabou

Este de profesie economist. Când iese cu aparatul pe stradă, e atent la oameni și situații. Are fler și viteză, știe să extragă extraordinarul din banal.

1. Baia Mare este un oraș cu un trecut minier, uneori misterios, de cele mai multe ori liniștit, care din când în când poate părea plictisitor.
2. Curiozitatea și pasiunea pentru fotografie au început prin anii '90, când am primit cadou un aparat foto pe film. Mi-am fotografiat colegii, devenind astfel fotograful oficial al clasei. Încă de atunci am simțit că pot să surprind stările oamenilor într-un mod cât mai creativ. În ultimii doi ani, majoritatea fotografiilor sunt realizate în mediul public, unde pot să regăsesc stări și situații pe care le armonizez cu geometria ambientului, astfel încât să pot stârni sentimentele privitorului, să-l fac părtaș la scenă, să-i trezesc amintiri, să-l fac să zâmbească.
3. O ședință foto prin oraș presupune o experiență dătătoare de adrenalină, o aventură în spațiul urban care, aproape de fiecare dată, se finalizează cu o porție de socializare la o cafea bună. :)

FB.com/horia.sabou
Instagram ca @sabouhoria

S-a rupt lanțul de iubire

5 min.

Et

Un bilanț subiectiv pe repede înainte, la un an de când am lăsat Bucureștiul pentru o altă capitală europeană.

ADELA MARCOV
text și imagini

Am ajuns în Bruxelles din pură întâmplare. O conversație pe LinkedIn, un interviu și pe urmă, brusc, panică – ce fac? Chiar plec din țară? Cochetam de mult cu ideea, dar aveam în minte alte destinații. Visam la bere cu prietenii despre cum ar fi să ne retragem într-o zonă călduroasă precum Spania ori Portugalia, să creștem oi în Noua Zeelandă ori să o ardem hipsterește în Berlin. Totul plutea într-o ceață de posibilități multiple, însă nu făceam nimic pentru a le concretiza. Până la urmă, soarta a hotărât pentru mine și am decis s-o ascult.

Aveam un job OK, abia îmi cumpărasem o casă în București, îmi permiteam să ies în oraș la cârciumi nejustificat de scumpe și să fac măcar două vacanțe pe an în afara țării. N-am plecat pentru un salariu spectaculos mai mare. Am plecat pentru că simțeam că mă sufoc. Că trăiesc oricum un soi de exil în bula mea de prieteni, că am obosit de ieșit pe străzi și de înfruntat indiferența majorității. Că nu am vocația apostolatului și nu vreau să mă implic în politica românească pentru că nu mă țin nervii.

Pentru că am văzut că se poate și altfel, am hotărât că îmi sunt datoare să încerc și altceva. A fost ca o evadare dintr-o relație toxică. La un moment dat s-a rupt lanțul de iubire și am realizat că nu mă simt datoare cu nimic locului în care întâmplător m-am născut și unde am rămas din inerție aproape 40 de ani. Că depinde de mine să trăiesc așa cum cred eu de cuviință. Vine o clipă în care lucrurile se strică iremediabil și e mai bine să meargă fiecare pe drumul lui. Fără regrete, fără vinovății. Pur și simplu, nepotrivire de caracter. Adio, deci, patria mea, cu î din i, cu â din a.*

Începutul n-a fost tocmai ușor. Am alternat momentele euforice gen „am făcut-o și pe asta!" cu nopți de nesomn și boceală în care m-am întrebat de ce n-am rămas în disconfortul ăla călduț, că totuși era un rău cu care mă obișnuisem, că în fond și la urma urmei poate nici nu era chiar așa de rău. Primele două luni au fost un test al singurătății în care am făcut o echilibristică obositoare între un job nou și varii mărunțișuri administrative. Totul părea că durează exasperant de mult – un cont la o bancă locală, o instalare de net + TV (patru săptămâni pentru o asemenea operațiune mi s-ar fi părut de neimaginat în România), înregistrarea la administrația de sector (începută în noiembrie 2017 și finalizată în a doua jumătate a lui februarie 2018). Am blestemat birocrația belgiană atunci când doamna de la Primărie mi-a respins dosarul cu toate actele pentru că aveam o copie alb-negru de pașaport și ea dorea una color. Apoi am aplaudat eficiența companiilor de utilități care au rezolvat toate formalitățile de transfer al contractelor prin mail și telefon, fără cereri scrise și timp pierdut.

Totul mi se părea diferit aici, de la faptul că n-am reușit să găsesc ouă în prima vizită la supermarket (pentru că, hei, aici ouăle nu se țin la frigider!), până la politica de *home delivery* de la IKEA, care te obligă să rezervi locuri de parcare de la Primăria locală. Toate lucrurile astea altfel mi se păreau greșite, revoltătoare, de neînțeles – asta până am început să mă gândesc că da, poate și vânzătorii au dreptul la duminici libere, poate că e OK ca oamenii care livrează diverse să nu blocheze străzile după cum îi taie capul.

Cu timpul am început să observ chestiile mișto: mașinile care stau cuminți în traficul cel mai aglomerat fără să claxoneze isteric; panourile din stațiile de transport în comun care îți arată (99% corect) în câte minute ajunge următorul autobuz; casele frumoase de pe drumul zilnic spre birou; miracolul urban care face ca aici să nu bălțească apa pe trotuare zile în șir, chiar dacă Bruxellesul e capitala europeană a ploii. Nu există malluri uriașe în mijlocul orașului, iar Primăria lucrează de zor la transformarea unui bulevard central în zonă pietonală. Aici încă găsești cinematografe mici, care nu proiectează *blockbustere*, iar recent s-a redeschis Pathé Palace, una dintre sălile de cinema celebre la începutul secolului trecut.

Mi-e dor de niște oameni, doar atât. Folosesc intensiv WhatsApp, Messenger, Skype. Încerc să păstrez o relație la distanță și să-mi fac prieteni noi. Nu știu cât de bine îmi iese.

O vreme mi-au lipsit locurile familiare din București. Apoi am descoperit halele Saint-Géry cu *vintage market*-ul lunar unde DJ-ul mixează un *soundtrack uber-cool*; concertele de la Ancienne Belgique, Bozar și Botanique; cafeneaua hipsterească de pe lângă Sainte-Catherine și cea din Flagey; piețele de cartier și tarabele lor cu mâncare – de la turte marocane până la kürtőskalács, stridii și șampanie. Nu mai am nicio tresărire de nostalgie după fostul apartament, după noroaiele din Pipera, după șoselele pe care se circulă nervos la orice oră din zi și din noapte. Bruxellesul respiră într-un ritm mai puțin încărcat de grabă și de ostilitate.

În seara în care la MȚR se întrerupea proiecția cu *120 bpm* din pricina unor indivizi cu rătăciri misticoido-naționaliste, eu vedeam filmul liniștită pe platforma VideoOnDemand a unei companii belgiene de telecomunicații. De 8 Martie mi-am băut cafeaua cu RFM TV, unde am nimerit peste Georges Brassens cu *Les Passantes* într-un clip regizat de tânăra fotografă belgiană Charlotte Abramow, o veritabilă declarație de dragoste delicată și impertinentă adresată femeilor de toate formele, felurile și culorile. În același timp, la București, Gabriela Firea și Viorica Dăncilă frământau colțunași cu șorțurile în brâu. Ce să zic… „Fripturică, cozonaci, bărbățelului să-i faci" poate fi un brand de țară reușit. Doar că eu nu mă recunosc în el.

Seara lui 10 august 2018 am petrecut-o pe net, într-un slalom printre live-uri și mesaje de la prieteni care se aflau în Piața Victoriei, înghițind o porție de „democrația originală". Nu uitasem gustul gazelor lacrimogene din serile cu OUG13, așa cum n-o să uit niciodată amestecul de furie și frustrare de la alte proteste, când strigam „ieșiți din casă dacă vă pasă" către niște clădiri pustii.

În duminica referendumului am făcut curat în lista de FB.

* Carte de eseuri din 2003 despre America văzută de un emigrant plecat din România cu Loteria Vizelor. Pe emigrant îl găsești la pagina 126.

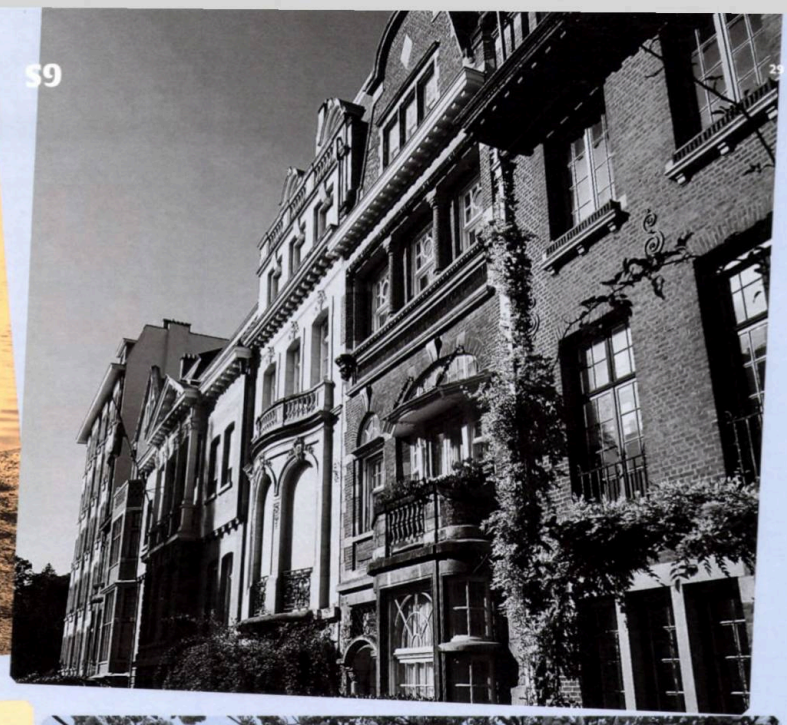

M-am apucat să învăț olandeza, am găsit o coafeză localnică și anticariate mișto, mi-am creat o rutină cu vizite la spălătoria din colț și dimineți de sâmbătă petrecute la cumpărături, reciclez cu sfințenie hârtie, plastic și sticlă, sunt aproape un cetățean-model. De fiecare dată când aterizez la Otopeni, mă bucur să revăd oameni care-mi sunt dragi; însă la fel de tare mă bucur și că pot să plec înapoi.

Adela Marcov e analist IT, consultant intra-muros la Comisia Europeană. A scris o vreme pe Scena9.ro despre filme.

Un scriitor la înaltă Curte

la înaltă Curte

10 min.

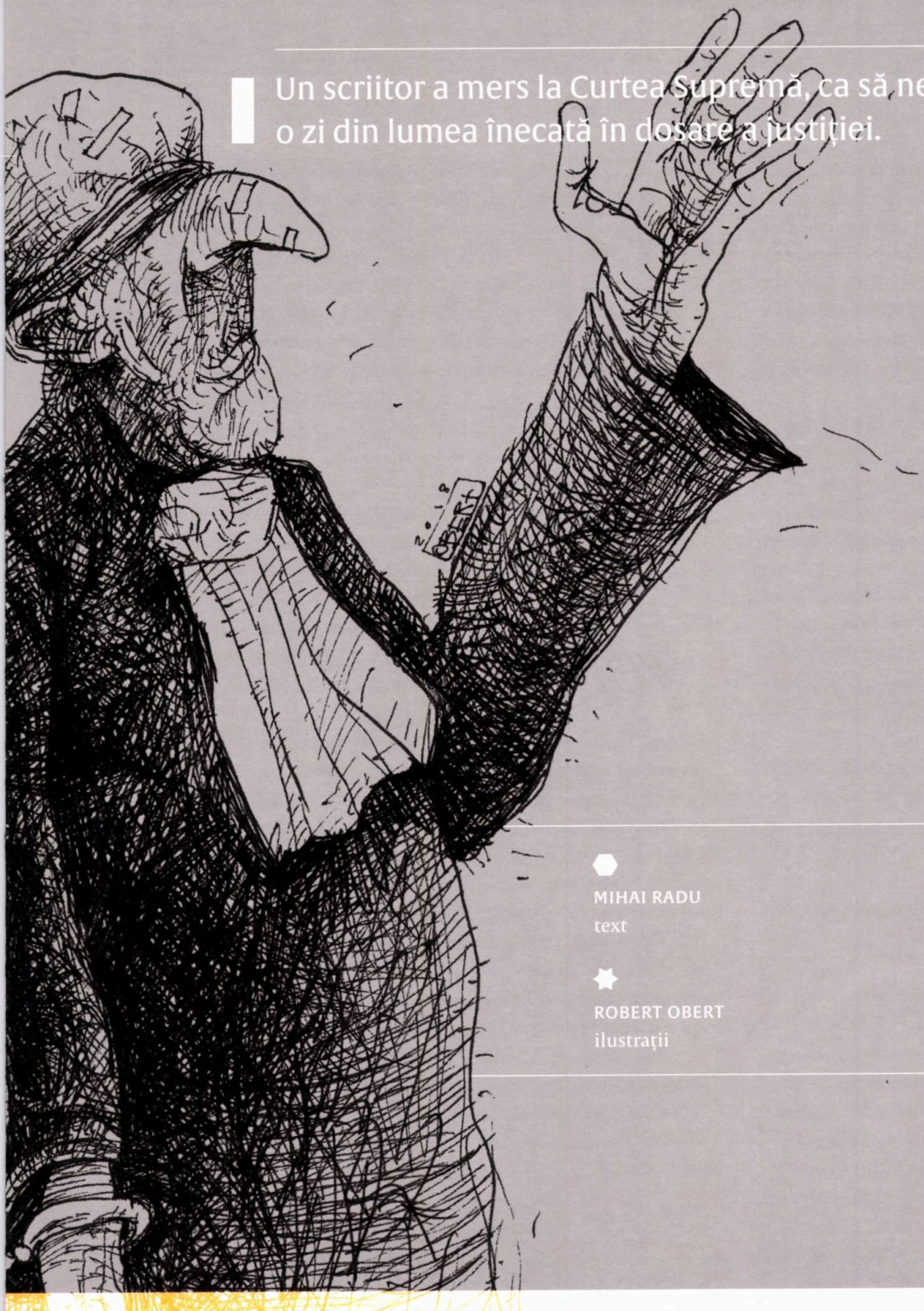

Un scriitor a mers la Curtea Supremă, ca să ne arate o zi din lumea înecată în dosare a justiției.

MIHAI RADU
text

ROBERT OBERT
ilustrații

m trecut printr-un detector de metale, mi-a fost scanat rucsacul, toate obiectele metalice au călătorit în acel lighean de plastic și am fost controlat de doi ofițeri blânzi – le citeai în priviri vigilența mâțelor ghiftuite. Unul dintre ei mi-a zâmbit amical și mi-a urat succes. Succes să fie! M-am gândit că este ca atunci când te duci la farmacie, cumperi o cutie de prezervative și, din reflex, farmacista îți urează „Sănătate!"

Dincolo de ușa grea, din metal și sticlă securizată, se deschide un hol mare, circular. La câteva mese, avocați și clienți stau de vorbă în liniște, două doamne care asigură paza n-au ce să asigure, stau pe scaune și privesc aiurea. Dar nu din pricina acestei liniști e neîncăpătoare clădirea Înaltei Curți, ci din cauza tonelor de dosare așezate unele peste altele pe lângă ziduri, dosar peste dosar, holuri întregi capitonate cu mărturii și acuzații. Sunt și câteva cărucioare de hipermarket pline cu, exact, dosare. Acum, după ce am privit în stânga și-n dreapta, după ce am avut senzația că unul dintre cărucioare s-a mișcat, alunecând spre ușă, șoaptele avocaților și privirile pierdute ale celor două femei de la ordine par că au o altă însemnătate – o mare dezordine care nu trebuie deranjată.

Văzând acest spectacol al justiției înghesuite, răvășite, aglomerate, cuprinse de mirosul greu al hârtiei mucegăite, îmi vine să mă apropii de femeia în uniformă și, deferent cu liniștea înconjurătoare, să întreb:

Nu vă supărați, doamna Înalta Curte se mută?

Se trag scene dintr-un film de război în care Wermachtul se retrage în dezordine?

Corupție mică și mijlocie

Până la etajul doi, pe scări, la fel, e plin de dosare: dulapuri cu dosare, dosare în alte dosare, și tot întunericul sufocant pe care îl aduce cu ea înghesuiala. Pe ușa unui complet de la secția penală, sunt lipite foi cu zeci de inculpați ai unui proces în care păgubiții sunt Consiliul Județean Argeș și multe primării de comună din județ.

Intru în sală, cu câteva minute înainte de ora zece. Mă așez în liniște, deși în jurul meu se vorbește la greu. Se mimează doar „șoapta". La 90% dintre întrebări martorul audiat răspunde cu „Nu", dă din umeri și se miră și, practic, nu prea interesează pe nimeni ce spune.

Dosar de corupție, însă corupție mică și mijlocie, fiartă la foc mic, amestec de bani de la buget și bani europeni, de proiecte prost făcute și intenții ascunse ori munți de prostie.

Sunt șase–șapte bănci, trei rânduri dintre ele fiind ocupate de avocați și de asistenții lor. În restul, mă gândesc, stau rudele. Mă uit atent la ceea ce credeam că ar fi rudele și ceva nu se leagă. Sunt patru bătrâni la costum, împuținați la trup, care au un mod foarte fin de-a se sincroniza în ceea ce fac. Ideea e că nu fac mare lucru, nu mișcă, abia clipesc, din când în când unul bate darabana cu degetele pe spătarul băncii din față, însă e o unduire, o legănare, o mișcare a capetelor care te face să te gândești că se sincronizează.

Cum ar fi, m-am gândit, ca aceștia să fie pensionari care merg zi de zi la tribunal și pariază între ei pe condamnările date de judecători? Îmbrăcați la costum, cu genți diplomat, notându-și ce se discută, cumpănind îndelung, apoi, pac, pariurile. Parcă-i văd mergând în Que Pasa, pe strada General Praporgescu, la doi pași, împărțind banii și dând peste cap o tărie. La fel, sincron.

Se audiază martori. Martori ai unor timpuri din care nu mai există martori – 2007, 2008, niște hotărâri care s-au luat în cadrul Primăriei din Micești. Un bărbat de aproape 40 de ani, plecat din Primărie încă din 2008, o spune în toate felurile în care poate că nu-și mai amintește nimic. Cei trei judecători dau aprobator din cap, deznădăjduiți în fața uitării.

Urmează o doamnă viceprimar, mică, pătrățoasă, cu părul roșu, tapat. Face o gargară lungă cu „proiectul mare" și „proiectul mic", pare un fragment bun dintr-o piesă de teatru absurd, șefa completului de judecată încearcă să înțeleagă dacă „proiectul mare" și „proiectul mic" sunt cumva conectate și în ce fel această conectare avea o relevanță pentru dosarul de luat bani europeni. Exact în momentul în care voiam să afișez un banner pe care să scrie „Să-mi bag dacă înțeleg ceva", șefa completului se prăbușește în scaun: „Nu înțeleg! Pe cuvânt dacă înțeleg!" Fiecare dintre cei trei membri ai completului ridică în dreptul feței o coală de hârtie A4. Discută în șoaptă, în spatele acestui paravan improvizat.

Dar nu acolo e spectacolul, ci aici, lângă mine, în bănci, unde avocații vorbesc între ei într-o totală lipsă de respect. Singurul care tace e un grăsuț care însă are o scuză: stă cu bărbia în piept, îmi pare că a adormit. Nu a adormit, se uită pe telefon. S-ar putea să fie cam același lucru.

Sunt doi avocați-vedetă: unul creț, cu părul vopsit, la cincizeci și ceva de ani, flegmatic cu scurte pasaje de scârbă, în care dă din cap, semn că toată dreptatea de pe lume s-a adunat chiar atunci la picioarele sale și nimeni, dar nimeni nu vede asta. Repetă în buclă: „Hai, dom'le, ce dracu'!", ceea ce vrea să însemne că audierea martorului este una inutilă.

Are părul atât de negru cum niciun om nu l-a mai avut. Pe alocuri, strălucirea chimică a vopselei în lumina caldă a dimineții dă acea culoare verde-albăstrui pe care o au mușchii de rahat.

devărata vedetă este însă avocatul Viorel Ursu, fost deputat, fost ministru de Interne, fost lider PD și, aveam să aflu, fost om întreg la minte. Afișează un zâmbet de actor american căruia-i displace că a ajuns la vârsta la care mai prinde roluri în comedii romantice doar ca tată al fetei. Simpatic, dar tată. Vorbește încontinuu cu alți avocați, grefiera se plânge doamnei președinte de complet că nu aude ce spune martorul, președinta face apel către avocați. Avocații se înclină ușor în fața instanței, părând că mai mult își cer scuze pentru problemele de auz ale grefierei decât pentru lipsa lor de respect.

Ursu e relaxat, se plimbă agale prin spatele martorului, pentru o clipă îmi privește tatuajele de pe brațe și-mi face cu ochiul complice. La finalul ședinței, abordează instanța:

— Înaltă Curte, aș dori să știu dacă în luna decembrie vom avea un termen, două sau niciunul. Sunt la o vârstă la care aș dori să petrec mai mult timp cu familia. Cu atât mai mult cu cât nici nu îmi place ceea ce fac!

— Nu vă place ceea ce faceți? întreabă doamna judecător ca pentru ea, prăbușindu-se încă o dată în fotoliu. Brusc, ai impresia că e o întrebare care i se pare relevantă chiar pentru propria persoană.

Va lua în calcul, va comunica decizia la următorul termen.

orbesc alți avocați la microfon, fac cereri peste cereri Înaltei Curți. Prin spatele lor, maestrul Ursu își plimbă zâmbetul la fel cum își plimbă unele tipe pudelul pe Dorobanți. Face glume cu colegii, colegii fac glume cu el, viața e frumoasă.

— Nu vă mai place ce faceți, domnu' decan? îl chestionează pe Ursu un avocat chelios.

— Nu mi-a plăcut niciodată, mormăie Ursu ca și cum îi spune un secret, și din nou afișează zâmbetul. În scurtele momente în care nu zâmbește, pare bătrân și trist.

— Păi, să vă dăm afară de la facultate, atunci, continuă avocatul. (Chiar nu credeam că o astfel de propoziție poate fi spusă atât de slugarnic.)

— Ar fi bine! Dup-aia vă dau în judecată și vă iau daune. Fac bani cu voi.

Avocații râd, mândri că domnul decan va face bani pe seama lor.

— Plus că, se știe, eu iau bani și din alte părți, nu mor de foame. Hai, bă, recunoașteți că suntem mai mulți care luăm bani de la Servicii! zice Ursu.

Se uită la mine, îmi face din nou cu ochiul.

— Ce e, bă, atât de greu să recunoașteți? Hai, câți sunteți acoperiți? insistă.

La microfon, un avocat care până mai devreme se hăhăia în spatele meu cu un alt avocat e pus la punct de doamna judecător:

— Ce cerere e asta? Aveți acces la toate înregistrările de la termenul din martie. Trebuie doar să faceți cerere și vi se dau. Toți avocații, spune ea, aveți acces.

— Mă scuzați, doamnă președinte, pentru timpul pe care vi l-am pierdut. Colegul meu avocat e un tâmpit, dacă-mi permiteți. El a făcut cererea, eu doar v-am prezentat-o.

— Foarte amuzant! spune judecătoarea.

Mă uit spre cei patru bătrâni – sunt acolo, ciocli cumsecade, la fel de uscați, clipind și mai rar.

Avocații se ridică, ședința s-a terminat. Toți, fără excepție, au robele deșirate la mâneci și la gât, destrămate, giulgiul unei justiții parcă rămase pe drumuri.

reședinta completului stă dezumflată în scaun. Dezorientarea pare unanimă, martorii au fost inutili, parcă toți se întreabă de ce naiba au pierdut atâta timp. Însuși procurorul DNA, o doamnă care i-a enervat pe toți cu răsfoitul prin dosare, a dat a lehamite din mână la un moment dat – dă-l naiba de martor, n-are nicio mărturie!

Miceștiul rămâne un mister, „proiectul mare" și „proiectul mic" au rămas încârligate ca doi câini după o partidă de sex în văzul lumii, trag unul într-o parte, unul în cealaltă, sfâșiind memoria comunei argeșene și planurile sale europene.

Completul se retrage, ies avocații, iese și Ursu împingând la propria suficiență ca la un cărucior plin de cumpărături.

Mă crispează siguranța celor care prezintă justiția ca pe o știință exactă: există legea, simplă, clară, există aplicarea legii, e totul perfect logic, matematic. Doar un om rău ar putea să tulbure această perfecțiune.

Să fiu judecător ar fi o pedeapsă, o condamnare în sine. Nu știu ce fel de slăbiciune e asta, însă, clar, nu sunt omul care să „împartă dreptatea". Iar primul lucru care îmi vine în minte sunt acele dimineți în care nu vreau să văd pe nimeni sau zilele întregi în care lumea mi se pare că nu e continuă, că are locuri „lipsă", segmente de neant, crăpături prin care se vede, în partea cealaltă, nimicul.

Să „împart dreptatea" în astfel de zile ar fi mai mult decât un act de cruzime. Să mă gândesc că pot spune „cincisprezece ani", să bat din ciocănel, să semnez undeva, iar omul acela din fața mea, timp de cincisprezece ani, să stea închis. Sau zece ani, sau orice altceva, mi se pare, raportat la propria persoană, un SF de groază foarte prost.

În derivă pe valurile penalului

Am zis să fac un experiment: să intru într-o sală fără să mă uit ce cauză e în dosar. Mi-am propus să fac pluta nepăsător, fără vreo miză, în balta altor mărturii, să văd dacă înțeleg ceva, dacă mi se naște povestea cea mare a întregului proces. Iată-mă, în slip, plonjând într-o sală mai mare de data asta, cu o audiență numeroasă și avocați agitați.

Completul de trei este prezidat de o doamnă trecută de patruzeci de ani și fermecătoare într-un fel straniu, cu o față osoasă și atitudine distinsă, părul roșu, mi-o imaginez în rolul asistentei frumoase a unui magician mediocru. Fără discuție, stăpânește sala, domină, desfășoară în încăpere replici electrice cu un zâmbet amical pe buze. Așa îl execută pe procurorul de caz, un băiat care nu poate avea mai mult de 30 de ani și care e rugat insistent să spună doar lucruri care nu s-au mai spus și care nu sunt în dosar. Însă nu poate, doamna judecător zâmbește, zice: „Am o răbdare infinită, iar acest infinit tocmai se va termina în 3, 2, 1…" Precipitându-se, tânărul procuror vorbește și gesticulează a lehamite, el însuși foarte nemulțumit de ceea ce zice, tot atâtea fraze care i-au sunat mult mai bine în cap. Din stânga asistentei de magician ia cuvântul un domn judecător cărunt, cu părul buclat, nervos că a trebuit să rupă un legământ al tăcerii:

— V-a întrebat doamna președinte o dată, de două ori, de trei ori, ce noutăți aveți. Deci ce noutăți aveți? Dacă aveți.

Procurorul primește lovitura în plină figură, i se strică până și mașinăria de bâlbe. Cere o pauză, ar vrea să vorbească după ce este audiat următorul martor.

Și intră martorul: ungur, îl cheamă Sándor, și vorbește despre Bajko, Bajko și cumva, nu contează cum. Sándor începe să povestească, prin translator, despre vaca tăiată și despre casa lui Bajko. A fost în octombrie, a fost în noiembrie 2011? Sunteți sigur? Cu ce alte evenimente de atunci puteți corobora tăierea vacii? Cine mai era în curte? Cine v-a ajutat să o tranșați? Cine v-a ajutat s-o cărați în casă? Și, revenim, sigur era la finalul anului 2011? Ați vorbit cu Bajko despre bătaie? Mă gândesc că e un caz de crimă, prea se insistă atât de mult pe vaca aia tranșată, pe „ajutorul" dat, pe bătaie.

Bajko își amintește multe, dar nimic care să conteze cu adevărat pentru judecători. Miza, din ce înțeleg, este finalul lui 2011 – atunci a sacrificat vaca sau la începutul lui 2012. Aici pare să fie cheia mărturiei sale.

Din audiere, când și când, se ridică mici nori poetici pe tavanul sălii:

— Ați mai sacrificat pentru Bajko? întreabă judecătoarea.

— Doar animale mici, la pădure. Dar nu îmi place să sacrific animale mici, zice Sándor.

Iar la final:

— Mai aveți ceva de adăugat? întreabă judecătoarea.

— Am tăiat animalul, l-am tranșat și am plecat acasă, rezumă Sándor nu atât mărturia sa, cât sintaxa seacă a unor zile din viața sa.

Și unul dintre avocați ia cuvântul. Privește spre sală, are ochii exagerat de adânciți în orbite. E contrariat:

— Șapte ani, sunt șapte ani de-atunci,
Înaltă Curte!

Ridică ochii spre cer, mi-e teamă să nu-i cadă pupilele în cap.

De lângă el se ridică nimeni altul decât Pavel Abraham. Alt calibru, alți ochi – două orificii cleioase, îmbolnăvite de lumina toxică a studiourilor TV. Acum, în robă, caricatura e și mai evidentă, spune ceva pe voce joasă, dar e expediat de judecătoare. I-aș mai fi dat o bilă albă în plus pentru asta, dar deja i le dădusem pe toate.

Se ridică o doamnă avocat foarte mică și grasă, cu accent moldovenesc-supărat. Îi solicită doamnei președinte al completului ca termenul următor să fie decalat cu o săptămână, pentru că are de făcut o intervenție chirurgicală.

— Repet, chirurgicală, spune doamna avocat.

— Eh, păi, dacă e chirurgicală, trebuie s-o faceți, zice doamna judecător.

— Trebuie, am mai amânat-o de două ori.

— Trebuie, trebuie! repetă judecătoarea, și se pare că din întreaga sală doar eu îmi dau seama că face mișto de avocată.

Sprijinit de un perete, în dreptul băncii în care stau, e un avocat bătrân căruia i s-a părut total irelevantă mărturia care s-a încheiat. Pufnește și pare că ar deplânge decăderea dacă nu l-ar distra atât de bine. Zâmbește ca un chirurg renumit care asistă la o operație de apendicită doar pentru că-i place de o asistentă.

Ședința se termină. Îl aștept în ușă pe avocatul Abraham. Mă împinge ușor, ca să-și facă loc, îl împing și eu și-i spun să aibă răbdare.

Tot pe hol am aflat despre ce era vorba în dosar: băieții din familia Bajko îl bătuseră pe un alt băiat din sat. Totul a plecat de la o femeie. Ca să nu îi fie trimiși băieții în judecată pentru vătămare corporală, Bajko cel bătrân a tăiat mai multe capre și o vacă pe care le-a dat șpagă procurorului de caz.

6 octombrie, seara (1929). Am clipe când simt cum mă destram sau mai bine zis cum mă împrăștii.
Alice Voinescu, *Jurnal*

Încărcătura medie pe judecător la Înalta Curte de Casație și Justiție a fost în anul 2016 de 1.120 de cauze. Numai Completul de 5 judecători al Înaltei Curți de Casație și Justiție a avut în anul 2016 un volum de activitate de 1.009 cauze.

99

Revista Forumului Judecătorilor

Mihai Radu e scriitor și face umor în presă și la TV. Cel mai recent roman al lui este *Extraconjugal*.

Robert Obert e ilustrator și *street artist*. Personajele lui principale sunt antieroi în distopii urbane.

Călătorie
în jurul m
Florin Chi

25 min.

...ntii lui ...rculescu

Autor-cult. Chirurg. Explorator neobosit al lumii și-al oamenilor ei. Fă cunoștință cu Florin Chirculescu.

LUIZA VASILIU
text

ADI TUDOSE
fotografii

Greva păcătoșilor e o carte care nu seamănă cu aproape nimic din literatura română.

Patul copilului foșnește ușor, oceanul i s-a băgat sub pernă și-i face somnul greu. E trecut de miezul nopții și mai sunt șaisprezece ani până la prăbușirea URSS, puștiul visează că nu e aici, în orașul ăsta trist din Guineea, ci e la el acasă, în București. Se înalță deasupra oamenilor, „plutind ca o zână" spre Piața Romană, și i se face dor. Africa asta e foarte, foarte diferită față de tot ce-a citit în cărțile de aventuri, nici junglă ca-n Jules Verne, nici deșert infinit, doar arșiță și sărăcie. Puștiul are 13 ani și citește mult. Într-o zi, o să cucerească Nanga Parbat, cel mai înalt multe din lume. Băiatul care visează că se întoarce din Guineea la București, în primăvara lui 1973. Alpinistul amator care o să-și fractureze astragalul în Piatra Craiului, mulți ani mai târziu. Cel mai tare autor de SF din România. Studentul care a făcut greșeala vieții lui pentru că-i ura pe ruși. Medicul pe vapor. Sindicalistul care negociază cu guverne trecătoare. Autorul celui mai bun roman apărut la noi în ultimii ani. Tipul care verifică cu o aplicație de pe telefon de unde vin și unde se duc avioanele care-i zboară deasupra capului. Șeful secției de chirurgie toracică a Spitalului Universitar din București. Toți locuiesc din 1960 și până azi în același bloc din cartierul Titan, sub pielea unui singur individ pe nume Florin Chirculescu. Despre el va fi vorba în textul ăsta, despre el și aventura minții lui din jumătatea de secol pe care a trăit-o printre noi.

De la etajul 11 al Spitalului Universitar unde operează cancere de plămâni, accidente, înjunghieri și infecții, Chirculescu se uită la București de sus. Are 58 de ani, e un tip înalt („Un metru șaptesșcinci. Acuma probabil m-am mai scurtat"), cu ochi albaștri, blugi și aerul cuiva care a văzut destule ca să mai pice de fraier.

Face constant exercițiul ăsta mental, ia distanță față de lucruri, se gândește la ele cu încăpățânarea unui observator atent la tot ce mișcă: sistemul medical, fracturarea socială, literatura, frica de celălalt, vulnerabilitatea în fața manipulării. Le-a luat, le-a întors pe toate părțile și le-a pus într-un roman colosal de o mie și-o sută de pagini, pe care l-a botezat *Greva păcătoșilor sau apocrifa unui evreu*. L-a publicat în 2017 la Nemira, pe hârtie străvezie de dicționar medical, și l-a aruncat în brațele cititorilor. *Hai, descurcați-vă*, le-a șoptit cu vocea lui gâjâită și gravă, ca dintr-o piesă de teatru radiofonic de la Radio Cultural.

Niscaiva pietre de la Pandeleimonas, de pe o plajă de la poalele Olimpului, o zonă în care trăiesc/trăiau mulți armâni. Soția mea a făcut un fel de vitrină cu ele, iar în fața vitrinei e stiloul cu care am scris pe hârtie primul draft din *Solomonarul*.

Cartea

„Acest roman este o planetă în sine, poate ține loc, la o adică, aproape de o întreagă literatură" (Bogdan Ghiu, *Observator cultural*)/„Un hibrid dintre *Blade Runner*, curentul *cyberpunk* și o coproducție Joyce & Rushdie" (Mara Isvoranu, elevă, tot *Observator cultural*)/„O tablă de șah pe care un jucător de forța strategică a lui Capablanca mută piese, turnuri, castele, țări, idei, religii, mituri, visuri. Iar visurile lui sfârșesc prin a deveni visurile noastre" (Mihai Iovănel, *Scena9*). Cartea asta a fost un fel de pariu pentru Chirculescu: „Bă, frate, o s-o citească cineva? O să aibă vreo însemnătate pentru marcarea unei perioade?"

A lucrat la ea trei ani jumate, după-amiezele, după ce se întorcea de la spital. Scria întins, chiar și câte șase–șapte ore, și a doua zi o lua de la capăt. „M-a îmbătrânit cât am scris-o, m-a adus în pragul disperării", îmi spune într-una dintre discuțiile noastre lungi cât o operație de dificultate medie, în care încerc să prind câte ceva din toți oamenii care trăiesc în cutia lui toracică. Cel mai des ne-am văzut în cabinetul de la spital, cu soarele de primăvară mușcând bucăți din noi, dar și la festivaluri de literatură, lansări, prin librării și cafenele.

Peste tot, e la fel de curios și agil, sare de la Hemingway la tehnici chirurgicale de la începutul medicinei, are umor și verbul ascuțit, e bucuros să cunoască oameni noi și să mai afle de la ei povești cu care își completează peisajul lumii contemporane. Pentru el, realitatea e o continuă descoperire: „Am atâtea dubii despre mine însumi și îmi dau seama cum de la zi la zi mi se schimbă niște opinii chiar despre mine și despre trecutul meu", tranșează relaxat chestiunea cunoașterii de sine la o limonadă.

Greva păcătoșilor e o carte care nu seamănă cu aproape nimic din literatura română (în afară, poate, de catedralele lui Cărtărescu). Te ia din locul ăla confortabil unde-o citești și te-aruncă în plină luptă sindicală a medicilor cu „politicii", într-un București aproape identic cu ăsta de-acum, doar că plouă tot timpul și naționaliștii au făcut un falanster la Câmpulung (nu numai ei, peste tot Europa „crapă, se sparge"), te lasă un pic să te contaminezi de bârfă și combinații și te transportă, hăt, în anul 632, în Medina, la căpătâiul profetului Mahomed, tratat de doctorul evreu Barzillai ben Zakai.

Firele astea narative se leagă discret printr-un manuscris care traversează epocile și viețile, din grădinile înmiresmate ale lui Barzillai până-n Bucureștiul mucegăit al fraților gemeni Sahib (doctor sindicalist) și Mesneraș (lucrător la SRI), ambii visând să urce în Himalaya, pe miticul Nanga Parbat. Dar până la vis mai e mult, frații sunt prinși în haosul românesc al ultimilor ani și nu prea pot ieși din el. Șpăgi, corupție, greve, grupuri de interese mici și mari, frici și frustrări. Zeci de personaje (deși s-ar putea să fie peste o sută lejer) își trăiesc viețile și dezamăgirile sub ochii tăi și te iau cu ele, inclusiv în centrul operativ al SRI-ului bucureștean, ca un submarin cu o mie de ochi.

„Habar n-am dacă e așa sau nu", ridică din umeri când îl întreb dacă a văzut vreodată cum e în birourile SRI. N-a fost niciodată într-un centru operativ, oriunde ar fi el, dar a învățat să construiască universuri posibile din SF: „Cititorul de SF e foarte pretențios. Când îi dai o lume, lumea aia trebuie să stea în picioare". De la începutul anilor '90 și până la cartea asta, chirurgul Florin Chirculescu a fost Sebastian A. Corn, cel mai apreciat autor science fiction de la noi. A adunat cam toate premiile posibile în SF-ul autohton (și nu numai: în 1995, la Glasgow, a fost ales cel mai promițător scriitor SF din Europa), a fost redactor-șef al revistei *Nautilus* și a publicat nouă cărți, în care s-a jucat cu cyberpunkul și steampunkul, a pus sub lupă manipularea și distopia. La o întâlnire cu fanii Corn din Iași, un domn din public l-a întrebat ce carte i-ar recomanda fiicei lui, o studentă care nu prea înțelege nimic din ce se întâmplă în jurul ei. „Să se uite la *Game of Thrones*!", a exclamat Chirculescu, cu amestecul lui obișnuit de sinceritate și plăcere să aprindă fitile.

Un autor-cult, care a desenat hărți și teritorii imaginare: o cetate „Z" pierdută în jungla braziliană și un explorator care pleacă în căutarea ei (*Ne vom întoarce în Muribecca*), un Imperiu Roman care a supraviețuit până în zilele noastre fără să fi descoperit electricitatea

(*2484 Quirinal Ave.*, 1996) sau o Companie a Viitorului, cândva prin secolul 22, în care doi directori se luptă pentru niște microorganisme de inteligență artificială, pe nume *turboskellilor* (*Adrenergic!*, 2009). A navigat dintr-un univers în altul și a învățat să povestească.

Dublul scriitor

Corn a fost școala de scris a lui Chirculescu. Doar că, dintr-odată, realitatea a devenit mai tare decât orice și-ar fi putut imagina. Nu mai citește SF, „pentru că nu mai vine cu speculații interesante. În schimb, văd că pățaniile din contemporaneitate nu prea sunt acoperite și mi se pare că merită". Așa că a scris despre ele și a publicat *Greva păcătoșilor*, semnând-o pentru prima dată cu numele lui adevărat.

Chirculescu și Corn au deja o istorie a descotorosirii unul de celălalt. Mai întâi, Chirculescu a fost fascinat de avangardă și de experimentele ei formale: „Din liceu și până în stagiatură inclusiv, mie mi se părea că literatura trebuie să fie cel puțin supra-realistă. Am tot ținut-o cu avangarda asta de mi s-a făcut rău. Proze, fratele meu, le elaborasem, aveam doctrină literară, cu discontinuitatea realității, eram îngrozitor de deștept, până când, la un moment dat, am citit textele și nu le mai înțelegeam nici eu". În '87, a dat peste un *Almanah Anticipația*, în care a descoperit niște texte „fulminante" – „erau în egală măsură literare, dar și speculația era nemaipomenită. Am zis *Ia să scriu și eu science fiction*". Așa a apărut Corn, care a aruncat peste bord experimentele lui Chirculescu și a început să-și antreneze mușchiul de povestitor.

„De când mă știu, aflu povești locale. Unele mi se par foarte mișto, discut cu câte cineva și le reproduc, și din felul în care reacționează interlocutorul îmi dau seama că *mamăă, ce chestie*... Păi atunci de ce să n-o scriu?" O parte din explicație e, zice el, că oamenii se duc la doctor ca la confesional, de asta a ajuns să aibă o bibliotecă mentală de „legende urbane ale Bucureștiului și ale României". Cealaltă parte din explicație e viața lui Chirculescu, „faptul c-am fost și-n lumea literară, și-n aia medicală, și-n aia sindicală..."

Următoarea carte, „un roman despre *fake news* și *fake history* cu o jurnalistă de investigații, un bancher corupt și Eminescu", o s-o semneze tot cu numele lui și speră c-o să fie ceva mai bună decât aia de dinainte. Mereu e la fel, un sentiment de nemulțumire față de propriul scris, o probă: Cum să fii un scriitor mai bun? Cum să fii un om mai bun? Cum să te înțelegi cu celălalt?

Dacă primul fir din *Greva păcătoșilor* șerpuiește pe cărările patriei noastre, al doilea fir urmărește istoria conflictului dintre evrei și musulmani și felul în care adepții unor religii cu izvor comun sfârșesc sfâșiindu-se unii pe ceilalți. Pentru asta, a citit o grămadă, inclusiv istorii ale iudaismului și ale islamului („varianta sunită și varianta șiită"), jurnale de călătorie din secolul XVII sau *Susruta Samhita*, unul dintre primele tratate de medicină și chirurgie din lume (care a descris, acum 2600 de ani, operația estetică la nas).

Greva e o carte cel puțin dublă: „E partea cu celălalt, pe care nu vrem să-l ascultăm, și e România, partea de proiect eșuat".

Un împricinat de medic

„Acest post este dedicat tuturor medicilor care strâng din dinți". În februarie 2009, după douăzeci și ceva de ani munciți în sistemul medical din România, „ani de dezastru, de tăcere și de nervi", chirurgul Florin Chirculescu îi scrie o scrisoare deschisă ministrului Sănătății de-atunci, Ion Bazac: „Vă mărturisesc că nu reușesc să mă obișnuiesc cu ideea că, prin tăcere, devin complice cu un sistem care, în egală măsură, afectează și starea de sănătate a populației, dar și onoarea profesiei medicale". Venind dintr-o breaslă anesteziată și mută, Chirculescu e doctorul care vorbește. Denunță administrarea catastrofală a problemelor din sistemul de sănătate și plasarea vinei exclusiv pe umerii medicilor. Din cauza salariilor mici, a gărzilor neplătite, a epuizării și a condițiilor din spitale, mulți plecaseră deja în străinătate, lăsând în urmă săli de operație goale și pacienți fără speranță.

Publică scrisoarea pe blogul lui de-atunci, „Împricinatul de Corn – adică eu însumi", și scrisoarea explodează. 600 de comentarii, invitații la TV, o întâlnire cu ministrul. „Așa a început povestea mea", îmi spune într-o seară de toamnă, la Festivalul de Literatură de la Iași. Deși operează cancere de plămâni pe bandă rulantă, fumează ca un turc. De ce? „De prost, de aia", răspunde și râde. Stăm afară ore întregi, în timp ce peste Piața Unirii se lasă o peliculă groasă de frig. Ratăm conferința unui scriitor chinez care-a luat Nobelul, ca să nu rupem firul discuției. „Eu de mult am pândit un jurnalist căruia să-i explic schema de funcționare", îmi zice. „Eu de mult am pândit un medic care să-mi poată explica dezastrul ăsta", îi spun.

Cât am documentat investigația despre Gheorghe Burnei, am încercat un an și ceva să-i conving pe medici să vorbească *on the record* despre ce știau și ce condamnau doar în privat. Dar nu se face, mi-au explicat. Problemele din sistemul sanitar nu se discută în piața publică. La fel se credea și-n 2009, când Chirculescu i-a scris lui Bazac.

Țigările, of, fir-ar ale naibii să fie! :)

Vă mărturisesc că nu reușesc să mă obișnuiesc cu ideea că, prin tăcere, devin complice cu un sistem care, în egală măsură, afectează și starea de sănătate a populației, dar și onoarea profesiei medicale.

Până și șpaga are codul ei etic, îmi explică. Înainte de '89, existau niște reguli nescrise printre medici, care s-au pierdut în primii ani ai capitalismului.

De la scrisoare și până la mesajul pe care i l-a scris anul trecut pe Facebook prim-ministrului Mihai Tudose, avertizându-l că măsurile luate de guvern vor scădea veniturile doctorilor, provocând „un nou exod", Chirculescu a devenit una dintre cele mai puternice voci ale medicilor din România. Și-a găsit, până la urmă, și un sindicat care să nu fie ușor de cumpărat cu favoruri diverse și s-a aruncat în luptă.

Cu guvernanții a fost complicat. De la Boc până la Dăncilă, prin fața lui și a celorlalți sindicaliști au defilat zeci de miniștri de toate culorile, fiecare cu propria agendă și înțelegere a problemelor din sistem. „Domle, se purtau ca și cum ar fi avut butoiul cu miere", povestește Chirculescu. Uneori, negocierile erau torpilate de câte-un reprezentant sindical care-și întindea vorbăria până la Platon, alteori, erau sabotate chiar de politicieni. „Când se încingea discuția mai tare, Boc zicea *Trebuie să ies puțin*. Bă, când se întorcea după cinci minute, se transforma din omul care argumenta extrem de punctat într-un prost radical." Metoda asta e des folosită la negocieri, îmi explică chirurgul: stabilești ceva la o întâlnire și tura următoare reprezentanții puterii se prefac c-au uitat și-o iei de la capăt.

Baletul cu guvernele durează până azi. România e, în continuare, țara din Uniunea Europeană care cheltuiește cel mai puțin pentru sănătatea locuitorilor ei (400 de euro pe cap de locuitor în fiecare an). Managementul spitalelor e politizat, frauda înghite banii și-așa puțini, doctorii pleacă. Cei care rămân se descurcă cum pot. Unii se străduiesc să nu uite de ce au ales meseria asta, alții îți cer bani ca să îți opereze mama.

„Plicurile au ținut în picioare sistemul" – zice mereu doctorul în interviuri și apariții publice. Asta îmi spune și mie când îl întreb de șpagă. Crede că plicurile pacienților au suplinit lipsa banilor de la buget. Dar i-au și făcut pe medici să stea peste program, să-și pună în pericol pacienții operând fără pauză, au creat o bursă a celor mai râvniți și scumpi dumnezei din medicina românească. „Eu n-am reușit niciodată să cer, oricât de rău ar fi fost. De primit, am primit, să nu credeți că sunt un pur", simte nevoia să precizeze.

Până și șpaga are codul ei etic, îmi explică. Înainte de '89, existau niște reguli nescrise printre medici, care s-au pierdut în primii ani ai capitalismului: „Nu cere niciodată. La prima ofertă, refuză. Niciodată înainte, nimic. După ce s-a terminat totuși și ești liniștit, refuzi. Dacă și atunci insistă, poți să primești. Dacă e vorba de un copil, nu primești orice-ar fi. Dacă e vorba de o boală incurabilă, nu primești orice-ar fi". Oricum, spune, „și atunci, ca și-acum, erau doctori decenți și doctori hămesiți". Și, în general, prea orgolioși ca să facă corp comun.

Scapi de frica de moarte dacă o vezi în fiecare zi?", întreb. Nu, răspunde, doar moartea celorlalți se banalizează. A ta e tot acolo, nu pleacă nicăieri.

99

Un fragment minuscul dintr-o „tapiserie" făcută de Irina, soția mea.

De două-trei luni am obsesia autorilor latini, iar Titus Livius are o frază impecabilă. După ce am început să-l citesc, m-am mai liniștit: tot ceea ce noi credem acum că e dezastruos în viața social-politică s-a mai întâmplat cândva! Cât despre *fake news*, ei bine, au o vechime de peste 2.400 de ani.

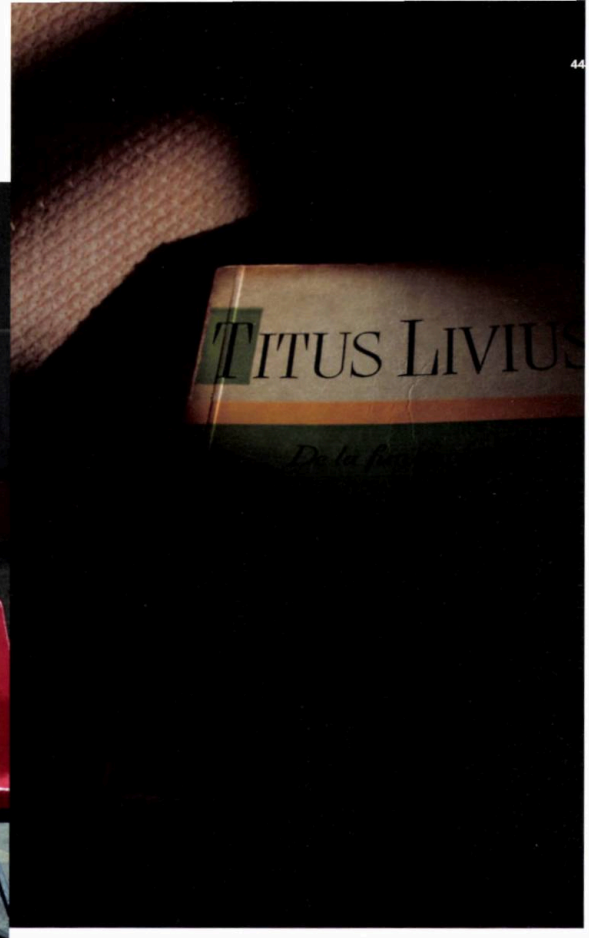

> Nu-mi vine să cred că nu te poți sustrage poziției tale ca să gândești rațional. Îți găsești o simpatie și rămâi acolo... Băi, gândește dracului cu mintea ta, că de-aia ești făcut om.

Chirculescu a ieșit epuizat din cei aproape zece ani de sindicalism. Când ne-am văzut în vară, la o terasă de lângă spital, lupta sindicală se mai domolise, salariile crescuseră (nu pentru toată lumea din sistem, de unde și-o urmă de nemulțumire): „Am cam încheiat cu sindicalismul, că nici nu mai pot, sincer". Am vorbit mai mult despre noua carte la care începuse să scrie, și mai puțin despre salarii și sindicat. Ce urmează? Creșterea bugetului anual pentru sănătate și un management mai bun al resurselor, inclusiv umane. Ce rămâne? Un reflex al comparației cu sisteme care funcționează.

Îl enervează când își vede colegii că preferă să susțină o nedreptate care-i avantajează decât să se țină de niște principii: „Nu-mi vine să cred că nu te poți sustrage poziției tale ca să gândești rațional. Îți găsești o simpatie și rămâi acolo... Băi, gândește dracului cu mintea ta, că de-aia ești făcut om".

Greșeala

Dar nu-i întotdeauna chiar așa de simplu. „Cu securiștii ați avut contacte?", îl întreb într-o pauză de țigară, în mijlocul unei discuții despre studenția în București în anii '80. „E una dintre marile greșeli pe care le-am făcut", îmi spune cu o voce brusc gravă. „Trebuie să i-o povestesc fiică-mii clar la un moment dat, când o să înțeleagă mai bine." „Ați scris despre asta?", plusez în timp ce urcăm înapoi în cafenea. „Am scris, cum să nu?!", răspunde, ca și cum e de la sine înțeles că scrii despre lucrurile pe care ai prefera să nu le fi făcut. Mașina de cafea și vocile oamenilor înghit replicile noastre, firul se rupe. Nu insist, mi se pare mai palpitant să plonjez în roman, sunt un detectiv-scafandru în căutarea comorii biografice. Puțin înainte de pagina 1.000 din *Greva păcătoșilor*, o găsesc. Sahib, medicul sindicalist din roman care seamănă cu medicul sindicalist Chirculescu, și-a turnat un coleg de facultate pe care-l bănuia că e agent al rușilor. Din proprie inițiativă. Și apoi alți colegi. Asta-i versiunea literară. Versiunea cealaltă o aflu peste câteva luni, când am deja o listă întreagă de întrebări. De ce? Cum? Pe cine? Cât?

> Nu am vrut să intru în niciun partid și toate funcțiile astea pe care le-am avut, le-am făcut neremunerat. Cam ăsta a fost modul în care am înțeles eu să expiez.

Chirculescu n-are nicio problemă să vorbească despre asta, deși n-a fost întotdeauna așa. „Multă vreme am dus-o absolut singur. N-am început s-o spun decât după mulți ani, când am început să am activități." De fiecare dată când i se propunea vreo funcție publică, își punea în gardă interlocutorii. La minister, în sindicat, în Colegiul Medicilor, în vreun juriu literar, repeta: „Trebuie să știi că există această chestie în trecutul meu". Unii ziceau „Ei, și?", alții renunțau.

În 2011, a primit verdictul de la CNSAS: „Domnului Chirculescu Florin, fiul lui Nicolae și Maria, născut la data de 26.03.1960 în București, **nu i se poate atribui calitatea de lucrător/colaborator al Securității** *(s.a.)*". Potrivit legii, e numit colaborator cel care a denunțat atitudini anticomuniste și a afectat drepturile fundamentale ale omului. Cu accent pe „și".

Deși are acasă documentul care atestă că nu a colaborat cu poliția politică, nu i se pare că e absolvit de vină. „Nu am vrut să intru în niciun partid și toate funcțiile astea pe care le-am avut, le-am făcut neremunerat. Cam ăsta a fost modul în care am înțeles eu să expiez. Nu e o chestie care să-mi convină. Am făcut-o, asta e maniera în care trebuie să plătesc pentru slăbiciunile mele."

Și-a turnat colegul, un sud-american care făcuse facultatea la Moscova și venise în România să propovăduiască ideologia sovietică, pentru că-l suspecta că e agent secret al rușilor. Avea 20 de ani și credea că-și ajută țara să lupte cu asupritorul. „Știu clar că am fost anti-rus înainte să aflu că Ceaușescu s-a opus invaziei", încearcă să-mi explice de unde venea ura asta împotriva rușilor. Avea 8 ani când tancurile sovietice spulberau primăvara de la Praga și Ceaușescu devenea eroul blocului sovietic. „Eu nu am cunoscut niciun om în perioada aia, poate în afară de doi-trei pro-cultură rusă, care să nu-i înjure pe ruși. Nu vă dați seama... Și când ne jucam, dușmanii erau rușii și nemții. Și în bancuri, rusul era tot timpul tâmpit. Bulă și rusul."

Înverșunarea împotriva rușilor și viața cunoscută mai mult din cărți l-au făcut pe studentul în anul I să pice în plasa securistului din facultate. S-a gândit, îmi spune, că o să-l lase să scape doar cu demascarea inamicului sovietic. „Eu am crezut că mă fac spion și m-am trezit într-un joc pe care nu l-am mai putut controla. A durat până la sfârșitul facultății tot patinajul, toată nenorocirea, toate problemele pe care mi le puneam."

A învățat să „patineze" de la tatăl unui alt coleg de facultate, care i-a explicat, în primul rând, c-a fost un prost să creadă că toarnă o dată și se întoarce apoi la viața lui și, în al doilea rând, că poate să-i facă pe securiști să-și piardă interesul și să-l abandoneze încet-încet dacă scrie doar lucruri banale, „pe care le știe toată lumea". Așa că a făcut asta, fără să povestească nimănui, nici măcar părinților. Îl întreb dacă s-a gândit vreodată la efectele pe care ar fi putut să le aibă notele lui asupra vieților celor din jur. „Da, încontinuu, și acuma mă gândesc. Știu cine sunt persoanele de care mă întrebau, nu a pățit nimeni nimic. Erau și niște chestii inofensive..." În cele din urmă, Securitatea l-a lăsat în pace.

Spune că atunci n-a gândit cu capul lui. A gândit cu capul colectiv al unei țări bolnave de spaimă. N-ar vrea să repete asta.

Ucenicia

Cum a ajuns medic? A vrut să se facă scriitor. „Am avut la un moment dat, pe la 15–16 ani, o discuție foarte dură cu tata despre filosofie și artă", identifică Chirculescu exact bucata de istorie personală responsabilă de alegerea asta. „Și-mi zice: *Bun, vrei să te faci scriitor. În primul rând, suntem în socialism și nu poți să scrii chiar cum vrei tu, iar în al doilea rând, ia explică-mi tu mie: Mark Twain ce job a avut? Pilot pe un vas, bun. Și jurnalist. Bine. William Faulkner ce-a fost? A fost fochist. Dostoievski a fost inginer, dar Cehov ce-a fost? Medic. Ca să fii scriitor, trebuie să cunoști viața înainte. Dacă nu cunoști viața, o să scrii din impresii.*" Tatăl a fost inginer energetician, „unul dintre primii care s-au ocupat de IT în România", și mama a fost inginer, dar a lucrat multă vreme la o editură. Ambii citeau enorm. „Pentru tata, viața era o chestie măsurabilă, riguroasă. Și implicit avea pretenția că, în artă, nu poți dacă nu ai trăit cu adevărat."

Așa că trebuia să trăiască. Varianta cea mai bună de viață a găsit-o tot în cărți: „Am citit *Cartea de la San Michele*, de Axel Munthe, și *Citadela*, de A.J. Cronin, și-am zis *A, ei, uite un job adevărat, să fii medic*".

Nu-i plăceau spitalele, dar îl fascina ideea de-a fi medic pe vapor, așa că a dat admiterea la medicină militară. „Aveam 18 spre 19 ani și în anul ăla am fost la o petrecere de Anul Nou și am mai fost la una, la sfârșitul liceului." În fiecare zi, după ce se întorcea de la școală, învăța anatomie, fizică, chimie, după un program strict – cam cum face acum cu scrisul. În 1979, a intrat pe unul dintre cele zece locuri de la Facultatea de Medicină Militară din București. Spune că armata era contrară cu felul lui de-a fi, dar „după ce-au trecut anii, mi-am dat seama că am avut mare noroc, pentru că și milităria, chiar în felul în care se făcea pe-atunci, mi-a arătat ce poate fi disciplina". Disciplina, acest ingredient al marilor victorii, inclusiv al romanelor de 1.100 de pagini.

Mai întâi, a vrut să se facă psihiatru. Apoi ortoped. Apoi ginecolog. După facultate, și-a ales un stagiu de obstetrică-ginecologie la Spitalul Cantacuzino. A asistat câteva sute de nașteri în trei ani, a deprins principiile chirurgiei și tot atunci s-a obișnuit cu gărzile neplătite. De două ori pe săptămână, rămânea noaptea la spital și aștepta urgențele.

„Eu eram un dobitoc. Când am coborât prima dată din camera de gardă să stau de vorbă cu o femeie, mi-am dat seama că nici nu știu ce s-o întreb." A început cu lucrurile simple, „Bună seara, cum vă numiți?", și a fost bine. Acum crede, după zeci de ani de medicină, că „peste 80% dintre cazurile de malpraxis s-ar rezolva dacă medicul ar ști cum să comunice".

În gardă ajungeau și femei care încercaseră să scape de sarcină acasă, la adăpost de ochii Securității. În 1966, Ceaușescu interzisese avortul în România, sub pretextul încurajării natalității. Prețul l-au plătit aproape 10.000 de femei, care au murit provocându-și singure avorturi, cu andrele, în căzi cu apă fierbinte sau la medici pe care-i plăteau să le „rezolve" în camere de hotel. Când ajungeau într-un final la spital, erau într-o stare critică. Doctorii trebuiau să facă chiuretajul și, pentru asta, aveau nevoie de aprobarea Procuraturii. „Niciodată cât am fost eu acolo nu au zis *N-o faceți.* Muriseră prea multe până să ajung eu acolo..." Asta era deja spre finalul anilor '80, când, zice Chirculescu, autoritățile înțeleseseră că interdicția era o crimă și deveniseră mai permisive. Cu toate astea, în trei ani a văzut două femei „care au venit foarte târziu și nu le-am mai prins din urmă".

Ziua Morților

Apoi a venit Revoluția și l-a prins „în concediu, la Bușteni". S-a întors în Capitală, ca să facă primul sindicat independent al medicilor din România. L-a abandonat rapid (spune că era prea tânăr ca să se ocupe de asta) și s-a dus într-un sat din Teleorman, unde fusese repartizată soția lui de-atunci. „Dimineața consultam, apoi trăgeam obloanele, aprindeam lumina" și învăța pentru examenul de specialitate. A luat la chirurgie toracică și a rămas. „*Vino, bă, la ginecologie*", îi zicea medicul de la Cantacuzino. „*Sunt trei operații, și tâmpit să fii și n-ai cum să nu faci bine.* Tocmai, că nu voiam doar trei operații..."

În timp ce România descoperea capitalismul și democrația, chirurgul Chirculescu se îndeletnicea cu scrisul. I se părea că lăsase ceva nerezolvat, toate textele scrise din '88 până în '92. Și a început să le rescrie. La primul concurs literar la care s-a înscris, l-a băgat pe Sebastian A. Corn în față. „Eu, fiind medic, am zis *Află ăștia dracului că scriu sci-fi, o să zică că sunt un tâmpit*, și a trebuit să despart apele." Între timp, pare că apele s-au lipit la loc.

Nu crede că ar putea face altceva, pentru că l-ar plictisi, mi-a spus chiar în prima noastră conversație. Pentru el, chirurgia e strâns legată de „dorința de-a depăși și de-a face mai mult, și mai mult", dar și de pierdere și de ratare. Avea 30 și ceva de ani când i-a murit primul pacient, o jurnalistă. Spune că n-a putut opri moartea și că, după ce-a ieșit din sală, i-a venit *să se scurgă la canal.*

„Scapi de frica de moarte dacă o vezi în fiecare zi?", întreb. „Nu", răspunde, „doar moartea celorlalți se banalizează. A ta e tot acolo, nu pleacă nicăieri". „Am avut tanatofobie când eram mic. Când s-a născut frate-miu, eu aveam 9 ani. A venit maică-mea la mine și i-am zis *Cum facem ca Cristi să nu afle că există moarte?* Era înspăimântător, nici acum nu pot să înțeleg și pur și simplu mă gândesc mai puțin... Dar tot mă gândesc, că totuși am 58 de ani..."

A încercat acum câțiva ani să aducă înapoi *Ziua Morților* la el la spital. „Exista pe vremea comuniștilor o zi în care se discutau morții din spital: *De ce a murit pacientul X?* Scopul nu era să-l îngropi pe medic, ci să fie o lecție pentru toți cei de față." Colegii lui Chirculescu s-au speriat de propunerea lui. „Pui procurorii pe noi", i-au zis, iar el le-a explicat că nu pentru procurori ar face asta, ci pentru bunele practici ale spitalului: „Noi nu mai discutăm între noi. Trebuie să vorbim, să vină medicul cu argumentele lui, să vedem de ce a murit pacientul, de ce s-a întâmplat aia, de ce s-a întâmplat ailaltă". Ca să facă mai bine data viitoare.

A plecat pe mare ca să fugă din țară. Era 1989, pe la început de an, iar diploma de medicină militară îi asigura un post la Ministerul Transporturilor. A fost medic câteva luni pe motonava Zărnești, „un cargou de 4.800 de tone", și alte câteva pe nava-școală Neptun. A călătorit din Anglia până-n Grecia și Maroc (de-acolo știe, de pildă, cum arată bazarul oriental despre care a scris în *Greva păcătoșilor*), a reparat rănile și durerile echipajului, a scris. Prima dată când a ajuns în Anglia și s-a plimbat puțin prin oraș, a intrat pe un teren de golf cu un gazon curat și verde și s-a lăsat în genunchi să-l mângâie, prea părea din altă lume. Dar a înțeles destul de repede că n-o să poată fugi din țară: soția lui rămăsese în România și Securitatea i-ar fi făcut viața un iad, cum se întâmpla de obicei cu rudele fugarilor.

Peste 80% dintre cazurile de malpraxis s-ar rezolva dacă medicul ar ști cum să comunice.

99

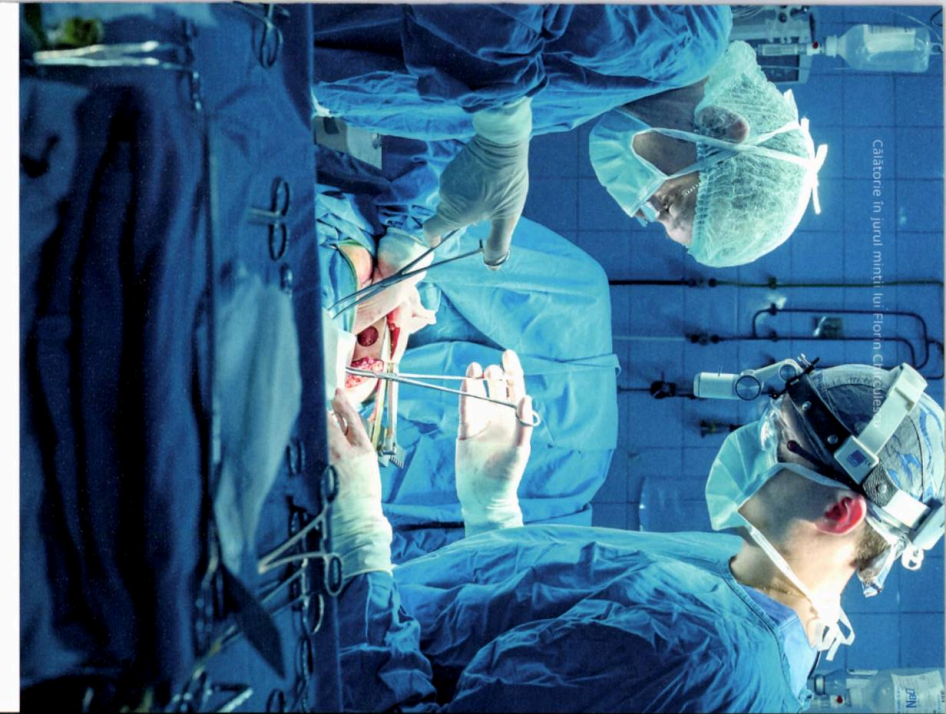

E portretul lui Samory Touré, un cleric sunit din Guineea, care s-a opus colonialiștilor francezi la finele secolului XIX. Îmi amintește de Conakry, orașul în care a lucrat tatăl meu pentru ONU, în 1973.

Aici și acolo

Chirculescu a vrut de mai multe ori să plece din țară, chiar și după ce scăpase de comunism. S-a înscris pentru un post de jurnalist la BBC Londra, care făcea recrutări în România imediat după '90. Dar l-au enervat întrebările prea personale pe care i le puneau, „mai multe ca la Securitate". A aplicat pentru un job în Africa, dar i-au zis că e prea mult pentru ce voiau ei. Mereu a fost un „dar" care l-a ținut aici.

Aici, în blocul din Titan unde a scris în franceză, la 4 ani, prima propoziție din viața lui, „Mylène donne une pomme à maman" („Mylène îi dă mamei un măr"), după ce părinții „au stabilit că trebuie să facă din mine un intelectual" și i-au găsit profesoară de franceză. Aici, într-o garsonieră confort III „din Macaralei, în paștele mă-sii", unde a scris la comandă în anii '90 o carte de dragoste (*Nu uita, Pasadena*, semnată cu numele Sidney Sheldon, un fel de Sandra Brown cu medici și asistente) și două de război, ca să facă bani și să se mute de-acolo, pentru că leafa de doctor era prea mică. Aici, pe Kiseleff, unde fiica lui, Letiția, în vârstă de 8 ani atunci, 14 acum, a strigat în fața Ambasadei Rusiei că „Putin are cap de porc!" și l-a uimit pe taică-su, care încercase s-o țină la adăpost de capcanele ideologiei.

Aici, în balconul din același bloc în care Mylène i-a dat mamei un măr (dar la alt etaj), unde scrie deja la următoarea lui carte, un roman cu un tip din zilele noastre (inspirat de figura celui mai bun prieten din copilărie al lui Chirculescu, recent condamnat într-un dosar de fraude de milioane de euro) obsedat de Eminescu – „Eminescu e România redusă la un singur om, iar problemele care-l măcinau sunt, fără glumă, totuna cu problemele noastre de azi...", îmi spune în biroul lui de la spital, între un palmier care se ofilește pentru că uită să-l ude și o reproducere destul de inexactă a navei pe care a navigat în tinerețe.

Ce e *totuna* cu azi? Discuția România *vs.* Europa, sărac *vs.* bogat, națiune *vs.* interese străine, *fake news vs. real news*, orice *vs.* Rusia. „Fratele meu, păi trebuie să fii tembel să nu extragi toată seva asta și să n-o pui în scris", exclamă. Seva unei țări a cărei clasă politică „își merită gloanțele", zice, dar se corectează repede, deși nu e un tip care să-și ceară scuze pentru enervările lui: „Poate e prea tare spus... Merită să nu fie acolo. Dar ei nu vor pleca. N-au plecat niciodată".

Ei, oamenii care pun mâna pe putere și iau decizii care ne afectează viețile. Cum poți să le smulgi puterea atunci când ea se întoarce împotriva ta? Cum pot ei să lase puterea să le scape printre degete? „Am greșit foarte mult, dar tu nu-ți dai seama cum e acolo", i-a zis prietenul lui cel mai bun din copilărie, bancherul condamnat pentru fraudă. „Bă, puteam să fac ce vreau eu, puteam să fac orice."

Chirurgul crede că, în ultima vreme, principiile dispar în fața dorinței de putere – „E lucrul care mă deranjează probabil cel mai mult din toată viața mea." Spune că e din ce în ce mai nesatisfăcut de România, dar nu doar de ea, „am senzația unor chestii din interbelic pe care le văd acum". Fanatismul, frica, manipularea. Nu mai e democrație, zice el, dar nu-i nici dictatură, e un hibrid cu atât mai înfricoșător cu cât nu joacă după regulile știute. „Se scria despre asta în anii '90 în *cyberpunk*..."

O limbă comună

Îl scoate din sărite că orice controversă devine o luptă, că suntem atât de excesivi în opiniile noastre, încât nu-l mai vedem deloc pe celălalt. „Trebuie să putem schimba idei fără să ne omorâm unii pe alții", insistă, și vocea lui e sufocată de exasperare. Și mai trebuie să se întâmple ceva astfel încât să reușim să vorbim o limbă cât de cât comună: „Să continue să existe în educație un corpus comun al umanității. Faptul că cineva ajunge să creadă orice fără să cerceteze este, după mine, catastrofic".

Pe Chirculescu l-a marcat anul de Școală Americană pe care a făcut-o la Conacry, în Guineea, în '73. Plecase acolo cu ai lui, tatăl lucra la ONU, la Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare. L-au trimis în Guineea ca să pună bazele unui centru de calcul. „Cred că tot centrul lor, cu nu știu câți angajați, n-are inteligența telefonului dvs. Dar, mă rog, ăsta era jobul lui", zâmbește îngăduitor. Africa l-a dezamăgit cumplit. Avea 13 ani și se aștepta la ceva mult mai exotic decât sărăcia și disperarea de-acolo.

Dar școala din Conacry, cu profesori americani care stăteau cu picioarele pe birou și „n-aveau decât o singură pretenție: orice afirmație faci, s-o susții", i-a modelat pe viață felul în care își definește orice poziție. „La lecția despre abolиționism, ne-au pus să scriem niște articole ca și cum am fi *columnists*, pro sau contra sclavagismului. Normal că am fost anti, că eram deja impregnat de-acasă. Dar am rămas surprins când am văzut că doi au scris pro. Aveam colegi negri în clasă... Și nimeni nu s-a ofuscat, doar că regula era că trebuia să ne justificăm punctul de vedere în scris, și dup-aia veneau întrebările. *De ce ai scris asta? Dar nu ți se pare că...?* Noi făceam asta *by default* acolo."

Să te întrebi mereu. De ce crezi ce crezi? De ce crede celălalt ce crede? Care e adevărul? Cine-s oamenii care-și pun aceleași probleme ca tine? „Eu n-am nevoie să mă identific foarte tare, că, dracului, am 58 de ani, am o oarecare părere despre unde sunt eu, dar vreau să văd unde e grupul ăla, *where do I match*." Încă nu-l conving noile partide ieșite din societatea civilă. I se par prea lipsite de organizare și de substanță ca să dea jos „acest sistem transpartinic al beneficiilor pentru care nu trebuie să dai socoteală".

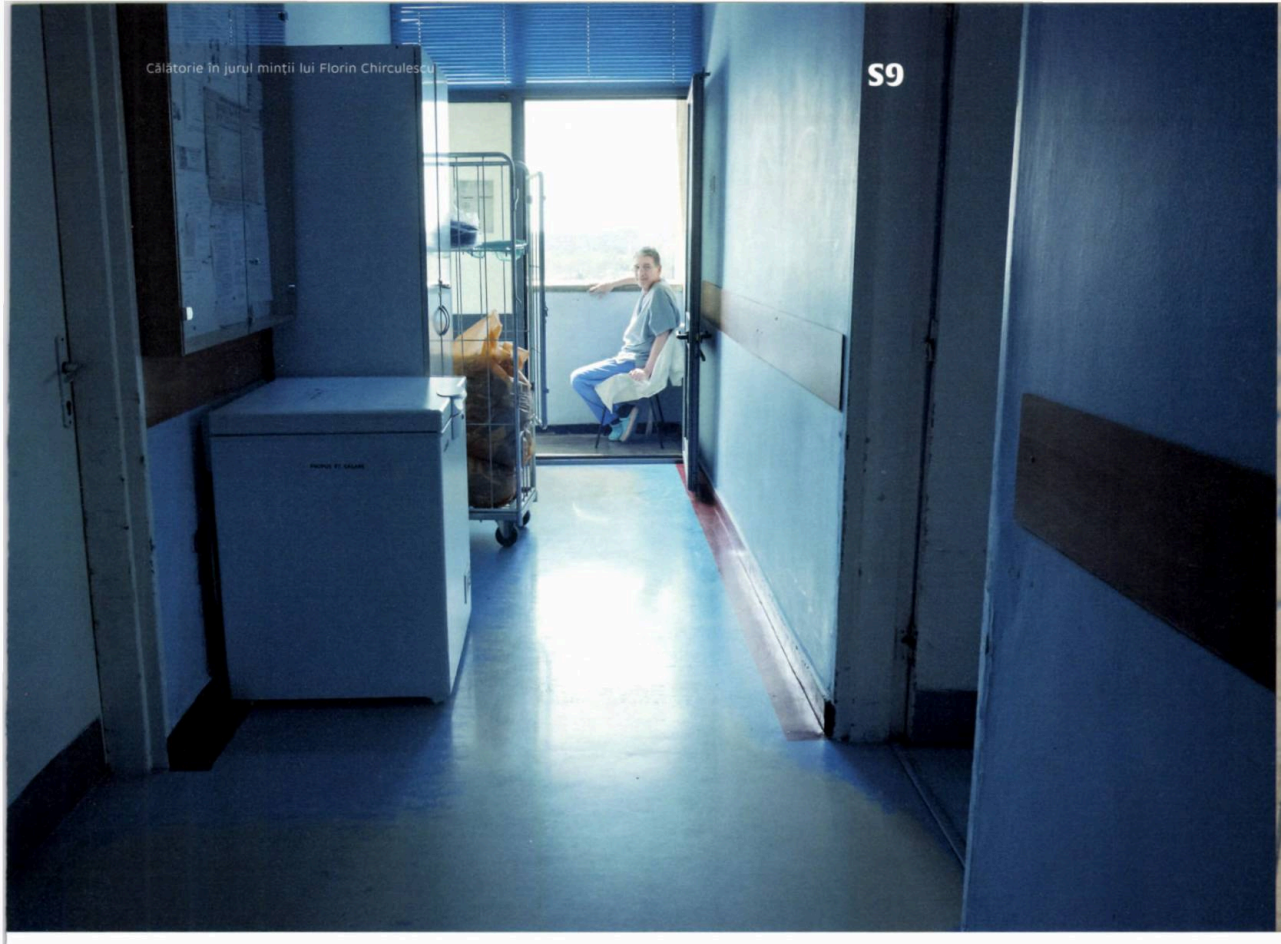

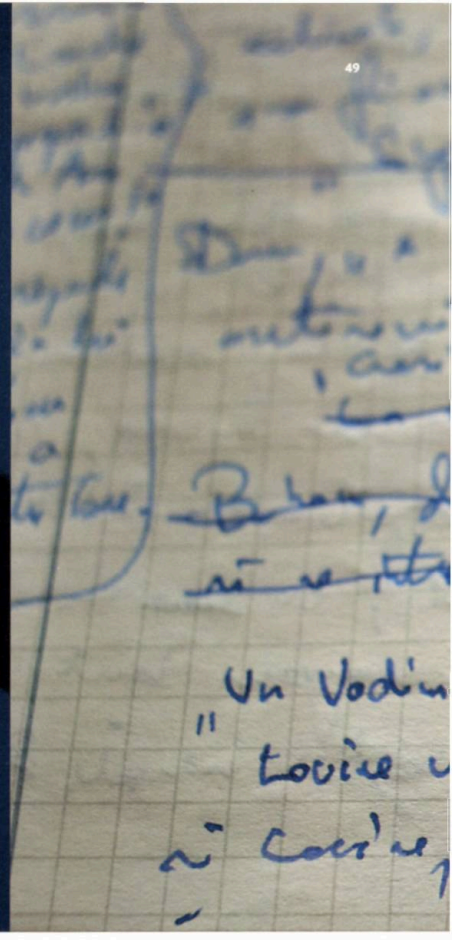

Un fragment de manuscris (ah, ce *fucking* prețios... :)) din *Solomonarul*. L-am scris pe trei caiete studențești și pe un început de agendă.

Nu mai e democrație, dar nu-i nici dictatură, e un hibrid cu atât mai înfricoșător cu cât nu joacă după regulile știute. Se scria despre asta în anii '90 în *cyberpunk*...

Și-n toată ciorba asta a deznădejdii, a puterii fără principii, a unuia fără celălalt, o mișcare *underground* veche de milenii continuă să facă ce știe ea mai bine: citește. „Ei sunt salvarea", îmi spune Chirculescu într-o după-amiază în care ne-am răscolit creierele după puțină speranță, în sufrageria lui de-acasă, printre plante, cărți și măști africane. „Într-un cuvânt înainte al lui Oscar Wilde la *Dorian Gray*, el spune că arta nu are niciun fel de efect. Simplificând foarte mult, arta adună niște indivizi în jurul unei idei. Asta-i tot. Faptul că mai sunt niște oameni care reușesc să se adune în jurul ideii de artă înseamnă că nu suntem pierduți."

Luiza Vasiliu e editor cu nostalgii de reporter. Din 2016 coordonează Scena9.ro.

Adi Tudose e fotograf al străzii și al oamenilor ei. Preferă alb și negru. Pe Instagram e @adi_tudose.

Dinți și rețele

S9

3 min.

Un roman-comedie neagră și niște poezie ușor de simțit, ca să știi ce ai de citit.

MIHAI IOVĂNEL
text

Pentru cine vrea să se pună la curent cu noul val al literaturii din România, am ales doi autori foarte buni, care oferă o excelentă introducere în proza și poezia momentului.

Bogdan Răileanu, *Dinții ascuțiți ai binelui*

Editura Humanitas, 2018

Bogdan Răileanu vine dintr-un mediu caracteristic prozatorilor din valul apărut în ultimii zece ani: lumea publicitarilor. Mai puțin obișnuită este lejeritatea cu care se mișcă în medii care nu-s autobiografice (rețeta de serviciu a prozatorului român din ultimii 30–40 de ani fiind să scrie despre ceea ce știe mai bine: el însuși). Că Răileanu vede mai departe de propriul buric o știam deja din *Tot spațiul dintre gândurile mele*, volumul lui de debut din 2017 (deși se pare că romanul *Dinții ascuțiți ai binelui* a fost scris primul, deci el ar fi adevăratul debut), care-și plimba cititorii prin cele mai diverse medii.

Unul dintre acele medii era cel ortodox. Astfel, povestirea *Mușcă și taci* oferea o incursiune rapidă și șarjată în lumea clerului: o față bisericească plănuia un soi de *hold-up* la moaștele Sfintei Parascheva. Răileanu profita cât putea de comicul negru al situației, dar, cum se spune în fotbal, își respecta adversarul: cu alte cuvinte, își lua în serios subiectul și nu-l transforma în banc, cum ar fi făcut 90% dintre prozatorii pe care îi știu.

Dinții ascuțiți ai binelui revine la această temă bipolară: lumea interlopilor o (re)întâlnește pe cea a călugărilor. Ideea romanului lui Răileanu este de a lua două microsocietăți total opuse (cel puțin în teorie), de a le conecta prin câteva furtunuri narative și de a le aplica principiul vaselor comunicante: între mănăstirea condusă de starețul nonconformist Vladimir și bordelul bossului Maldini se produce un transfer nu doar de personaje (de pildă, două prostituate se mută la mănăstire, unde deschid un *video-chat*), ci și de valori. De-a lungul romanului, infractorii se dovedesc a nu fi atât de răi, iar fețele bisericești se dovedesc a nu fi atât de bune. Rezultă o excelentă comedie neagră care – din nou – își ia suficient de în serios personajele pentru a nu le transforma în caricaturi. Răileanu le pune la muncă nu doar pentru a produce distracție, ci și pentru a ridica o serie de probleme a căror rezolvare îi va interesa, am impresia, atât pe credincioși, cât și pe ne.

Cosmina Moroșan, *Beatitudine (eseu politic)*

Editura Nemira, 2017

Alături de Vlad Moldovan, Cosmina Moroșan scrie poezia cea mai avansată a momentului din România. Avansată în mai multe sensuri. Ideologic, ea oferă un feminism decorporalizat și neliniar, un feminism updatat tehnologic care descrie nu atât tehnologia momentului, cât noua sensibilitate (inclusiv în sensul de noua libertate) inspirată de aceasta. Literar, nu seamănă cu mai nimic din ce s-a scris până acum în literatura română. E o poezie de tip *network*, poezia unei conștiințe care s-a încărcat în rețea și face surf pe valurile informației digitale. Este o poezie dificilă, în măsura în care nu-i prea simplu de prins firul ei roșu. Dar e o poezie ușor de simțit. La urma urmei, câți pot interpreta portativele pentru muzica pe care o ascultă în boxe sau în căști? E suficient să dai *play* – plăcerea vine sigur.

Să nu pot opri fascinația oricât de varză ai fi.
Să plonjez pe dealurile corturilor imitând trotuarele,
pe lângă falsele cuști de animale:
i-a prins plasa de ping-pong la hanorac
și-a fotografiat-o rău.
Între frunzele înghețate, pe palmierii
căzând ca voalul printre gherete cu jazz și manele;

la filmul în care s-a colorat cu grijă declarând
I loved it all chiar dacă nu era înainte de moarte,

pe bruschete înfipte
în roșu moviu, printre fețele voastre fără frică de trecut:
acolo o să-mi refac indulgența.

Mihai Iovănel este critic literar și cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu". Scrie în fiecare luni pe Scena9.ro.

Ce carte să citești despre Corneliu Zelea Codreanu?

S9

3 min.

„Căpitanul” mișcării legionare e una dintre cele mai controversate și des invocate figuri. Două puncte de vedere recente.

IONUȚ SOCIU
text

Oliver Jens Schmitt, *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*
Editura Humanitas, 2017
Traducere de Wilhelm Tauwinkl

Oliver Jens Schmitt este profesor la Universitatea din Viena. Născut în Elveția, la Basel, în 1973, s-a specializat în bizantinistică și istorie est-europeană. Această carte, la care Schmitt a lucrat timp de zece ani, este prima biografie documentată științific a lui Zelea Codreanu. Schmitt vorbește româna fluent și este un bun cunoscător al istoriei și sociologiei fenomenului legionar. Astfel, el vine cu o perspectivă amplă și nuanțată asupra perioadei interbelice și analizează figura lui Codreanu în context local și european.

În timp ce Hitler și Stalin se prezentau în public ca fiind desprinși de legăturile familiale tradiționale, Codreanu tatăl și fiul plecau în campanie electorală, o soră făcea propagandă în satele din nordul României, iar frații luau parte, ca propagandiști, la răspândirea învățăturii mântuitoare a întâiului născut al familiei. Fascismul românesc este o poveste de familie – povestea unor familii propriu-zise, ca aceea a lui Codreanu, care se extindeau potrivit modelelor tradiționale de căsătorie și născute, a familiei imaginare născute în Frățiile de Cruce ale școlarilor, precum și a familiei legionare ca idee și ca practică trăită de nucleul dur.

Așadar, Oliver Jens Schmitt atacă frontal niște teme tabu pe care Tatiana Niculescu le evită sau le atinge tangențial: corupția din interbelic, „fascismul românesc ca poveste de familie”, spriijinul masiv acordat de stat legionarilor, rolul pe care l-au avut intelectualii în transformarea lui Codreanu ș.a. Evident, sunt două abordări cu mize diferite, dar nu încape îndoială că cel care oferă un portret cu adevărat complex al lui Corneliu Zelea Codreanu și al epocii sale este Oliver Jens Schmitt. Și asta nu doar pentru că a scris o lucrare academică solidă, ci și pentru că este un povestitor talentat care știe cum să țină cititorul aproape.

Tatiana Niculescu, *Mistica rugăciunii și a revolverului. Viața lui Corneliu Zelea Codreanu*
Editura Humanitas, 2017

Tatiana Niculescu este scriitoare, autoarea cărților *Spovedanie la Tanacu*, *Cartea judecătorilor*, *Ei mă consideră făcător de minuni. Viața lui Arsenie Boca* ș.a. Spre deosebire de Schmitt, care își descrie cartea ca fiind o „biografie politică”, Tatiana Niculescu e interesată, în primul rând, să reconstituie „viața unui om”, aproape ca într-un roman al României interbelice. *Mistica rugăciunii și a revolverului. Viața lui Corneliu Zelea Codreanu* a fost una dintre cele mai vândute cărți ale anului 2017 la noi.

Un eseu publicat de Pârvan în 1923 trebuie să-i fi atras atenția în mod special lui Corneliu Zelea Codreanu, fiindcă se potrivea cu acea parte a personalității lui, remarcată de mulți apropiați, înclinată spre melancolie și retragere în sine. Textul intitulat *Laus Daedali*, un elogiu adus tăcerii, construit ca un monolog interior al unui sculptor de pietre funerare grec, Alegenor, va fi fost una dintre sursele de inspirație pentru regula tăcerii pe care Codreanu o va impune atât sieși, cât și membrilor organizației sale.

Game over!

Unul dintre cele mai bune albume românești din ultima vreme, între mișto car–sictirit și aspru–angoasant.

FILIP STANDAVID
text

Pe 23 august 2017, un duo bucureștean mai underground decât metroul urca un album întreg pe YouTube la mai puțin de o zi de la „lansare". Cele mai multe piese erau de găsit, tot la liber, și pe Bandcamp. Între timp, despre Febra tot n-a aflat prea multă lume. Întru totul explicabil, de vreme ce e vorba de cel mai bun album românesc al anului trecut.

Cu siguranță, însă, știe de el cine trebuie, căci toboșarul Alex Ghiță a trecut deja printr-o grămadă de trupe – pe Traum i-am găsit entuziasmanți de-a dreptul –, iar producătorul Marius Costache a lucrat, între alții, cu E.M.I.L., Coma și cu mult prea degrabă defuncta The MOood.

Furt prietenesc e un album ca un OZN prăbușit în deșert: o ciudățenie prea evoluată ca să poată stârni curiozitatea puținelor forme de viață din preajmă. Muzică electronică a timpului/timpurilor sale, un soi de *dark ambient* minimalist, dar nicidecum minor, *trip-hop* actualizat, ba chiar și niște *drone* sau *industrial*, toate ținute laolaltă de *synth*-uri grave și dense, dintr-acelea care pun la grea încercare orice *subwoofer* care-și merită numele.

În varianta sa completă, *Furt prietenesc* durează aproape o oră și jumătate și nu e deloc interesat să mângâie sonor publicul în sensul blănii. Unele titluri („Minerva la maxim", „Mărturie curajoasă" sau „Eroare plăcută") or părea ele mișto car-sictirite, dar tonul dominant e angoasant și aspru, nu pupă nimeni vreun „drop" propriu-zis (momentul foarte clar marcat în care piesa începe să „urce") și nici măcar de o singură voce nu te poți agăța.

Ai de-a face cu un album foarte potrivit Bucureștiului în care a fost făcut – agitat și înghesuit, obligându-te să fii atent în toate părțile și să pășești cu grijă. Încearcă-l (în căști, firește) la viitoarea manifestație din Piața Victoriei sau de pe traseul Lascăr Catargiu–Bulevardul Magheru–Piața Constituției (ceea ce nu înseamnă, desigur, că nu merge la fel de bine la șase–șapte dimineața, când tu, gingaș Bambi-pe-Gheață, te întorci de la club acasă, iar tramvaiele și troleele se umplu de oameni plătiți prost pentru munci grele).

Ai de-a face cu un album foarte potrivit Bucureștiului în care a fost făcut – agitat și înghesuit, obligându-te să fii atent în toate părțile și să pășești cu grijă.

99

Ceea ce e cu adevărat surprinzător în sens pozitiv în acest album e lipsa totală de complexe față de (și sincronizarea perfectă cu) mijloacele câtorva dintre cei mai interesanți DJ/producători ai momentului. Mă gândesc, între alții, la Arca și la Forest Swords, dar – în cazul în care pedala ar fi apăsată numai olecuță mai zdravăn – nici Blanck Mass sau Daniel Lopatin n-ar fi tocmai departe. Dacă vreți o comparație la îndemână, e ca și cum o bună parte din scriitorimea română cu ambiții de Nobel (și complexe pe măsură) ar juca în aceeași ligă cu Vladimir Sorokin ori cu László Krasznahorkai.

A nu se înțelege că *Furt prietenesc* e un chin fără oprire, o sumbră cacofonie postindustrială. E, din punctul meu de vedere, în primul rând asta, dar ascultătorul atent găsește destule momente mai relaxate sau aproape tandre, iar extraordinara omogenitate a acestui album impune ca el să fie rumegat pe îndelete și luat ca un întreg: în plus, ca orice ambiental (fie el și *dark*) răsărit, fiecare face cu dânsul ce poftește – cei obișnuiți cu electronicalele hard ar putea să-l considere chiar accesibil.

În orice caz, ethosul punk (nicio surpriză în faptul că Alex Ghiță și Marius Costache sunt foarte buni cunoscători/practicieni ai metalelor de diverse feluri) e ceea ce animă, de fapt, *Furt prietenesc*. Și e, într-o mare măsură, un foarte necesar răspuns oferit acelor artiști care se plâng c-ar „rezista prin cultură" (adicătelea ar face muzică pe bune), dar care adaugă imediat că muzica pe bune nu plătește chiria: cine vă oprește să le împăcați pe amândouă? Tot ascultând albumul ăsta aproape pretutindeni, de la lansare încoace, titlul s-a scris singur: *Game over!* Apropo, între timp au mai scos un EP: *carbit*.

Febra, *Furt prietenesc*, 2017
febrafebra.bandcamp.com

Filip Standavid este jurnalist de radio. Scrie despre filme și muzică. Despre muzică, mai ales pe Scena9.ro.

Cinema, feminin

S9

După ani întregi în care în cinematografia românească s-au văzut mai ales producțiile masculine, s-ar putea ca cele mai surprinzătoare filme românești din 2018 să fie regizate de femei.

Am început anul cu *Soldații. Poveste din Ferentari* (r. Ivana Mladenović), lansat în februarie, un mix absolut revigorant între documentar și ficțiune, plasat în inima Ferentariului (un profil al Ivanei găsești la pagina 166). În aceeași estetică ce destabilizează stilistica Noului Val, *Touch Me Not*, turul de forță al Adinei Pintilie (aflată la debut în lungmetraj!) și câștigătorul Ursului de Aur la Berlin, urmează să se lanseze la sfârșitul lui ianuarie 2019.

Fără ca Ivana Mladenović să practice același cinema ca Adina Pintilie sau să urmărească aceleași medii sociale, împart același interes pentru cel diferit și pentru apropierea dintre oamenii aflați la marginea privirii noastre.

Touch Me Not r. Adina Pintilie

În pronunțare r. Mihaela Popescu

Lemonade r. Ioana Uricaru

Distanța dintre mine și mine r. Mona Nicoară

5 min.

Câteva filme românești din 2018. Toate făcute de femei.

GEORGIANA MUȘAT
text

În *Touch Me Not* primează mai degrabă o explorare senzorială a limitelor propriei intimități decât o narațiune în sine. De asta, filmul și primește eticheta reductivă de *experimental*, deși este un hibrid între ficțiune, documentar și film-eseu. Destinele mai multor oameni se intersectează (ca într-o formă de *hyperlink*-cinema, o structură în care se întretaie fire narative venite din lumi diferite) pe măsură ce fiecare dintre ei încearcă să se descopere și să-și vindece problemele cu propriul trup prin diverse metode (de pildă, o terapie neobișnuită cu lucrători sexuali sau un program de exerciții de apropiere și dialog între străini). *Touch Me Not* este unul dintre foarte puținele exemple care tratează sexualitatea feminină dintr-un punct de vedere feminin, ceea ce poate anunța o schimbare de paradigmă în cinemaul românesc: faptul că *Soldații* deschide 2018, iar filmul Adinei Pintilie îl închide rezumă într-un fel un an care pare să fie despre spargerea mai multor teme considerate până acum tabuuri în societatea noastră (homosexualitatea, practicile BDSM, sexualitatea unor persoane cu dizabilități ș.a.m.d.).

M-am uitat prin lista de premiere de anul ăsta și am ales cele mai promițătoare filme regizate de femei, pe lângă *Soldații* și *Touch Me Not*.

Un debut venit direct din circuitul de festivaluri este *În pronunțare* (r. Mihaela Popescu), care a făcut parte din *Woche der Kritik Berlin*, un eveniment organizat de Asociația criticilor de film din Germania. Mihaela Popescu a produs *Periferic* (r. Bogdan George Apetri) și a mai regizat un singur scurtmetraj, *Plimbare* (2013). *În pronunțare* e o dramă suprarealistă despre un judecător cu personalitate fragmentată (vizualizată prin convenție într-un personaj colectiv alcătuit din Andi, partea animală – jucat de Toma Cuzin – și partea sa rațională, K – interpretată de Dorotheea Petre). Discutând despre demontarea esteticii noului val, Mihaela Popescu nu numai că renunță la ambițiile realiste ale cineaștilor noștri, dar face și antirealism; e de discutat în ce măsură această formulă va prinde la noi. A intrat în cinemauri în noiembrie.

Debutul Ioanei Uricaru, *Lemonade*, prezentat în secțiunea Panorama a acestui an de la Berlinale și câștigătorul Premiului pentru cea mai bună regie la Sarajevo, spune povestea Marei, o româncă de 30 de ani care emigrează în America alături de fiul ei, Dragoș, și are de-a face cu o grămadă de obstacole, printre care abuzurile ofițerului de imigrație și o societate opacă, patriarhală. Filmul discută demitizarea „visului american", o temă deloc nouă la noi (*California Dreamin'*, filmul din 2007 al lui Cristian Nemescu, era o critică deschisă a nostalgiei pentru Vest). E prima dată, însă, când acțiunea se petrece în SUA și pornește de la experiențe personale. Uricaru a emigrat în America, în 2005, aidoma protagonistei din *Lemonade*, și a studiat film la University of Southern California din Los Angeles. Deși numele său s-a auzit mai puțin la noi, e o regizoare cunoscută pentru scurtmetrajul *Legenda activistului de partid* din omnibusul *Amintiri din Epoca de Aur*, 2009, produs de Cristian Mungiu, precum și pentru alte scurtmetraje – *The Sun and the Moon* (2008), *Stopover* (2010, selectat la Sundance). *Lemonade* a avut premiera în cinematografele din România în octombrie.

Distanța dintre mine și mine (r. Mona Nicoară) e un documentar despre figura excentrică a poetei, compozitoarei și graficienei Nina Cassian. Documentarul rememorează prin arhive, interviuri televizate, muzică și poezie viața Ninei, dar și parcursul său politic ieșit din comun – a susținut instalarea comunismului în România, însă a intrat în conflict, câteva decenii mai târziu, cu Nicolae Ceaușescu, grăbind exilarea sa din 1985 în America. Într-o cinematografie axată în special pe figuri masculine, unul dintre meritele filmului *Distanța dintre mine și mine* e că portretizează una dintre cele mai importante scriitoare din România secolului XX, despre care s-a vorbit și s-a scris prea puțin. Apare în cinematografe în martie 2019.

Un prinț și jumătate (r. Ana Lungu) e imposibil de încadrat într-un gen: Iris, Marius și István (interpretați de Iris Spiridon, Marius Manole și István Téglás) sunt trei actori prinși într-o prietenie neobișnuită (greu de spus cât aport ficțional și câtă realitate e, de fapt, în scenariul Anei Lungu, cei trei fiind prieteni și în viața reală). Prietenia din film implică un fel de amânare perpetuă a asumării rolului de adult, de la naive jocuri de-a v-ați ascunselea printr-un conac baroc, la dormitul în același pat, hălăduitul prin țară și imposibilitatea lui Marius de a-și confrunta vreodată fosta soție. Un aer idealist gravitează în jurul lor; cu toate astea, niciunul dintre ei nu pare în controlul propriei vieți, ci mai degrabă plutește într-un norișor propriu, ca un *clin d'oeil* la o întreagă generație nerealistă și visătoare. Amestecul dintre elementele meta, care-s ușor deconcertante și aleatorii (apare inclusiv o secvență în care niște spectatori ficționali sunt întrebați cum li s-a părut filmul până acum și se vorbește despre chestiunea improvizației), și toată ideea autoironică a unui sindrom Peter Pan fac dintr-*Un prinț și jumătate* unul dintre cele mai originale filme ale anului (și un *personal favorite* al meu). A trecut prin cinemauri în septembrie.

Georgiana Mușat scrie critică de film, are o licență în Bergman și e mereu cu mintea în altă parte. O puteți citi joia pe Scena9.ro

Csaba Székely, frate cu Hrabal

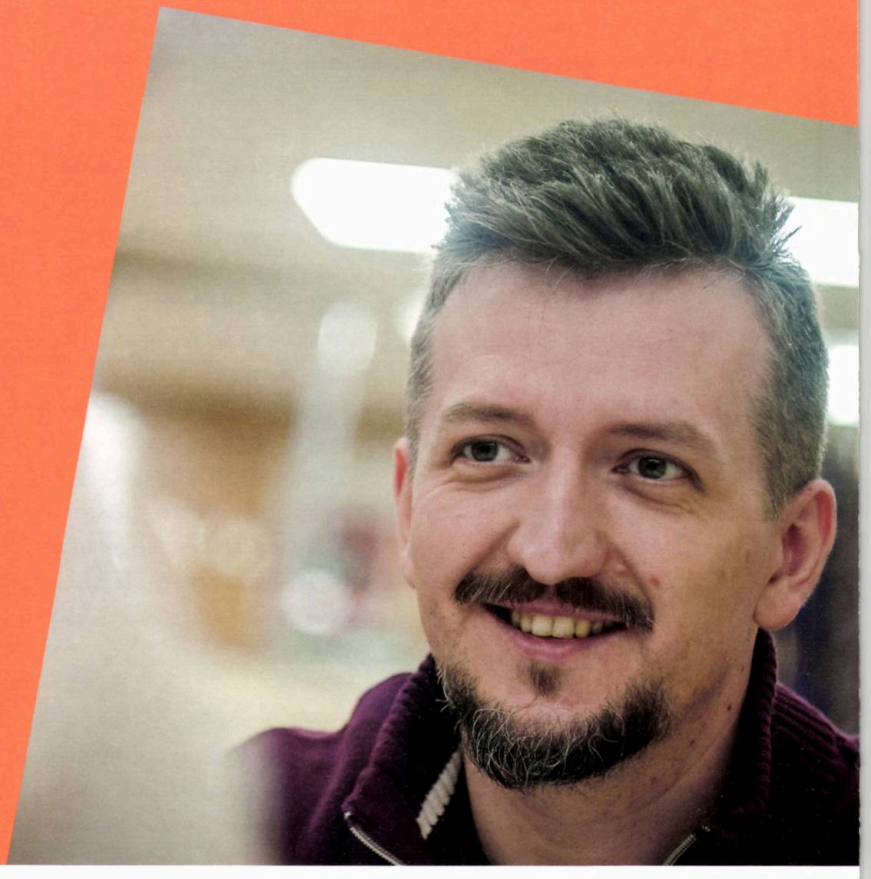

Cum și despre ce scrie cel mai bun dramaturg contemporan din România.

OANA STOICA
text

RÉVÉSZ PATRIK
fotografie

Csaba Székely e un dramaturg de limbă maghiară din Târgu-Mureș. A câștigat pentru piesele lui o grămadă de premii și de concursuri de dramaturgie. Printre ele, Premiul Imison pentru ***Do You Like Banana, Comrades?***, acordat de Societatea Autorilor din Marea Britanie, sau premiul Piesa anului, acordat de Asociația Criticilor de Teatru Maghiari, pentru ***Flori de mină*** și ***Beznă de mină***. Csaba Székely scrie și piese de teatru, și scenarii de film și televiziune (cum e cel pentru echivalentul ungar al serialului HBO *În derivă*).

La Târgu-Mureș se joacă ***Bucurie și fericire*** și ***MaRó***, ***Orb de mină*** poate fi văzut la Sfântu Gheorghe, ***Flori de mină*** la Arad, ***Monstrul nisipurilor*** la Gheorgheni, Craiova și Galați, ***Zece*** la Sibiu.

La propria sa companie mureșeană, Teatrul 3G, a pregătit pentru stagiunea 2018–2019 spectacolul ***Mihai Viteazul***, un text istoric prin care deconstruiește perspectiva (indiferent de etnie) patriotardă asupra trecutului și retorica naționalistă din prezent.

Ovreme, nu a fost montat în limba română, ci doar în teatrele din Ungaria și în cele de limbă maghiară din România, din cauză că ar fi „prea maghiar". S-a dovedit că nu e. Spectacolele lui se văd acum peste tot, de la București până la Londra. Mai puțin, însă, la Budapesta.

Csaba Székely (37, n. Târgu-Mureș) scrie cu structuri dramaturgice diverse, de la cele cehoviene la cele postmoderne. Construiește caractere cărnoase, pe o complicată arhitectură psihologică, iar evoluția lor surprinde nu atât prin schimbări spectaculoase și artificiale de destin, cât prin (ne)împlinirile cotidiene.

Dacă până aici pare că vorbim despre un scriitor clasic (și ce mai e de făcut astăzi cu un astfel de scriitor?), de aici încolo, de la detalii, nuanțe, specificități, lucrurile se complică suficient de mult încât Csaba Székely să fie adorat de unii pentru umor și ireverențiozitate și contestat de alții din cauza atacurilor la infatuarea etnică, națională, religioasă. Căci Csaba scrie despre lucrurile profund umane și sistemic ignorate, despre sate, sărăcie, lipsă de orizont și de speranță (cea mai cunoscută creație a sa este, deocamdată, *Trilogia minelor* – trei piese despre satele miniere cu populație maghiară din Transilvania), despre blazare, sinucideri, despre marginali, despre inechități istorice și actuale, despre cruzimea societății, a comunității și a familiei.

Scrie cu un umor vânos, inepuizabil și poetic până la ultima înjurătură, traversat de tușe absurde și care nu este altceva decât un vehicul pentru dramele tăcute ale unor oameni care nu vor vorbi niciodată deschis despre ce îi doare. Felul lui de a privi lucrurile, puțin pieziș, cu sprânceana ridicată și un rictus în colțul gurii, dojenind cu precizie, dar fără răutate, amintește, într-un oarecare fel, de Caragiale, doar că duioșia lui Csaba față de personajele sale este mai vizibilă și explicit asumată.

Scriitura lui Csaba Székely este fascinantă prin reînvestirea cu tragic a umorului, prin redescoperirea unor comunități constant ignorate în artă (precum cele rurale), prin modul în care mixează structuri dramaturgice clasice cu perspective contemporane, prin literaturizarea înjurăturilor (pentru cei care cred că înjurăturile există în limba maghiară chiar așa cum le scrie Csaba: nu, ele sunt recompuse, metaforizate și filtrate prin umorul propriu al dramaturgului). Reușește să scrie politic fără să fie subiectiv sau ostentativ militant.

De altfel, singurul activism explicit al autorului este cel care vizează multiculturalismul, echitatea socială și toleranța, idei prin care își atrage, desigur, o nediscriminatorie antipatie. Într-un interviu* acordat în Ungaria, Csaba declara: „Pentru un dramaturg, primul-ministru e un personaj formidabil. Toată Ungaria e condusă de proști, Viktor Orbán însă este diferit, el este un personaj dramatic, un tactician care a fost un nimeni și a ajuns să facă ce vrea el. Un personaj shakespearian. Europa, care până acum nu prea s-a ocupat de țara asta micuță, este acum nevoită să se ocupe de ea, datorită lui. A reușit răspândind xenofobia și sentimentele de ură față de migranți, de Soros... Sunt curios cum se va termina".

După apariția interviului, într-o singură săptămână a fost îndepărtat din trei proiecte în Ungaria – două filme și un spectacol de teatru. „Sunt oameni loiali regimului, care m-au oprit, mi-au tăiat calea, din cauza celor spuse în interviu despre regim. În Ungaria, nu cenzura este atât de mare, cât autocenzura, care e foarte, foarte puternică."

Csaba se diferențiază de ceilalți dramaturgi autohtoni pentru că nu se ferește de scriitura clasică, de subiecte *uncool* (ruralitatea, tratată cu luciditate în *Trilogia minelor*, a fost o temă constant ignorată în teatrul postcomunist) și de a spune lucrurile cu un soi de blândețe categorică și cu un nesfârșit umor care poate atinge și ajunge la mai mulți oameni decât ar face-o tragicul. Și tocmai pentru că stă singur într-o nișă aici, în Ungaria și România, Csaba devine, într-un fel, specific local. Nu maghiar sau român, ci specific acestei jumătăți de Europă, traumelor noastre istorice, amestecului de etnii, națiuni și orgolii rezultat din nesiguranța identitară a Estului. E frate cu Hrabal.

* Interviul a apărut în luna februarie în revista *HVG*. În aprilie, a fost descoperit de un jurnalist de la *Magyar Idők* (o revistă de propagandă a Guvernului Orbán), care scrie articole despre artiști și intelectuali „liberali" care sunt „dușmanii ungurilor". Jurnalistul a citat din interviul lui Csaba Székely într-un articol și de atunci numele dramaturgului a ajuns pe lista neagră a intelectualilor „dușmani".

Oana Stoica este critic de teatru. Scrie de ani buni în *Dilema Veche* și de câteva luni pe Scena9.ro.

Monstrul și pasărea

S9

3 min.

Despre flora și fauna bizară a artistului clujean Bandi Sasha Robert.

LEA RASOVSZKY
text

BANDI SASHA ROBERT
lucrări

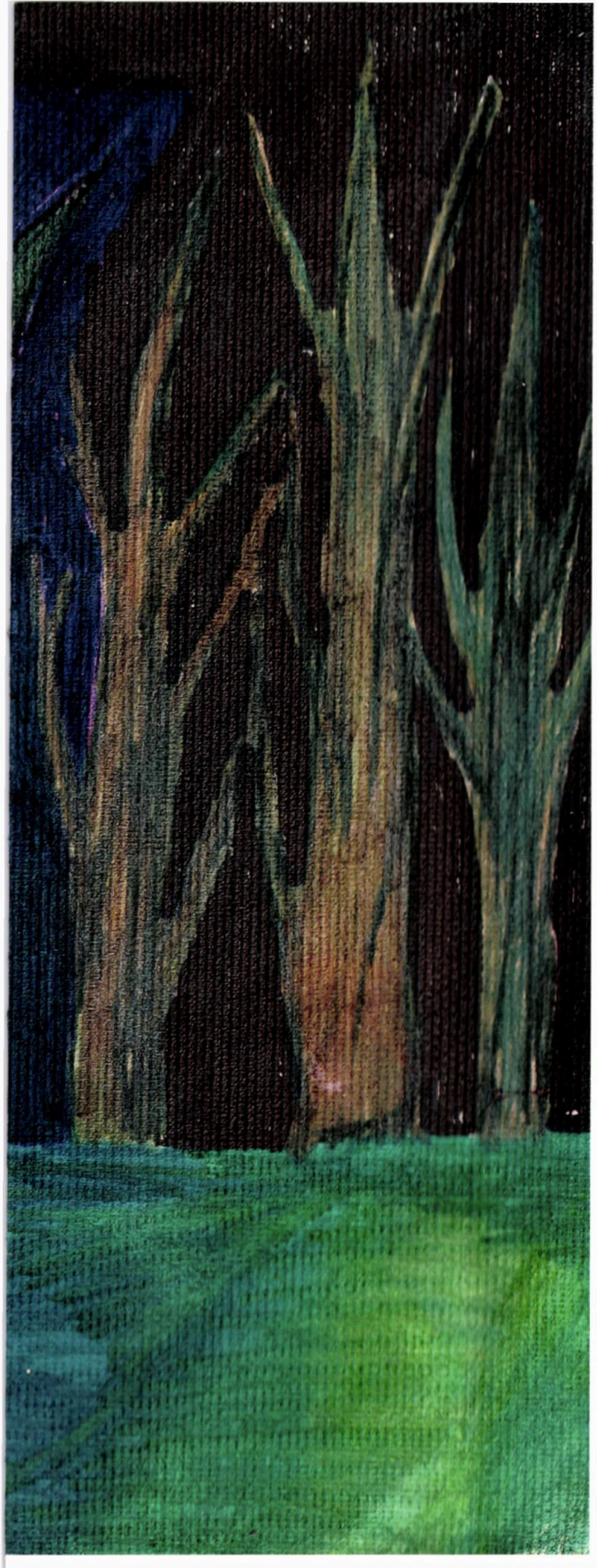

„Căutarea traumatizantă a inspirației și trădarea integrității." Așa a scris Bandi Sasha Robert odată și am repetat chestia asta în gând toată ziua.

Bandi Sasha Robert e un tip din Cluj care face doar ce vrea el. Are 29 de ani, e artist, dar lui nu îi plac artiștii. Iar eu mi-am dat seama că face doar ce vrea de când am văzut lucrările lui prima dată: am avut sentimentul ăla puternic de înțelegere totală și din acel moment am început să îl consider de-al meu, frate de faună și floră bizară, *raw*, *dream-like* și foarte fină, de un romantism brutal sau brutală ca romantismul. Lucrează cu visceralul, cu zeama vieții, cu *breaking point*-uri, cu crocodilii interiori, cu chestii găsite pe care le completează în mod esențial, cu inimile rănite de pe sub coaste rupte, cu haosul, cu limita. Exact ce îmi place mie.

Lucrările lui mă dor un pic. Ele sunt o întâlnire cu ceva din mine. Știu despre ce e vorba acolo. Îi știu pe toți ăia care apar în desenele lui, bine... eu îi știu pe ai mei, care sunt cumva ca ai lui. E vorba de arhetipuri și la el. Sunt fantasmele care nu te lasă în pace, care îți bagă nisip în bere și îți pun limacși pe răni ca să înțelegi ceva, cică în scop terapeutic. Nu e nimic amabil acolo, dar nici nu trebuie să fie, pentru că a fi amabil este total inutil de cele mai multe ori. Mai ales în artă.

Cea mai recentă chestie pe care am văzut-o de la el a fost expoziția *Sore Loser*. M-am gândit că despre asta vreau să scriu, ca să vi-l explic mai bine. A fost pe 14 februarie, de ziua aia al cărei nume nu o să-l pronunțăm. În spațiul Matca din Cluj, un loc mai greu de găsit, dar mișto, Sasha a invadat pereții cu o serie despre suferința din dragoste, o temă extremă, complicată rău. Am găsit desene crude, așa cum e și normal, patimă, pumni în pereți și amintiri, probleme. E fix așa cum o explică el, e râsu'-plânsu', e haosul de după.

„Pentru că am pierdut tot ce eram și acum sunt sortit să bântui pământul, nu tocmai ca un cadavru, că așa era mai simplu."

Povestea despărțirii. Ruptură abruptă dintre el și Pasărea lui Solară. Știm cum e, am fost toți acolo, dar nu am spus nimănui că a fost chiar așa. Așa cum ne-o arată el. Brutalitatea lipsei desenată cu tensiune, dar și cu meditație, rezolvări brutal-poetice pentru momentele de după, cele în care ai prea mult timp la dispoziție și te lași benevol invadat de gânduri și de scenarii posibile. Apar și ajutoarele, personajele care ridică puțin apăsarea, eu îl cred pe Ninja, distrugătorul tristeții – asasinul memoriei, al cărui număr se află acolo în caz că te ia nasol nevoia să suni pe cine nu trebuie.

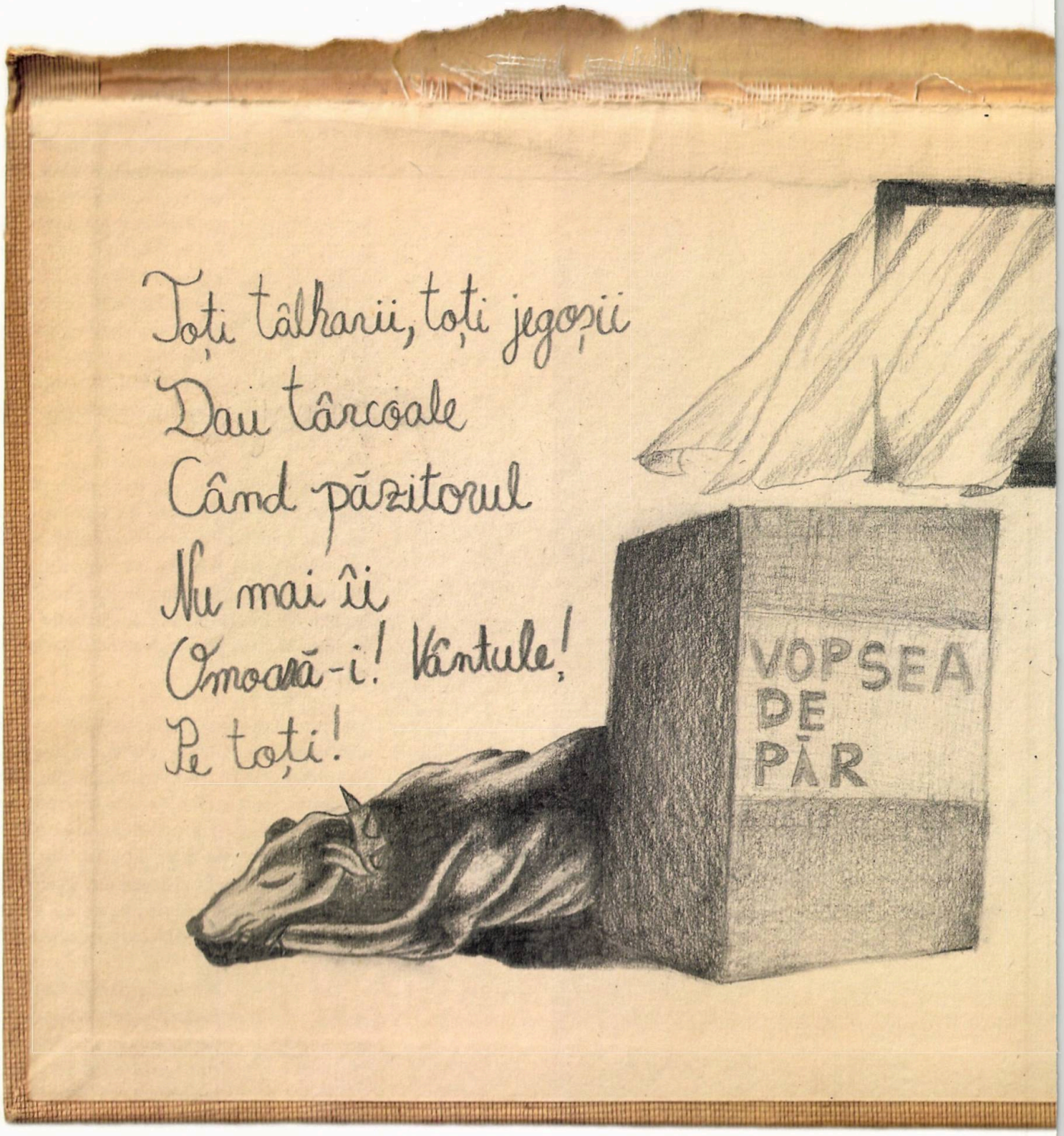

17 aprilie 1933, ora 2 după-amiază. Am luat o decizie. Vreau să slăbesc. Am devenit urâtă. Dacă continui să mă îngraș, o să devin diformă și, într-adevăr, nu-mi pot face iluzii că, diformă, aș avea puterea să trăiesc.
Jeni Acterian, *Jurnalul unei fete greu de mulțumit*

Păsările și monștrii care stau flămânzi la umbra lor radiantă, intervenții la fix pe picturi moi, paradiziace în sens Bucur Obor (acolo cu siguranță se află cel mai de încredere Paradis), care îți arată fața întunecată a iubirii, o plâng prin tors gros bestial și lacrimi negre. Pasărea e în altă dimensiune, colată peste tot condensul emoțional.

Gelozia care intră pe geam, te face să te agăți de căcaturi mici și de familiarul ăsta de care nu vrem să scăpăm. Poezia atașată vine de deasupra diafragmei, unde urcă tot focul. Mi-a plăcut mult lucrarea asta și am decis să o cumpăr.

Pictorul Jonathan Meese spunea că în artă trebuie să mergi prea departe. Ce face el, Sasha, nu Meese, deși și Meese, e artă despre momentul în care te duci prea departe pentru că poți să refuzi acceptarea și adaptarea, pentru că la ce să te adaptezi, de fapt?

Sasha explorează posibilitățile brutalului, ficțiuni ale violenței în vizual, dar și în text. Scrie exact cum desenează, chestia asta mi-a plăcut foarte mult. Mi-a zis că atunci când era mic desena luptători și bunica lui i-a spus că stă pe întuneric ca un *sălbatec*. Așa că acum desenează ca un *sălbatec*, într-un întuneric abstract și imaterial, despre lucruri de necuprins: iubire, moarte, loialitate. Jungla noastră interioară.

L-am întrebat dacă visează și mi-a zis că da, dar în ultima vreme coșmaruri. Dar nu mereu. De exemplu, „mai am și vise, cum ar fi… aveam un arici și el mă tot certa. Eu i-am făcut un vas unde să înoate și după aceea ne-am atins pe nas unul cu celălalt. Așa că viața nu este chiar așa urâtă".

„Vă mai rog să aveți grijă de păsările la care țineți, la păsările pe care le iubiți." Așa a zis Sasha. Eu zic că are dreptate.

Lea Rasovszky e una dintre cele mai percutante artiste de la noi. Desenează chipuri din imaginarul nostru colectiv. learasovszky.com

ALTĂ MĂMĂLIGĂ

25 min.

Basarabia nu e România, cel puțin când vine vorba de muzică, arte vizuale, teatru sau balet. Cum își văd artiștii de la Chișinău propria țară și ce relație au cu România?

VLAD ODOBESCU
text

IOANA CÎRLIG
fotografii

Cu mașina, drumul de la Chișinău la Iași durează trei ore. Pe jos, cu o mămăligă de 150 de kilograme trasă după tine, îți ia cam șase zile. Artistul basarabean Ghenadie Popescu a aflat asta în vara lui 2008, când s-a gândit că ditamai mămăliga i-ar face pe oamenii dintre cele două capitale ale Moldovei să se oprească și să schimbe o vorbă cu el. Era făcută din mălai și aracet, bine întărită, feliată și așezată pe un fund de lemn imens, cu rotile. În mămăligă se putea adăposti un om, tot acolo putea să-și care bună parte din avuție.

Ghenadie și-a croit pentru drum un costum din rafie, același material din care sunt făcute sacoșele care circulă fără oprire între Moldova și restul lumii. Un student la actorie a filmat toată aventura. Până la ieșirea din oraș au ținut trotuarele mai late, apoi marginea drumurilor, pe lângă mașini ce goneau spre Occident și căruțe ce rămâneau în sate. Unii s-au scărpinat în cap cu mirare, alții s-au oprit să-i cinstească cu bere ori să tragă de sfoară alături de Ghenadie; alții au pipăit mămăliga, și-au exprimat pofta subită ori au înșirat feluri de mâncare care-ar merge cu o bucată de mălai fiert. Copiii s-au bucurat și-au râs. Câțiva oameni în toată firea le-au zis, fără noimă, că din cauza unora ca ei se duce țara de râpă, pentru că se țin de prostii în loc să pună mâna pe sapă. Ei nu s-au supărat și și-au continuat încetișor traseul. Mămăliga n-are putere, trebuie tratată cu răbdare.

Capturi Vimeo

Grănicerii moldoveni nici n-au verificat ce-are mămăliga înăuntru, așa că artiștii au trecut cu zâmbete și-o recomandare. Însă pe partea românească i-au luat la rost, nu știau cum să procedeze cu ei: „Aici e Uniunea Europeană. Ce faceți? Cine v-a trimis?" Până la urmă, polițiștii români le-au zis să treacă repejor, numai să scape de ei. Ghenadie le-a explicat curioșilor că mai comun decât mămăliga în astea două locuri nu e altceva. E parte din identitatea tuturor și azi, deși sunt și destule lucruri care să-i separe.

Pe mine mă fascinează, însă, diferențele de dincolo de mămăliga: ideile croite și exprimate altfel, îndrăzneala muzicilor venite de la Chișinău, străzile desenate diferit, frământările și duioșia basarabenilor față de pragmatismul bucureștean. Poate și fiindcă m-am născut în Huși, la 15 kilometri de Prut, iar bunicul venise în timpul războiului de la Cetatea Albă, aflată pe-atunci între granițele Basarabiei, am fost mereu atras de spațiul acela care doar se zărea. Așa că am călătorit la Chișinău ca să cunosc actori, muzicieni, poeți și artiști plastici basarabeni și să înțeleg din ce sunt făcuți.

Cum e vremea la Chișinău?

La începutul anilor '90, milioane de români și de basarabeni se strângeau de-o parte și de alta a Prutului ca să acopere apa cu flori, să asculte poezii patriotice și să-și zică unii altora că-s frați. După cincizeci de ani petrecuți sub două feluri de comunism, apropierea aducea gesturi largi, ochi înlăcrimați, piepturi umflate. Era ca și cum, sub greutatea imaginii idilice născocite în lipsa celuilalt, deceniile de comunism aveau să se șteargă peste noapte, la fel și granița.

Am fost și eu cu ai mei într-o Dacia prea-plină și am mâncat pârjoale uriașe alături de o familie de basarabeni pe care am cunoscut-o atunci, la locul de picnic încropit pe malul apei. Aveam 7 ani, crescusem cu „Povestea de seară" a televiziunii de stat din Chișinău, iar pe oamenii aceia îi știam și în același timp îmi erau străini.

Cu o zi înainte să plec spre Chișinău pentru a-i cunoaște pe artiștii de-acolo, m-am întâlnit în București cu doi dintre cei mai cunoscuți basarabeni de-aici. Scriitorul Vasile Ernu (47 de ani) – autorul volumului *Născut în URSS* – e din prima generație de tineri basarabeni ajunsă în România după 1989, pentru a face facultatea la Iași. Tot ce știa despre cealaltă țară era din cărțile citite în ultimii ani de liceu. A găsit o Românie foarte isterică, ce nu trecuse printr-o *perestroika*[01], nu reflectase deloc asupra comunismului și, prin urmare, nu se acomodase cu noua realitate politică. „Aveam o imagine despre români și am dat de un alt tip de români. Eu nu-i înțelegeam, ei nu mă înțelegeau, și atunci noi îi disprețuiam pe români, ei ne disprețuiau pe noi", își amintește Ernu.

Pentru cei mai mulți, Basarabia era totuna cu Siberia, spune Ernu. Lumea îl întreba cum e vremea pe-acolo. Lipsa de cunoaștere a creat un complex de superioritate, al fratelui mai mare: „Iar când ești tânăr vrei să fii tratat ca orice om, nici mai prost, nici mai bine. Asta a dus la animozități". Nu crede neapărat că Republica Moldova face parte dintr-o cultură radical diferită.

Pentru scriitorul și artistul multilateral dezvoltat Mitoș Micleușanu (46 de ani), ajuns în România în aceeași perioadă cu Ernu ca să studieze Artele la Cluj, adaptarea a mers mai ușor. A dat de un oraș aerisit, și-a făcut repede prieteni, a intrat și într-o formație cu care cânta un soi de hardcore sau o „hărmălaie", cum îi zicea atunci. A devenit cunoscut pentru OZN-ul satiric „Planeta

01 Mișcare de restructurare a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice impusă de Mihail Gorbaciov la începutul anilor '80.

SĂRĂCIA ASTA E, DE FAPT: CONFUZIE.

Ghenadie Popescu

Moldova" – un grup umoristic care prindea spațiul ex-sovietic în scenete, animații și muzici – și pentru emisiunea pe care-o face de ani buni în diminețile de weekend împreună cu Iulian Tănase la Radio Guerrilla. „A fost o terapie și rămâne o terapie România", rezumă Micleușanu.

A descoperit însă repede la români și lucruri care nu-s pe gustul lui, inclusiv în zona culturală: o anumită cumințenie, un exces de conduită, de diplomație, o preocupare pentru propria imagine, „un tremurici", cum îl numește Micleușanu. „Unii au o grijă să nu zică lucrurilor pe nume. Mi se pare păcat că mulți oameni nu reușesc să spună tot, să se debaraseze de umplutură."

Amprenta dublă a basarabenilor – rusească și românească – vine cu o încărcătură, spune Mitoș. „Este și un bagaj de frustrări și complexe diverse legate de chestia asta, că noi nu suntem nici acolo, nici aici. Trăim într-o lume paralelă și interioară. Avem poate un set de măcinări mai haotice, mai schizoide decât artistul din România sau din Rusia sau America."

Când mi-am făcut lista cu oameni pe care trebuie să-i întâlnesc la Chișinău, Mitoș Micleușanu și Vasile Ernu mi-au zis că-i musai să merg la Ghenadie Popescu.

O țară nouă

Pentru a-și găsi câteva fragmente de trecut, Ghenadie Popescu (47 de ani) trebuie să se cațere pe niște rafturi pline. Locuiește de vreo cincisprezece ani în atelierul de restaurare din spatele Muzeului de Etnografie din Chișinău, o clădire cu rotunjimi orientale. E angajat aici ca om bun la toate: mai merge pentru cercetări și lucrări prin satele Basarabiei, mai repară acoperișul unui foișor din curtea muzeului. Noaptea e artist plastic și performer și stăpânește peste tot locul, alături de un paznic cam ursuz.

După ce Ghenadie îmi descuie poarta, orbecăi după el pe-o cărare, către un geam luminat. Apoi e o ușă și trecem pragul către lumea lui. Pe-un perete sunt aliniate două birouri cu blaturi zdrențuite. Deasupra lor e așezată o căsuță din lemn, iar pe lângă sunt împrăștiate păpuși. Personajele lui Ghenadie seamănă bine cu el: au același aer trist dat de obraji și orbite adânci, nasuri drepte și bărbii rotunjite, frunți late, mâini mari.

Peste toată scena cu miniaturi e o pânză de cort vopsită în verde deschis, iar asta transformă spațiul în platou de filmare.

În dreapta e biroul lui, ocupat de un MacBook vechi pe care-și lucrează animațiile. Într-un colț e improvizată o bucătărioară. „Pun un ceai? Am și vin din nord, de la fratele meu. Nu vreau să-l țin mult, că-i în sticlă de plastic." Mai are covrigi și niște miere de floarea-soarelui, cea mai galbenă miere pe care-am văzut-o vreodată.

Rafturile sunt aglomerate de cărți, sacoșe de rafie și fel de fel de contururi. Dintr-un trunchi de copac, Ghenadie a scos la iveală șolduri și picioare de femeie. Altundeva e o cizmă transparentă în care sclipesc monede. Niște tablouri mari stau pedepsite într-un colț, cu fața la perete. Pe calorifer e un basorelief cu niște cai, iar deasupra e un ursuleț de pluș; pe scaunul de lângă calorifer zace o mandolină. „Ăsta-i tezaurul meu", rezumă Ghenadie.

Cu toată aglomerația asta, mijlocul încăperii e gol. După ce toată lumea îl lasă în pace, Ghenadie coboară un pat de după dulap și-l așază peste dușumeaua ruptă. S-a filmat odată în timp ce dansa cu patul, așeza salteaua și-o mângâia cu așternuturile, într-un moment de afecțiune față de locul în care-și petrece câteva ore pe noapte. Între timp, a renunțat și la saltea. Vara doarme afară, pe o roabă cu roata pătrată. Atelierul e sediul lui central, din care pleacă și în care se întoarce din hoinăreli.

De tânăr s-a lăsat purtat de viață. Pe la 17 ani rătăcea deja prin Orientul Îndepărtat, în pustietățile Uniunii Sovietice. A plecat apoi în armată, dar când și-a terminat stagiul, la sfârșitul lui 1991, țara care-l înrolase se dizolva. S-a întors acasă, într-o republică nouă, care se deprindea cu sărăcia lucie.

A trăit vreo șase ani în satul natal, Gura Căinarului, undeva în nord, și a muncit la sapă. „M-a prins ploaia acolo și-am stat, cum ar veni", explică Ghenadie: „Am luat-o ca pe-o chestie naturală, că așa stau lucrurile. Și am lucrat pământul". Nici el, nici alții nu înțelegeau ce-i cu țara asta nouă și ce voia de la ei, așa că beau mult. „Sărăcia asta e, de fapt: confuzie", spune el. Singurele ieșiri din lumea aceea erau biblioteca sătească – „pe care am trecut-o prin mine pe jumătate, cred" – și desenul.

Se cațăra pe raft ca să scoată creațiile acelea stângace din vremea sapei. Pe-o planșă desenase o compoziție inspirată din „Cina cea de taină". Pe spate sunt, însă, câte-o „turbină hidraulică de putere mică" și alte mașinării: pentru că n-avea hârtie pe-atunci și sora lui Ghenadie îi aducea planșe vechi de la laboratorul de fizică. Folosea creioane colorate, fiindcă altceva nu era, și le tocea până ajungeau cât unghia. N-avea nici cu ce merge la oraș, la Bălți, ca să-și cumpere instrumente noi, așa că aștepta sâmbăta sau duminica, până putea împrumuta niște bani. Și-a dat seama că trăia într-un fel de pușcărie.

În '98 a luat o mapă cu desene și-a aterizat la Chișinău. A început să meargă la cursurile de Pictură din anul I, cot la cot cu unii cu șapte–opt ani mai tineri, învăța cu ei, mergea la beții cu ei. „Și eu am fiert în oala lor", spune Ghenadie.

Nu s-a înscris oficial și n-a dat examen, dar profesorii l-au acceptat. Pierduse trenul generației lui, cea din care fac parte Mitoș Micleușanu și Vasile Ernu, ajunsă la studii în România. Se trezise, însă, că are și el „necesități estetice" care la țară nu-și aveau locul.

Ca student ilegal, a continuat să sape grădini, de data asta la oraș, ca să-și poată cumpăra materiale. Tranziția între vieți i-a fost astfel mai lină. „M-am scăldat în aceleași ape, dar cu șuvoaie care erau pentru mine noi", spune Ghenadie. Curgeau în jur discuții despre lucruri noi, erau oameni cultivați, și asta-i plăcea. Stătea într-o clădire a Academiei de Arte, acolo deprindea tehnica uleiului pe pânză, acolo fierbea fasole, acolo dormea. În perioada aceea s-a pregătit virtual pentru jocuri artistice sofisticate, cum se antrenează piloții. La sfârșitul facultății a făcut o pictură pentru licență, însă decana l-a rugat pe Ghenadie să n-o semneze – ca să nu iasă discuții despre statutul lui neoficial în facultate. Dar s-o expună, pentru că-i frumoasă.

A fugi, a pleca

După ce s-a mutat la Muzeul de Etnografie, Ghenadie s-a lăsat de uleiuri pe pânză. În schimb, i-a crescut interesul pentru obiecte, iar ciocnirea cu etnografia i-a dat teme de lucru. De-atunci combină materiale, se joacă cu semnificații, se descarcă de propriile stări și născocește întruna obiecte. Unele-s simple și haioase, precum „sapa VIP" dotată cu sonerie, lanternă și alte facilități. Altele-s mai ciudate și nasc discuții: un jug făcut din mămăligă și un alt jug îmbrăcat în blugi, un coș de gunoi cu ureche. Pe un dulăpior sunt PET-uri învelite în mămăligă, astupate cu dopuri roșii, galbene, albastre.

„Vine în vizită multă lume, de-o vârstă mai tânără. Și s-au obișnuit cu mine: *nu face nimic rău, face și el ceva acolo*", spune artistul. Unii dintre cei care vin să-i vadă atelierul calculează în gând cantitatea de mămăligă folosită pentru realizarea obiectelor și își exprimă regretul cu privire la materia primă folosită în van: „Câte mămăligi ai face din asta?" Uneori ies discuții haioase. Un prieten l-a întrebat: „Unde ai văzut tu jug îmbrăcat în blugi?", iar Ghenadie i-a zis că n-a văzut niciodată, de aceea îl face. N-ar fi meșterit în loc o ușă sau niște ferestre, să le vândă și să scoată un ban. Lucrurile inutile care-l înconjoară ies dintr-o stare ce-și caută o contragreutate. Prin ele, intră în echilibru. „Și atunci eu sunt cumva împlinit făcându-le."

E, însă, mai mult de-o simplă joacă. „Lucrurile de-aici țin toate de identitate", îi spun lui Ghenadie. Subiectul identității i se pare uneori ridicol, isteric și epuizant, dar se înhamă și el la ridicarea unor întrebări despre „cine suntem". Modelarea și remodelarea mămăligii, a rafiei, a jugului sunt felurile lui de-a intra în discuție.

Într-un clip al său, Ghenadie s-a filmat de sus, așezat în spațiul strâmt dintre două rânduri de uși, la intrarea în Muzeul de

VREAU SĂ PLEC, DAR NU VREAU SĂ FUG.

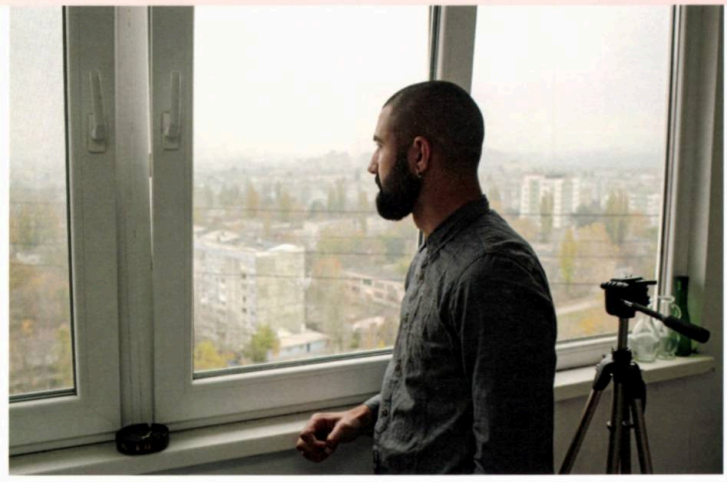

Ramin Mazur

Etnografie. Pe creștet are scris „MD", indicativul pentru Republica Moldova. Face genuflexiuni, se mișcă îngândurat, mai oftează. Trec pe lângă el angajați grăbiți și bucățile lor de conversație, iar el se dă la o parte respectuos, închide ușile după ei; nu încurcă, pe cât posibil. Unii îi zic „pardon" și trec mai departe, alții îl întreabă plictisiți ce-i cu el pe-acolo. „Aici e un spațiu în care ceva se-ntâmplă, ignorat de toți", explică el cuiva, iar respectivul zice „Hm" și trece mai departe.

Ce fel de țară e asta? E țară sau nu?

Pentru cel care deschide ochii să-l descopere, Chișinăul de azi se arată candid și înfricoșător, în părți egale:

- Camera mea de hotel are fix așternuturile albastre pe care le-aveam acasă în copilărie și o cană albă, cu flori. Am ajuns aici după ce un alt hotel, central și arătos în pozele de pe Airbnb, s-a dovedit a fi un cuib de prostituție ce obișnuiește să-i țepuiască pe călătorii fără dorință de „masaj";
- Deschid televizorul și-l văd pe Fuego, artist emerit al poporului, cum mulțumește publicului cu mâna la inimă; pe un alt post, un asasin închis în România îl acuză pe oligarhul Vlad Plahotniuc, considerat cel mai influent om din Republica Moldova, că i-a comandat uciderea unui bancher;
- Străzile sunt împărțite între camioane rusești vechi ce par de jucărie și mașini scumpe poposite direct din fabrici occidentale;
- La semafor, o femeie vinde steguleț cu Rusia, UE și România, pe alese.

Prinși între extremele astea, oamenii nu-și găsesc locul.

„Ce fel de țară e asta? E țară sau nu? Unii zic că trebuie să ne unim, alții zic că trebuie să fim independenți, dar habar n-au de identitatea cu care trăiesc. Ei singuri nu știu dacă vorbesc moldovenească sau română. Unii vor Uniunea Europeană, alții vor

COSMOS
OFERTĂ SPECIALĂ
DE VARĂ
la apartamente
și spații comerciale
CASINO

Altă mămăligă

Cunoaște-i mai bine pe artiștii din Republica Moldova

O parte dintre fotografiile lui **Ramin Mazur** pot fi văzute pe www.raminmazur.com.

Moldovan National Youth Orchestra are zeci de cântări pentru publicul larg. La începutul acestei veri, artiștii au început o serie de concerte cu muzică din desene animate.

Vlad Braga și **Petruș Leftiușa** au creat Folks, un brand de *streetwear* inspirat de skateboarding și graffiti.

Scurtmetrajul lui **Ion Borș**, *Plus Minus Unu*, e despre un medic rezident care descoperă un caz de malpraxis.

Balerinei **Anastasia Homițcaia** îi plac rolurile negative – *Odilia din Lacul lebedelor* sau mama vitregă din *Albă-ca-Zăpada și cei șapte pitici* – tocmai pentru că nu-i ies în viața reală.

Puteți citi poeziile lui **Victor Țvetov** cumpărându-i volumul de debut, *în lipsa unor lucruri importante* (Casa de Editură Max Blecher, 2015).

Găsiți animații de-ale lui **Ghenadie Popescu** pe contul lui de Vimeo și urmăriți expozițiile la care participă uneori în România. A avut una în martie 2018, la Fabrica de Pensule din Cluj.

Parteneriatul Estic [propus de liderul rus Vladimir Putin – n.r.]", spune Ramin Mazur, unul dintre cei mai cunoscuți autori de fotografie documentară din Republica Moldova.

Din garsoniera în care stă acum Ramin, aflată la etajul al șaptesprezecelea al unui bloc din cartierul Botanica, se vede o bună bucată din Chișinău, un lego brutalist cu betoane și plopi. În ultimii zece ani a locuit doar de la etajul zece în sus, fix pentru priveliștea asta. E genul acela de om care e cool fără să facă vreun gest: un tip tuns periuță, cu o barbă brunetă deasă, cercel în ureche. Îi place să fotografieze fragmente de panouri publicitare, oameni de prin troleibuze și porți de prin sate, postează des pe Instagram. Proiectele sale independente prind transformările prin care trec Republica Moldova și țările din jur după destrămarea Uniunii Sovietice. Imaginile au fost publicate, între altele, de *Financial Times Magazine*, *L'Express*, *Die Zeit*, *Der Spiegel* sau *Al Jazeera*. Pe Ramin îl interesează identitățile pe care și le aleg oamenii în vremurile astea schimbătoare.

Ramin s-a născut în 1987 în Transnistria, din tată afgan venit la studii și mamă ucraineancă. Când s-a mutat cu ai lui la Chișinău, în timpul liceului, nu știa românește. De când e aici, a schimbat patru–cinci cercuri de prieteni: cam la fiecare trei ani, grupul format se dezintegra și fiecare o apuca către o viață în afara Moldovei. El a rămas deocamdată, pentru că nu vrea să fie alungat de sărăcia și deruta din jur: „Nu vreau să fug de-aici de-o problemă. Vreau să plec, să emigrez, dar nu vreau să fug".

Valurile succesive de migrație creează fisuri între generațiile de artiști. De exemplu, dintre fotografii care au făcut școala la Moscova prin anii '80 au rămas puțini. Cel puțin fotografii mai noi nu-i mai știu pe cei dinainte și n-au avut cum învăța. „Fracturile astea pot fi sănătoase, fiindcă ai impresia că pornești de la zero", îi zic lui Ramin. „Or fi bune pentru un *push*, dar pe urmă vrei să înveți ceva", spune fotograful.

Ruptura între generații e vizibilă peste tot în Moldova – de la actorie la uzine, câte mai sunt, spune Ion Borș (28 de ani), actor în trupa independentă de la Teatru-Spălătorie și, mai nou, regizor de film. A simțit asta pe pielea lui la începutul carierei, când a jucat la Teatrul Național „Mihai Eminescu" din Chișinău. „Am stat trei luni și am plecat, pentru că era doar un loc comod, călduț. Dacă te duceai și-ți făceai treaba, bine, dacă nu ți-o făceai – tot bine: nimeni nu te taxa, nimeni nu-ți spunea nimic. Mi-am dat seama că e un loc în care o să mă duc și-o să fiu pe rândul șapte în scenă și-atât, pe un salariu mizer."

În 2011 a început să colaboreze cu Teatru-Spălătorie, un grup de artiști care ataca subiecte incomode sub forma unor spectacole de teatru documentar ce vorbeau despre discriminare, violență sau propagandă. Spațiul neconvențional în care teatrul a funcționat până anul trecut a fost închis, membrii trupei s-au împrăștiat cu proiecte personale, dar se reunesc din când în când pentru a juca „în deplasare". În martie 2018 au revenit la Chișinău, pentru a pune în scenă *Recviem pentru Europa*, de Nicoleta Esinencu, un spectacol despre condițiile grele de lucru din companiile ce produc pentru branduri internaționale.

Descompunerea demografică nu se lasă văzută din prima. Centrul Chișinăului are bulevarde curate și vitrine bine luminate, cafenelele sunt pline, macaralele ridică blocuri noi; pare o capitală europeană ca oricare alta. Însă dincolo de ieșirile din oraș, fațada asta nu mai stă în picioare.

Să rămâi locului devine o ciudățenie. Dezintegrarea lumii înconjurătoare îl face pe Ion Borș să se-ntrebe lucruri: „Nu-mi dau seama unde mă aflu și cine sunt eu, în raport cu tot ceea ce se-ntâmplă. Fac bine că stau aici, nu fac bine? Poate ar trebui de-acum să plec?" Chiar și pentru cineva cu un job bun, care n-are probleme prea mari, apar foarte multe lucruri mici care-l macină în fiecare zi.

Când nu folosește drujba ca instrument muzical într-un performance și nu regizează scurtmetraje despre corupția și neglijența din sistemul medical din Republica Moldova, Borș lucrează ca șofer pe un microbuz Chișinău–Roma. Îi place să se desprindă de lumea artistică și să aibă contact cu altfel de vieți, asta îl aduce cu picioarele pe pământ: „Sunt lucruri despre care crezi că-s bune, că «uite-așa ar trebui să arate lumea», apoi vezi un alt gen de oameni care scuipă la tot ceea ce spui tu și încearcă doar să trăiască". Dialogurile din timpul drumurilor sale între Moldova și Italia din 2011 încoace au inspirat și o piesă de teatru care s-a jucat la Spălătorie, intitulată *Ficțiune*. Piesa a fost regizată de polonezul Wojtek Ziemilski, aflat în rezidență la teatrul din Chișinău timp de patru săptămâni.

Pentru un alt spectacol în care a jucat Borș, *Moldova independentă. Erată*, regizorul bucureștean David Schwartz le-a cerut actorilor să intervieveze oameni care au trăit bucata asta de istorie recentă. Pentru Ion Borș, teatrul documentar acolo se-ntâmplă, în timpul acelor discuții. Îi întreba pe oameni: „Care este identitatea dumneavoastră?" sau „De ce v-ați făcut pașapoarte românești?", iar mulți îi explicau că nu-și schimbă naționalitatea pentru că se simt români, ci din cauza sărăciei. „Ziceau: *Oameni buni, eu nu mă simt nici român, nici moldovean, nici nimic. Eu mi-am făcut actul ăsta ca să pot pleca de-aici.* Asta m-a marcat."

Copiii crizei

Poetul Victor Țvetov s-a născut în 1990 în satul Nimoreni, la vreo 25 de kilometri de Chișinău. E un tip timid, cu trăsături delicate, pe care-l întâlnesc într-un bar din centrul Chișinăului, aproape de stația de microbuz cu care face zilnic drumul spre casă. Spune că de la el din sat, cam jumătate s-au dus la muncă în străinătate în ultimii ani. Cei mai mulți își iau familiile cu ei, iar atunci când pleacă doar unul dintre soți, apare gelozia și peste o bucată de vreme vine negreșit divorțul. Familia lui e un caz mai fericit, pentru că tatăl lui a refuzat mereu să plece. Doar mama a fost plecată vreme de șapte luni în Italia, însă i-a fost prea dor de casă și s-a întors.

Pe el îl cheamă de fapt Victor Neaga, dar și-a luat pseudonimul literar după ocupația familiei: ai lui se ocupă dintotdeauna cu sere de flori, așa că și-a zis Țvetov, echivalentul rusesc al lui Floraru. A crescut cu filme rusești și poezie românească nouă. Și-a publicat în 2015 volumul de debut la Casa de Editură Max Blecher din România, pentru că în Moldova „nu prea e loc de poeți".

„Victor e un planetoid plin de viață. Dacă un astronom rus cam bețiv a numit o bucată din asta de piatră care se-nvârte în cerc folosindu-se de numele vinului lui preferat, Purcari, eu am ținut să botez ceva cu numele Poetului. Viața pe planetoidul Țvetov e-nfloritoare, se plânge, se glumește, se bea, se vomită, se face dragoste duios, dară și strașnic, ce mai, din inimă vă sugerez să mergeți acolo", spune despre el poetul Claudiu Komartin, cel care conduce Casa de Editură Max Blecher.

În rest, Victor e copywriter în Chișinău, un job mai lipsit de strălucire decât poate părea în România. Chiar dacă ar fi pe-aici „găști poetice", s-ar feri de ele, pentru că unde-s găști apar conflicte. Mai merge doar pe la cenaclul organizat la Chișinău de scriitoarea timișoreană Moni Stănilă. Pentru el, e „singura chestie frumoasă

10 aprilie [1936]. Acum, când am ajuns la totala decădere morală, la ce gândesc? Gândesc că ar fi foarte frumos ca această decădere să fie și fizică, să am, de exemplu, pantofii rupți.
Cesare Pavese, Meseria de a trăi. *Jurnal 1935–1950*

ÎN MOLDOVA NU PREA E LOC DE POEȚI.

Victor Țvetov

care se mai întâmplă în Chișinău, legată de poezie" și singurul loc în care vin poeți din România.

Se simte bine în poezia socială a lucrurilor mărunte, iar versurile lui sunt deopotrivă fragile și brutale:

„tu nu mă știi dar stau mai mereu prin microbuze
eu în spate lipit de geam tu în față lipită de 2 bărbați beți
și orice gând pozitiv este *delete* din start
sacoșele pline ale femeii îmi lasă urme vineții de conserve pe picioare
într-o zi voi veni la tine în Nimoreni
acolo în vale la iaz
vom întinde o pătură
vom împărți cartofi copți
și singurul pește prins îl vom lăsa să moară la soare."[02]

Republica Moldova, în cifre

Republica Moldova și-a declarat independența de Uniunea Sovietică pe **27 august 1991**.

În ianuarie **2016**, Republica Moldova avea **3,55** milioane de locuitori, față de **4,36** milioane, cât avea în **1991**, anul proclamării independenței.

Minoritățile etnice reprezintă **17,9%** din populație, dacă nu includem regiunea transnistreană, potrivit recensământului populației din **2014**. Grupurile etnice principale sunt ucrainenii (**6,6%**), găgăuzii (**4,6%**) și rușii (**4,1%**).

Populația rurală predomină: **57,3%** dintre locuitori stau în cele **1.612** sate ale Republicii Moldova.

Vasile Ernu credea că generația lui a fost cea de sacrificiu, pentru că a încasat șocul desprinderii Uniunii Sovietice și s-a trezit într-o nouă țară. Speranțele mari de-acum douăzeci și șapte de ani s-au sfărâmat și i-au mutilat și pe tinerii de-atunci. Ei erau maturi și au conștientizat fiecare etapă a crizei, însă cei care vin din urmă – precum Ion Borș, Ramin Mazur sau Victor Țvetov – au apărut și au crescut odată cu ea.

„Ei s-au născut într-o lume care curgea în toate direcțiile, în familii făcute praf, cu părinții plecați... Au trăit într-o lume extrem de instabilă și aparent vioaie, dar în care se ascundeau multă suferință și traume. Au depresia aproape la nivel de ADN și nu știu în ce-o să se transforme", explică Ernu.

02 „Tu nu mă știi dar stau mai mereu prin microbuze", *în lipsa unor lucruri importante*, Casa de Editură Max Blecher, 2015.

Ghenadie Popescu

Noi deportări

Traume mai mari, vechi de generații, modelează identitatea de azi a Republicii Moldova. Basarabenii au trăit o bună parte din modernitate în Imperiul Țarist. După 1918, când a avut loc unirea cu România, integrarea n-a decurs tocmai lin: adesea, peste Prut erau trimiși funcționari români prost pregătiți sau răuvoitori, ale căror abuzuri au rămas în memoria colectivă a basarabenilor. Basarabia a devenit parte a Uniunii Sovietice în perioada stalinismului dur. În anii '40 și '50, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească a trecut prin mai multe valuri de arestări, deportări prin Siberia și Kazahstan, și execuții. În anii '90, după ce și-a obținut independența, Republica Moldova a devenit un stat-tampon între Rusia și Occident și sursă de mână de lucru ieftină pentru ambele. Fragmentele astea de istorie devin materie primă pentru câțiva artiști basarabeni de azi.

Pe masa de lucru a lui Ghenadie Popescu se află macheta unei case, cu pod înalt. În căsuță și pe lângă ea se odihnesc păpuși, unele cu mâinile întinse în sus, de parcă ar cere să fie luate în brațe. Lucrează la o animație despre poveștile deportaților basarabeni. A început acum șase ani, cu un site, deportari.md, pe care-a strâns vreo optzeci de interviuri video cu supraviețuitori. „Sunt interviuri integrale, între douăzeci de minute și două ore, plictisitoare pentru multă lume. Dar pentru mine sunt foarte valoroase", spune Ghenadie. Din ele a scos scene audio pe care vrea să le ilustreze prin animație, cum ar fi povestea familiei Tănase: Olga a fost ridicată de comuniști în '41, pentru că soțul ei, Ilie, fusese șef de post de jandarmi în timpul administrației românești și, deci, „dușman al poporului". Cei doi au fost deportați în locuri separate, iar fiica lor, Nina, s-a născut pe când era cu mama ei în Siberia. Au supraviețuit primei ierni acolo pentru că Olga a reușit să le vândă vecinilor ruși un covor moldovenesc, țesut de ea, în schimbul unei găleți de cartofi.

Nina Tănase are puține amintiri din Siberia, dar ține minte covorul acela cu trandafiri și frunze verzi, pentru că-l vedea în casa vecină. „Ei seara când aprindeau lumina, noi ne uitam pe fereastră la covorul acela. Și-așa de frumos era... Eram micuță, dar țin minte culorile și parcă mă durea sufletul că nu-i al nostru", își amintește Nina în mărturia video. Lângă căsuța de lemn făcută de Ghenadie e păpușa Nina, îmbrăcată ca pentru gerurile Siberiei, iar pe podea se află găleata cu cartofi minusculi și prețiosul covor al copilăriei.

Anastasia Homițcaia

Amprenta rusească

În ultima vreme, Ghenadie vrea să fie lăsat în pace cu păpușile lui. Proiectul ăsta e chinuitor, iar ambițiile lui sunt mari. Îi mai trebuie câteva lumini, fiindcă are una singură. Ca să coasă pufoaica unui personaj, îi ia trei zile, și are destule pufoaice de făcut. Apoi, fiecare păpușă are un mecanism pentru a mișca mâna sau piciorul. Laptopul vechi nu-l prea ajută. Nici spațiu nu prea are, iar dacă n-o să meargă treaba, va trebui să se mute din atelierul ăsta. Numai că n-are bani.

Anul trecut, salariul minim în Republica Moldova era de 116 euro pe lună, de trei ori mai mic decât cel din cea mai săracă țară UE, Bulgaria. În 2016, salariul mediu al unui lucrător din domeniul artelor era de 143,8 euro, mai mic decât în orice alt domeniu economic, arată datele Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova.

Pentru Ghenadie, Republica Moldova de azi e un golf de pirați, în care cei care au un plan de viață pleacă. Mitoș Micleușanu îl vede ca pe „o planetă sau un teritoriu la cheremul valurilor".

Se întâmplă și-acum deportări, crede Ghenadie, numai că nu-s din acelea organizate, ca acum șase–șapte decenii. Acum, politicienii le transmit basarabenilor să se care de-aici, că nu mai e nevoie de ei. Cei care rămân pot vorbi, pot critica, dar asta n-are nicio valoare.

Școala rusă se vede la Chișinău în cele mai mici detalii, în domenii foarte diferite. Anastasia Homițcaia, prim-balerină a Teatrului de Operă și Balet „Maria Bieșu", spune că în coregrafia rusească diferă, între altele, poziția mâinii în timpul dansului. Bazele baletului de la Chișinău au fost puse de un grup de tineri ce a făcut studii la Sankt Petersburg și la Moscova. Ecourile acelor timpuri se mai aud și azi, în sala în care balerinii repetă pentru premiera *Lacului lebedelor*: sunt îndrumările în rusește ale Tamarei Podarueva, fostă solistă la Teatrul din Permi, Rusia.

Pentru un ochi avizat, semnele apropierii de Rusia sunt vizibile și pe zidurile orașului: formele literelor din graffiti-uri sunt mai ascuțite, sunt mai puține stiluri, dar mai agresive, întocmai ca la Moscova, spun Petruș Leftiușa și Vlad Braga, doi dintre grafferii ce decorează Chișinăul. Cei dinaintea lor, activi la începutul anilor 2000, erau ruși. „De fiecare dată când am mers spre Vest – inclusiv la București – am văzut că stilul e mai fluid, mai caricaturizat, sunt personaje trase dintr-o linie, cățel. Noi n-avem caricaturi", spune Petruș. Au început

NOI N-AVEM CARICATURI.

Vlad Braga și Petruș Leftiușa

prin a desena un perete pentru echipa locală de fotbal, FC Zimbru Chișinău. Acum umplu străzile orașului cu semnături și culori și și-au făcut un magazin online cu tricouri, stickere și postere inspirate din *street art*. De când s-au apucat de *street art*, Vlad și Petruș descoperă problemele orașului. La un moment dat, au creat un sticker cu un semn de circulație pentru tramvai, mijloc de circulație ce nu mai există în Chișinău.

În muzică, artiștii basarabeni ajunși în România au început să-și valorifice accentul și chiar vocabularul rusesc. Accentul e acum parte din brandul oricărui cântăreț basarabean. Artiști precum Carla's Dreams, Mihail sau The Motans îl lasă să zburde în toate piesele. Piața muzicală românească atrage foarte mulți tineri de-aici și e normal să fie așa, spune dirijorul Andriano Marian (29 de ani), cel care-a fondat prima orchestră de tineret din Chișinău, Moldovan National Youth Orchestra. „Aici e un sistem foarte disfuncțional, iar majoritatea artiștilor fac eforturi mari ca să trăiască decent. Își doresc foarte mult să iasă de-aici și mocnesc în ei ca să arate."

Andriano încearcă să facă muzică în Moldova. Cu orchestra de tineret pe care a fondat-o în 2011 a cântat inclusiv în Piața Centrală, unul dintre cele mai aglomerate locuri din Chișinău. În vara lui 2017 au plecat într-un turneu prin Moldova, cu proiectul *La La Play*. Timp de douăsprezece zile, au cântat în locuri neobișnuite cu muzica clasică: într-o peșteră, pe un ring de box pe Nistru, într-o podgorie, într-o cetate, într-un penitenciar pentru minori. Prin ei, muzica a ajuns acolo unde politicienii se avântă mult mai rar.

De-a lungul râului

În casa-atelier a lui Ghenadie Popescu e o hartă a Republicii Moldova, una simplă, cu linii negre pe alb. A îngroșat pe ea cu un marker galben drumurile făcute vara cu bicicleta și, cel mai adesea, cu roaba. Drumurile proaste ale Moldovei sunt bune când mergi cu roaba, fiindcă nu-s circulate și asta le dă un aer poetic, spune Ghenadie. Vede roaba ca pe-un tovarăș de călătorie. Când o poartă el de mânere, când ea îi găzduiește somnul în coș. Ghenadie merge de-a lungul râurilor ca să lucreze la animații și să adune povești, așa a învățat țara. Până la urmă, Basarabia nu-i decât o bucată de pământ ce încape între două râuri, Prut și Nistru.

Povestește despre primele sale plimbări cu roaba: „Există ceva care nu-i stepă, sunt dealuri și nu știi ce-i dincolo. Poți să-ți imaginezi totuși că e un râu care cotește și poate fi un copac. Poți să-ți imaginezi multe, dar până la urmă trebuie să vezi copacul ăla sau omul ăla care stă la pescuit și-ți spune o mică istorie. Istorii dintr-astea am adunat în prima călătorie cu roaba. Și erau tot felul de oameni pe care-i întâlneam. Unii chiar aveau niște povești pe care poate nu le spuneau la toată lumea, dar găseau un drumeț pe care știau că n-o să-l mai vadă, și atunci vorbeau. Deveneam pentru ei o biserică dintr-asta care se mișcă".

Întâlnește tot mai adesea oameni vlăguiți, care n-au destulă putere măcar pentru a-și ține gospodăria într-o oarecare ordine sau măcar pentru a sta să asculte pe cineva. Ghenadie își ia atunci roaba și pleacă mai departe de-a lungul râului, iar de departe pare o făptură cu două picioare, două brațe lungi și o roată.

Vlad Odobescu e reporter Scena9. Căutător prin lumi mărunte. Hușean.

Ioana Cîrlig e fotografă și editor foto. Nu stă niciodată prea mult în același loc. ioanacirlig.ro

IEDERĂ, BARCELONA

ARALIYA
SRI LANKA

Kitul grădinarului călător

MIRCEA DRĂGOI
text și ilustrație

PROTEA, SRI LANKA

ADMIRĂ PLANTELE ÎN MEDIUL LOR NATURAL. ÎNAINTE DE A RUPE UN LĂSTAR, ASIGURĂ-TE CĂ NU VEI DERANJA PE NIMENI. DACĂ PLANTA CREȘTE PE O PROPRIETATE, CERE VOIE SĂ IEI UN LĂSTAR. IDEAL ESTE SĂ AI CU TINE CEVA TĂIOS, UNGLE VREJURI REZISTĂ LA RUPERE.

E BINE SĂ AI DEJA CU TINE HÂRTIE UMEZITĂ, (ȘERVEȚELE) CU CARE VEI ÎNVELI IMEDIAT CAPĂTUL RUPT SAU TĂIAT AL TULPINII PLANTEI. PUNE CAPĂTUL CU ȘERVEȚEL ÎNTR-O PUNGĂ. PACHETUL VA STA FĂRĂ PROBLEME PRINTRE HAINE, ÎN BAGAJ, PE AVION.*

ÎNCEARCĂ SĂ RECOLTEZI PLANTELE SPRE SFÂRȘITUL CĂLĂTORIEI, PENTRU A SCURTA PERIOADA DE TRANZIȚIE.

* - CEL MAI MARE NUMĂR DE PLANTE ADUSE ÎN VALIZĂ : 68, SRI LANKA

IXORA,
SRI LANKA

GAFE PERSONALE

- CONFUNDAT TRESTIE CU BAMBUS.
- RADIATOR DEFECT IARNA, CÂTEVA PLANTE PIERDUTE.
- PLANTAT SEMINȚE DE DELONIX REGIA, COPAC CARE CREȘTE LA 3m ȘI NU TRECE IERNILE AFARĂ, ÎN TRANSILVANIA.

ODATĂ AJUNS ACASĂ, PLANTEAZĂ CÂT MAI REPEDE TULPINILE ÎN GHIVECE CU PĂMÂNT.

⚠ ASIGURĂ-LE PLANTELOR SOARE ȘI APĂ (DAR NU ÎN EXCES, SUNT SENSIBILE LA UMEZEALĂ PREA MULTĂ ȘI VOR PUTREZI).

KIT DE BAZĂ: ȘERVEȚELE, APĂ, PUNGI NYLON, O FOARFECĂ SAU CEVA TĂIOS, MULTĂ DRAGOSTE PENTRU PLANTE.

DE UNDE VINE PASIUNEA PENTRU PLANTE & GRĂDINĂRIT? CEL MAI PROBABIL DE LA BUNICUL MEU, TĂSE (NĂSTASE DRĂGOI), PE CARE ÎL URMĂREAM CUM MUNCEA ÎN GRĂDINĂ ÎNCĂ COPILĂRIEI MELE, ÎN TÂRGU-MUREȘ.

TRESTIE, JAPONIA

Mircea Drăgoi e ilustrator și designer din Târgu-Mureș. Tatăl a trei copii și grădinar. mirceadragoi.com

Omul călător în timp, noapte de noapte

S9

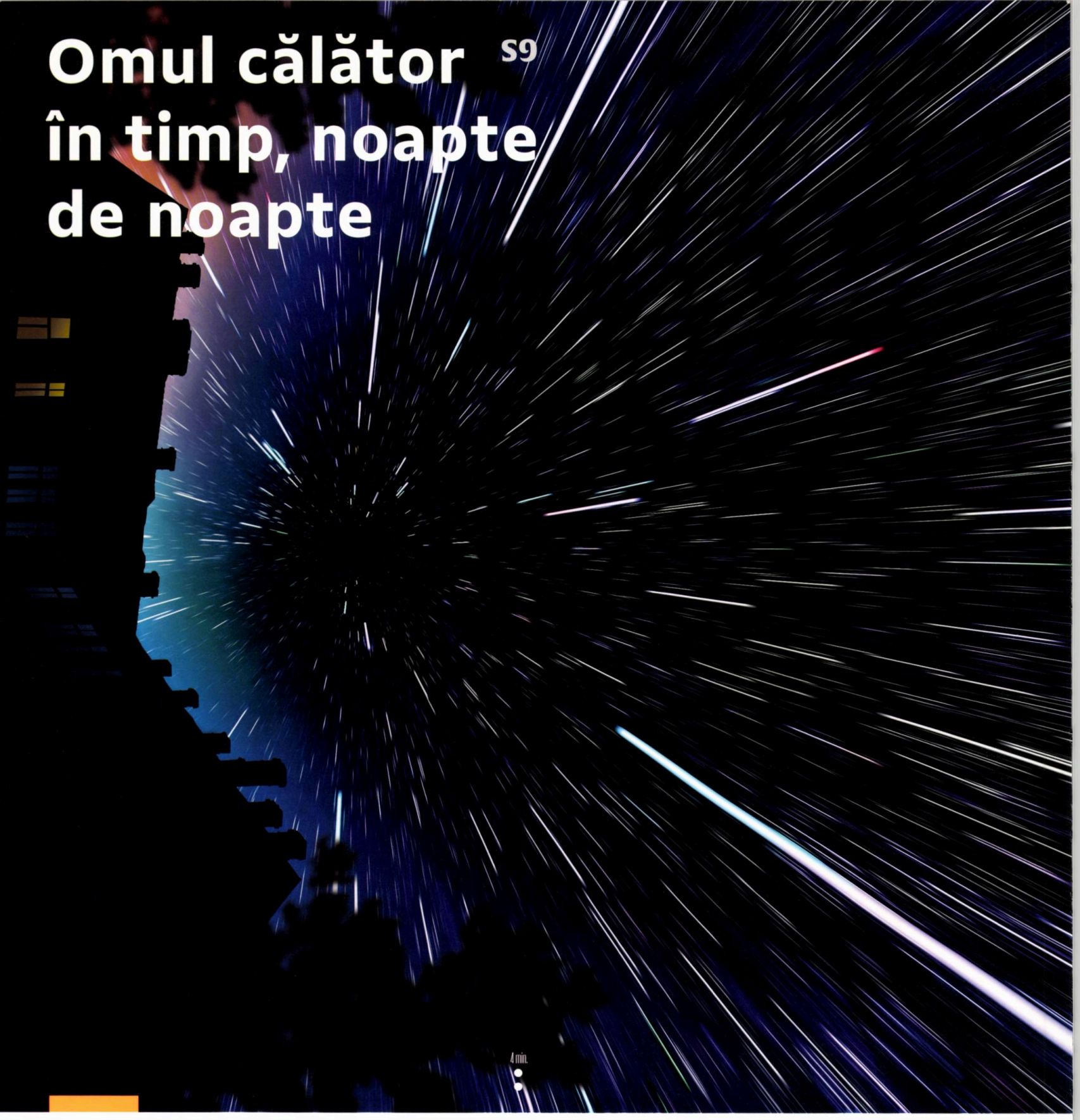

4 min.

Ce e timpul omului, ce e timpul Universului? Teme filosofice pentru care știința are câteva răspunsuri și ipoteze de lucru.

ALEX DOPPELGÄNGER
text

THÈ ORION
ilustrații

> Mereu o să vezi Soarele cum arăta acum opt minute. În trecut.

Ora 22:00. Tocmai ai ieșit la o scurtă pauză de țigară sau la o plimbare nocturnă cu ea sau cu el. La un moment dat (fără să știi de ce sau să îți dai seama de asta), îți muți privirea spre cer și privești acel ocean de întuneric presărat cu mii și mii de luminițe. Unele pâlpâie, parcă luptându-se ca să ne atragă atenția, iar altele nu. Este o activitate cu care prea puțini ne mai îndeletnicim în ziua de azi, mai ales că, din cauza luminilor din oraș, nu vedem mare lucru: doar o mână de stele și planete foarte strălucitoare. În rest, negru. Cerul nopții nu ne spune mare lucru.

Dar timp de mii de ani, situația a stat altfel. Cerul nopții era forma noastră principală de *entertainment* (constelațiile și mitologiile lor aferente stau ca mărturie a acestui fapt), îți putea arăta direcția în care să mergi în cazul în care te pierdeai, era un calendar și orar care îți spunea exact când să îți plantezi și recoltezi plantele necesare pentru a obține pâinea cea de toate zilele. Ba mai mult, cerul nopții a fost timp de mii de ani locul în care omenirea își putea vedea și dezlega viitorul: o cometă anunța mai mereu o nenorocire, iar mișcările ciudate ale planetelor (din grecescul *aster planetes*, adică stele hoinare, pentru că planetele precum Marte făceau o buclă pe cer de-a lungul timpului) aveau și ele harul de a ne prevesti viitorul.

Cu timpul, însă, ne-am deșteptat. Folosindu-ne de propria ingeniozitate și imaginație, am pătruns adânc în tainele Universului și am aflat că planetele de pe cer nu sunt niște zei capricioși gata să se răzbune pe noi, ci niște lumi cât se poate de reale; am aflat că o cometă nu este prevestitorul vreunei nenorociri, ci pur și simplu un bulgăre uriaș de apă înghețată acoperită cu praf care se plimbă haihui prin Sistemul Solar.

Apoi ne-am mai dat seama de ceva, un lucru pe care nu l-am fi bănuit niciodată. Am învățat că, atunci când ridici ochii și te uiți pe cerul nopții, privești de fapt în trecut. Cu alte cuvinte, Universul îți arată o parte din amintirile sale. În cuvintele lui Edward Walter Maunder:

> Cel mai vechi album foto din posesia noastră este cerul nopții.

O fotografie este un obiect absolut miraculos. Numai gândește-te: este un moment din timp încremenit pe un ecran sau pe o bucată de hârtie. Acel moment s-a dus demult, dar tu îl poți revedea oricând. Acele fotografii le iei și le pui într-un album foto, o cărțulie cu mai multe fotografii care spun o poveste: a vieții tale, a unui loc, o poveste care probabil s-a încheiat cu mult timp înainte să te naști tu. Cerul nopții nu diferă foarte mult. Fiecare dintre luminițele alea de pe cer ne spune o poveste din trecutul Universului: probabil steaua aia la care te uiți în momentul ăsta nici nu mai există sau probabil este o soră de-a Soarelui care s-a despărțit de el acum multă vreme. Tot ce vedem sunt niște amintiri. Cine este mesagerul acestora? Lumina. Ea face totul posibil.

Vezi tu, lumina ne-a ajutat mai mult ca orice să deslușim Universul. În viața de zi cu zi, ea pare că are viteză infinită, că este instantanee. Ai apăsat pe întrerupător, se aprinde becul și lumina ajunge din bec la tine imediat. Dar nu e așa. Exact cum o mașină care trebuie să ajungă din București în Cluj merge cu o anumită viteză, la fel și cu lumina care călătorește de la steaua Sirius până la ochii tăi. Ea are în general o viteză fixă (300.000.000 m/s) și, deși este mult mai rapidă decât orice automobil creat de noi, când vine vorba de distanțe interstelare sau intergalactice, și ea are nevoie de niște timp ca să ajungă din punctul A în punctul B. De aici și conceptul de an-lumină, o unitate de măsură pentru distanța dintre două puncte din Univers, având ca etalon distanța pe care o parcurge lumina într-un an.

Astfel, când te uiți pe cerul nopții la o stea aflată la 3.000 de ani-lumină de noi, îți dai seama că lumina pe care o vezi a pornit de la ea acum aproximativ trei milenii, când Epoca Bronzului era pe terminate, civilizația egipteană era în plină glorie, iar poporul latin abia se stabilise în locul în care se află Italia în ziua de azi. Această lumină a călătorit trilioane de kilometri prin spațiu-timp pentru ca în cele din urmă să ajungă la ochii tăi, pe o mică planetă de la periferia galaxiei. Ce făceai acum opt minute? Dacă citești textul ăsta pe timp de zi, lumina de la Soare care îți luminează acum împrejurimile a pornit de la steaua noastră acum opt minute, dar abia acum a ajuns la noi. Mereu o să vezi Soarele cum arăta acum opt minute. În trecut.

Când te uiți pe cerul nopții, în orice direcție te-ai uita, nu vezi Universul cum este, ci cum a fost la un moment dat; vezi povestea lui, dar și povestea noastră. Uitându-te la stele, ai în fiecare noapte ocazia de a călători în timp și de a călători într-un trecut de mult uitat. Ai nevoie doar de un cer senin și de răbdare.

Alex Doppelgänger vorbește despre știință la nunți, botezuri și cununii. A publicat deja două cărți de „povești știință" și poți să-l citești oricând și pe alexdoppelganger.com.

Thè Orion e artist autodidact din Tulcea, pasionat de astronomie. Îl găsești și pe bytheorion.com.

S9

Visul meu american

21 min.

Aveam o fixație pentru SUA, așa că am încercat să mă fac american. Doar că nu a ieșit cum mă așteptam.

IONUȚ SOCIU
text

ROMA GAVRILĂ
ilustrații

Paris, iulie 1938. La ieșire, de dincolo de Sena, mă atrage tenda albastră a unei cafenele mici, cu mese pe trotuar. Locul pare a fi răcoros și perspectiva unei băuturi reci și țari mi-e dulce.
N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii. Manuscrisul de la Rohia*

La începutul lui 2017, am aplicat la un program de scriere creativă la Northern Michigan University. Am fost acceptat, dar condițiile financiare nu erau grozave și asta îmi dădea bătăi de cap. Am vrut s-o las baltă în primă fază. Toată treaba nu era decât un moft, o răfuială cu vechile mele obsesii. Începuse să mă sperie și ideea de a trăi doi ani departe de București, în Upper Peninsula, o mică Alaska a Michiganului. Văzut însă de la distanță, acest loc înconjurat de lacuri și de păduri pare perfect pentru scris. Straniu, sălbatic și rupt de lume.

Cu câțiva ani înainte studiasem la o universitate americană din Berlin și începusem să fac o cercetare despre modernismul literar american. Mă gândeam chiar și la varianta de a mă muta în State pentru o vreme și de a-mi continua studiile acolo. Tot atunci m-am îndrăgostit de o colegă care crescuse în Pennsylvania, într-o familie de imigranți polonezi, și care tocmai absolvise istoria artei la Yale. Într-o zi însorită de octombrie, am ieșit amândoi de la cursuri și am luat un S-Bahn spre Friedrichstrasse. Stăteam față în față în tren, citeam, beam cafea și din când în când ne uitam unul la altul și ne zâmbeam. Totul mi se părea perfect în clipa aia, Camille, cu privirea ei pătrunzătoare, Berlinul, cu trenurile lui suspendate, cartea pe care o țineam în mâini și lumina aurie care învăluia casele din Prenzlauer Berg.

Ne-am despărțit în vara următoare și dintr-odată bula aia s-a spart. Am renunțat la ideea de a pleca în SUA, m-am întors în România hotărât să-mi văd de viața mea de aici. A fost greu la început, dar după o vreme lucrurile s-au așezat. Ba chiar ajunsesem să mă simt bine în București.

Cu toate astea, America nu-mi ieșise cu totul din cap. Știam că, la un moment dat, va trebui să plec, indiferent cât de complicat ar fi fost.

În loc să-mi iau bilet de avion spre Marquette, orașul în care se află Northern Michigan University, am ales să zbor până la Chicago și de acolo să iau Greyhound-ul, legendarul autobuz american, până în nordul Michiganului, aproape de granița canadiană. Un prieten care stătea de câțiva ani în State îmi spusese că „e musai să mergi cu Greyhound-ul, abia aia e America reală".

Am aterizat la Chicago după un drum lung și cu o mare întârziere. Urma să dorm la Cătălin, un amic al unei prietene mai vechi din Botoșani. Nu ne cunoscuserăm, dar știam despre el că are o mică școală de fotbal în Chicago și că e de loc din Vaslui. Era ora trei dimineața când am ajuns în fața casei lui. A ieșit desculț pe trotuar și m-a strâns în brațe, de parcă eram doi prieteni care nu se mai văzuseră de multă vreme. Mă aștepta cu masa pusă: ciorbă de perișoare și fasole bătută. E o treabă și asta, mă gândeam eu, am traversat oceanul și primul lucru pe care-l mănânc e o ciorbă românească cu ardei iuți de Râureni. „Avem de toate la magazinele din cartier, borș, magiun, tot ce vrei", mi-a zis Cătălin râzând. Am ieșit apoi pe verandă și am băut o bere, timp în care el mi-a vorbit despre școala lui de fotbal și despre anii în care lucrase ca taximetrist în Chicago. Văzând că mi se închid ochii de somn, mi-a zis: „Sper că nu te superi, dar va trebui să dormi într-o cameră plină de cutii. Am niște lucruri acolo pe care vreau să le trimit unor copii din Vaslui. Dar să știi că patul e confortabil". A doua zi dimineață, am găsit în bucătărie cafea și un bilet de la Cătălin, care m-a emoționat: *Neața! Vezi că e mâncare în frigider. Dacă iei Blue Line, te duce în Downtown. Parola de la net e Vaslui1981. Have fun!*

> Urma un drum de vreo șapte ore până în Escanaba, un orășel-port din Upper Peninsula. Urcam spre nord, departe de orașele mari, spre un colț al țării despre care nici americanii de rând nu știu prea multe.

Nu știu dacă era de la *jet lag*, dar în clipa în care am ieșit în stradă totul mi se părea familiar și străin în același timp. Mașinile, camioanele, semafoarele și polițiștii pe lângă care treceam – toate astea erau imagini care mi se lipiseră de retină de-a lungul anilor, iar America din filme semăna perfect cu ce vedeam în clipa aia. Dar, pe de altă parte, era o lume complet nouă și bizară, iar lumina orbitoare a soarelui nu făcea decât să intensifice starea narcotică. În drum spre Millenium Park, trenul se mișca greoi pe liniile vechi și șubrede, din când în când se oprea și se făcea brusc liniște. Nu înțelegeam cum e posibilă o asemenea lentoare într-un oraș atât de mare. Chicago părea să păstreze încă ceva din rugina și patina industrială despre care povestea Saul Bellow în romanele lui. În starea aia de reverie, îmi imaginam că tocmai descoperisem un secret al orașului și mă gândeam că aș putea trăi liniștit acolo. Era haos în capul meu, dar era bine.

M-am plimbat câteva ore prin Downtown, iar apoi am plecat spre stația Greyhound. Autobuzele nu semănau cu cele pe care le știam eu din filme, argintii și suple, ci erau albastre și pătrățoase. Dar șoferul era exact așa cum mi-l imaginasem. Un tip scund și dolofan care țipa la pasageri și-i amenința că-i lasă pe marginea

drumului dacă urcă cu alcool la bord sau fac gălăgie. Nu îmi era clar la cine striga, eram doar câțiva călători în autobuz. Am ațipit imediat și după o oră eram deja la Milwaukee. Ca să nu stau în autogară până la următorul autobuz, am făcut o plimbare pe malul râului și am mâncat un burger rece și slinos. Străzile erau pustii și nu vedeam picior de om. De jur împrejur, în lumina roz a apusului, se profilau clădiri înalte de birouri. Un roz metalic, straniu. Tot ce-mi doream era să plec cât mai repede de acolo.

Urma un drum de vreo șapte ore până în Escanaba, un orășel-port din Upper Peninsula. Urcam spre nord, departe de orașele mari, spre un colț al țării despre care nici americanii de rând nu știu prea multe. Numele provine din dialectul nativilor americani Ojibwa, unde „Eshkonabang" se traducea prin „tărâmul cerbului roșu". Până să ajungă francezii aici, în secolul XVI, triburile Ojibwa ocupaseră această zonă a marilor lacuri timp de mii de ani, trăind din pescuit, vânat și, mai târziu, din negoțul cu blănuri. Nativii americani reprezintă astăzi doar 0,6% din populația statului Michigan, al cărui nume își are originea într-un cuvânt Ojibwa: *mishigamaa*, care înseamnă „apă mare". Aflasem toate astea în zilele de dinaintea plecării, când am citit o tonă de articole despre istoria Upper Peninsulei. Însă pe cât de entuziast eram, pe atât de tare mă speria gândul că voi fi departe de prietena mea, Andreea. Mă liniștea doar cititul compulsiv, poveștile despre triburi și șamani, în care încercam să găsesc semne și confirmări.

Primele mele zile în America s-au suprapus cu cea mai mare manifestație neonazistă din istoria recentă a țării.

Înainte să urc în autobuz, m-am oprit în fața unui televizor. Subiectul zilei era Charlottesville și pe ecran vedeam imagini cu un grup de suprematiști albi defilând cu torțe și strigând *blood and soil* și *jews will not replace us*. Primele mele zile în America s-au suprapus cu cea mai mare manifestație neonazistă din istoria recentă a țării. M-am așezat undeva în spatele autobuzului, hotărât să ocup două locuri ca să pot dormi. Printre pasageri mai erau niște puști de culoare, un cuplu amish și câțiva tipi care păreau beți. Se întunecase și se făcuse frig. Auzisem atâtea povești despre aerul condiționat de aici, încât venisem pregătit cu un sac de dormit, pe care îl țineam în bagajul de mână. I-am desfăcut fermoarul și m-am înfofolit în el.

Unul dintre tipii ăia beți, solid și cu o pălărie verde pe cap, mormăia ceva despre statuile confederate. „Sunt parte din istoria noastră, de ce să le dăm jos?" Vorbea cu prietenii lui despre suprematiștii albi care protestau în Charlottesville, Virginia. Aceștia nu voiau ca statuia generalului Robert Lee, considerat astăzi un simbol al pro-sclaviei, să fie dată jos. „Dar cum rămâne cu nativii americani pe care i-ați exterminat? Aia nu e tot istoria voastră?", îmi venea să le zic. Evident că n-am spus nimic, mai ales că mă cam intimidau băieții ăia. Am preferat să le ascult pălăvrăgeala, care deviase înspre Trump și „campania mizerabilă dusă de presă împotriva lui".

Antropoloaga Kath Weston a scris o carte, *Pe drum cu săracii Americii*, în care descrie călătoriile ei cu autobuzul. Dacă vrei să înțelegi ce e aia o dezbatere civică, te urci într-un Greyhound, spune ea. Greyhound-ul e o comunitate mobilă, în care te izbesc spontaneitatea și francheța oamenilor. Nu vezi acolo politețea excesivă și rigiditatea pe care le întâlnești în alte situații. Într-o țară în care există un cult al mașinii, ideea de a merge cu autobuzul te plasează din start într-o poziție periferică. Și de-aia n-am fost surprins să văd că sunt atâtea videouri pe YouTube pe tema *cum să fii în siguranță în Greyhound*. Recunosc că eram puțin neliniștit la gândul unor călătorii lungi pe timp de noapte, dar pe de altă parte mă simțeam în largul meu aici. Eram și eu un amărât printre alții, fără mașină și permis de conducere. Un proaspăt imigrant sosit în America lui Trump.

Mi-am tras gluga pe cap și am adormit. M-am trezit abia în clipa în care autobuzul a intrat în Escanaba, pe la trei dimineața. Mi-am luat bagajul și m-am așezat pe o bancă din fața unei mici autogări. Aer proaspăt, pădure de jur împrejur și un cer înstelat. Ajunsesem în Upper Peninsula, sau UP, cum i se mai zice. De aici nu mai aveam decât o oră de drum până la Marquette, orășel cu o populație de 20.000 de oameni, alcătuită mai ales din studenți sau angajați ai Northern Michigan University. Câțiva studenți, pe care i-am recunoscut după hanoracele verzi pe care era scris cu litere galbene NMU, așteptau pe peron. Eram aproape de destinație, dar odată cu bucuria asta am simțit cum mă ia panica. Mă îndrept spre un colț îndepărtat al Americii unde nu cunosc pe nimeni. *Ce naiba caut aici?*

Încă nu se luminase de ziuă când am ajuns în Marquette. Stabilisem cu Joe, viitorul meu coleg de casă, să vină să mă ia. Dar cum el avea telefonul închis, am rugat pe cineva să mă ducă până în campus. Tanya, tipa care conducea, și care venise după o prietenă, și-a întins mâna prin geamul mașinii și mi-a zis: „Uite, acolo e Lake Superior, cel mai frumos lac de pe lumea asta!" Mi-am întors privirea, dar n-am văzut nimic. Doar o pată mare neagră cu mici sclipiri argintii.

NORTHERN MICHIGAN UNIVERSITY
NMU
YOOPER

II

Locuiam într-o casă ponosită, chiar lângă campus și la câteva minute de Lake Superior. Camera mea, din care puteam să văd o parte a lacului, nu era mobilată, dar Joe m-a ajutat să-mi găsesc o saltea, o lampă, niște rafturi și o bicicletă. Matt și Harley, ceilalți doi colegi, încă nu ajunseseră, așa că puteam să mă bucur de liniște și să mă acomodez cu locul până începeam cursurile. Mă trezeam devreme, îmi făceam o cafea și ieșeam pe verandă, unde citeam *The Iowa Review*, poeme de Mark Strand și povestirile lui Stuart Dybek despre Chicago. Îmi ridicam din când în când ochii din carte și priveam steagurile americane care fluturau în fața caselor vecine. Mai lipsea să-l văd pe Clint Eastwood fumând undeva pe o verandă, cu ochii mijiți și cu o armă pe genunchi. Sorbeam din cafea și mă întorceam la povestirile lui Dybek și la fontul care lucea stins sub soarele dimineții. Apoi făceam un *skype* cu Andreea, râdeam și povesteam, ea îmi vorbea despre călătoria pe care urma să o facă în Sicilia, iar eu îi descriam campusul „ca în filme" și i-l arătam pe Lyno, motanul lui Joe. După-amiaza mă plimbam prin pădure, înotam, beam bere și făceam plajă; iar în tot timpul ăsta nu mă puteam sătura de imaginea lacului nesfârșit din fața mea. Uneori însă, în toată feeria aia, mă scutura câte un *flash* intens de spaimă, care dispărea imediat.

În acele zile, oamenii pe care i-am cunoscut în oraș îmi vorbeau cu mândrie despre Upper Peninsula, ca despre un secret al lor, „la care au puțini acces", și tocmai de aceea erau șocați când auzeau că sunt din România. De fapt, ei nici nu se considerau Michiganers cu adevărat, aia era doar o chestie „pe hârtie". UP era o lume în sine. Răspunsul meu la întrebarea pe care o primeam zilnic (*cum de ai ajuns aici?*) era întotdeauna același: „Am căutat un loc izolat, unde să scriu și să citesc". „Ai nimerit perfect", mi-a zis Tim, proprietarul unei cafenele din oraș. „Doar că", a continuat el, „UP e un loc aspru. Nu te lăsa înșelat de ce vezi acum, abia suntem în august". Tot el mi-a vorbit despre scriitorii care veniseră de-a lungul timpului aici ca să se rupă de lume și să se „călească".

Pentru cursul meu de ficțiune, mă gândeam să scriu un text-jurnal despre Upper Peninsula, povestea unui student din estul Europei care ajunge aici și-și dorește să devină scriitor. O satiră despre un dezrădăcinat care ajunge să o ia razna și să se vadă pe el însuși ca un personaj de roman. Profei mele, Jennifer, i-a plăcut ideea și mi-a recomandat câteva cărți despre Upper Peninsula.

Jim Harrison, un fel de urmaș al lui Hemingway, autorul cărții *Legendele toamnei*, scrisese mult pe tema inițierii în UP, și are chiar un roman autobiografic, *Wolf*, despre un tânăr, Swanson, care plecase din Manhattan pentru a se refugia în pădurile de aici. La fel ca Swanson, unii studenți de la Northern încercau să-și testeze limitele campând în locuri izolate și periculoase. În fiecare an se înecau câțiva studenți în Lake Superior, iar poveștile despre „puterea lacului" erau înfricoșătoare. Auzisem și despre iernile cumplite, dar nu voiam să mă gândesc la așa ceva. Doar că nu prea aveai cum să eviți asta, era subiect de conversație la toate petrecerile, un fel de a le transmite celor abia sosiți *bun venit, dar vrem să-ți amintim cât de mizerabil și de singur te poți simți aici*. Cel mai tare m-a pus pe gânduri un profesor care le-a zis unor studenți: „Sunt două categorii de oameni, cei care vin în UP și rămân aici ani de zile și cei care vin în UP și pleacă după câteva săptămâni". Pe de altă parte, toți cei pe care îi cunoscusem în acele zile, fie la universitate, fie în oraș, erau calzi și prietenoși. În scurt timp, ajunsesem să mă simt bine printre acești *yoopers*, cum erau numiți locuitorii din UP. Yooperșii aveau reputație de petrecăreți, iar berea locală era un alt motiv de mândrie pentru ei. O dovadă în plus că nimerisem unde trebuie.

Eram fascinat de numele localităților din UP, cu o rezonanță bizară: Munising, Negaunee, Ishpeming. În secolul XIX se stabiliseră aici mulți imigranți scandinavi, iar economia orașului se bazase multă vreme pe minerit. Tot aici existaseră lagăre de concentrare pentru prizonierii germani capturați în cel de-al Doilea Război Mondial. Despre asta a scris John Smolens, un alt romancier emblematic al peninsulei. Cel care m-a ajutat însă să descopăr câteva dintre secretele zonei a fost Anders, colegul meu de la cursul de ficțiune. Împreună cu el am făcut primele mele călătorii cu mașina pe drumuri americane, călătorii la care visam încă din liceu, când îl citeam pe Kerouac. Pe atunci mi se părea fabulos tot ce povestea el în *Pe drum*, să sari dintr-o mașină în alta și în timpul ăsta să scrii, să bei și să cunoști oameni. Un drum fără capăt, cam așa vedeam eu America.

La fel ca mine, și Anders era asistent universitar. Fiecare student de la acest Master of Fine Arts preda câteva cursuri de *composition*. Trebuia să-i învățăm pe niște studenți de anul I cum să scrie și să pregătească eseuri pentru școală. Era jobul nostru *part-time*, pentru care eram plătiți cu 900 de dolari pe lună. Dacă pentru unii dintre colegii mei era doar un venit printre altele, pentru mine era singura sursă de trai. Din care trebuia să-mi plătesc și chiria și întreținerea.

Cum viza mea era una de studii, nu aveam voie să lucrez nici în afara campusului. Era nasoală treaba. Și oricum eu venisem acolo cu speranțe și proiecții, într-un moment în care nu știam ce să fac cu viața mea. Începea să se complice treaba cu visul meu american. Iar de colegi n-am reușit să mă apropii. Nu știu dacă era din cauza mea sau a lor, dar ceva nu se lega. Eram drăguți unii cu alții, ne zâmbeam frumos și ne vedeam fiecare de treabă. Cu Anders, însă, a fost altceva.

Mi-a plăcut de el încă din prima clipă, avea niște ochi curioși și mi se părea un om cald. Treptat, aflam lucruri noi despre el. Mă surprindea de la o zi la alta. Făcea de toate: desena, sculpta, filma, scria proză, alerga, făcea ciclism și se pricepea și la tâmplărie. Dar n-avea nimic arogant, le făcea pe toate cu ușurință și era întotdeauna prezent când aveam nevoie de o mână de ajutor. Uneori, când prindeam

> De fiecare dată când vorbeam cu studenții, îmi cântăream fiecare gest și cuvințel. *Nu contează ce-ai vrut să spui, contează cum interpretează studenții vorbele tale*, asta era regula de aur.

o după-amiază liberă, ne urcam în mașina lui și plecam pe coclauri. În septembrie fusese neașteptat de cald, așa că aduceam cu noi cărți, bere și carne pentru burgeri, făceam grătar pe malul lacului, după care înotam și zăceam cu orele pe nisip, sub toropeala soarelui.

Țineam cursul în fiecare după-amiază și aveam în clasă treisprezece studenți. Aproape toți erau din Michigan și aveau în jur de 18 ani. Le predam elemente de retorică, făceam cu ei exerciții de scriere liberă pornind de la diverse teme, lecturi la prima vedere și activități de grup, în care analizam povestiri și articole. Am fost îngrozitor de stresat în primele zile, îmi era frică să nu fac vreo greșeală gramaticală sau să zic ceva nepotrivit. Într-o zi, am întrebat-o pe o studentă dacă tatuajul de pe mâna ei are vreo legătură cu Polonia. „Da", mi-a zis, „mama mea are origini poloneze". Am încheiat conversația în clipa aia, speriat că remarca mea putea fi interpretată ca o aluzie sexuală. De fiecare dată când vorbeam cu studenții, îmi cântăream fiecare gest și cuvințel. *Nu contează ce-ai vrut să spui, contează cum interpretează studenții vorbele tale*, asta era regula de aur.

„Ideea e să-i facem pe studenți să scrie și să citească cât mai mult", îmi zicea Liz, supervizoarea mea. Și chiar asta făceam, doar că eram atât de concentrat pe treaba asta, încât ajungeam să mă blochez când era vorba de scrisul meu, pe care îl neglijasem. Partea bună era că ajungeam, la curs, să-i cunosc mai bine pe studenți. Cel mai singuratic din clasă era Aaron, un tip care nu prea vorbea și care scria foarte încet. Într-o zi, după curs, mi-a vorbit despre cum își petrecea zilele prin pădure, despre nopțile la cort, pe malul lacului, unde compunea muzică și citea Aldous Huxley. M-am prins imediat: era și el un mic Swanson, care își testa limitele. La un exercițiu de *freewriting*, Aaron a scris despre cât de jenat și de complexat s-a simțit toată viața față de colegii lui, care citeau și scriau mult mai repede decât el. Or, tocmai ăsta era scopul cursului, de a-i ajuta pe studenți să se relaxeze și să nu mai vadă scrisul ca pe o povară. „N-aveți de ce să vă fie frică. Gândiți-vă la scris ca la ceva mișto", le ziceam de fiecare dată. Adică exact ceea ce nu făceam eu.

Uneori țineam cursul afară și stăteam toți pe iarbă. Într-o zi, am citit discursul lui Martin Luther King, *I Have a Dream*, și le-am dat o temă de gândire pentru a doua zi. Unul dintre ei, Ethan, mi-a adus o foaie pe care era scris:

„Mulți oameni sunt îngrijorați azi din cauza direcției în care se îndreaptă America. De fiecare dată când deschidem un televizor, aproape toate știrile sunt incredibil de polarizante. Cred că președintele nostru are mintea unuia dintr-o altă epocă, dacă stai să te uiți doar la comentariile lui legate de femei. Și în loc să prevină această tensiune între oameni, el mai mult o alimentează. Însă cred că noi, ca populație, vom ieși mult mai uniți după toate astea. Dar pentru ca o schimbare reală să aibă loc, trebuie să se întâmple lucruri drastice."

III

Într-o după-amiază de septembrie, imediat după cursuri, am plecat cu Anders la Minneapolis. Până să ajungem la granița cu Wisconsin, aveam impresia că eram doar noi pe șosea, *the kings of the road*. Ascultam The Black Keys, soarele strălucea, iar șoseaua urca printre copaci, de-a lungul lacului, traversând nordul peninsulei. Abia în clipa aia am înțeles la ce se refereau cei care vorbeau despre măreția naturii în UP, vedeam cum totul palpită în jurul nostru și nimic nu e îngrădit. Spații largi, ape și păduri cât vedeai cu ochii. Doar asta conta. După ce am ajuns în Minneapolis, Anders s-a dus la prietena lui, iar eu am rămas la Dima, un fost coleg de la Berlin care își făcea doctoratul aici. Următoarele două zile au fost haotice. Dima m-a cărat prin tot orașul, am ajuns la câteva concerte și în niște baruri, exact cum făceam și în Berlin. Mi-a plăcut Minneapolis, dar și aici am avut de câteva ori senzația stranie pe care o trăisem în Milwaukee. Aceleași trotuare pustii și spații aseptice. Seara ne întorceam beți acasă la el și zdrăngăneam la chitară, un fel de *postmusic*, cum îi zicea Dima. Duminică, înainte să plec, am fost la un restaurant vietnamez și am mâncat o supă. Eram mahmuri și sorbeam din bolul uriaș cu pho. Lui Dima părea să-i meargă bine, îmi vorbea cu entuziasm despre cursurile pe care le ținea acolo, dar tot era o tristețe în vocea lui. Era nostalgic după Europa și făcea mișto de arhitectura americană. „Ce frumoși au fost anii ăia din Berlin", a oftat el când ne-am despărțit.

După prânz, m-am întâlnit cu Anders și am plecat înapoi spre Michigan. Ascultam muzică, vorbeam despre cărți și făceam planuri. *Să mergem peste tot, să mergem la Detroit, să mergem în Colorado, să mergem în New Orleans, să mergem peste graniță, în Toronto.* „Să vezi acolo, în Canada, spații goale, nesfârșite!", spunea Anders și ochii îi străluceau de bucurie. Traversam Wisconsin și din când în când ne opream să facem poze și să bem cola. Peisajul nu era spectaculos, vedeam doar câmpuri și ferme, dar era ceva în aer, o tihnă plăcută cu iz ascuțit de bălegar. Eram aproape de Marquette și Anders îmi povestea despre anii în care fusese caricaturist în Minneapolis. „Când ai un președinte ca Trump, te gândești că ăsta e subiectul perfect pentru un caricaturist. Dar de când Trump e președinte, n-am putut să mai fac desene așa ușor. M-am blocat, parcă nu știu de unde să încep."

Bătea un vânt rece și cerul era ca smoala în clipa în care am ajuns în fața casei. Am deschis ușa și dintr-odată m-a lovit anxietatea. Mi se mai întâmpla asta când eram mahmur, dar acum era altceva. Mizeria din casă, hainele și sticlele goale aruncate în living, ca să nu mai zic de baia care arăta oribil. În chiuvetă se înălța un morman de vase, iar Lyno scotea niște miorlăituri înfiorătoare. În camera mea cu pereți scorojiți era frig și mirosea a mucegai. Am încercat să mă liniștesc. Am făcut un duș și m-am uitat pe notițele pe care le pregătisem pentru cursul de ficțiune. Scrisesem niște fragmente de proză direct în engleză. Mi se părea că sună totul fals și că nu se simte nicio voce în rândurile alea. M-am uitat și pe notițele pentru cursul de *composition* și m-am simțit un impostor. *Eu, un român din Botoșani, cu ce drept îi învăț pe niște tineri americani cum să scrie?*

Am aruncat foile lângă pat și m-am dus jos ca să-mi torn un whisky. M-am întors în cameră, m-am băgat sub plapumă și am citit la lumina lămpii câteva pagini din romanul lui Denis Johnson, *Train Dreams*, o poveste tristă despre America începutului de secol XX. Pe la miezul nopții s-a întors Joe și am mai băut un whisky împreună. Îmi era simpatic, dar aveam uneori discuții cu el din cauza dezordinii, ceea ce mă făcea să mă simt prea bătrân pentru casa aia. „Să știi că o să avem probleme cu căldura la iarnă, centrala e veche și n-o să facă față frigului. Îți spun pentru că știu ce-am pățit iarna trecută", mi-a zis Joe. N-am spus nimic, doar m-a bușit un râs nervos și am urcat în cameră.

Mă gândeam că fusese doar o seară proastă și lucrurile se vor așeza, dar în zilele următoare a fost și mai rău. Îmi era din ce în ce mai greu să scriu și să îmi țin cursul. Studenții chiuleau pe rupte, eu nu mai aveam încredere în mine și mă simțeam din ce în ce mai impostor. Așa e la început, e normal să fie mai greu, îmi ziceam zi de zi. Dar ceva parcă se dislocase în mine și era mult mai adânc decât voiam să cred. Îmi era dor de Andreea, dar ajunsesem să ne certăm când reușeam să dăm unul de altul. Din cauza programului meu și a diferenței de fus orar, nu reușeam să mai vorbim atât de des. Îmi era teamă că o s-o pierd, iar ideea de relație la distanță mi se părea brusc o mare tâmpenie. Îmi făceam griji pentru maică-mea, care era singură și avea sănătatea șubredă. Mi se părea totul fad și mă scotea din minți campusul ăla *de albi* în care „diversitatea" era doar un cuvânt fetișizat de progresiști. Mă săturasem și de *training*-urile lor în care eram învățați cum să ne protejăm în cazul în care începea careva să tragă cu arma în campus, dar în același timp nu înțelegeam cum de le permiteau studenților să-și țină armele într-o încăpere special amenajată pentru asta. „Au voie să le folosească doar când începe sezonul de vânătoare", încerca să ne liniștească șeriful. *Yeah, sure.*

Am încercat să iau un alt curs de literatură amerindiană, dar am aflat că și ăla era pe bani. Ieșeam prin baruri doar ca să mai întâlnesc localnici, care mi se păreau mai interesanți decât cei pe care-i vedeam în campus. Până când am început să mă satur și de oraș și să nu mai suport privirile suspecte ale celor care mă vedeau mergând pe jos. Nu-mi lipsea România, dar mi se făcuse dor de Europa, un dor greu, pe care îl asociam, în primul rând, cu o anumită relaxare și o lipsă de puritanism; Europa aia plină de fasciști și de probleme, dar cu străzi vechi și înguste mișunând de oameni, cu trenurile, piețele și parcurile ei, cu diferențele și ciudățeniile ei, care se schimbă de la un zbor la altul, de la o oră la alta. Mă bucuram, însă, de plimbările cu Anders și de Lake Superior. Au fost niște zile friguroase, în care am dârdâit de frig în somn, dar din când în când apărea soarele și atunci mă duceam să înot și să citesc pe plajă. Îmi luam bere și cărți de Frank O'Hara și Gary Snyder și stăteam așa până seara.

Eram deprimat, dar aveam grijă să dau impresia că sunt bine. Postam poze pe Facebook în care o ardeam cool și îi povesteam maică-mii despre cât de minunată e America. M-am târât în starea asta mizerabilă câteva săptămâni, până într-o dimineață de octombrie. Eram afară pe verandă și beam cafea și dintr-odată am înțeles: *locul meu nu e aici*. Îmi trecuse deja prin cap gândul să plec, dar acum era clar. Am sunat-o pe Andreea și i-am zis. Îmi tremura vocea de emoție. Știam că nu o să fie simplu, dar eram dispus să fac orice, chiar și să-i mint pe cei de la universitate, doar ca să scap de acolo. În același timp, mă simțeam prost față de Russ, coordonatorul nostru, care mă simpatiza și mă încuraja să rămân de tot în America. Dar nu mai conta. Frica de depresie era prea mare.

Totul s-a întâmplat foarte repede. M-am întâlnit cu Russ și i-am zis că plec. Îmi era rușine și mă simțeam ca dracu', așa că i-am dat o explicație vagă și i-am spus că am niște probleme de familie. Ceea ce nu era departe de adevăr, doar că la mine acasă erau întotdeauna probleme.

Eram lefter, așa că împrumutasem niște bani de la Dima ca să-mi iau bilet spre Paris. Nu voiam să plec direct în România, mă simțeam ca ultimul ratat și nu aveam chef să văd oameni cunoscuți. Îmi trebuia un teren neutru, un loc în care să stau câteva zile și să mă adun. Cel mai ieftin bilet costa 400 de dolari, dar ce mă încânta cel mai tare era ruta: Chicago–New-York–Lisabona–Paris. O călătorie lungă, exact de asta aveam nevoie. Aproape mi-au dat lacrimile când am primit biletul pe e-mail, atât de varză eram. Dar măcar puteam din nou să respir. Parcă mi se luase un pietroi de pe piept.

Cu câteva zile înainte de plecare, Anders mi-a propus să mergem la Munising, un orășel turistic din apropiere. În mod neașteptat, se făcuse din nou cald. Am înotat mult în ziua aia și am stat la plajă. Anders, care nu era nici el prea fericit, mi-a zis dintr-odată: „Nu știu dacă o să rezist prea mult aici, în Marquette". Tot în zilele alea am ieșit în oraș cu Joe, care mi-a făcut cadou cartea lui Jon Kabat Zinn, *Wherever You Go There You Are*. Eram surprins să văd că citește despre *mindfulness*, nu părea genul lui. Am văzut cadoul ca pe un semn și, într-adevăr, m-am agățat de cartea asta în lungul meu drum spre casă.

Luni am plecat cu Anders spre Iron Mountain. Urma să dorm la părinții lui și să plec a doua zi cu mama lui spre Appleton. În clipa în

care am ieșit din Marquette, în după-amiaza aia cenușie și vântoasă, am știut că nu mă voi întoarce niciodată acolo. Ce senzație unică, să te simți mizerabil și să fii fericit! Am luat cina cu Anders și ai lui în grădină și am stat la povești în jurul focului. Beam bere, râdeam și mă simțeam ușor ca un fulg. Din când în când, îmi verificam biletul de avion și citeam literă cu literă: *L I S A B O N A*. Vorbeam la telefon cu prietena mea despre lucruri pe care urma să le facem împreună și despre locuri în care urma să ajungem. Sunau altfel vocile noastre acum, mult mai vesele și mai optimiste. „M-am săturat de atâtea fantezii, trebuie să învăț să accept prezentul așa cum e", mi-am notat în seara aia în jurnal.

Am plecat la 5 dimineața din Iron Mountain. Tot drumul am băut cafele și am stat de vorbă cu mama lui Anders, care îmi povestea despre originile scandinave ale familiei lor. La un moment dat, ne-am oprit lângă o pădure și am umplut câteva sticle cu apă de izvor. Se lumina de ziuă și aerul era proaspăt și înțepător. Totul mi se părea posibil în clipa aia.

Ne-am despărțit în Appleton și de acolo m-am suit într-un Greyhound aproape gol, care mergea spre Milwaukee. Mi-am luat o cola în autogară și am stat lângă niște puștani care ascultau hip-hop la o boxă agățată de un stâlp. Orașul era la fel de insuportabil ca în urmă cu două luni, când ajunsesem aici prima oară. Acum era și mai cald și mi se lipea tricoul de piele. La un moment dat, a apărut lângă noi un tip de culoare care ținea în brațe o cutie de carton. Era îmbrăcat în blugi și în tricou alb. Totul era nou-nouț pe el și se vedea că hainele abia fuseseră despachetate. Am aflat că îl chema James și că fusese eliberat din închisoare cu câteva ore înainte. Era prima lui zi în libertate după șaisprezece ani. Râdea și vorbea continuu, dar nu putea să-și fixeze privirea într-un loc. O fată de vreo 20 de ani s-a apropiat de noi să ne ceară bani pentru un bilet spre Chicago. James a scos din buzunar câteva bancnote, care păreau la fel de noi ca hainele de pe el, s-a dus înăuntru și i-a cumpărat un bilet și un sandviș. *Ai grijă de tine*, i-a zis el fetei. Cât am stat la coadă, am văzut la televizor imagini cu Trump și apoi știri despre un bărbat care deschisese focul de la etajul 32 al unui cazinou din Las Vegas, în timpul unui concert de muzică country: *peste 500 de răniți și 59 de morți*. M-am urcat în autobuzul cu destinația Chicago și m-am așezat undeva în spate. Era aglomerat și se trăncănea mult în jur. În față, la câteva scaune distanță de mine, stătea James, care își rotea privirea încercând să vadă și să audă tot.

Ionuț Sociu e reporter la Scena9. După ce a mers des la teatru, acum se uită la filme cu spioni.

Roma Gavrilă locuiește în Cluj-Napoca, unde face colaje, ilustrații și bandă desenată. behance.net/alexandra_gavrila

2018 în 13 citate celebre

S9

Pentru că ne-a fost prea lene să le inventăm, am strâns citatele de mai jos de la actualii și foștii mai-mari ai României. Chiar și rupte de context, ele compun o imagine realistă a absurdului din țară.

4 min.

De ce o femeie nu poate fi motostivuitor? ►

Dar ciocârlia este pasăre. ►

Ne bucurăm că ai venit în țara noastră. Nu fac altceva decât să-mi exprim satisfacția pentru că ai venit în țară și să-ți ofer cheia orașului. ►

Am luat conceptul anticorupție și l-am transformat în ce? În repercutarea dezvoltării. ►

Când o să avem autostrăzi, o să avem salarii mari și multinaționalele vor pleca către alte zone fără autostrăzi, dar cu salarii mici. ►

În țara lui mango, ananas, papaya, maracuja, granadilla, eu caut mere și pere. ►

Tragi de ceapa de la Bruxelles de zici că-i cureaua de la pantaloni. ►

Când noi facem valuri, voi faceți spume. ►

Orice om îi e frică de o plângere penală. ►

Eu v-aș ruga să mai puneți mâna pe o carte de matematică de a V-a, că văd că unii dintre noi nu înțeleg limba română. ►

Lucrurile importante e bine să ne preocupe și când le avem, nu numai când nu le avem.

Unește fiecare citat cu numele autorului său. Mult succes!

[De ce le permiteți celor cu probleme penale să facă parte din Guvern?]

De ce? Pentru că putem. ▶

Am venit astăzi în fața dumneavoastră să vă spun cum arată statul paralel, pentru că eu l-am văzut, l-am cunoscut, mi-a venit acasă. ▶

◀ GRAȚIELA GAVRILESCU
vicepremier

◀ LUCIAN ȘOVA
ministrul Transporturilor

◀ GABRIELA FIREA
primarul Bucureștiului

◀ VIORICA DĂNCILĂ
premierul României

◀ GRAȚIELA DRĂGHICI
președintele Agenției Naționale pentru Egalitatea de Șanse între Femei și Bărbați

◀ LIA OLGUȚA-VASILESCU
ministrul Muncii și Justiției Sociale

◀ ELENA UDREA
fost ministru al Dezvoltării

◀ PETRE DAEA
ministrul Agriculturii

◀ CODRIN ȘTEFĂNESCU
membru PSD

◀ GEORGE IVAȘCU
ministrul Culturii și Identității Naționale

◀ KLAUS IOHANNIS
președintele României

◀ ȘERBAN NICOLAE
senator PSD

10 ani!

Un fotograf se așază în locul ecranului, în țara care se uită cel mai mult la TV.

PETRUȚ CĂLINESCU
text și fotografii

la cenaclu

Work in progress

Dintre europeni, românii petrec cel mai mult timp în fața televizorului: cam 330 de minute pe zi, față de 220 de minute, cât e media europeană. În lume, suntem depășiți, la limită, doar de Arabia Saudită și de Filipine. Adunat, un român adult și-a petrecut deja în fața televizorului zece ani din viață.

10 ani pe canapea este un studiu vizual, cultural și antropologic în lucru. Prin el, intrăm în casele românilor, unde îi găsim pe oameni

Știri
Bolintin Deal, Ilfov

Telenovele
Sfiștofca, Delta Dunării

în decorul domestic, intim, în care petrec timp la televizor. Astfel, privitorul devine cel privit. Iar locul din care privim televizorul devine cel mai important punct al casei – un pupitru de comandă al timpului nostru liber. Mobila și decorațiunile își găsesc locul în jurul televizorului, care are întâietate în amenajarea unei camere noi. Indiferent de statutul social, cumpărarea unui televizor modern și plata unui abonament la un operator de cablu/satelit TV devin o cheltuială indiscutabilă.

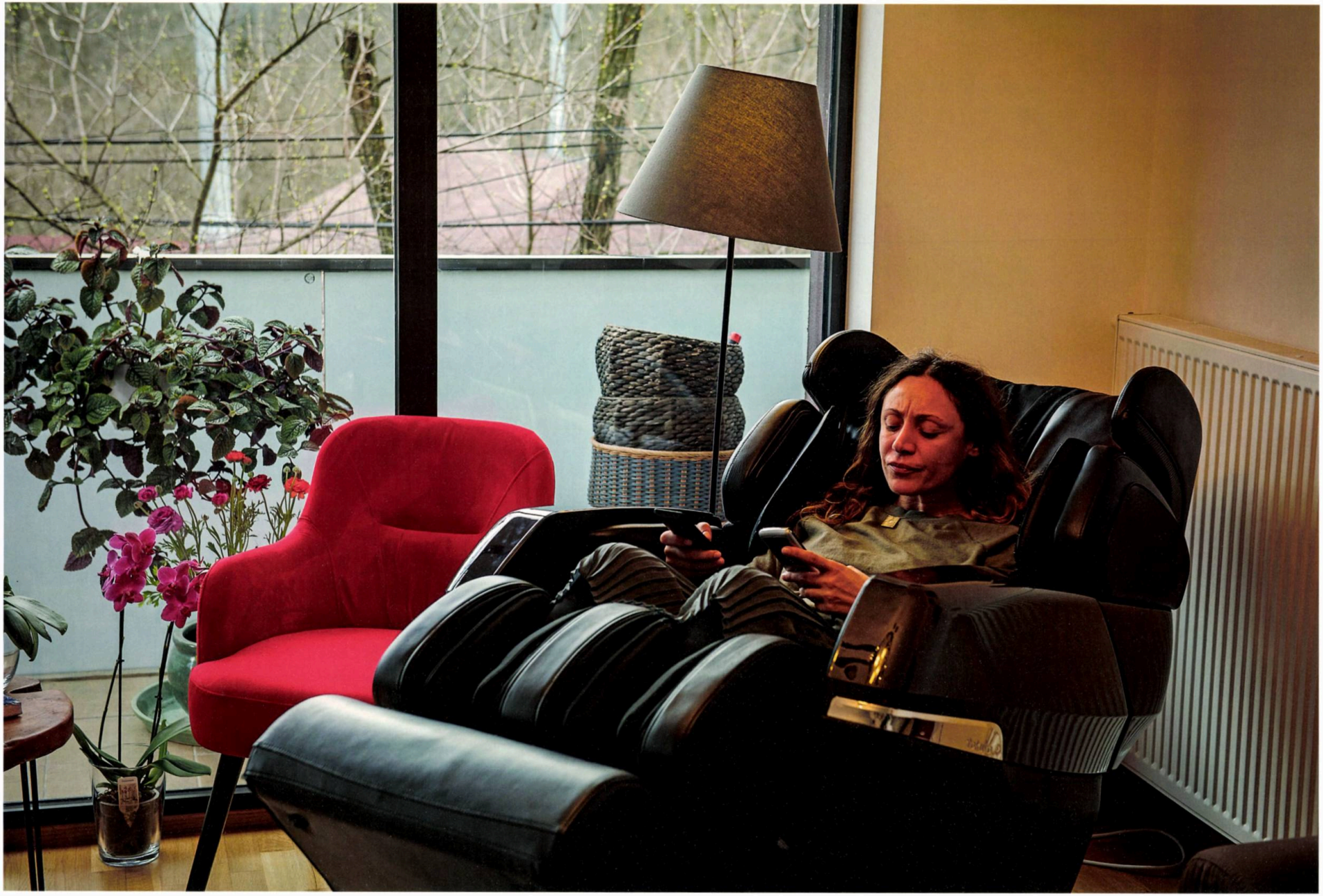

Fine Living
București

Telenovele
Sfiștofca, Delta Dunării

Aceste fotografii – o falsă serie de portrete – ne vor purta prin casele și locurile de muncă ale cunoscuților și necunoscuților din cele mai diverse pături socio-profesionale. Vom vedea România de azi, în diversitatea ei, reflectată în ochii și casele celor care se uită la TV.

Vom încerca să vedem în ce măsură mai e actual unul dintre sloganurile revoluției din '89 – „Ați mințit poporul cu televizorul!" – și ce implică faptul că petrecem atât de mult timp la TV în fiecare zi. În ce măsură televizorul a devenit o parte inalienabilă a vieții noastre?

Seriale
București

Seriale
Târșolț, Țara Oașului

Ne educă sau ne manipulează? Cât de diverși sunt oamenii care împărtășesc acest obicei? Sunt unele dintre întrebările la care proiectul își propune să răspundă.

* sursa studiului: statista.com

Sport
Valea Cvasniței, Maramureș

Divertisment
Valea Cvasniței, Maramureș

Petruț Călinescu este fotograf freelancer, cofondator al Centrului de Fotografie Documentară. Îl găsiți la petrut-calinescu.com.

Cititul du

Sandra Ru

De ce românii citesc cel mai puțin din Europa? Am căutat răspunsuri la librăriile din Alexandria, într-o scară de bloc din Drobeta, într-un sat sărac din Sibiu și la o școală de cartier din București.

32 min.

pă era royn

© Vlad Petri

ANDRA MATZAL
text

GEORGE POPESCU &
VLAD PETRI
fotografii

Mulți se bucură, dar atât

La intrarea încăperii unde cel mai puternic faraon al Egiptului își ținea cărțile, Ramses al II-lea ordonase, după câte se pare, să fie gravat în piatră: „Casa pentru vindecarea sufletului". Pe ferestrele Bibliotecii din Alexandria, fostul contabil și actualul director a dat indicații să fie lipite două coli A4, care anunță: Zilele Bibliotecii Județene „Marin Preda", ediția a XIX-a. Imprimanta a presărat frunze de toamnă printre evenimentele din „programul manifestărilor": cuvinte de salut de la autorități, recital trupa Arhaic, lansări de carte – *Psalmi creativiști*, *Clonarea lui Jerry*, *Călători prin rânduiala divină*, *Pactul însângerat înlănțuit în infern* –, momente folclorice etc.

„Suntem poate singurul caz din România când o cârciumă s-a transformat într-o bibliotecă, și nu invers", spune Viorel Fota, numit director în 2011, când Consiliul Județean Teleorman era condus de Liviu Dragnea. E suspicios cu jurnaliștii și ține să spună că, deși n-are studii de specialitate în treaba asta cu cărțile, e un manager bun. Insistă că în instituția pe care o conduce nu se face politică. Apoi continuă *preview*-ul pentru cel mai important eveniment din viața bibliotecii: „Doamna care a făcut pomișorii ăștia e bibliotecară la noi, și are expoziție cu ei. Dacă vă plac, bine. Dacă nu, nu. Asta e o profesoară de la un liceu, și iile astea sunt toate ale ei. Are vernisaj cu ii tradiționale. Aici or să vină delegații în sală, aici o să fie cafeaua, protocolul și sucurile. Acolo, la masă, vor sta numai personalități".

Am ajuns în capitala Teleormanului după ce numărul librăriilor din județ a ajuns subiect de dispută filosofică. Una dintre tabere, din care făceau parte Marian Godină, polițist și scriitor, și o bună parte din presă, susținea că Alexandria e „orașul fără nicio librărie" din „județul fără nicio librărie". De cealaltă parte, Carmen Dan, fost prefect și actual ministru de Interne, contracara: în teritoriu sunt „255 de firme care au autorizație pentru comerțul cu cărți". Orașul unde oamenii se contrazic pe tema existenței librăriilor părea punctul perfect de plecare ca să caut răspunsuri la întrebarea „De ce în România oamenii citesc așa de puțin?".

În 2016, 46% dintre români nu au petrecut nici cinci minute citind o carte – cel mai mare procent din Europa. 42% dintre puștii de 15 ani care mergeau la școală în România erau analfabeți funcțional. Adică știu literele și citesc cuvintele, dar nu le înțeleg sensul. Ca și când ar pedala în gol pe panta cunoașterii. Piața de carte, evaluată vag la sub 100 de milioane de euro anual, e cea mai plăpândă dintre țările europene, în condițiile în care, în fiecare an, un român cheltuiește, în medie, sub 20 de lei pentru cărți. Ca să îți faci o idee, *Origini*, cea mai nouă carte a lui Dan Brown tradusă la noi, costă 69 de lei. Nimeni nu știe câte librării au mai rămas în țară, dar toți știu că numărul lor a scăzut mult.

Acum câțiva ani, librăriile dispăruseră cu desăvârșire din Alexandria, odată cu miile de locuitori plecați să muncească în străinătate. A rămas în urmă un oraș sărac și îmbătrânit, mângâiat la ora prânzului de versurile „La la la la la!/Life/Life is life", care plutesc în surdină din cele 70 de difuzoare amplasate pe străzi de Primărie. N-ai fi zis c-a fost o vreme când aici zbârnâiau speranțele și se citea pe rupte. Imediat după revoluție, Marian Crăciunică și-a dat demisia de la direcția de îmbunătățiri funciare și s-a apucat de vânzarea de cărți și ziare, fiindcă pe-atunci, spune el, se făceau bani buni din asta. Mergea la București și bâjbâia prin cartiere după garsoniere obscure, unde edituri deschise peste noapte publicau cărți în neștire. „A fost o vreme bună aia! Sven Hassel se vindea la greu și săptămânal veneam de la depozit cu pachetele de Sandra Brown. Ce bani s-au făcut pe vremea lui Sandra Brown! Am avut zile când vindeam chiar și-o mașină cu cărți de dragoste", oftează Marian Crăciunică, cel mai longeviv vânzător de cărți din Alexandria.

Dacă la început își înșira volumele direct pe caldarâm, azi are locul lui pe pietonalul din centru, o tonetă tapetată cu noutăți și *evergreen*-uri: romanele lui Ishiguro, care a luat Nobelul în 2017, *Harry Potter*, *Spovedania unui preot ateu*, *Adevărul despre cancer*. Nu mai are, însă, cui să le vândă. „Nu cumpără lumea romane, pentru că prea puțini citesc de plăcere. Și oricum, lumea nu mai citește, pentru că țara te vrea prost", spune cătrănit. Se mai însenin eează un pic când vorbește despre cartea care l-a captivat atât de tare în ultima vreme, încât a refuzat s-o vândă. *Învierea lui Iuda* de Radu Theodoru e, dacă e să ne luăm după prezentare, despre „surparea creștinismului, bastardizarea populațiilor, dispersarea etniilor și transformarea indivizilor în numere dintr-o serie monitorizată până la absența de sine". „E cam antisemit omul", recunoaște chiar și dl. Crăciunică, fan înrăit, „dar mi-a plăcut. A fost și în partid la Vadim. E foarte documentat, a făcut parte din structuri".

Cu speranțe ceva mai temperate a pornit la drum și patroana de la „Moromeții – Articole menaj. Obiecte decor. Librărie", când a decis să bage și cărți la vânzare. În spațiul de la parterul blocului fusese o papetărie unde s-a angajat în 1986 și pe care a cumpărat-o în 1992. „La început, când am deschis, a zis soțul să bage sute de milioane în cărți. Eu i-am zis *Stai, mă, că nu știe lumea!* Mai aveam pe-atunci și o colegă, care era cam împotriva cărților", își amintește femeia. Abia în 2015 și-a luat inima-n dinți și a hotărât să facă loc și literaturii printre covorașe, umbrele, ceasuri, becuri. În labirintul cu mii de specii de obiecte, dau de cele 673 de pagini de *Ființă și timp* de Martin Heidegger, vecine cu *Biblia reptiliană*, în care autorul român Al. Cristian Milos anunță din primele rânduri: „Aceasta

29 martie 1940. Da, merit o primăvară și nu datorez nimănui nimic.
Virginia Woolf, *Jurnalul unei scriitoare*

© George Popescu

e Geneza Adevărată a Oamenilor de pe Terra. Citiți și memorați Povestea Astronautului Solitar, Povestea unui Terrian Reptilian! În 8 februarie 1993 am fost vizitat de ET. N-o să ne credeți și nici nu v-o cerem". La „Moromeții" vin foarte puțini cititori, majoritatea bărbați. Clienții fideli se numără pe degete și, oricum, mai mult vin să vadă noutățile, fiindcă de cumpărat, n-au cu ce, spun vânzătoarele.

La câțiva pași de taraba cu cărți a d-lui Crăciunică se află și „Gabri-Ella", cea de-a doua librărie din oraș, înghesuită lângă cofetăria „Bulevard". Un banner atârnat deasupra intrării promite „Cea mai mare ofertă de CARTE ACUM ȘI ÎN ALEXANDRIA". Și-ntr-adevăr, în spațiul ușor întunecat, printre manechine de copii îmbrăcate în uniforme școlare, găsești cele mai noi titluri, pe care editurile le trimit conștiincioase. Cu toate astea, „nu vindem cinci cărți pe săptămână. Mai mulți se bucură, dar atât", spune Jeni Roșioară, de la care aflu că „Gabri-Ella" s-a deschis în 2014, când în oraș nu mai exista nicio librărie. „Am zis să fie, totuși." La început, veneau elevii cu clasa, dar în curând i s-a tocit noutatea și oricum, nici tinerii nu erau interesați, mai mult râdeau de coperte. „Nivelul de trai e foarte scăzut și puterea de cumpărare foarte mică", explică d-na Roșioară. „La noi s-a plafonat orașul din cauza baronilor locali, care n-au vrut să aducă investitori, și copiii noștri au plecat. Am rămas la nivel de dobitoc și merge din rău în mai rău."

Cum să evoluăm, așa, din senin?

La Zilele Bibliotecii Județene „Marin Preda" Teleorman, Dorin Radu, un scriitor local, își lansează romanul *Tovarășa Singurelu*, despre o fostă șefă la Uniunea Tineretului Comunist din județ. Publicul din sală e, în mare parte, alcătuit din

Adina Biet în fața Casei de Cultură a Sindicatelor. În 2017, Primăria Alexandria a cerut în instanță falimentul Casei de Cultură, pentru datoriile uriașe acumulate.

© George Popescu

liceeni aduși de profesori. Unii evadează în telefoane, alții se uită nedumeriți în jur, în timp ce însoțitorii de grup îi scuză: „Fiind la prima lor lansare, e mai greu să pună întrebări". „În liceu, am fost și eu adus obligatoriu la lansări de carte. Într-un fel, am simțit același lucru pe care-l simțiți și voi într-un oraș mic, provincial", scutură perdeaua de crispare Eugen Stancu, invitat să vorbească în calitate de profesor universitar de istorie și teleormănean.

„Complexul de provincial este că, atunci când ești pus în fața autorității, nu faci nimic. Nu deschizi gura, ca să nu cumva să spui o prostie. Gândiți-vă la cuvântul ăsta – *complex de provincial* – și încercați să scăpați de el. Să căpătați curajul de a vă exprima dacă nu vreți să vă imaginați viața voastră doar în județul Teleorman."

Alina Neagu are 17 ani și știe foarte bine că locul ei e în lumea mare. La Concursul „Bătălia cărților", faza pe județ, a fost desemnată „Cititorul anului în Teleorman 2017". În finală, a convins juriul să citească romanul *Zi după zi*, de David Levithan, în care un adolescent pe nume A trăiește în fiecare zi o viață nouă, într-un corp nou. La fel și Alina, care, până va pleca la facultate, trăiește multe vieți prin cărțile pe care și le comandă de pe net. În satul Brânceni, unde locuiește, n-are de unde să-și ia cărți, la librăriile din Alexandria nu-i place să meargă fiindcă nu-s tocmai un loc prietenos, biblioteca de la liceu spune că e aproape mereu închisă, așa că zburdă vioaie pe câmpiile digitale. Crede că cititul e important, fiindcă te face creativ și sociabil, dar în copilărie ura cărțile și le considera o pierdere de vreme. Asta, însă, până a dat pe cont propriu de cartea decisivă *Gândește cutezător* de Ben Carson. În cartea asta, Carson, care s-a născut într-un ghetou și-a ajuns neurochirurg, le promite cititorilor să le dezlănțuie potențialul pentru excelență. În cazul lui, nu-i ușor de zis dacă a funcționat, fiindcă n-a câștigat alegerile prezidențiale din America, dar a ajuns să lucreze în administrația Trump. „Am început cu cărți foarte ușoare și acum citesc și Tolstoi, Dostoievski și, deși sunt grele,

Deși viața culturală din Alexandria e foarte firavă, petrecerea de aniversare a municipiului în 2018 a durat cinci zile și a costat 360.000 de lei. (Programul a inclus, printre altele, fotbal, table, port popular și procesiune religioasă.)

© George Popescu

încerc să le înțeleg cât pot eu. Personal, citesc mai multe cărți din afară, pentru că am văzut că scriitorii români abordează mai mult tema țărănimii, care nu mă interesează așa de mult", explică Alina.

„La școală învățăm *Ion*, *Mara* și sigur, e important să știm ce-a fost, dar cred că ar trebui să învățăm și despre vremurile noastre. Cum să evoluăm dacă în continuare vorbim doar despre țărani?", se întreabă Adina Biet, care învață la liceu în Alexandria, dar locuiește în Nanov, în apropierea orașului. La ea în comună există doar o bibliotecă școlară modestă și o legendă că la căminul cultural ar fi existat cărți. Nu știe pe nimeni să le fi văzut. „Mă informez mult de pe net și părinții mei mă încurajează și îmi spun să am speranță", explică Adina. Cu toate că e născută în epoca internetului, cartea pe hârtie i se pare un refugiu. „E mult mai uman să citești decât să dai un *search* pe Google, unde nici măcar nu sunt toate informațiile relevante. Unele chiar nu coincid cu realitatea", spune Adina.

La fel ca mulți alți adolescenți, nu-și prea găsește locul în Alexandria cea *offline*, a cărei viață culturală e, ca-n majoritatea orașelor mici și mijlocii din România, absentă sau complet depășită. În afara Festivalului național de teatru tânăr „Ideo Ideis", fondat acum treisprezece ani de liceeni, tot anul e încremenit. „Am ieșit sâmbătă și chiar stăteam și mă uitam ce pustiu e orașul. Vorbeam cu un prieten, care iubește teatrul, eu iubesc arta, și spuneam că vrem să transformăm orașul ăsta, că altfel se pierde."

Adina a petrecut mulți ani în Spania, unde părinții ei plecaseră să muncească. S-a întors de-acolo cu speranța să dea un bobârnac orașului care-și pierde locuitorii ca un sac găurit. Doar între 2015 și 2016 au emigrat din Teleorman 5.066 de oameni. Dintre cei aproape 390.000 rămași, doar 55.600 erau salariați în 2017. În ultimii ani, numărul căsătoriilor și al nașterilor a continuat să intre la apă. Când se gândește la viitorul ei, Adina spune că simte „așa, o durere. Toată lumea cere de la fiecare generație un progres, dar nimeni nu face nimic. Cum să evoluăm, așa, din senin? Profesorii de la liceu ne spun *Trebuie să vă treziți! Trebuie să conștientizați ce se întâmplă în societate și să vreți în primul rând să faceți ceva!* Dar cum, dacă n-avem o bază?"

© George Popescu

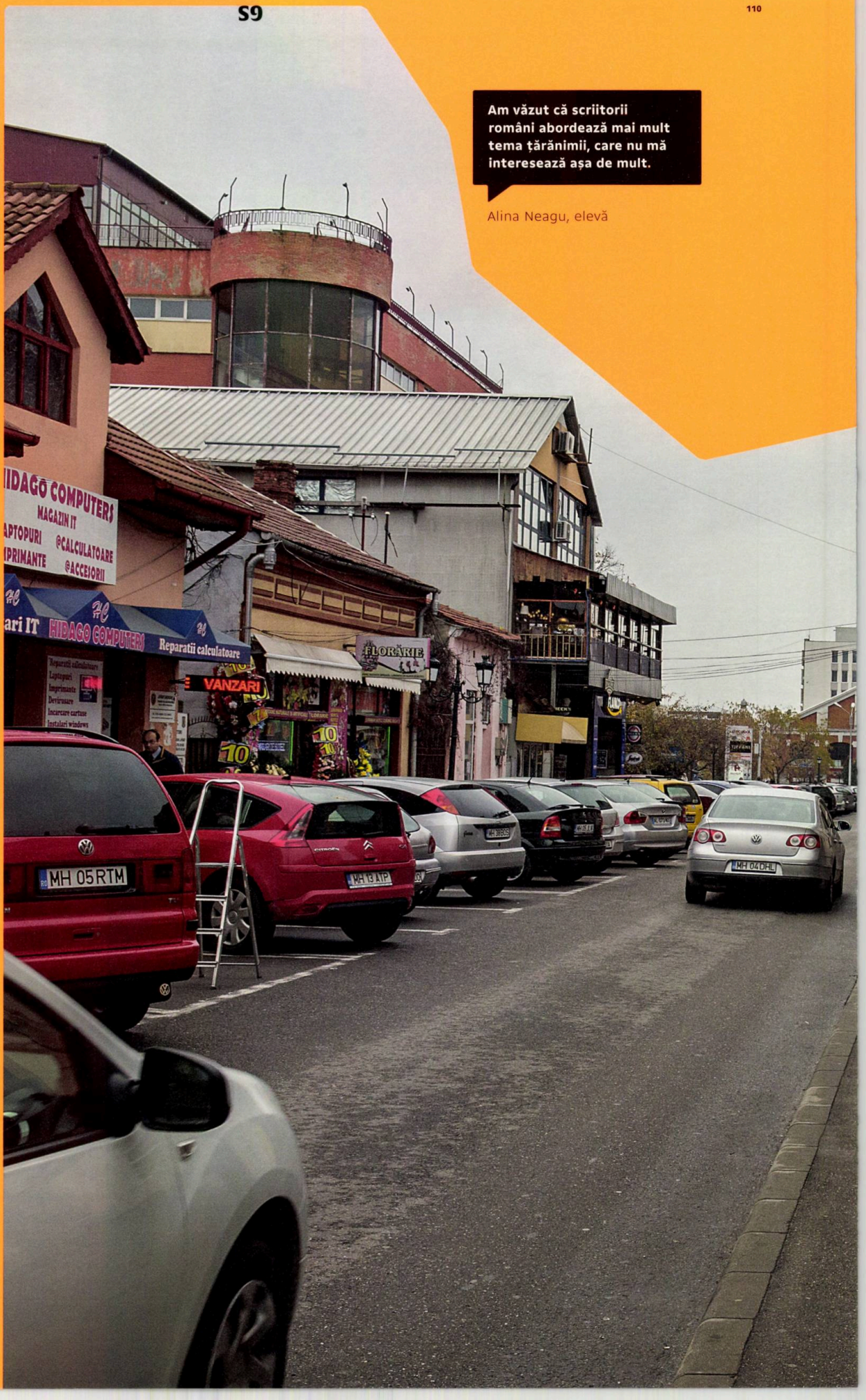

Am văzut că scriitorii români abordează mai mult tema țărănimii, care nu mă interesează așa de mult.

Alina Neagu, elevă

S.C. VANEL COM S.R.L.
LIBRĂRIE
CARTE • PAPETĂRIE • RECHIZITE ȘCOLARE
arion
PAPETĂRIE

© George Popescu

Efectiv, lumea a ajuns ca robotul

99

Într-un cartier din Drobeta-Turnu Severin, Marius Drăghici, abia întors de la serviciu, își trage sufletul în mica sală de lectură pe care a improvizat-o în scara blocului. Are 46 de ani și s-a angajat anul trecut ca electrician la fosta fabrică de vagoane Meva. „Acuma-i zice Astra Rail. Înainte, am lucrat la regia termică, care s-a pus pe butuci din cauza hoților. S-a furat pe rupte la noi aici, nu așa. Unii s-au procopsit, și-au făcut case, vile, Regia s-a închis și pe noi ne-a dat afară. Mai mult de jumate care-au fost la termo sunt acuma în străinătate", explică dl. Drăghici, al cărui fiu mai mare lucrează la Audi, în Germania. Cu fiul mai mic, care învață la un liceu sportiv, trebuie să fie atent, fiindcă suferă de diabet.

Dintre toate județele din România, Mehedinți are cea mai mare rată de șomaj – 9,79% la începutul lui 2018. Cu toate astea, anul trecut, piața imobiliară bubuia, iar ziarul *Adevărul* scria că o parte din banii de pe piață „provin din contrabanda cu țigări și alcool, cea mai importantă sursă o reprezintă însă traficul cu droguri, traficul de carne vie, dar mai ales din comiterea infracțiunilor informatice". În orașul ăsta, care parcă picotește, îți vine greu să-l crezi pe Marius Drăghici când zice că mulți dintre tinerii din Drobeta au început să se drogheze. Chiar cu o seară înainte, spune el, a rugat-o pe-o fată care-și pregătea seringa la el în scară să-și găsească alt loc.

Chiar dacă muncesc mult și el și soția, angajată la o companie japoneză de cabluri auto din oraș, d-lui Drăghici îi place să aibă mereu de lucru. Are o grădină la țară, iar la bloc el e cel care

se îngrijește de scară – o mătură, o spală, o decorează și-i schimbă becurile. Din când în când, însă, îi place să-și fure câteva momente libere. Pentru că, spune el, „efectiv, lumea a ajuns ca robotul: servici – acasă, servici – acasă". În momentele astea, electricianul deschide câte o carte, în special pe cele scrise de fostul general de securitate Pacepa. „Ca și în Uniunea Sovietică sau în oricare altă țară comunistă, corupția și prostituția domneau la cel mai înalt nivel în România, iar microfoanele înregistrau totul, fără întrerupere. Ca și Hrușciov, Ceaușescu a ordonat să fie construită o cameră de supraveghere în spatele biroului său, încât să poată verifica personal funcționarea microfoanelor", scrie Ion Pacepa în *Orizonturi roșii*, cartea care i-a plăcut lui cel mai mult în ultima vreme.

Cum „salariile sunt care sunt și nu-ți mai permiți nici să ieși la un film sau la un local", dl. Drăghici s-a gândit să improvizeze în scara blocului unde locuiește din 1990 o mică sală de lectură. Totul a început de la niște rafturi de sticlă, o măsuță promoțională cu Philips și un panou Adidas de la Euro 2012, cu care nu mai avea ce face prin casă, și pe care le-a dus jos, la intrarea în bloc. „Am pus acolo măsuță și scaune, ca să ai unde să stai, să mai discuți, să mai iei o gură de aer. Dacă pui bancă în fața scării, cu copiii ăștia e dezastru. Fumează, beau, vorbesc urât. Atunci am zis cu vecinii *Hai să punem și ceva de citit aici!*" Vecinii au zis că n-au cărți, dar dl. Drăghici a fost bucuros să aducă volume din biblioteca lui de la etajul patru. Pe rafturile ei cu milieuri stau bine lustruite de praf și așezate la loc de cinste volume de Sandra Brown și Danielle Steel („ale soției"), Victor Hugo, Michel Zévaco și, desigur, Pacepa. Jos, la scară, a dus cărți cu spioni, cărți pentru copii, cărți de bucătărie, pe care orice doritor le putea citi pe fotoliu sau împrumuta. Cei mai mulți vecini s-au arătat încântați, au fost chiar și locatari de la alte scări care s-au interesat cum pot să ia și ei cărți la citit.

Dar peste câteva luni, după ce o televiziune locală a făcut un reportaj despre sala lui de lectură, și ziarele au scris „Incredibila poveste a unui șomer din Drobeta-Turnu Severin! Aflați ce a făcut în scara blocului!", cărțile au început să dispară. Dl. Drăghici spune că publicitatea cu care s-a trezit peste noapte i-a făcut un deserviciu și a scos la lumină răutatea oamenilor, în general, și a oltenilor, în special. Cu toate astea, nu se dă bătut. „Fac un afiș, cumpăr o cameră de luat vederi, dar le-arăt că nu renunț. Că eu cred că asta vor. După ce am apărut pe net, foarte mulți oameni m-au jignit, m-au luat în derâdere. Și aici, prin oraș, își băteau joc de mine. Ziceau că am pus cărți cu damă și valet, și multe altele. Când mă mai întâlneam cu ei, mă făceam că nu-i aud, dar pe băiatul meu cel mic l-a deranjat foarte tare", își amintește Marius Drăghici.

Deși nu și-a mai cumpărat cărți de foarte multă vreme, bărbatul crede că, dacă n-am mai citi, am încasa pierderi serioase la cultură generală și la exprimare. E lucru mare să știi să pui un punct, o virgulă, mai ales azi, „când punctuația ne ucide pe internet și peste tot!" Deși azi e suficient un clic să ajungi la nenumărate informații, nimic nu se compară cu o bătrână carte. „Parcă e mirosul ăla aparte. Ai o satisfacție. De multe ori, când mă duc la țară și cosesc, și vine mirosul ăla de fân, îi zic lui frate-miu: *Uite, cartea veche, când o iei și-o citești, același miros emană.*"

Am rămas un oraș de pensionari!

Cu 96 de ani înainte ca Marius Drăghici să-și dăruiască o parte din cărți către sala din scara blocului, Ion Gheorghe Bibicescu, ziarist și economist care în 1921 era guvernator al Băncii Naționale, și-a donat întreaga colecție de cărți orașului Drobeta-Turnu Severin, ca să deschidă o bibliotecă publică. „Doresc să pun și eu o pietricică la temelia organizării vieții viitoare a neamului care va trebui să fie și va fi strălucită", scria Bibicescu în *Monitorul Oficial*, la doi ani după ce fusese proclamat „de secoli doritul Stat național românesc". De-o parte dintre cărțile pe care le-a donat și de alte volume vechi are grijă azi Izabela Zamfir, responsabilă de secțiunea de patrimoniu la Biblioteca Județeană, botezată după fostul guvernator. Secțiunea de patrimoniu e, de fapt, un birou cu mobilă grea și bătrână, burdușită cu cărți făcute în vremuri când oamenii păreau să aibă tot timpul din lume: să le coasă copertele din piele sau să mestereasă învelitori metalice, cu încuietoare; să comprime povești uriașe în cărți-liliput pe nume „elzevire" sau să deseneze lumea în atlase gigantice de 20 de kilograme.

Izabela Zamfir avea 24 de ani când a început să lucreze ca bibliotecară, meserie pe care spune că și-a ales-o mai mult pentru siguranță. „Am venit tânără aici și credeam că o să fie *ia cartea, pune cartea*", spune femeia, care-a găsit la „Bibicescu" o atmosferă tipică foarte multor biblioteci din România. Apatie, aer îmbâcsit, mormane de cărți fără viață. Dacă în 1989 existau în România 20.773 de biblioteci, în 2016 mai rămăseseră 9.832. Cele mai multe au fost desființate, altele închise după ce clădirile au fost retrocedate, iar odată cu pierderea lor, milioane de cărți au fost mâncate de mucegai. Institutul Național de Statistică arată că, doar în 2016, au fost închise 279 de biblioteci din România, 208 dintre ele fiind biblioteci școlare.

Dincolo de cifrele astea seci stau șanse ratate. Un studiu din 2002, de pildă, arată că adolescenții și copiii care citesc de plăcere măcar o dată pe săptămână riscă mai puțin să abandoneze prematur școala. Abandonul școlar înseamnă, de cele mai multe ori, condamnarea la sărăcie pe viață. În 2016, rata de abandon școlar era de 18,5% în România, aflată pe locul trei în Europa.

Noi, femeile, suntem în sectorul mai ușor, cu dragostea.

Mihaela Bălăceanu, librar

© George Popescu

În prea multe dintre bibliotecile rămase, fondul de carte e uzat și depășit moral, iar resursele și personalul dedicat, care să activeze spațiile și să-i impulsioneze pe oameni să citească, lipsesc. La Drobeta, însă, lucrurile au început să se schimbe treptat, mai ales din 2010, odată cu Biblionet, un program de modernizare a bibliotecilor publice din România finanțat de Fundația Bill și Melinda Gates. Prin Biblionet nu doar că s-au dotat cu calculatoare și net aproape toate bibliotecile publice, dar mai ales s-a lucrat mult la mentalitatea oamenilor care au grijă de ele și care au înțeles că rolul lor e mult mai mare decât să țină praful departe de cărți.

„E important să înțelegem că oamenii nu vor veni dacă tu ai numai niște cărți așezate pe-un raft", spune Izabela Zamfir, care în ultimii ani a început timid să-i obișnuiască pe locuitorii din Drobeta că biblioteca poate fi un spațiu activ de cultură. A făcut ateliere de teatru pentru copii, proiecții de filme sâmbăta dimineață, cu popcorn la microunde, a organizat cursuri unde vârstnicii învață să lucreze pe calculator.

La fel ca la Biblioteca „Marin Preda" din Alexandria, și la „I.G. Bibicescu" cel mai des vin elevii și studenții, apoi vârstnicii, care și-au făcut un obicei să citească în fiecare zi ziarele pe hârtie. „Cel mai greu lucru e să atragi populația de vârstă mijlocie. Programul bibliotecii e 9–17, iar oamenii sunt la serviciu. În plus, nu mai au timp să citească numai pentru ei, fiindcă toți sunt mame, tați", crede Izabela Zamfir.

Și la „Sonet", una dintre cele trei librării din oraș, oamenii în vârstă sunt cel mai fidel public, spune Mihaela Bălăceanu, librar la Drobeta-Turnu Severin din 1983. La 23 de ani, când s-a angajat la centrul de librării de stat, lumea stătea la cozi să cumpere cărți. Ține minte și-acum ce nebunie a fost când a primit *Shogun* sau *Cel mai iubit dintre pământeni*. Coadă nu era doar la cărți și la alimente, ci și la teatru și la cinema, unde oamenii mergeau cândva la film ca la uzină, în trei schimburi pe zi. „Ce vremuri!", oftează Codrin Ungureanu, care, la 80 de ani, tocmai a terminat de scris o carte autobiografică pe care vrea să le-o dăruiască invitaților la petrecerea de aniversare.

„Am fost inspector cu securitatea muncii și-n cartea mea împărtășesc chestii de viață din care oricine poate învăța", spune dl. Ungureanu, venit la librărie să se intereseze cum ar putea să-și pună la vânzare 50 de exemplare din povestea vieții. „În copilăria mea, aici erau trăsuri cu cai. Acum, toți au câte două–trei mașini, numai rable. Păi, noi aici aveam aproape toate industriile – abator, cauciuc, lemn, celuloză. Acum, tot o paragină. Am rămas un oraș de pensionari!"

Anul trecut, Mehedințiul era în top 3 la număr de locuitori care trăiesc din ajutor social, după Teleorman și Giurgiu. La Drobeta, unde-au fost descoperite rămășițele celei mai vechi așezări umane stabile din Europa, „nu mai avem azi locuri de muncă, iar prețurile sunt mari", spune Mihaela Bălăceanu. Așa că teancurile cu romanele Elenei Ferrante, volumele lui Jung și biografia lui Tesla, maximele lui Osho sau bestsellerurile lui Lucian Boia stau aproape neatinse. Când singurul client din librărie la ora amiezii, un bărbat venit la oraș să-și ridice pensia, aduce la casă un exemplar din *Visul spulberat al armenilor*, d-na Bălăceanu îmi explică: „Bărbații sunt interesați mai mult de istorie. Noi, femeile, suntem în sectorul mai ușor, cu dragostea".

Suntem o nație care gâfâie de la un salariu la celălalt

În România sunt multe orașe unde, la fel ca-n Alexandria și Drobeta, librăriile sunt la un pas de dispariție ori au făcut deja ultimul salt. Cu toate astea, nicio instituție n-a fost curioasă să cunoască proporțiile fenomenului până acum, când numărul librăriilor rămase în țară e un mister. „În industrie se vehiculează un număr de aproximativ 200–300 de librării, dar nimeni nu are o statistică exactă. Ultimul studiu, din 2010, al Fundației DECULT, deși contabilizează 500+ librării, folosește o metodologie eronată", explică Raul Pavel, manager de librărie la Cărturești, cu un doctorat în lucru despre piața noastră de carte.

Unii editori spun c-ar fi rămas 400 de librării, alții vreo sută.

În peisajul ăsta ostil, în care librăriile fie dispar, fie sunt comprimate în câte-un raft de papetărie, mai apare câteodată, ca o vedenie, o librărie independentă care se ia la trântă cu lumea. „Când le-am spus oamenilor că vrem să deschidem o librărie independentă în Timișoara, ni s-a spus că nu se mai citește, că nu se mai cumpără carte, că nu o să rezistăm. Toate astea ne-au ajutat să ne încăpățânăm și să demonstrăm că se poate trăi din vânzarea de carte", spun Raluca Selejan și Oana Doboși-Potcoavă. În 2016 au copt împreună „La Două Bufnițe", o librărie mică și activă din centrul orașului care-n 2021 va fi capitală culturală europeană. Și tot de-atunci, au și reușit să primească din ce în ce mai mulți cititori la evenimente și să vândă din ce în ce mai multe cărți.

După părerea lor, faptul că am ajuns să citim atât de puțin e din cauză că mecanismele din industria cărții sunt defecte. Nu avem statistici actualizate despre piața de carte din România, nici solidaritate de breaslă, nici legislație care să încurajeze consumul de carte, campanii mari de promovare a lecturii sau subvenții pentru librăriile independente, explică Raluca și Oana. Cele două spun că au, în schimb, entuziasm, combustibilul principal care ține „La Două Bufnițe" în mișcare.

Jucătorii mari din lumea mică a librăriilor

Lanțul Cărturești, care în optsprezece ani a deschis douăzeci și două de librării în zece orașe din țară, a avut anul trecut o cifră de afaceri de 25 de milioane de euro, cu 7 milioane mai mult decât în anul precedent. Și Libris.ro, unul dintre cei mai mari vânzători online de carte din România, a declarat anul trecut o cifră de afaceri în creștere, de aproape 7 milioane de euro. Cărțile sunt printre obiectele pe care românii le cumpără cel mai des de pe net (pe locul III, după haine și produse IT).

7 mil Eur

„Problema capitală a *publishing*-ului nostru e, din păcate, una extraeditorială: supraimpozitarea", e de părere Bogdan-Alexandru Stănescu, scriitor și coordonator al colecției de literatură universală Biblioteca Polirom, care a adus publicului de la noi unele dintre cele mai zdravene cărți din literatura lumii. „Suntem, efectiv, o nație care gâfâie de la un salariu la celălalt. De aici rezultă și reticența consumatorului de cultură de a aloca sume mai mari cumpărării de carte." Apoi, spune el, de vină e învățământul. „O școală care îți inculcă ideea că lectura este o ocupație minoră nu face altceva decât să crească acei viitori adulți în spiritul unui dispreț pentru ocupațiile mai puțin pragmatice."

Stănescu crede că problemele astea beteșugesc mai toate organele vitale ale pieței de carte din România și generează tiraje extrem de mici, onorarii ridicole pentru autori, traducători și redactori, imposibilitatea de a tipări cărți importante, dar puțin vandabile, sau de a face campanii mari de promovare a cărților. „Faptul că suntem cei mai firavi consumatori de carte din Europa nu ar trebui să ne mire. Ar trebui să ne mire că încă se mai citește și că există un public restrâns, dar fidel spre fanatic, care urmărește noutățile editoriale", spune editorul, care se teme că ar putea dispărea în curând chiar și publicul rămas.

Pentru o editură aflată, însă, la început de drum, cum e Black Button Books, lipsa unei mase critice de cititori e un obstacol uriaș. Mai ales dacă editura, lansată acum doi ani, are ambiția să publice numai titluri curajoase, cu teme necesare, ca drepturile femeilor sau ale minorităților, ori scriitori-provocare, ca George Saunders sau David Foster Wallace. Și mai ales dacă editura e alcătuită din două femei tinere, care muncesc pe rupte, și două pisici despre care nu se poate spune același lucru. „Există o disproporție între numărul de titluri bune propuse lunar de editurile din România și numărul de cititori activi care își cumpără cel puțin o carte pe lună", explică Elena Marcu și Anca Dumitrescu, care au pus pe picioare Black Button Books.

Primăvara asta, a fost înregistrat la Senat pentru dezbatere publică un proiect de lege pentru încurajarea cititului, inițiat de Ovidiu Raețchi, deputat PNL, și de Vlad Alexandrescu, senator USR. Pachetul de șase legi, numit „Pactul pentru Carte", ar urmări, printre altele, să înnoiască fondul de carte din biblioteci, să elimine TVA pentru cărți tipărite și să scadă la 5% TVA pentru cărți electronice, să ofere profesorilor și elevilor de școală primară bani să-și poată cumpăra cărți. Tot prin el, 2019 ar putea fi declarat Anul Cărții în România. Dacă „Pactul pentru Carte" va fi votat, e foarte posibil ca la anul să vedem la TV, printre anunțurile că excesul de sare, zahăr și grăsimi dăunează sănătății, îndemnul la deschis câte-o carte.

Astăzi se spune *information is money*

În timp ce încercam să înțeleg cum se face că și cărțile din România o duc așa de prost și, asemenea locuitorilor, privesc de multe ori lung la statisticile din afară – cum ar fi, de pildă, că peste 70% dintre germani citesc cel puțin o carte pe an –, am început să mă-ntreb de ce e, totuși, important să mai citim. La urma urmei, de ce le-ar păsa oamenilor că nu mai are cine să deschidă cărțile? Nu ne bălăcim zilnic în tone de informație?

Izabela Zamfir, bibliotecara de la Drobeta-Turnu Severin, crede că, dacă n-am mai citi, principala problemă ar fi lipsa imaginației. „Când totul ți se dă de-a gata și tu vezi filmul, vezi desenul, cumva imaginația nu mai lucrează cum trebuie. Apoi, ar fi lipsa limbajului. Copilul meu vorbește destul de bine engleză, dar în română are un limbaj destul de atrofiat." Nicoleta Alexe, bibliotecară la „Marin Preda" din Alexandria din 1998, spune că prin cărți scapi de orice presiune, dar mai ales te informezi. „În vremurile noastre, nu se mai spune *time is money*. Se spune *information is money*."

Toți cei cu care am vorbit m-au ajutat să completez puțin câte puțin explicația. Fiindcă oricine a avut măcar o dată privilegiul să-și întâlnească cartea potrivită, în care să se scufunde atât de tare încât să uite că există atâtea distrageri la o atingere distanță, poate să-ți explice de ce-i așa o mare scofală să citești. Iar cercetătorii în neuroștiințe arată că-n spatele acestor intuiții stă o realitate observabile. Când citim, avem parte de experiențe și de situații pe care e foarte posibil să nu le trăim niciodată în viața reală, iar asta ne antrenează compasiunea și empatia, explică în *Tales of Literacy for the 21st Century* cercetătoarea americană Maryanne Wolf, directoare la Center for Reading and Language Research. În cartea ei, Wolf explică cum, atunci când citim, de exemplu, despre pățaniile lui Tom Degețel sau tristețile Annei Karenina, un schimb de viață și de perspectivă are loc, la propriu, în capul nostru.

„Să te pierzi într-o carte e relaxarea supremă", spune David Lewis, cercetător la Sussex, care a arătat că, dintre toate activitățile de care ne agățăm în escapismul nostru cel de toate zilele, cititul reduce cel mai eficient stresul – cu 68%, zice el. E nevoie doar să citim în tăcere timp de șase minute, ca ritmul cardiac să încetinească și mușchii să se relaxeze. Dacă ascultăm pe cineva care ne citește poezie, e foarte probabil, potrivit celor de la Universitatea Helmut Schmidt, să simțim „o medie de 1,33 fiori/minut".

Cititul, însă, în special dacă implică o carte *fizică*, e un antidot foarte eficace pentru ceea ce unii cercetători numesc „atenție continuă parțială", de care suferim din ce în ce mai mulți. Suntem mereu pe recepție, gata să reacționăm la fiecare vibrație a telefonului, convinși că-n fiecare minut de absență din spațiul digital putem rata ceva capital. Un studiu comandat de compania media Time Inc. arăta că, într-o singură oră, tinerii schimbă diverse surse de informație de douăzeci și șapte de ori, iar că, atunci când citesc ceva pe ecran, 90% dintre ei fac *multitasking*. Ziming Liu, specialist chinez în științele informației, studiază deja de ani buni felul în care viața în compania permanentă a ecranelor ne schimbă obișnuințele de lectură. Nu mai citim un text pe de-a-ntregul, spune el, ci mai degrabă îl scanăm cu privirea, căutăm cuvinte-cheie, îl frunzărim și ne mișcăm în zigzag peste pagini, cu atenția din ce în ce mai franjurată.

A învăța să descifrezi literele și să pătrunzi în lumea pe care o deschid simbolurile astea abstracte lasă o amprentă de neînlocuit în viața de zi cu zi, cea din cap și cea din afara capului. „Alfabetizarea contribuie decisiv la cunoștințele de bază ale persoanei alfabetizate, schimbând felul în care această persoană gândește, citește, raționează și visează, indiferent că visează să devină supererou sau poștaș", arată Wolf în *Tales of Literacy in the 21st Century*. Volumul de limbaj scris și vorbit la care un copil are acces în primii ani de viață e hotărâtor nu doar pentru cum se va descurca la grădiniță, ci și pentru cum se va descurca dacă ajunge la liceu. Apoi, foarte puțini copii din familii nevoiașe, care nu știu carte, au stat vreodată în culcuș, lângă părinții care le citesc povești, ceea ce nu-i deloc de neglijat.

© Vlad Petri

Dacă în 1820 doar 12% dintre cei care trăiau pe Pământ puteau să citească, azi procentele s-au inversat: doar 17% dintre oameni sunt analfabeți la nivel global. Aproape două treimi dintre aceștia sunt femei. În România, rata alfabetizării era în 2015 de 98,8%, cu o diferență de 0,6% în favoarea bărbaților. Cu toate acestea, 42% dintre elevii de cincisprezece ani din România sunt, potrivit unui studiu al Centrului de Evaluare și Analize Educaționale, analfabeți funcțional.

42%

„Acești copii nu cunosc una dintre cele mai frumoase forme de joacă din lume. Nu cunosc formarea unor prietenii de-o viață", cu Albă-ca-Zăpada, Prâslea cel Voinic sau alte creaturi din povești, e de părere Wolf.

Un bibliotecar bun ar trebui să fie înțeleptul/înțeleapta satului

99

E ora prânzului în satul Nou, unde abia a venit primăvara. Pe străzile desfundate, doi puști de vreo paisprezece ani își mână caii fără șei, cu funde roșii. Unul trage cu poftă dintr-o țigară, ca-ntr-un *remake* de film *western*. Dintr-o căruță amărâtă coboară câțiva săteni, care fuseseră cu treburi într-o comună vecină. Pe poarta singurei clădiri renovate din centru intră, unul câte unul, copiii care-și petrec cea mai mare parte a zilei la Casa Thomas, un *afterschool* al Asociației Elijah.

© Vlad Petri

În vara lui 2018, Biblioteca ASTRA a lansat „Reader on Board/Cititor la bord”: prima bibliotecă dintr-un aeroport românesc. Cititorii pot împrumuta gratuit cărți de la zona „Sosiri” a aeroportului din Sibiu.

8 martie [1943]. Mă trezesc că împlinesc treizeci și șase de ani. Încă patru ani și încep să devin bătrân. Dacă aș încerca, atunci, să fac pe o femeie să mă iubească, n-aș mai reuși decât prin geniul meu, iar nu prin tinerețea mea.
Mircea Eliade, Jurnalul portughez

© Vlad Petri

Fondată de un preot iezuit, asociația a deschis în satele Nou și Hosman, din județul Sibiu, două astfel de centre, unde copiii vin nu doar să-și facă temele, să se joace și să mănânce, ci mai ales să învețe să cânte. Ideea din spatele acestor școli de muzică e să-i ajute pe tinerii și pe copiii din satele astea, sărace și cu o populație mare de romi, să aibă șansa unui viitor mai bun. Iar la Nou sunt mulți copii care ar avea nevoie de-o asemenea șansă. Dintr-o populație de 1.600 de locuitori, aproape 600 sunt copii – cea mai ridicată natalitate din tot județul. Și deși cei mai mulți dintre ei merg la școală, nu toți știu să citească, și destui dintre ei trăiesc în familii unde părinții nu știu carte.

„Ce-ați învățat azi la școală?", îi întreb pe cei câțiva copii care se dau de mama focului în leagăn, în curtea *afterschool*-ului. „Litere", se reped ei. „Și ce sunt literele astea?" „Cuvinte." „Și să citești ce-nseamnă?" „Să fii deștept!" „Tu știi să citești?", îl întreb pe băiețelul cu toate răspunsurile în buzunar. „Nu", zice el vesel. E, însă, hotărât să-nvețe, iar în curând urma să aibă și-o unealtă importantă pentru misiunea lui: „Biblioteca cu sclipici", bibliotecă-concept deschisă chiar în spațiul unde copiii vin la teme și la muzică. „Scopul principal al bibliotecii este de alfabetizare și de deschidere a orizonturilor minții", explică psihologul de la Casa Thomas. „Aici nu există deloc o cultură a cititului și copiii nu au văzut oameni citind. Când au venit primele cărți și le-am pus în bibliotecă, erau înnebuniți. Erau așa de fascinați, că voiau toți să pună mâna pe ele, chiar dacă unii dintre ei încă nu știu să citească. În plus, vin cu ideea aia fixă *Nu-mi place să citesc.* Dar ei nu au model."

Ideea cu sclipici, pusă pe picioare de Biblioteca Județeană ASTRA din Sibiu, a ieșit din pălăria Ancăi Vasilescu, bibliotecară la ASTRA și metodistă. Din aceeași pălărie au mai ieșit alte câteva idei de biblioteci-concept, date drept exemplu în politicile culturale europene, pentru felul în care au reușit să-i ajute pe cei mai nevoiași. Biblioteca-concept, deși sună pompos, înseamnă, de fapt, să te folosești inteligent de puținele resurse pe care le ai, spune Anca, o femeie plină de viață, pe care-ai putea s-o asculți povestind ore-n șir.

157 de ani de ASTRA

Biblioteca ASTRA din Sibiu este moștenitoarea Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, creată în 1861 pentru „înaintarea literaturii române și a culturii poporului român în deosebitele ramuri". Asociațiunea a susținut intensiv educația – în 1886, de pildă, a deschis Școala Civilă de Fete de la Sibiu, iar în 1895 a publicat prima enciclopedie românească – și a jucat un rol important în pregătirea Marii Uniri și imediat după.

1861

Proba de forță a dat-o în satul Marpod, tot din Sibiu, unde biblioteca fusese distrusă, mucegaiul infestase toate cărțile și nu se mai putea recupera nimic din ele. „Am primit o provocare când mi s-a spus că n-o să pot face niciodată o bibliotecă acolo unde nu există interes. Într-un an de zile, am reușit să transform o groapă de gunoi în cea mai frumoasă bibliotecă din țară, care a făcut înconjurul lumii", povestește Anca. A botezat-o „Borcanul cu dulceață".

Despre mica bibliotecă din Nou, a hotărât că va fi scăldată în sclipici după ce copiii de-acolo o tot rugau să-și facă împreună selfie-uri sclipicioase. Apoi, a văzut că pasiunea lor pentru strălucire e mai serioasă, că multe dintre hainele lor, oricât de modeste, au adesea un imprimeu cu paiete, cu mărgeluțe, ceva care-aduce un aer de poveste într-un sat unde viața nu le e tocmai ușoară. Așa se face că a gândit un traseu de sclipici, să-i conducă pe copii către cărțile cu povești care, deși au fost strânse din donații, sunt noi, frumoase și bine întreținute. „Nu facem dintr-o donație un tomberon. Când încerci să stimulezi un proces cognitiv, începi cu lucruri frumoase, curate, strălucitoare", spune Anca.

Aventura ei cu bibliotecile pe teren socio-cultural accidentat a început la finalul anilor '90, când s-a angajat la Biblioteca Județeană ASTRA. La început, Anca a fost repartizată la o filială cenușie dintr-un cartier muncitoresc, improvizată într-o fostă creșă, lângă un bloc de nefamiliști. Într-un singur an, în acel spațiu a fost prima ludotecă din sistemul bibliotecilor publice din România, unde copiii care citeau cel puțin trei cărți în timpul săptămânii puteau împrumuta în weekend jocuri și jucării. „După doi ani și jumătate, într-o zi de vineri, când de obicei se împrumutau jucăriile, mi-am dat seama că ceva nu era în ordine. Jucăriile erau în raft, și cărțile de literatură universală pentru copii erau toate împrumutate. Aveam în spatele meu o oștire de jucării obosite, care mă ajutase să ajung la toți acești copii care nu aveau niciun model cultural de autoformare, de lectură de *loisir*, de spargere a realității prin deschiderea unei cărți. Toți copiii cu care am lucrat atunci și-au depășit condiția socială", povestește Anca.

După douăzeci de ani de experiență ca mediator între cărți și oameni, crede că meseria de bibliotecar, pe cât e de sisifică, pe atât e de ignorată, iar cei care se înhamă să o facă pe bune nu sunt foarte numeroși. „Un bibliotecar bun ar trebui să fie înțeleptul/înțeleapta satului. Să fie respectat, ca oamenii să aibă încredere să-și lase copiii pe mâinile lui. Să fie *magister in divertibus artibus* – maestru în toate disciplinele. Fiindcă o bibliotecă publică este o bibliotecă enciclopedică."

Dar de la viziunea asta, până la situația la firul ierbii în bibliotecile din România, e cale lungă, și Anca e de părere că e nevoie de o lege care să învioreze simțitor instituțiile astea. Cu toate astea, viitorul cititului n-o sperie. Știe doar că trebuie găsite cele mai bune și mai scurte drumuri prin care oamenii să ajungă la cărțile potrivite.

Cum ar fi să asculți ABBA toată viața?

99

Același lucru îl spun și Svetlana Cârstean, una dintre cele mai puternice voci din poezia contemporană din .ro, și prozatoarea Ana-Maria Sandu, care din 2016 au creat cursul opțional „Incubatorul de lectură" la Școala 113 din cartierul bucureștean Berceni. La atelier, copii de clasele a șasea și a treia învață să se orienteze în literatură. Dar nu așa cum o fac de cele mai multe ori la școală, cu clișee memorate pe de rost. Ci cât se poate de liber. Luni dimineața, clădirea Școlii 113, aflată între blocuri, e scuturată de râsetele și de tropăielile copiilor. În curte, un pătrat de ciment păzit de o mașină de poliție, un pușți în uniformă îi demonstrează unei pușțoaice o schemă de *breakdance*. La prima repriză de „Incubator", copii de-a șasea îmi explică ce-au făcut data trecută: „Am scris câte o povestire după *Metamorfoza* lui Kafka, cum copiii se transformă în animale și cum reacționează părinții, și ne-am informat în legătură cu câți de *i* punem în cuvinte". Citesc pe rând cum și-au imaginat că se trezesc porumbei, șoricei, căței sau pisici și cum au procedat ulterior.

Denisa scrie tacticos, ca-n cărțile despre care ceilalți colegi îmi spun că nu le citește, ci le *devorează*. Ovidiu, în schimb, un băiețel subțire, se declară războinic împotriva cititului și fan pe vecie al jocului video *League of Legends*, unde simte că el e în centrul aventurii și poate să se transforme când vrea el într-un asasin misterios. În cărți „citești despre ce fac alții". Spune că citește cărți doar când e pedepsit și n-are voie la calculator, și mai citește „etichetele și panourile de pe stradă, reclamele la piept de pui, reclamele cu «iubirea e mare, dar iarba e și mai mare»". Cei mai mulți întreabă dacă se pune cititul pe telefon, fiindcă acolo au stau cel mai mult dacă sunt cuminți și au note bune.

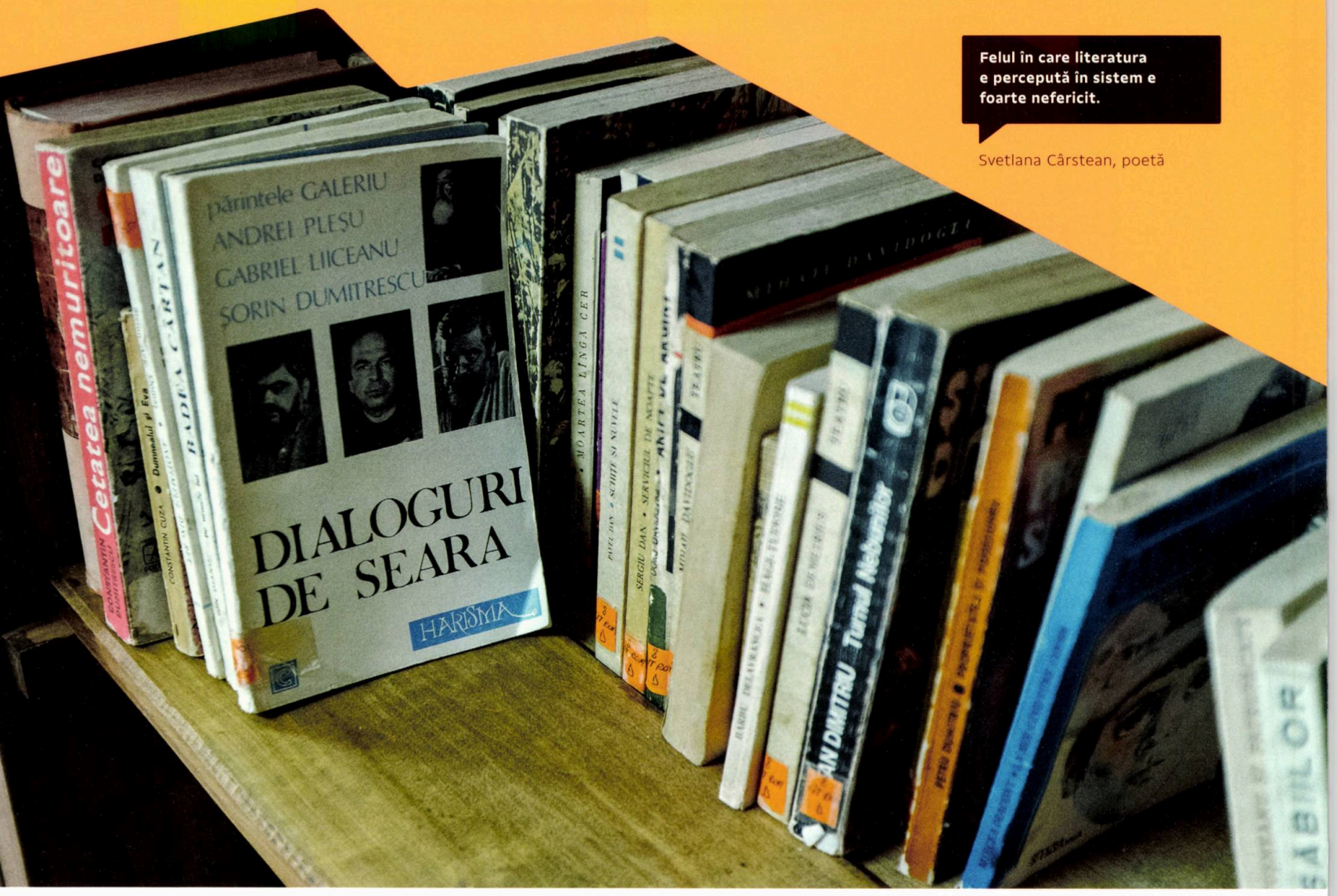

Felul în care literatura e percepută în sistem e foarte nefericit.

Svetlana Cârstean, poetă

© Vlad Petri

La atelierul de azi, Svetlana Cârstean și Ana-Maria Sandu, care în ultimii ani au făcut cunoștință cu cititul multor puști, îi iau pe elevii de-a șasea într-o călătorie pe repede înainte prin poezia românească, de la vechiul Bacovia, la Andrei Dósa, unul dintre cei mai buni poeți din zilele noastre. Vorbesc despre rimă albă și „rimă neagră", concept pe care filosoful grupului de-a șasea îl lansează sigur pe el. *Asta e poezie fiindcă te face să simți un fior* sau asta *nu-i poezie fiindcă e complet plicticoasă*, spun copiii, critici nemiloși. În urmă cu câteva luni, când au venit pentru prima oară la „Incubatorul de lectură", erau toți convinși că poezia, în special, și literatura, în general, sunt rezervația cuvintelor frumoase, în fața cărora n-ai ce face decât să dai din cap.

Acum, după ce Svetlana și Ana-Maria i-au aruncat direct în apele adânci ale cărților, de la Proust, la Cărtărescu, au început să descifreze cu alți ochi ceea ce citesc. Au cunoscut nenumărate feluri de literatură și nu mai cred, ca la primele ateliere, că-n poezie poți întâlni doar cuvinte ca „lalea, azuriu, boare". La atelierul de azi, lista de cuvinte e la fel de încăpătoare ca lumea. „Cuvinte bune pentru poezie sunt: melodios, melancolic, trist, alcool, tei, penar, inimă, sentimente, frumusețe, spirt, vată de zahăr, picnic, flori, minte, vise, dorințe, planete, muzică, bandană, mașină, TV, șpagă, poliție, cristale, peșteri, bunici, copilărie, mall, cafea, dosar penal, crimă, ucidere din culpă", spune una dintre fete. Pentru că în poezie, toate cuvintele sunt bune.

La clasa a treia, în fața tablei proaspăt șterse, pe care-s lipite afișe cu termometrul stărilor de spirit, de la liniștit, la furios, duduie de energie douăzeci și ceva de copii. Deși toți știu la ce e bun cititul, nu toți sunt prieteni cu cărțile. Iar lucrul ăsta se întâmplă fiindcă „felul în care e percepută literatura în sistem e foarte nefericit. Copiii nu ajung la logica textelor și nu au niciun instrument să înțeleagă că acolo e o logică. Textul, pentru ei, rămâne foarte cenușiu", spune Svetlana Cârstean. „Antrenamentul de la școală îi face pe copii să pună pe hârtie doar cuvinte frumoase, să intre în definiția literaturii pentru care au fost antrenați. E firesc ca în timp să se plictisească de acest exercițiu de înfrumusețare inutilă. Ei sunt cinstiți cu ei înșiși."

După părerea Svetlanei, atunci când încerci să le trezești copiilor simțurile pentru citit și să le arăți ce departe se întinde literatura, e ca atunci când îți exersezi urechea muzicală. „Mi se pare cumva nedrept față de ei ca, la atâția ani de când se scrie altfel, să nu fie în contact cu treaba asta. La urma urmei, cum ascultă altă muzică sau văd alte filme, așa trebuie să fie și cu literatura. De ce să avem acest *decalaj*? Cum ar fi să asculți ABBA toată viața?"

Când au început „Incubatorul" la școală, celor mai mulți dintre copii nici nu le-ar fi trecut prin cap că și în ziua de azi există scriitori vii, care nu-s doar niște poze alb-negru din manuale și care vorbesc în cărțile lor despre lumea din jurul nostru. Cu atât mai puțin că există scriitori tineri în România, care nu seamănă deloc cu cei din panteonul manualelor. Le-a fost greu să-i facă pe copii să empatizeze cu textul, să înțeleagă că literatura e și despre ei. Că nu e doar *o materie*. „Copiilor le place, instinctiv, textul contemporan", spune prozatoarea Ana-Maria Sandu. „Chiar dacă nu știu ce înseamnă *contemporan*. Se simt mai aproape de text, simt și ei așa, văd și ei același lucru pe geam. *Feeling*-ul lor e bun, dar supraviețuiesc și ei cum pot: ingurgitează multe cuvinte frumoase și cred că asta e literatura. Învață ce trebuie pentru examene, dar imediat vin cu ideea că literatura nu le place și că n-au de ce să intre într-o librărie."

La „Incubator", copiii de-a treia își citesc pe rând, cu voce tare, finalurile alternative pe care le-au scris la povestirea „Pensionarul" a lui Boris Vian și-și dezbat scriitura. Unii n-au răbdare să-și aștepte rândul, alții planează cu mintea departe de sala de clasă, un băiețel își bricolează din hârtie de matematică un MacBook miniatural, la care tăcăne pe taste imaginare. Când îi întreb la ce e bun cititul, se ridică unul după altul din bănci și mă mitraliază cu răspunsuri:

Câteodată cărțile ne ocupă timpul și nu ne plictisim niciodată.

O să avem ce să povestim.

Dacă nu știm să citim și undeva scrie, de exemplu, *Bomboane gratis la colț*, ratăm ceva foarte important.

Învățăm și despre noi citind cărți.

Eu am aflat că pot să și scriu.

Dacă știm ceva pentru că am citit într-o carte sau în mai multe cărți, chiar avem încredere în noi să spunem ce știm.

Cititul ne dezvoltează creierul.

Andra Matzal este jurnalistă cu exces de *multitasking* la activ și navetistă cu microbuzurile patriei. Editor la Scena9.

Vlad Petri este fotograf și regizor de film. În *București, unde ești?* a documentat protestele din 2012. vladpetri.ro

George Popescu este fotograf independent și călător neînfricat din Valea Jiului până în Africa. Imaginile lui au apărut din Casa Jurnalistului până în *Der Spiegel*. poqe.com

centura neagră

ANA DRAGU
text

Sunt lucruri pe care nici măcar nu le pot scrie de frică
odată scrise se vor adeveri.
Prietenul tău e aici și când treci la al doilea iubit
și când treci la al doilea copil
la al treilea iubit
când treci la animale
Așteaptă.

Prietenul tău e aici și când dormi ca o plantă
când te trezești plângând
și îi arunci după 20 de ani:
de fapt ar fi trebuit de mult să introducem și dragostea în ecuație
când te-am lovit cu mașina în noaptea aia în peco
pe tine te voiam
nu înghețată.

Prietenul tău e aici și doar tu îl auzi
Atât de definitiv încât nu vrei să fii în altă parte
în biserică la masaj într-o piscină în pat
Mai bine aici. Periculos de aproape
Să știi prima când dintre toți cei 7438 de contacți
El
își actualizează starea
Știind că e realmente incapabil să-și actualizeze starea

e singurul om în care ai încredere și tu nu poți atinge
părțile intime ale oamenilor în care nu ai încredere
Prietenul tău te amorsează și te dezamorsează oricând ca pe ultima proastă
Îi știi toate strategiile
Inclusiv aia cu
Sunt foarte ocupat
Nu sunt în zonă
Dar uite, îți trimit ceva cu adevărat important care se termină în zâmbet
și îți #rezist te #salvez
pe toate le știi și din 50 de răspunsuri posibile
Marșezi cu încredere pe ultima proastă
Doar ca să nu te joci fără el
Doar ca să nu te joci.

Ana Dragu este poetă. Conduce singurul centru de terapie din Bistrița pentru copiii cu autism. A publicat recent *Mâini cuminți. Copilul meu autist* și volumul de poeme *Borderline*.

Ispitirea lui Maniu

Un spirit intrus îi face nopți albe unuia dintre cei care au organizat Marea Unire de la Alba Iulia pe 1 Decembrie 1918.

RADU PAVEL GHEO
text

LIVIA COLOJI
ilustrație

— Pst, domnu' Iuliu! Domnu' Iuliu!

Respectabilul domn se trezi cu un tresărit, tuși și se uită la chipul necunoscutului ce ședea pe patul de alături al camerei de hotel.

— Pardon? îngăimă el, apoi adăugă repede: Cât e ceasul?

— Două. Două noaptea, preciză inutil individul. Nu te supăra, domnu' Iuliu, da' de ce te îndârjești dumneata cu povestea asta cu Unirea?

— Hă? icni neprotocolar fostul deputat chezaro-crăiesc.

Stimabilul domn începea să se dezmeticească. Împinse așternutul deoparte și se ridică în fund pe pat, lăsându-și picioarele pe podeaua rece. Bâjbâi cu ele după papucii de casă și-i găsi.

— Cum ai intrat dumneata aicea? se oțărî el deodată. Cine ești dumneata?

— Eu sunt diavolul, răspunse blajin necunoscutul. Mă rog, unul dintre ei, doar știi și dumneata: suntem legiune. Dar să nu ne pierdem în mărunțișuri, flutură el mâna. Eu am venit să-ți spun că faci o pros... o greșeală, dragă domnule Iuliu.

Maniu îl privi atent pe individ. Noaptea îți venea ușor să crezi toate bazaconiile, dar... diavolul? La el în cameră? Îl cercetă atent în lumina slabă a plafonierei: avea părul blond ca paiul, parcă de rus, o mustață neagră și răsucită, ungurească, o față cam cabalină, ce-i amintea de un sârb cunoscut în Arad, și ceafa groasă, bulgărească. Deh, putea fi și Acela, nu se știe niciodată.

— O greșeală? repetă Maniu.

— Cu Unirea asta a Ardealului cu România, preciză celălalt. Știu, știu! se repezi el. Dumneata vrei să vezi toți românii laolaltă, într-o țară mare și frumoasă ca soarele sfânt de pe cer, cum o să se spună mai târziu. Măreț vis, nu zic nu. Dar vrei să-ți zic eu ce-o să se aleagă de el?

Și, înainte ca interlocutorul său, încă somnoros, să apuce să răspundă, necunoscutul începu să turuie:

— Păi, în primul rând, tocmai dumitale n-o să-ți fie prea bine. O să vezi. O să te certi cu liberalii, cu regele, cu toată lumea, o să ți se pară că Ardealul dumitale e exploatat și batjocorit de cei de la București, că Vechiul Regat nu respectă înțelegerile cu ardelenii... și, crede-mă, asta încă e partea cea mai frumoasă!

— Chiar așa? încercă Maniu o ironie.

— Exact așa. O să fii de acord cu mine atunci, adică mai târziu, cât o să stai în închisoare.

— O să stau în închisoare? ricană Iuliu Maniu, care tocmai se întreba cum să-l dea afară pe oaspetele nepoftit. Unde? Și cât o să stau, mă rog frumos?

— Până la sfârșit. Adică până o să mori, nu te supăra. Aici, în Ardeal, dacă vrei neapărat să afli. Bolnav, înghețat de frig, flămând, bătut, scuipat... de românii dumitale, domnu' Maniu. Adică de ăia care o să vină la putere odată cu rușii și-o să-ți zică trădător de țară, o să te închidă și, după ce-ți dai duhul, o să te arunce la groapa comună.

Intrusul înregistră mulțumit uluirea buimacă de pe fața celui trezit.

— Da, da, exact așa. Asta o să se aleagă de România dumitale Mare. Și nici măcar n-o să mai fie chiar așa de mare. N-o să treacă mult și-o să se aleagă praful de ea. Bulgarii o să-și ia înapoi sudul Dobrogei, o să pierdeți și Basarabia, și Bucovina de Nord...

— Rușii? strecură Iuliu Maniu o întrebare ca o afirmație.

— Păi, cine altcineva? Sigur că rușii.

— Dar Ardealul? icni fostul deputat. Rămâne cu România?

— Rămâne, rămâne... dădu plictisit din mână intrusul, strâmbând din buze pe sub mustața lui ungurească.

Apoi schimbă repede tonul:

— Și mai e și biserica. Biserica dumitale. A, da! se replie el rapid, văzând zâmbetul ironic ce apăruse pe sub mustăcioara unionistă a lui Maniu. Să nu crezi că-mi pasă mie de... oricum n-ai pricepe. Dar atâta să știi: că ăia care o să vină o să dea de pământ și cu uniații, o să-i bage în închisoare, o să le confiște proprietățile, o să interzică liturghia...

— Și ortodocșii?

— Dumneata ce crezi? zâmbi necunoscutul, parcă satisfăcut. Doar știi că ei se descurcă. Cine crezi că o să vă ia bisericile...? Bun, asta-i altă poveste. Dar fii bun și crede-mă, că nu-ți vreau răul. Am eu interesele mele, n-ai pricepe dumneata – preciză el repede, anticipând întrebarea celuilalt –, dar de data asta nu te mint. Te ispitesc, dar nu te mint. Uite, ca să vezi: îți zic și că odată, peste multă vreme, o să te proslăvească prin discursuri oficiale, că, deh, ai fost și dumneata patriot. O să ai statui și bulevarde cu numele dumitale. Numai că la vremea aceea mare lucru n-o să se mai aleagă din România de vrei s-o faci acu'.

Maniu clipi neconvins.

— Ei, domnu' Iuliu, zău că aș vrea să fii de față când o împlini țara asta o sută de ani. Să vezi numai cine o conduce și cum o conduce. Ai fost pe la București, așa-i? Ai văzut vreodată învârtitorii și pierde-vară care se preumblă pe bulevard, licheluțele mărunte care vin pe la ministere cu recomandații, ca să capete o leafă de funcționăraș? Ei, să știi că soiul ăsta de oameni o să stăpânească țara, cât o mai rămâne din ea. Miniștri care nu știu să scrie, nici să vorbească românește, diplomați prost-crescuți, prefecți hoți și primari și mai hoți... Da, da! se grăbi individul să vorbească, văzând că Maniu deschide gura ca să protesteze.

Știu ce vrei să zici. Că n-a pierit sămânța bună dintre români, că s-or mai găsi oameni cinstiți și vrednici. Sigur că da. O să-i găsești peste tot, de la New York la Barcelona. Că așa o să fie. O să fugă românii cu milioanele din țară. O să rabde, o să nădăjduiască și dup-aia o să-și ia lumea-n cap, o să plece unde văd cu ochii. Praf și pulbere, domnu' Iuliu, asta o să fie țara pe care vrei s-o faci, nu România Mare. Praf și pulbere!

Maniu clipi des, parcă încercând să alunge din fața ochilor silueta convingătoare a nepoftitului.

— Nu ține de mine, zise el diplomat într-un final. Poporul vrea, cere, cheamă Unirea. Suntem de-un sânge și trebuie să stăm împreună. Așa ca ungurii, ca sârbii, ca englejii...

— Nu neapărat, pară celălalt. E drept că nu depinde numai de dumneata. Dar eu la dumneata am fost trimis.

— Și dacă... dacă nu... dacă ar fi să fac așa, adică să nu fac...? Atunci o să fie mai bine?

Mustăciosul cu ceafă groasă înălță din umeri.

— Mai bine, mai rău... drept să zic, asta nu știu. Noi nu ne ocupăm cu ce-o să fie dacă... cu istoria contrafactuală, cum o să-i zică mai târziu. Eu știu numai ce-o să fie dacă se face cum dorești dumneata – și ceilalți. Și nici n-am voie să-ți spun ce nu te privește, cu tot respectul și scuzele mele, domnu' Iuliu... Na, bine, mai gândește-te, încheie cumva resemnat necunoscutul, apoi se ridică.

Se ridică greoi și Maniu. Spuse reflex:

— No, atunci la bună vedere.

— Nu, nu, răspunse acela. Cu regret, dar n-o să ne mai vedem.

Și deodată nu mai era acolo. Maniu se frecă la ochi, repezi o mână în față și apucă așternutul rece. În clipa aceea se trezi: era încă întins în pat, pe jumătate descoperit și cu picioarele înghețate. Inima îi bătea ca un clopot. Privirea îi căzu pe fereastra încă întunecată a hotelului. Aprinse lumina și se uită la ceasul lăsat pe noptieră: două și cinci.

„Ce prostii mai născocește mintea omului!", își zise ușurat și se înveli mai bine. Înainte de a adormi la loc, un gând năuc îi zburătăci prin minte: „Dar tot nu ne iau ungurii Ardealul". Asta, cine știe cum, îl liniști.

Era o noapte de iarnă rece și trebuia să se odihnească. Mâine avea tare multe de făcut.

Radu Pavel Gheo e prozator și eseist. În 2001 a emigrat în SUA, dar s-a întors după un an. Locuiește în Timișoara și lucrează ca redactor și traducător. Cea mai recentă carte a sa este romanul *Disco Titanic* (Polirom, 2016).

Livia Coloji e ilustratoare. Împreună cu alți doi artiști, a creat Balamuc – loc de joacă pentru artiști, la Timișoara. Vedeți ce face, pe liviacoloji.ro.

Anul XXVIII. BLAJ, Duminecă 1 Decemvrie 1918. Nr de propagandă 15—16.

Unirea

ZIAR NAȚIONAL COTIDIAN

În ziua cea de judecată...

— În ajunul adunării dela Alba-Iulia. —

In ziua cea de judecată,
Când fața 'n cer cu Domnul sfânt,
Latina gintă va fi 'ntrebată,
Ce ai făcut pe-acest pământ?

Ea va răspunde sus și tare....

Ce va răspunde?

Ce va răspunde Latina gintă — Neamul Românesc din Ardeal și Țara Ungurească — în clipa istorică înălțătoare, când cătușele sclăviei de veacuri s'au sfărâmat la picioarele ei?

Cum va îndrăzni să-și ridice glasul, după atâtea umilințe; cum va încercà să-și întindă brațele Libertatea mântuitoare, când ele poartă încă urmele lanțurilor urgisite, ce i-au pătruns până la măduva oaselor?

Cum va răspunde, când paloșul stăpânilor de ieri, mai fulgeră încă de-asupra capetelor noastre, și călăii mai au destule streanguri, ca să ni-le atârne de gât?

* * *

Ea va răspunde *totuș!*

Ea va răspunde sus și tare: „Slavă Ție *Dumnezeule Atotputernic;* și mărire Ție *Geniu al Neamului Românesc,* că ne-ai învrednicit să ajungem, — după atâtea veacuri de amar — ceasul sfânt al libertății!

„Pornit-am sub pavăza biruitoare a Acvilei Romane, pe plaiurile Danubiului, ca să rămânem, mai apoi, sclavi în propria noastră țară.

„Veacuri au trecut, și când Sentinela Romană ne-a adus vestea dureroasă, că Roma nu mai este, ne-am plecat și noi capul în țărână și am plâns cu amar...

„Eram rupți acum de sânul și brațul ocrotitor al Romei; eram o neînsemnată epavă, un rest din o grandioasă corabie naufragiată, asvârlit la mal.

* * *

„Am răbdat și am tăcut.

„Am robotit în glia străinului, pe care am stropit-o cu sudoarea și lacrimile noastre.

„Am fost boi de jug și cal de ham, și din vreme în vreme, când păharul era plin cu vârf, — ca o amintire ștearsă a obârșiei noastre — puneam mâna pe coase și pe topoară și isbeam la mir, pe asupritori.

„Dar tot noi eram apoi cei călcați în picioare, cei frânți în roată, cei spânzurați, la încrucișarea drumurilor.

* * *

„A venit mai apoi — după veacuri de suferințe — cumplitul măcel al războiului.

„Am fost trimiși, ca vitele la abator. Ne-am dus, cu gândul că tot ni se va face și nouă, dreptate, după atâtea jertfe! Am sângerat pe toate fronturile, sute de mii — și nu știm *pentru cine*; nu știm *pentru ce.*

„Știm însă, că cei rămași acasă, au fost târâți în temnițI, *au fost pălmuiți,* scuipați și bătuți până la sânge;

„Știm, că ni s'au închis atâtea școli cu forța;

că s'a alcătuit un drept de alegere cu excluderea noastră;

că ni s'a luat dreptul să cumpărăm, măcar cu banii noștri, un jugăr de pământ, pentru care suferiam și muriam;

că s'a proiectat o nouă arondare a comitatelor, cu scopul fățiș, ca drepturile noastre să nu poată ieși la iveală, nici în proporția de până acum;

că sute de mii de dorobanți — sânge din sângele nostru — au murit moarte de eroi pe coastele Carpaților, ca să ne scape din sclăvie.

Le știm toate!

* * *

„Am răbdat și am tăcut.

„*De-acum nu mai răbdăm!*

„În virtutea principiilor fixate de prezidentul Wilson, avem și noi dreptul de a ne hotărî soarta după cum dorim.

„O spunem pe șleau, și dacă va fi lipsă, vom pecetlui-o cu sângele nostru:

„Dorim desrobirea noastră de sub jugul austro-ungar;

„Dorim *unirea* tuturor Românilor;

»*Trăiască România Mare!*«

Al. Ciura.

Programul Adunării Naționale

constituante a națiunii române din Ungaria și Transilvania.

Pe telefon ni-se comunică astăzi din partea comitetului aranjator din Alba-Iulia programul marei Adunări Naționale Constituante ce se va ține'à la 1 Decemvrie n.:

1. La orele 7 dimineța serviciul divin celebrat de arhierei în bisericile protopopești.

2. La orele 10 dim. deschiderea Adunării în sala casinei militare din cetate.

3. Cetirea rezoluțiunii, votată și propusă prin conferința prealabilă a Marelui Sfat Național.

Se observă că fiecare comună în frunte cu steaguri și tabla cu numele comunei va defilà în rânduri de patru pe piața orașului; va trece pe sub poarta Carol în Cetate și prin poarta Mihaiu Viteazul va ieși pe terenul Adunării (locul de exerciții militare, în apropierea pământului sfințit cu sângele lui Horia și Cloșca).

Se va explica poporului de pe 4 tribune însemnătatea istorică a zilei, iar de pe tribuna prezidială din centru se va citì rezoluția Constituantei.

Cât pentru încvartirare să se adreseze fiecare la Consiliul național român din Alba-Iulia, telefon 97.

Locuința fiecăruia se va aduce la cunoștință la gară prin comisiunea de încvartirare (semnul: tricolor la brațul stâng).

Intreg publicul este făcut atent să ducă cu sine pâne și alimente. Banchete ori mese comune nu vor fi. Pentru cei din depărtări s'a făcut posibil să fie provăvuți cu alimente în restaurantele din loc, iar în parte și la găzduitorii privați.

Frați Români!

Locul cel mai istoric al neamului vă așteaptă cu brațele deschise Veniți deci să-l atingeți cu pasul vostru, ca să simțiți fiorul ce l-a mișcat odată pe marele Voevod cu numele de arhanghel, pe martirii Horia, Cloșca și Crișan, pe Craiul munților Avram Iancu și pe toți cei cari au început și lucrat la realizarea visului de veacuri, pe care noi, cei de azi, îl vedem ca pe răsăritul cel mai strălucit al celei mai senine zile a neamului românesc.

Comitetul aranjator.

Aviz. Pentru sfințirea marelui act politic din ziua de 1 Decemvrie Consiliul național român central roagă toate comunele bisericești ca în acea zi să se tragă clopotele ori să bată toaca între oarele 10—12 din amiazi.

Am vrut să vedem care era atmosfera când Iuliu Maniu și-a ținut discursul istoric de la Marea Unire, așa că am scormonit prin arhive. O relatare la cald din ziarul Unirea, ediția din 1 decembrie 1918.

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga", Cluj-Napoca

documente.bcucluj.ro

cale
de scăpa
înăuntru

Unde e acasă pentru tine?
În plantele cu care vorbești
în fiecare dimineață?
În apartamentul în care
te ascunzi de ceilalți?
În cuvinte?

O scriitoare de Nobel
se întoarce în spațiul
fricii din comunism și
îi desenează granițele.

HERTA MÜLLER
text și colaj

Am avut mai mult noroc decât
mulți alții și am putut părăsi
dictatura. Dar ea nu m-a părăsit.
99

Drumul în vale ducea în josul uliței pe lângă cimitir. Capela era mai înaltă decât gardul și lucea în soarele lăptos. Era totdeauna dis-de-dimineață în vacanța de vară când coboram cu vacile în vale. Iar după cimitir, satul se termina. Ori poate chiar înainte de cimitir, dacă nu-i mai puneai la socoteală pe morți. Și urmau întinsele câmpuri de tutun, trifoi, grâu și porumb. Mergeam absentă pe drumul de țară. Vacile cunoșteau drumul la fel de bine ca mine. Ochii mi se trezeau abia când apăreau câmpurile. Drumul în vale părăsea satul, dar încă mai mult mă părăsea satul pe mine. Intram într-o altă realitate. Cu vacile erai singur. Căci iarba era uscată, o pășune ajungea cel mult pentru două–trei vaci. Fiecare copil mergea cu vacile lui altundeva.

Nu știu dacă eram însingurată [„einsam"], fiindcă nu cunoșteam cuvântul. În limbajul satului nu exista decât cuvântul „allein" [singur]. Iar în dialect se spune „alleinig". Are cu o silabă mai mult, e ceva mai puțin zorit și sună mai trist decât „allein". Fiindcă nu cunoșteam cuvântul „însingurată", nici cuvântul nu mă cunoștea pe mine. Așa că n-am devenit ceea ce-nseamnă cuvântul. Nu mi se uita înăuntrul capului, nici nu voia să știe ce fac și cum sunt atunci când fac ceva. Uneori lucrurile ajung să fie mai simple când mintea ta nu știe cum anume ești. Neajutorarea poate că nu-mi trecea, dar măcar nu-mi adresa cuvântul. Uitam de satul cu oamenii săi, eram acum cu picioarele și cu mintea într-un sat de plante. Aici, în vale, ele erau locuitorii.

Să păzești vacile e, privit din afară, trândăvie curată – privești în gol stând în picioare, așezat ori culcat în iarbă. Dar golul nu există, pretutindeni se află câte ceva. Gol era numai timpul. Care se-ntindea până sus în cer. Existau timpul gol, cerul înalt, a ierburilor mare dănțuire și plantele cu înmiire – chiar dacă rimează. Eram închisă până seara în satul plantelor. Voiam să le aparțin și puneam cu ele în scenă o viață sătească normală. Vorbeam cu ele tare, le culegeam, le așezam unele lângă altele, le comparam între ele, le puneam pe limbă să le aflu gustul, le sortam după caracteristici. Aveau mâini și picioare, păr, ochi și nasuri pe fețele lor. Erau slabe, grase, obraznice sau sfioase ca oamenii. Le lăsam să râdă împreună ori să se certe, să se-ascundă. Dacă li se potriveau fețele, le căsătoream. Vedeam cum le era sete și beau când venea ploaia. Cum îmbătrâneau și se îmbolnăveau. Cum la ciulinii-laptelui, care-mi ajungeau până la umeri, le creșteau pene. Învățau să zboare și fugeau de moarte când se vestejeau. Iar când afară era umed, penele se lipeau unele de altele formând voaluri ciudate, ca niște stafii. Agățate de lungi ațe albe zburau păpuși prin aer. Păpușile de pene erau sufletele ciulinilor. Fiecare păpușă era altfel, fiecare suflet de ciulin. E-adevărat că nu știam ce este un suflet, dar cuvântul îl cunoșteam din biserică. Și-așa mă cunoștea și cuvântul pe mine și mi se uita înăuntrul capului. Cunoșteam și numele plantelor și ele mi se uitau înăuntrul capului. Plantele nu mai erau o pajiște, ci niște locuitori cu familie și rubedenii. Care în limbajul satului se numeau Ciulinul-laptelui, Piciorul-cocoșului, Iarba-iepurelui, Borangicul-trifoiului, Floare-de-trâmbiță, Urechea-șoarecelui sau Ciocul-berzei.

Și era firesc ca această privire asupra plantelor să nu sfârșească odată cu copilăria din vale. La cincisprezece ani am plecat la oraș, la gimnaziu, și panopticul naturii mi s-a arătat la fel ca înainte. Între beton și asfalt la marginea trotuarelor, în parcurile sălbăticite creșteau buruieni. Aceleași plante care mă urmau. Și-mi părea că știu ele bine ce se-ntâmplă în acest oraș. Că au văzut blocurile de apartamente care se fărâmițează, sărăcia, graba de zi cu zi, tristețea cronică și spaima de Stat.

Nu mi-era dor de sat, dar îmi ziceam că locul meu nu-i aici, că nu-s îndeajuns de bună pentru drumuri de asfalt netede. Vorbeam româna așa de prost încât nu-nțelegeam decât cele mai simple propoziții. Eram atât de străină aici, nu cunoșteam decât buruienile. Nu mă știa nimeni, tot ce aveam era încrederea plantelor pe care-o adusesem cu mine.

Orășenii mă speriau. Când diminețile venea în sfârșit tramvaiul, erau în stare să se strivească. Urcatul în tramvai era o lipsă de scrupul colectivă. Se încăierau, se insultau reciproc, dar nimeni nu înjura că tramvaiul vine așa de rar. Principala caracteristică a orașului socialist era omniprezenta proastă dispoziție – un amestec de surescitare personală și indiferență politică. La asta se mai adăugau o melancolie țeapănă, ochi stinși pe fețe piezișe. Această mimică zgârcită, de parcă pielea și-ar fi pierdut moliciunea, de parcă pe sub obraji li s-ar fi strecurat beton. Buzele, ochii erau blocați, chipul – lipsit de orice sentimente, vădind doar un fel de-a fi de față rezultat dintr-o absență. Poate că modul cel mai scurt de a descrie aceste chipuri ar fi să spui că erau defecte, cuvânt care se întrebuințează mai curând pentru obiecte decât pentru oameni.

Înfățișarea oamenilor avea de-a face și cu îmbrăcămintea. Câteva întreprinderi de stat produceau câteva modele de haine pentru întreaga țară – culori în griuri prăfoase, material plastic

Principala caracteristică a orașului socialist era omniprezenta proastă dispoziție – un amestec de surescitare personală și indiferență politică.

Lucram ca traducătoare într-o fabrică de construcții de mașini. Securitatea voia să mă silească să devin informatoare. Fiindcă am refuzat, vizitele lor la birou au devenit tot mai dese și mai lungi.

99

scârțâitor și croiuri butucănoase care nu se potriveau pe niciun corp. În magazinele de confecții mirosea pătrunzător a petrol. Când îți cumpărai ceva nou, te întâlneai pe fiecare trotuar cu tine însuți. Vedeai hainele de pe tine pe ceilalți. Și mi se părea că hainele știau la fel de bine ca fiecare dintre noi că n-aveam nicio scăpare și că trebuia cu toții laolaltă, în toate aceste reiterări ale noastre, să devenim la fel de urâți.

În vale, plantele nu erau decât parteneri de joc în teatrul meu sătesc. Aveau numeroase însușiri. Dar una am descoperit-o abia acum în marginea străzilor de la oraș. Abia acum am observat că plantele sunt frumoase. Că tot ceea ce este al lor își corespunde. Și că rămân frumoase chiar crescând unele lângă altele și de-a valma. Că frumusețea poate fi izbitoare sau ascunsă. Că frumusețea ascunsă poate fi încă mai frumoasă decât cea izbitoare, fiindcă frumosul – atunci când îl descoperi în plante – îl regăsești dintr-odată în tine însuți.

Mergeam mult pe jos fiindcă voiam să aparțin de oraș. Dar nu eram acasă decât în marginile de drum, și nu printre oameni, în clădiri. Pe jos, însă, vedeai orașul cu exactitate. Lozincile propagandei de partid de jos, pe trotuar, până sus pe-acoperiș, până sub ceruri. Minciunile lăudăroase despre fericirea proletariatului, pe care nimeni nu le credea. Și la margine de drum beții beți cuc în borâtura lor, cerșetorii schilozi, nebunii care vorbeau cu ei înșiși. Ghicitoarele care-ți preziceau un noroc personal, și pe care le credeai, fiindcă nu te puteai lipsi de noroc și fiindcă ele știau să-și mascheze așa de bine lăcomia de bani.

Mersul pe jos este mers cu capul. Frumosul cuvânt „Kopfsteinpflaster" [pavaj; textual: pavaj cu pietre în formă de cap] mi-a spus întotdeauna mai mult despre mersul cu capul decât despre forma pavajului.

Ani mai târziu s-au mai adăugat cu totul alte motive pentru lungile drumuri pe jos. Am nimerit în ghearele Securității. Lucram ca traducătoare într-o fabrică de construcții de mașini. Securitatea voia să mă silească să devin informatoare. Fiindcă am refuzat, vizitele lor la birou au devenit tot mai dese și mai lungi. Uneori veneau câte doi securiști care-și împărțeau rolurile în bun și rău. Această dramaturgie formată din lingușiri și amenințări era grețoasă.

Și înainte de a descinde ei la mine, deseori mai aveam în urma mea o oră sau două de șicane petrecute la director. Fiindcă refuzasem Securitatea, directorul s-a hotărât să scape de mine. Trebuia să mă prezint în fiecare dimineață în biroul său și el îmi cerea să-mi dau demisia. Nu i-am făcut această plăcere, era pentru mine o chestiune de autoafirmare, căci despre dreptate nici nu putea fi vorba. Directorul m-ar fi putut concedia oricând, asta însă i se părea prea inofensiv. A făcut-o cu luni mai târziu, dar până atunci vrusese să se folosească de toată puterea lui pentru a mă frânge.

Ziua de lucru începea dimineața la șase și jumătate. Și de cum intram pe poartă, portarul îmi făcea semn, zicând în loc de Bună dimineața: „Imediat la director, te-așteaptă". Biroul directorului era chiar lângă poartă. Abia după ce acesta se răfuia cu mine după bunul său plac reușeam să ajung în biroul meu. Fiind deja răvășită pentru tot restul zilei.

Știam că zilele în fabrică nu se vor mai schimba. Încă de când suna deșteptătorul dimineața, mi se făcea frică de ziua care mă așteaptă. Deseori îmi ziceam că pe stradă lumea îmi citește pe față deprimarea. Nu puteam merge cu tramvaiul – chiar dacă ar fi venit mereu la timp, tot aș fi evitat să urc în el.

Fabrica se găsea în cu totul alt cartier. Până să fiu concediată, dimineții am mers la muncă mai mult de o oră pe jos.

Aveam nevoie de mersul pe jos și de timp să mă adun înainte de a-mi începe ziua în fabrică. Trebuia să-mi domolesc spaima cu picioarele și să mai văd un timp deasupra mea copacii și cerul. În prima stradă lăturalnică era un indicator de circulație cu o trompetă barată. Era oare aici strada Tăcerii? Luna era pe cer. O vedeam cărându-și toba galbenă, ori jumătatea de față de pisică, ori o vedeam ajunsă deja costelivă ca un ac de păr.

Toba, fața de pisică și acul de păr nu erau jocuri de cuvinte, era realitatea. Și știam că nu trebuie să povestesc despre asta nici chiar celei mai bune prietene ale mele.

Era ca la sat atunci când i-am spus bunicii mele pe drumul de la biserică acasă: „Inima sfintei Maria este o lubeniță tăiată".

La care ea a spus: „Se prea poate, dar n-ai voie să spui la nimeni".

Am urmat acest îndemn știind încă de pe-atunci că lucrurile își au cotloanele lor interzise și că vezi mai multe decât ai voie să spui.

În unele zile eram chemată după lucru la Securitate. După refuzul meu ajunsesem dușman al statului. Iar după concediere, pe deasupra și un element parazitar. Ore în șir mă tot întrebau aceleași lucruri. Sau mă lăsau singură în cameră până când credeam că

uitaseră de mine. Toate învinuirile precum comerț la negru, prostituție sau că aș fi informator al BND (Serviciul de Informații Externe al RFG) erau inventate pentru a nu fi nevoie să se vorbească despre adevăratele cauze – despre sărăcia și samavolnicia din țară. Fiecare interogatoriu era un lung șir de mereu aceleași calomnii, o piesă de teatru absurd.

Când mă lăsau în sfârșit să plec, capul mi-era vraiște. Trebuia să mă regăsesc și căutam un drum lung spre casă pe străzi lăturalnice, cu grădini multe și oameni puțini. Acolo în dalii înflorea o liniște înțeleaptă. Mai înainte de orice, perfecta ordine a florilor, rozetele florale drapate în jurul ombilicului. Firescul în care exista dalia mă impresiona până într-atât încât izbucneam în plâns. Eram atunci de două ori mai disperată fiindu-mi rușine de mine însămi. Daliile înfloresc până toamna târziu. Zilele erau scurte, daliilor le era deja frig în lumina cenușie și licăreau de departe. Mergeam înspre ele, liniștea lor mi se transmitea. Eram sigură că daliile știu cât de sătulă sunt de viața asta și cât de drag mi-e totuși să trăiesc. La drept vorbind, încă mai drag când anchetatorul îmi spunea zâmbind: „Știi, mai există și accidente de circulație". Daliile readuceau ordinea în capul meu, mă ajutau. Era, cu-adevărat, compasiune.

Era mai mult decât toba, fața de pisică și acul de păr al lunii. Acestea își purtau numai lor de grijă. Dalia însă îmi purta de grijă mie.

Mi-era clar, firește – ajutorul daliei exista doar pentru că-l inventasem. Cine știe, îmi ziceam, dacă nu-l inventez doar fiindcă, iată, cred în el. Ori poate cred în el doar fiindcă-l inventez. Sau poate cred într-asta chiar și necrezând. Nu voiam să lămuresc lucrurile, ele erau cum erau. Oricum doar cu mine însămi aveam de-a face, cu mine însămi prin mijlocirea unei dalii. Nici despre complicitatea cu dalia, la fel ca altădată în vale, nu trebuia nimeni să știe. Cui să-i fi spus că în dalie înflorește o liniște înțeleaptă?

Este oare percepția, chiar fără s-o știu, căutarea mea a frumuseții? Și este căutarea frumuseții un surogat pentru libertatea ce lipsește?

Înainte de a fi în cele din urmă concediată din fabrică, informatorii au primit misiunea să răspândească zvonul că sunt informatoare. Directorul m-a dat afară din biroul meu, și în alte birouri, unde cerșeam un colțișor de masă la care să stau, lumea mă refuza. De aceea m-am așezat cu dicționarele mele groase pe treptele de beton dintre etaje. Iar timp de câteva săptămâni, batista pe care ședeam mi-a fost, ce-i drept, nu un birou, dar a fost camera mea. Cei din birouri treceau prin camera mea fără să salute. Abia de curând am dat peste o poezie a lui Thomas Brasch, care se potrivește nu doar cu această cameră a mea de pe trepte:

Cine vrea prin viața mea să treacă, prin camera mea
Trebuie să treacă vrei să fii arestat: acum sau neîncetat
Cine vrea să-mi intre-n viață, în camera mea a intrat.

„La fel ca daliile, propozițiile îmi ofereau un sprijin. Și lucrul cel mai important aici era autoafirmarea. Să fac eu însămi ceva într-o lume care mă distrugea."

Toate astea se potrivesc și cu vizitele securiștilor în locuința mea atunci când nu eram acasă. Când mă-ntorceam, nu se vedea nimic la ușă. Dar un scaun de bucătărie stătea în cameră sau un măr se găsea pe pat. Era o otravă fină, trebuia să știu că în locuința mea nu mai eram la mine acasă.

Și mai există o altă poezie neliniștitor de frumoasă din vremea spaimei în RDG, scrisă de Sarah Kirsch:

În seara asta, Bettina, totu-i
Ca-ntotdeauna. Mereu
Suntem singuri când regilor le scriem,
Regilor inimii și celor
Ai Statului. Încă și-acum
Inima ni se-nspăimântă
Când de cealaltă parte a casei
Se-aude un automobil.

Dacă așezată pe trepte mă gândeam la ceva, atunci cel mult la faptul că în mijlocul acestei fabrici cu sute de oameni sunt încă mai singură decât odinioară în vale. Și pentru Sarah Kirsch era de-ajuns cuvântul singur, în text el ajunge însingurat de la sine.

În fabrică, minciuna era instalată ca adevăr. Eram o persoană inventată de care nu mă puteam apăra. Oare îmi mai aparțineam? În vale voiam să le aparțin plantelor. Acum trebuia să fac ceva pentru a-mi aparține din nou mie. Și m-am agățat de percepția mea. Pentru a fi sigură că măcar pe ea o mai aveam, trebuia s-o pun pe hârtie.

La fel ca daliile, propozițiile îmi ofereau un sprijin. Și lucrul cel mai important aici era autoafirmarea. Să fac eu însămi ceva într-o lume care mă distrugea. Asta a devenit un soi de apărare împotriva imixtiunii în viața mea. M-am lăsat în voia căutării de cuvinte și a vârtejului astfel creat. Era un sentiment de fericire, o foame de cuvinte care transforma cele trăite. Spagatul între ușurare și frică, amestecul de zahăr și fiere era atât de turbulent încât am putut uita de mine, regăsindu-mă în cu totul alt mod. Simțeam cum le aparțineam acestor propoziții, ele erau o cale de scăpare. O cale de scăpare înăuntru.

Percepția nu se oprește la a vedea cu ochii. În orice percepție se formează o cunoaștere a conexiunilor, care se surprinde pe sine însăși. De aceea percepția creează mai mult decât o imagine în oglindă a realității. Cred că cel mai dificil în artă este să găsești pentru acest plus de vedere sau plus de cunoaștere un loc în interiorul propozițiilor, astfel încât să se nască nespusul. Numesc asta o goană buimacă în cap, în care propozițiile îmi vorbesc într-un alt fel decât numai prin cuvintele lor.

Percepția a fost întotdeauna suspectă pentru proprietarii realității. În toate fostele și actualele dictaturi, proprietarii realității revendică pentru sine supremația interpretării în fața percepției. Deseori debutul totalitarismului se prezintă inofensiv, de parcă n-ar fi vorba decât despre bunul-gust, despre lezarea unor sentimente, despre familiarizarea cu niște limite pe care nu-i permis să le ignori. Iar apoi, pas cu pas, se mai adaugă câte o nouă limită. Cenzura a vrut dintotdeauna să interzică nu doar cărți și tablouri, nu doar arta, ci să interzică acea percepție a lumii din care s-au născut operele de artă.

Chiar și în micul sat se trasau limite.

Bunica îmi spunea uneori: „Nu te duce cu gândul unde nu trebuie".

N-o spunea deloc pe un ton supărat, ci mai degrabă îngrijorat, poate chiar tandru. Dar aceste cuvinte mi-erau de-ajuns pentru a simți că aș putea trezi bănuiala de a nu fi normală la cap, adică bolnavă. În dialect, să spui despre cineva că este „aus der Art geschlagen" – că și-a ieșit din teapă – era o constatare uzuală. Se spunea așa despre inși care erau cu totul altfel decât ceilalți din familie. Prin asta se-nțelegea ceva mai mult decât doar neobișnuit – țintea deja spre necuviincios.

Când privesc azi înapoi la felul neștiutor în care era folosită o expresie ca „aus der Art geschlagen", am un sentiment de jenă. De jenă, fiindcă astăzi știu că, în istoria limbii, „aus der Art geschlagen" precede ideea de *Entartung* și de *entartete Kunst* („degenerare" și „artă degenerată"). Ca de la sine înțeles, „arta degenerată" a fost dedusă încă înaintea naziștilor din „degenerarea" artiștilor.

În peisajele și naturile moarte ale lui Emil Nolde, culorile ard și vibrează. De parcă cerul ar sta să explodeze – într-atât de galben poate fi la el soarele arzător. Și orânduiala daliei se topește la el într-o pată mare de sânge.

Naziștii nu-și puteau explica stranietatea acestor culori decât printr-un creier bolnav. Lui Emil Nolde nu i-a folosit la nimic că era un nazist și antisemit convins. El era totuși pentru ei un degenerat.

Național-socialiștii au întreprins o radicală epurare a artei. Mii de tablouri au dispărut din muzee. Motivele pentru căderea în uitare a multor artiști și pentru lacunele din colecțiile publice au fost și rămân izgonirea, fuga, exilul și asasinarea lor. În mod special suprarealiștii, care ne relevă cunoașterea în percepție, suprarealitatea privirii, sunt până azi niște rarități în muzeele germane. În schimb, pe pereții locuințelor germane încă mai atârnă, probabil, acele peisaje anodine ale unei fericiri țărănești sănătoase așa cum le puteai cumpăra pe-atunci din expozițiile naziste de artă germană.

Apoi, după național-socialism, arta a continuat să fie epurată în socialismul est-european, iar artiștii sau persecutații politic să fie defăimați ca fiind bolnavi și închiși în aziluri psihiatrice. Special pentru a motiva această internare forțată, sovieticii au inventat diagnosticul de schizofrenie latentă sau trândavă. Fie că era simulat un control medical al artistului respectiv, fie că diagnosticul se stabilea imediat în absența pacientului. Opiniile antisovietice erau stigmatizate drept halucinații. Urmarea era terapia forțată cu administrarea unor doze mari de medicamente distructive.

Abuzul psihiatric era un instrument important al KGB, fiind apoi preluat de toate serviciile secrete est-europene. Reminiscențele sale se mai manifestă în Rusia lui Putin încă și azi sau din nou, asociate cu fundamentalismul Bisericii ortodoxe. Din păcate, este deja de la sine înțeles că în Rusia de azi sunt vandalizate expoziții de artă modernă, interzise spectacole de teatru și că ministrul Culturii inaugurează monumente ale lui Stalin.

Am avut mai mult noroc decât mulți alții și am putut părăsi dictatura. Dar ea nu m-a părăsit. Merg printr-un oraș german oarecare și văd pe stradă un camion de mutări de mobilier. Pe el scrie cu litere uriașe: „Vă punem mobila pe picioare". Asta se vrea îmbietor. Dar mie mi se taie răsuflarea și inima-mi bate până la frunte. Ce știe camionul ăsta despre perchezițiile la domiciliu ale unor servicii secrete, după care scaune din bucătărie deodată stau în camera de zi? Fiindcă mobilele aveau picioare, în apartament se strecurase ceva îngrozitor de străin. Care-ți rămânea în cap după ce părăseai apartamentul. Îți rămânea în cap chiar și atunci când părăseai țara. Și-mi rămăsese și tulburarea în fața strângerii multor oameni laolaltă. În timpul paradelor de Partid ori al ședințelor nesfârșit de lungi din fabrică, mă gândeam în toiul evenimentelor de fiecare dată imediat la moarte. Cine dintre noi toți va muri primul?

Percepția a fost întotdeauna suspectă pentru proprietarii realității. În toate fostele și actualele dictaturi, proprietarii realității revendică pentru sine supremația interpretării în fața percepției.

DER MOND wird seine

gelbe Trommel tragen später

DAS halbe Katzengesicht

später die lange Haarnadel

auch dann wird jemand

mondallein gefangen sein

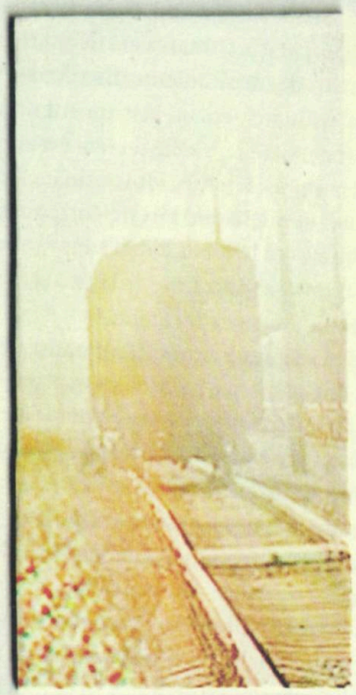

Angst macht nicht

hellsichtig PFIRSICH

IM Samtkostüm

wächst schnell wie

Gras sag doch was

Întrebarea se isca din nimic, n-o puteam ține departe. Vorbăria partinică de tinichea și dresarea prin spaimă ne făceau pe toți identici. Mă uitam la fețele oamenilor, luându-le la rând. Poate că nu era decât o preocupare stângace, voiam să fiu absentă în cap, fiindcă nu mai suportam să fiu prezentă. Iar astăzi, cu treizeci de ani mai târziu, mă duc la teatru, am venit aici de bunăvoie, vreau să fiu prezentă. Dar în locurile cu mulți oameni, întrebarea „Cine dintre noi moare primul?" îmi revine mereu din nou. Uitându-mă la fețele din rândurile de scaune, în cap începe o mișcare în cerc. Nu întotdeauna, dar nu scap de ea.

Pe vremuri nu puteam călători nici măcar în alte țări est-europene. Acum însă o puteam face și voiam să le dau prietenilor mei un semn de viață, să le trimit salutări. Pretutindeni nu găseai decât mereu aceleași ilustrate. Erau kitsch, cerul albastru, acoperișurile roșii, copacii cu verde țipător. Atunci am început să-mi fabric singură cărțile poștale. Am cumpărat fișe de cartotecă albe, un tub de lipici și o forfecuță pe care în acea vreme o mai puteai lua cu tine în avion. Apoi am decupat din ziar o fotografie și câteva cuvinte. Am lipit pe fișă propoziții răzlețe: „Îndărătnicul cuvânt deci", sau „Dacă există cu-adevărat un loc, el atinge dorința", sau „Eu mi-s hoața".

Parcă eram apucată, imediat ce mă așezam în tren sau în avion, începeam să lipesc cuvinte. Timpul trecea fără mine, nici nu-l simțeam.

Mai întâi n-am folosit decât cuvinte de ziar alb-negre. Mai apoi am descoperit că, dacă arată diferit, aceleași cuvinte își schimbă caracterul. Devin unicate. Îmi alegeam cuvintele în funcție de culori, mărimi, caractere tipografice diferite. Am început să decupez cuvinte și acasă. Azi zac cu miile prin sertărașe. Textele cu mereu aceleași cuvinte alb-negre se transformau acum în mici piese de teatru din cuvinte colorate. Fotografia aferentă a rămas însă aceeași, ea le plasează în spațiu la fel ca un decor de teatru.

Pe-atunci, în vale, era un teatru sătesc cu plante. Pe cartolinele mele, cuvintele joacă acum propria lor piesă de teatru în costumații diferite.

În dulăpioarele mele cu cuvinte, acestea sunt, ce-i drept, aranjate alfabetic, dar în sertare stau toate la un loc. Sunt ca o adunare de oameni. Sertarele sunt gări, fiecare pentru sine e o sală de așteptare. Adeseori mă întreb dacă un cuvânt se bucură când îl folosesc. Dacă vrea – așa cum urci în tren – să urce și el în text, ori poate că preferă s-aștepte în sala de așteptare, laolaltă cu toate celelalte cuvinte, un tren mai târziu. Unele cuvinte stau ani la rând în sertar, îmbătrânind, hârtia se îngălbenește și devine fărâmicioasă. Cuvintele se zbârcesc. Când însă unul a apucat să urce odată în text, e bun lipit. S-a petrecut atunci ceva ce nu mai poate fi schimbat. Ca deseori în viață.

Într-o bună zi a intrat în joc și rima. Este un mic motor care ademenește dinăuntru textul pe un drum, pe care nu l-ar fi găsit fără rimă.

În primii ani în Germania voiam să salvez revistele frumoase de la lada de gunoi. Poate pentru că mă simțeam eu însămi salvată. Posibil însă și să fi vrut doar să lipesc la loc ceea ce se spărsese în mine.

O mai fac până în ziua de azi:

Luna își va căra
toba ei galbenă mai apoi
jumate de față de pisică
mai apoi lungul ac de păr
dar și-atunci sub lună-i unul
singur cuc prins și năuc
clarviziune frica n-are
piersicuța-n catifea
crește iute precum iarba
ia mai zi și tu ceva

Parcă eram apucată, imediat ce mă așezam în tren sau în avion, începeam să lipesc cuvinte. Timpul trecea fără mine, nici nu-l simțeam.

În românește de Alexandru Al. Șahighian

Herta Müller este scriitoare germană de origine română. S-a născut în 1953 în Nițchidorf, lângă Timișoara, și a emigrat în Germania în 1987. În 2009 a primit Premiul Nobel pentru „concentrația poeziei și francheța prozei care descrie viața celor dezrădăcinați".

LUIZA VASILIU
text

Am cumpărat mai multe reviste *Cinema* de la un târg de vechituri din Parcul Obor, pe la început de toamnă. 10 lei una bucată revistă legendară de cultură, un fel de bunică îndepărtată a Sceneiq, de pe vremea când Hollywoodul își întindea plasa de vise peste restul lumii, iar România era, încă, o puștoaică. Numărul ăsta a apărut pe 29 august 1937 („anul XIV No. 340") și anunță o victorie a jurnalismului vremii: trecerea la un ritm săptămânal și creșterea tirajului la 40.000 de exemplare. Plus o rețea de corespondenți „din marile centre cinematografice ale lumii" și misiunea de a găsi „elemente – artiști și artiste" pentru proaspăta industrie de filme românești. 1937 e anul în care au avut loc ultimele alegeri libere (și exclusiv masculine) înainte ca Regele Carol al II-lea să dizolve Parlamentul și să instaureze dictatura în februarie anul următor. Dacă cineva se gândește să învie Clubul „Mereu veseli", să ne anunțe.

O veste mare pentru prietenii și cititorii revistei „CINEMA"

Începând de la 11 Septembrie revista „C I N E M A" apare săptămânal

Față de succesul din ce în ce mai mare al revistei noastre care a ajuns astăzi la un tiraj de 40.000 exemplare și față de cererile din ce în ce mai numeroase care ne vin dela cititori și cititoare, am hotărât ca începând dela 11 Septembrie să apărem săptămânal.

In acest scop ne-am organizat un nou serviciu de reportaj și fotografii din marile centre cinematografice ale lumii și amume dela Hollywood, Paris, Viena, Londra și Berlin.

Apărând săptămânal vom putea să ne menținem strict în marginea actualității, dând știrile cele mai noi, cronicele cinematografice la zi și ocupându-ne de absolut tot ce să întâmplă în lumea filmului și a vedetelor.

Apărând săpămânal vom avea posibilitatea să publicăm regulat rubicile noastre permanente: „Din toată lumea". „Cronica filmelor", „Să stăm de vorbă", fotografiile cititorilor etc..,

Deasemeni, începând cu numărul din 11 Septembrie vom publica în foileton „VIAȚA LUI GINGER ROGERS" un roman admirabil care va fi ilustrat cu fotografii senzaționale.

Dar cea mai importantă realizare a noastră odată cu apariția săptămânală a revistei va fi marele concurs pe care-l lansăm pentru găsirea de elemente în vederea viitoarelor filme românești. Se știe că anul acesta s'au pus baze serioase industriei de filme românești. Această industrie are nevoe de elemente, — artiști și artiste. Revista „Cinema își ia sarcina ca prin concursul ei să găsească aceste elemente.

Toate amănuntele concursului, le veți găsi în numărul din 11 Septembrie. Iar de la această dată nu uitați să cereți în fiecare săptămână la chioșc revista „Cinema" care va fi o adevărată comoară în casa oricărui cinefil.

13

STAN LAUREL OLIVER HARDY CLUB

MEREU VESELI!

ACEASTA ESTE DEVIZA
CU CARE PORNEȘTE

CLUBUL STAN şi BRAN

GRĂBIȚI-VĂ SĂ TRIMETEȚI ACEST

BULETIN DE INSCRIERE

LA REDACȚIA REVISTEI „CINEMA" STR. CONST. MILLE 5-7-9

Numele ..... Pronumele .....

Vârsta ..... Adresa .....

Doresc să mă înscriu în Clubul Stan și Bran și vă rog să-mi trimeteți cartea de membru.

Mă angajez să fiu fidel devizei „Mereu veseli".

SEMNĂTURA

Adelina Butnaru ne-a pus toată revista într-un singur desen ca un trip cultural intens, pe care l-am transformat în copertă. Anul trecut a ilustrat *Sfaturi pentru fetițe*, de Mark Twain (Tzim Tzum Books, 2017), carte care a primit Marele Premiu în cadrul Concursului „Cele mai frumoase cărți din România".

Într-o zi, Adelina ne-a adus la redacție varianta fără culori a desenului de pe copertă și, pentru că am văzut în fața ochilor un Keith Haring combinat cu posibilitatea unui *mindfulness* alb-negru jucăuș, am zis c-ar fi minunat să avem o pagină de colorat în revistă. Așa că ia-ți niște creioane sau carioci, ascunde-ți telefonul sub un teanc mare de perne și pune niște culoare unde simți tu că e nevoie. Atenție, în desen s-au strecurat personaje din revistă!

ADELINA BUTNARU

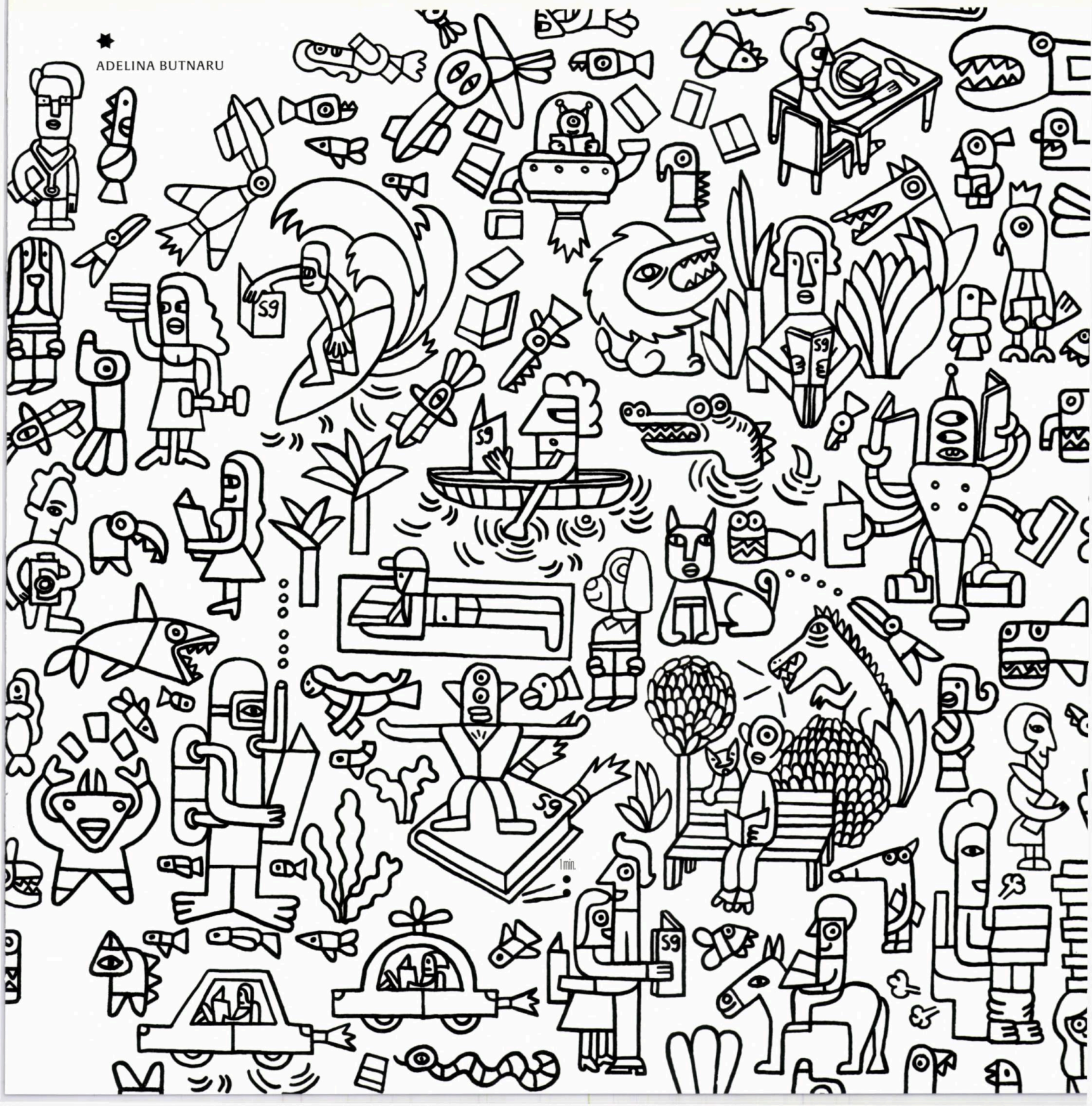

S9

Recuperatorii de trecut

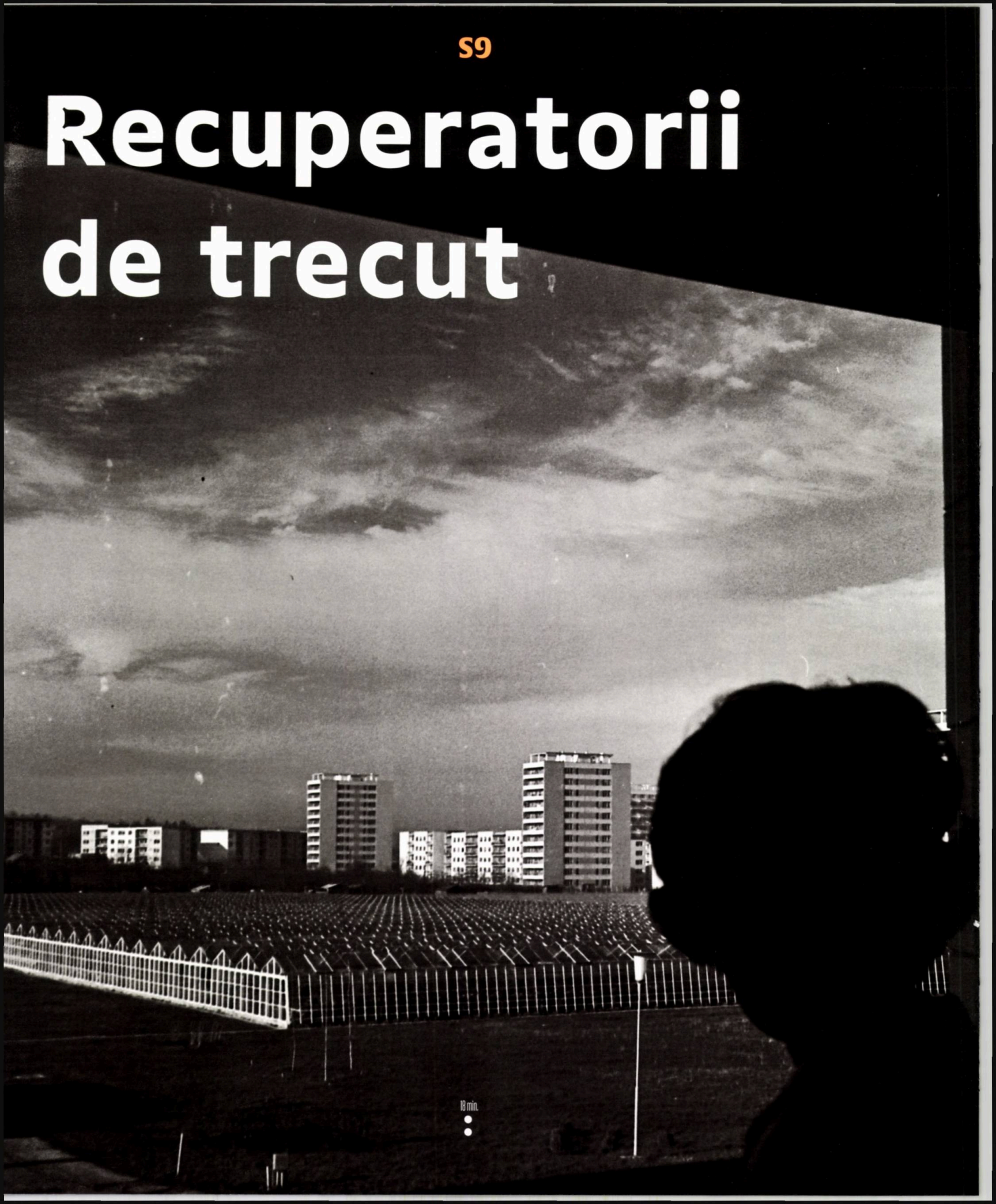

18 min.

Salvată de la gunoi, o arhivă uriașă de fotografie din perioada comunistă devine subiectul unei investigații artistice despre timp și memorie.

DIANA MESEȘAN
text

ARHIVA MINERVA
fotografii

ROMA GAVRILĂ
ilustrație

În rolurile recuperatorilor:

În camera de zi, cu pereții acoperiți de picturi și desene, Ferenc Csomafáy, unul dintre primii fotoreporteri profesioniști din Cluj-Napoca de după al Doilea Război Mondial, așază pe un taburet verde câteva fotografii alb-negru îndoite. Le netezește mai întâi și apoi le face sul. Le apropie puțin de piept, cu mișcări sigure, apoi le dă drumul. E o tehnică de a îndrepta printurile, pe care bărbatul de 82 de ani, acum într-un scaun cu rotile, o știe de zeci de ani, dinainte să se angajeze la ziarul *Igazság* din Cluj-Napoca, în 1965.

„În era aia, banii nu erau o problemă. Niciodată nu am auzit că nu putem să mergem pe teren", povestește fotograful. Pe teren însemna, de multe ori, în fabrici. Odată a primit sarcina să fotografieze un muncitor care tocmai se întorsese din Africa. L-a întrebat cum a fost acolo, dar omul a dat din umeri și a zis doar: „O fost". Csomafáy a insistat cu întrebările, dar nu a putut scoate mai mult de la bărbat.

S-a dus la un coleg de-ai lui și i-a cerut ajutorul. „Ascultă, când vezi că eu am ridicat aparatul, atunci tu te duci, stai în spatele respectivului și îl prinzi de cur. Tu numai atâta trebuie să faci." De la ciupitură, muncitorul întors din Africa a sărit în sus râzând, iar Csomafáy a apăsat pe declanșator. A făcut o singură poză, pe care i-a arătat-o apoi redactorului-șef. „Tovarășul Csomafáy, să știți că ați făcut un lucru excepțional. Se vede ce bucurie a avut dânsul în Africa."

În perioada comunistă, au existat doar două cotidiene în Cluj-Napoca, unul în maghiară, *Igazság*, unde a lucrat Csomafáy, și unul în română, *Făclia*. Ambele țineau de Comitetul județean de partid Cluj. Redacțiile lor erau într-o clădire din centrul orașului, pe strada Napoca 16.

Întreaga colecție foto a celor două cotidiene, numită ulterior Arhiva Minerva, a fost recuperată în ultimii ani de o echipă de istorici, jurnaliști și artiști. Istoricul Zoltán Tibori Szabó a salvat de la gunoi negativele și le-a pus la adăpost, artiștii Dénes Miklósi și Răzvan Anton au folosit imaginile în lucrările lor, iar fotoreporterii Ferenc Csomafáy și Ferenc Deák și-au văzut munca reînsuflețită și pusă într-un nou context. Arhiva conține peste 33.000 de imagini, disponibile online din 2016 (photoarchive.minerva.org.ro), care au deschis o discuție importantă despre cum ne raportăm la trecut.

Sunt portretele unor muncitori încremeniți lângă utilaje, imaginile noilor cartiere care se construiau atunci, clișee din viața cotidiană. Ai putea să râzi de fotografii pe motiv că ar fi propagandă comunistă. Dar dacă îți ridici vălul ideologic pentru câteva clipe, poți să le descoperi valoarea documentară. Bucățile de celuloid păstrează chipuri, locuri și oameni care au dispărut complet. Multe dintre fabricile fotografiate au fost demolate și nu a mai rămas nicio urmă a lor, în afară de amintirile unor oameni și de aceste câteva zeci de mii de negative. Imaginile fac parte din memoria orașului și a țării. E un portret colectiv al unui timp pe care îl considerăm demult trecut, ca și cum o linie groasă ar fi separat *atunci* de *acum*.

Ce înseamnă aceste imagini? Cum le poți privi dincolo de ideologie? Cum le poți folosi ca material de analiză și dezbatere fără să cazi în comunism/anti-comunism? Ce au de spus despre ele oamenii care au trăit și au muncit acolo?

Nu cred în arderea cărților

Îl întâlnesc pe Zoltán Tibori Szabó, istoric, jurnalist și președintele Asociației Culturale Minerva, în clădirea unde au funcționat cele două ziare comuniste din Cluj. Acum e redacția unui alt cotidian, pe care Tibori Szabó l-a înființat la Revoluție. Bărbatul, cu sacou cadrilat, helancă și barbă, își așază ochelarii pe masă și începe să povestească. Încăperea e luminoasă, situată chiar la bulevard, dar zgomotul mașinilor e estompat de termopanele clădirii renovate. Ca inginer, a învățat să gândească într-un sistem și să organizeze lucrurile astfel încât să le poți găsi cu ușurință. A fost un fel pregătire pentru întâlnirea de peste două decenii cu Arhiva Minerva.

După Revoluția din '89, cele două cotidiene comuniste au avut destine diferite. *Igazság* a dispărut, pe când *Făclia* a încercat să își găsească un loc în noul regim, sub numele de *Adevărul de Cluj*. *Făclia* a păstrat laboratorul foto și arhiva de fotografie a celor două ziare socialiste până pe la finalul anilor 2000, când s-a mutat într-un alt sediu. Cutiile cu negative au fost duse la gunoi, sub pretextul că sunt din perioada comunistă și nu mai interesează pe nimeni. Pe Tibori Szabó, însă, l-au interesat. A întrebat dacă le poate păstra el. Și-a chemat câțiva colegi de la ziar și au urcat cutiile cu negative în biroul lui, unde au rămas câțiva ani. Nu avea nimic clar în minte când a recuperat arhiva, în afară de ideea că documentele din toate epocile sunt importante, indiferent de perioadă. „Nu cred în arderea cărților. Niciun fel de carte. Și operele lui Stalin, Lenin, Ceaușescu sunt tot parte a istoriei noastre. Degeaba le arunci pe foc. Nu poți să le faci dispărute din istorie."

În 2013, Tibori Szabó l-a cunoscut pe Dénes Miklósi, artist vizual și lector la Universitatea de Artă și Design din Cluj-Napoca (UAD), interesat să deconstruiască mecanismul fotografiei și să cerceteze realitatea din spatele producției de iluzie. Tibori Szabó i-a povestit lui Dénes despre arhivă. Încă nu știa nici măcar câte negative include.

Artistul a privit fotografiile luni de zile. Cele mai multe erau imagini din spațiul public: industrie, muncitori, agricultură. Altele

5 octombrie 1966. Astă-seară, făcându-mi obișnuita plimbare în parcul Luxembourg, am fredonat întruna refrene spaniole, destul de tare pesemne, pentru că toți întorceau capul.
Emil Cioran, *Caiete 1957–1972*

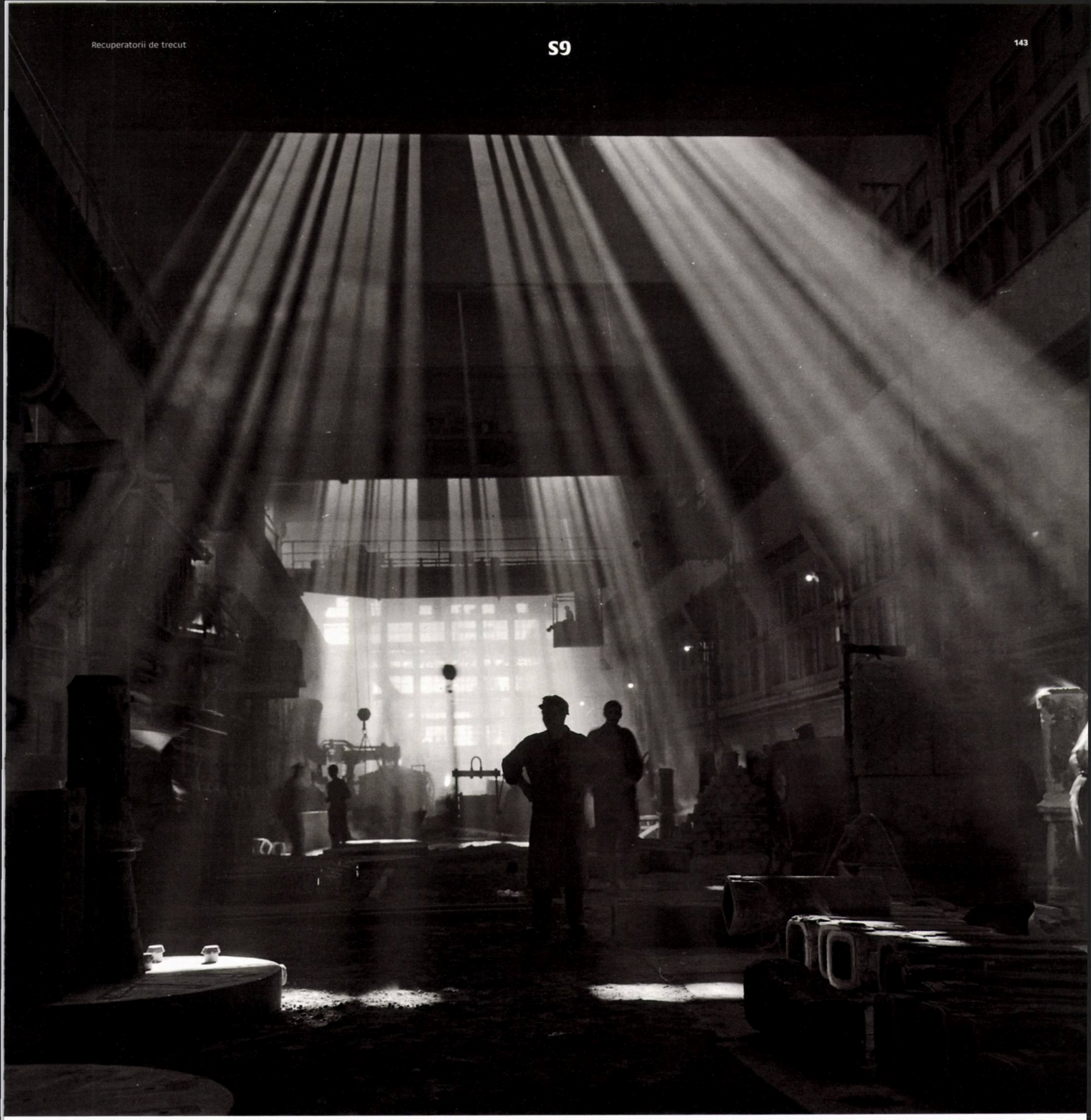

Titlu **[Fără titlu]**
Dată **1967–1972**
Fotograf **neidentificat**
Identificator **minerva_1967-1972_c3_c46_013**

erau fotografii de stradă. Printre cele oficiale se strecuraseră și imagini private: un copil într-un costumaș de lână, o femeie visătoare lângă un cățel pleoștit, niște fete care fumează într-o cafenea. Unii erau rude și prieteni ai fotografului.

Dénes a mai observat că, dacă urmărești succesiunea imaginilor, poți să reconstitui traseele autorilor. Care erau drumurile lor zilnice, cum își organizau activitatea. Devine limpede, de exemplu, de ce o fotografie aparent banală, o masă cu flori uscate, apare de mai multe ori. Era biroul unuia dintre fotoreporteri. Printre zecile de mii de imagini, apar fire roșii, se leagă sensuri.

Până la al Doilea Război Mondial, fotografiile erau rare în ziarele clujene. Publicațiile nu aveau fotoreporteri profesioniști, ci apelau la fotografi de studio. De exemplu, fotografiile din publicația *Gazeta Ilustrată*, care a apărut între 1932 și 1941 la Cluj-Napoca, sunt semnate de ateliere foto și fotografi independenți din oraș: Fotofilm Cluj, Fiii lui P. Kováts sau P. Borteș. Fotografiile au început să apară în ziare în special de pe la mijlocul anilor '50. Partidul și-a dat seama că fotografia poate fi folosită ca propagandă: apar imagini cu lideri de partid, cu fabrici, mulate pe ideologia vremii.

Miza lui Dénes era să decodeze imaginile realizate pentru ziare de partid, atent controlate. Un lucru a fost clar de la început. Cei care au lucrat în fabrici, în agricultură sau în laboratoare de cercetare trebuiau invitați în procesul de recuperare a arhivei. Imaginile trebuiau echilibrate cu amintirile lor. „Oamenii nu au fost întrebați atunci. Nu au fost în situația de a decide dacă vor să participe sau nu. Erau puși acolo. Uite, vine fotograful. Participi, vrei, nu vrei", spune Dénes.

Pentru a intra în contact cu oamenii care au lucrat în aceste fabrici, Dénes a publicat în 2015 într-un ziar local un serial cu fotografii din Arhiva Minerva, cu titlul „Unde ați lucrat?". I-a invitat pe foștii muncitori la un vernisaj, să-și aducă aminte împreună despre acele timpuri. Anunțul includea și două numere de telefon. În urma apelurilor primite, aflase că vor veni foști angajați ai fabricilor Clujana, Unirea și Iris, așa că a imprimat mai ales imagini din aceste fabrici, unde se produceau pantofi, diferite feluri de mașini-unelte și porțelanuri. Oamenii au primit creioane, cu care puteau să își scrie amintirile pe spatele fotografiilor.

Unul dintre cei care au luat legătura cu Dénes a fost Cornel Rus, tehnician la Fabrica Iris între 1947 și 1990. Deși se pensionase de douăzeci de ani, bărbatul putea să deseneze din memorie toate mașinile cu care a lucrat. Avea camera tapetată cu astfel de desene, care au fost mai târziu expuse la vernisaj.

Apoi Dénes a aflat că foștii angajați ai Fabricii Unirea se întâlnesc de două ori pe an. A mers la o astfel de întâlnire la Restaurantul Hoia, în cartierul Grigorescu, unde au venit în jur de optzeci de oameni. Au luat împreună micul dejun și prânzul. Unul dintre bărbați făcea prezența la început. În felul acesta aflau cine a murit între cele două întâlniri anuale. Se așezau la mese aproape după cum erau organizați în fabrică, pe secții, fiindcă fuseseră obișnuiți să stea zeci de ani unul lângă altul.

Mulți dintre ei au asistat la distrugerea fabricilor în care au muncit. Unii au lucrat chiar la demolarea lor, pentru că doar asta mai găseau de muncă. Încă nu erau pensionați, iar producția fusese deja oprită.

Mărturiile foștilor muncitori ne ajută să înțelegem aceste fotografii. Sunt oameni care nu au avut niciodată o voce. Oameni care n-au fost niciodată chemați să își spună părerea. Oameni care nu au participat la luarea deciziilor. „A fost o ruptură între clase. Și ei au fost cumva perdanții", spune Dénes.

În Occident, vechile uzine au fost transformate în spații muzeale, spune istoricul Tibori Szabó. În Cluj s-au demolat aproape toate fabricile, iar utilajele au fost vândute la fier vechi, cu unele excepții. De exemplu, clădirile care găzduiau Fabrica de mobilă Libertatea, unde lucrau mii de oameni, au fost conservate și transformate într-un parc tehnologic pentru companii IT. Dar, deși a fost păstrată vechea arhitectură, e o lume cu totul nouă din punct de vedere social. Muncitorii au fost înlocuiți de corporatiști. În pauzele de muncă, angajați ai companiilor de tehnologie se plimbă pe gazonul verde cu câte-un latte în mână și o felie de cheesecake.

Anul acesta, la început de iunie, Dénes a expus la galeria Eastwards Prospectus din București, alături de alți artiști din Cluj și București. Printre imaginile expuse erau fotografii din Arhiva Minerva, pe care foști angajați ai fabricilor și-au scris amintirile. Dénes a ținut legătura cu muncitorii care veniseră la vernisaj în 2015, iar aceștia l-au pus în contact și cu alți colegi de-ai lor.

Fotografia cu mama

În 2014, Dénes și colegii lui au început procesul de digitalizare a arhivei, după ce au obținut niște fonduri de la Fundația RomaniaOne, înființată de un american. Toată povestea a durat cam un an, cât să scanezi și să organizezi 33.000 de cadre.

Unul dintre cei care l-au ajutat pe Dénes a fost Lóránt Váradi, un artist tânăr din Cluj-Napoca, care între timp s-a mutat la Budapesta. Lóránt a descoperit în arhivă o imagine din 1983, care i-a atras atenția: o femeie cu părul creț, îmbrăcată elegant, cu o fustă lungă și tocuri, surprinsă pe o bancă în Piața Unirii din Cluj, aproape de sediul redacțiilor *Făclia* și *Igazság*.

A recunoscut-o după cercei și punga de plastic de lângă ea, pe care scria numele unei firme din Ungaria, de unde își cumpărau părinții lui viniluri în perioada comunistă. Femeia din poză era chiar mama lui. A printat fotografia și a înrămat-o în apartamentul

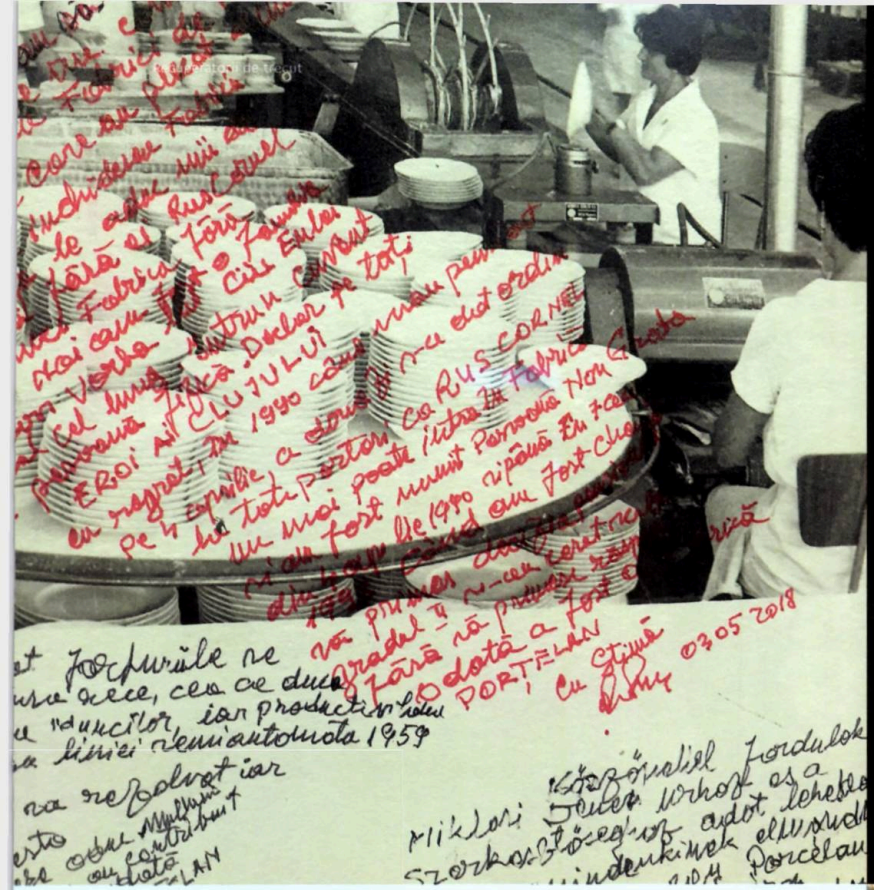

Metoda veche de glazurat farfuriile se făcea cu mâinile în glazură rece, ceea ce ducea la îmbolnăvirea mâinilor muncitorilor, iar productivitatea era scăzută. Prin introducerea liniei semiautomate în 1959, pe linia Protecției Muncii s-a rezolvat, iar randamentul a crescut. Prin modesta mea expunere aduc mulțumiri tuturor celor ce au contribuit la ceea ce a fost odată FABRICA DE PORȚELAN. Cu stimă, 03.05.2018, Cluj-N., Rus Cornel.

Cândva a fost ORDINE. Ne-am pierdut șansele în această ORDINE.

László Kálmán, Clujana

Foști angajați ai fabricilor și-au scris amintirile pe fotografii.

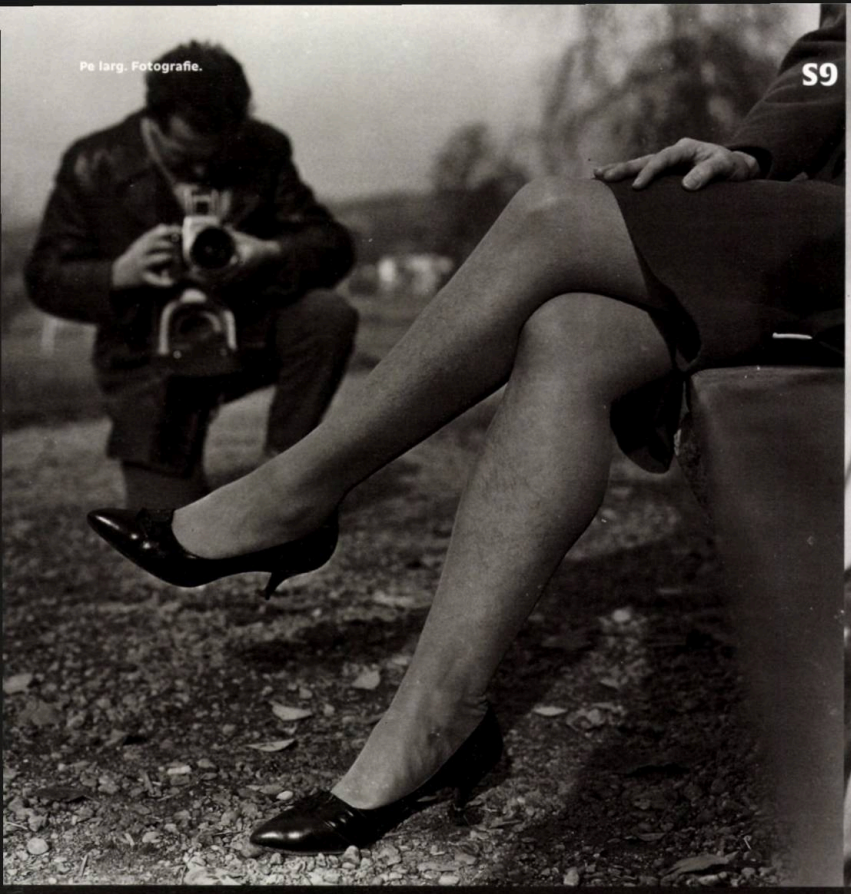

Titlu **[Fără titlu]**
Dată **1965–1972**
Fotograf **neidentificat**
Identificator **minerva_1966-1972_c1_c43_006**

Titlu **Mănăștur**
Dată **1965–1972**
Loc **Cluj-Napoca, cartierul Mănăștur**
Fotograf **neidentificat**
Identificator **minerva_1965-1972_c1_c24_013**

Titlu **Cazane mici**
Dată **aprilie 1972**
Fotograf **neidentificat**
Identificator **minerva_1967-1973_c1r8_016**

Titlu **Gheorgheni II, cu tele**
Dată **iunie 1968**
Loc **Cluj-Napoca, cartierul Gheorgheni**
Fotograf **neidentificat**
Identificator **minerva_1967-1973_c3r8_006**

Nu erau doar niște imagini din perioada comunistă. Era o colecție cu fotografii din perioada respectivă din Cluj. Era o istorie la care te puteai raporta în plan local. Era ca o descoperire arheologică.

Răzvan Anton, artist

Cutiile cu filmele foto recuperate

lui din Budapesta. Încadrarea neglijentă și faptul că era printre ultimele imagini de pe film l-au făcut să creadă că e o fotografie făcută în grabă, chiar înainte de a preda filmul. Fotograful mai avea probabil câteva poziții goale, așa că a făcut câteva poze în Piața Unirii, unde, întâmplător, mama lui se odihnea pe o bancă.

Dincolo de multe alte posibile sensuri, Arhiva Minerva e un document despre evoluția unui oraș, despre nașterea unor cartiere, în care poți să recunoști oameni și locuri. „Nu erau doar niște imagini din perioada comunistă. Era o colecție cu fotografii din perioada respectivă din Cluj. Era o istorie la care te puteai raporta în plan local. Era ca o descoperire arheologică", spune Răzvan Anton, grafician și lector la Universitatea de Artă și Design din Cluj-Napoca (UAD), ale cărui lucrări explorează relația dintre reprezentare și memorie.

Pe Anton l-a uimit calitatea fotografiilor: erau bine încadrate și bine păstrate, la nivelul fotografiei de presă din Occident din vremea aia. În plus, era greu să îți dai seama cine e autorul imaginii, să faci diferența între fotoreporteri. Imaginile păreau să respecte niște standarde clare, care țineau la distanță personalitatea fotografului.

Între Răzvan Anton și Dénes Miklósi a existat un consens de la început: nu i-a interesat cât de frumoase sau spectaculoase sunt pozele. Și nici nu a fost o reglare de conturi cu trecutul. „Ne-am uitat la ele cum se uită un cercetător la o descoperire", spune Anton. „Încercând să-i găsească cumva toți parametrii. Să o folosească ca o mărturie sau o probă. Să citească imaginea pe cât se poate deconectată de contextul ideologic. Ca o mărturie antropologică, de fapt. Astea sunt niște urme antropologice."

Pentru ei a fost fascinant să găsească lucruri care nu corespundeau discursului care spune că totul era sinistru în perioada comunistă. „Când parcurgi în diagonală toate imaginile, vezi o evoluție, o curbă. Observi ceva schimbându-se în interiorul imaginilor, al felului în care arată oamenii, în care pozează." Începi să vezi diferențele de la un deceniu la altul și să ai o imagine mult mai nuanțată asupra trecutului comunist.

Arhiva Minerva e principalul subiect cu care Răzvan Anton lucrează de câțiva ani. A început să imprime imagini din arhivă prin procese de developare alternativă, care pot dura și luni de zile. Prin comparație, o developare obișnuită e un proces de câteva minute. Sau a gravat niște oglinzi cu imagini din Arhiva Minerva. E o „investigație artistică" despre „relația dintre arhivă și timpul care intră în joc", spune graficianul.

Expoziția organizată la începutul lui iunie în București, pe baza Arhivei Minerva, s-a numit „Obiectele din oglindă sunt mai aproape decât par a fi". „Acesta e textul pe care îl găsim pe oglinzile retrovizoare ale mașinilor", a explicat artistul Răzvan Anton într-un interviu. „Aceste intervenții pe care le facem pe marginea arhivei înseamnă construirea unor dispozitive retrovizoare, niște dispozitive de a privi în urmă."

Cutia galbenă

Dintre toți fotoreporterii care au muncit la cele două cotidiene clujene mai trăiesc doar doi: Ferenc Deák și Ferenc Csomafáy, care au lucrat unul după altul la ziarul *Igazság*. Csomafáy stă într-o casă cu cerdac verde, din centrul Clujului, iar Deák locuiește într-un cartier din New York, unde a emigrat în 1978.

După o operație la picior anul trecut, Csomafáy se deplasează mai greu. Așa că cea care îmi prezintă micul muzeu din casa lor e soția lui, Gyöngyvér Páll. Aduce pe rând fotografii vechi, aparate de developat, cutii cu negative, o broșură de la o expoziție foto din '76 numită *Lumea artistică a lui Csomafáy*.

Printre ele e și ștampila lui Csomafáy, cu fosta lui adresă, Porumbeilor 6. Acolo a locuit și a avut laboratorul foto personal în perioada comunistă. În afară de cei zece ani în redacția *Igazság*, Csomafáy a lucrat ca liber-profesionist, apoi ca fotograf la Muzeul de Istorie a Transilvaniei. După '90, a fost corespondentul unui ziar maghiar din București.

Gyöngyvér Páll e arhivista casei, lucidă și extrem de alertă. „Gyöngy" înseamnă în maghiară *mărgele* (sau *perle*), iar „vér", *sânge*. E un nume compus, inventat de un scriitor maghiar, îmi explică ea. „Eu sunt soția, dar fiecare cu numele lui", spune de la început. Apoi Gyöngyvér, care a fost profesoară de filosofie și economie la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, își ia un carnețel să noteze discuția pe care o am cu Csomafáy. Îl completează, îi traduce unii termeni din română în maghiară și îl corectează uneori. Ferenc spune că are 1,87 m, iar Gyöngyvér intervine glumind: „Acum e posibil mai puțin".

Când a început munca la cotidian, Csomafáy terminase de câțiva ani Facultatea de Litere. Învățase fotografie în adolescență de la un fotograf ambulant evreu, pe care l-a întâlnit în comuna Câțcău, unde familia lui avea pământ și el își petrecea verile.

S-a angajat la ziar ca urmare a unei duble întâmplări. În '65, Csomafáy s-a întâlnit cu un fost coleg pe strada Horea, în Cluj-Napoca. Acesta i-a povestit că în gara din Oradea, înainte de a se urca în tren, a auzit doi necunoscuți povestind că ziarul *Igazság* își căuta un fotoreporter. Csomafáy nu lucra nicăieri în perioada aia, așa că și-a strâns câteva fotografii într-o cutie și s-a dus la redacție a doua zi. Nu știa pe nimeni acolo, dar a întrebat de redactorul-șef.

Gyöngyvér caută într-un dulap de lângă ușă și se întoarce cu o cutie galbenă pe care scrie *Photo chemical industry. Photographic paper. Forte*. E cutia originală cu care Csomafáy s-a dus la redactorul-șef, András Kovács, în 1965. „Kovács s-a uitat așa. Cum vă uitați dumneavoastră. Dar nu erau așa îndoite pozele atunci. Și după ce s-o uitat la poze, l-am întrebat pe dânsul *putem discuta sau nu putem discuta?* Și a spus *putem discuta*. Și eu atunci simțeam că am șanse să fiu fotoreporter. Și atunci a început cariera mea", povestește acum Csomafáy cu ochii în lacrimi.

„Nu serviți o cafea?", intervine Gyöngyvér.

Fotograful și soția lui s-au cunoscut la un Lactobar, în anii '70, dar se știau din vedere mai de demult. S-au înțeles unul pe altul de la început, deși e mare diferență între un profesor și un jurnalist, explică Gyöngyvér. „Noi suntem așa, structurați, dar jurnaliștii au mare libertate." Profesorii trebuie să pună accentul pe latura pozitivă, pe când dacă un jurnalist scrie frumos, toată lumea se plictisește, adaugă ea. „Feri merge pe stradă și observă o gaură pe care nimeni nu o vede în afară de el."

În ultimii ani, Csomafáy nu a mai făcut fotografii, dar a continuat să scrie. Îmi povestește de ultima lui recenzie la cartea lui Varujan Vosganian. I-a editat-o Gyöngyvér. Ea e „capul limpede". Degeaba stai între patru pereți cu tablouri frumoase dacă nu ai cu cine discuta, spune fotograful. „Culmea e că iubește exact aceleași lucruri pe care le iubesc eu. Atunci nu avem pentru ce să ne certăm. Cearta începe când ceva lipsește."

Pe teren

În 1960, Ferenc Deák nu știa ce înseamnă să fii fotoreporter. Avea 19 ani și tocmai se întorsese din armată. Lucra la atelierul fotografic al tatălui când a primit o vizită de la doi bărbați care lucrau la ziarul *Igazság*. I-au zis că au nevoie de un fotoreporter, „că ăla bun, bătrânul care a fost, a murit". Deák nu a știut ce să răspundă, așa că a zis că se mai gândește. S-a sfătuit apoi cu tatăl lui, care nu a ezitat. „*Tu ești nebun? Asta este șansa vieții tale.* Și chiar așa a fost", îmi spune Deák la telefon. „A fost șansa vieții mele. Eu am făcut toată viața ce am vrut și ce mi-a plăcut." Fotograful are acum 77 de ani și locuiește în New York de patruzeci de ani. A lucrat trei ani și în laboratorul foto al Muzeului de Artă Modernă (MOMA).

La ziarul *Igazság* a muncit între 1960 și 1965. A fost una dintre cele mai fericite perioade din viața lui. Spune că era cel mai tânăr și cel mai vesel. Așa că s-a împrietenit rapid cu toată lumea. A dormit multe seri la redacție, cu capul pe colecția ziarului, fie pentru că trebuia să fotografieze spectacole de teatru seara, fie pentru că petrecea până târziu într-un restaurant și nu voia să o deranjeze pe mama lui.

Viața de fotoreporter era presărată cu mese ieftine. Deák își amintește de prima lui zi la ziar, când a mers cu tovarășa Dózsa pe teren și s-au oprit la Turda să ia micul dejun. „Atâta mâncare pentru trei lei, că eu am zis că asta nu există." În Cluj, mânca zilnic la cantină, unde o masă era la fel de ieftină. Acolo își luau masa și activiștii de partid, cu care s-a împrietenit. Relațiile astea i-au prins bine mai târziu. La începutul anilor '70, Deák a fost chemat să lucreze la ziarul

Titlu	**[Fără titlu]**
Dată	**1967–1972**
Loc	**Cluj-Napoca, Centru**
Fotograf	**neidentificat**
Identificator	**minerva_1967-1972_c2_c16_007**

Titlu	**Gheorgheni II**
Dată	**august 1967**
Loc	**Cluj-Napoca, cartierul Gheorgheni**
Fotograf	**neidentificat**
Identificator	**minerva_1967-1973_c3r16_007**

Năzuința din Zalău pentru că îl cunoștea pe prim-secretarul din Sălaj, care fusese prim-secretar în Gherla.

Cei de la ziar erau ca o familie, povestește Deák. Mergeau la petreceri unii la alții, vorbeau de problemele lor. „Degeaba încearcă unii să sugereze ce timpuri proaste erau. Poate că... Știi ce? Nici nu știam ce se întâmplă în România. Eu lucram în acest cerc magic al ziarului, umblam să am cât mai multe poze și mă știa tot orașul." Apoi au venit anii când s-a strâns cureaua și a fost mai drastic, spune Deák. „Dar eu la ziar, ca fotoreporter, nu simțeam asta. Auzeam vorbe, dar nu simțeam."

Csomafáy își amintește că la redacția *Igazság* exista o cărticică de 52 de pagini, cu ce nu aveai voie să fotografiezi, dar nu mai știe care erau interdicțiile propriu-zise. Deák nu o ține minte deloc. Spune că nu au existat niciun fel de restricții la fotografiat. „Am făcut ce am vrut la aceste ziare în timpul comunismului."

De fiecare dată când era chemat la Securitate, Csomafáy ieșea de acolo ud de transpirație. „Totuși trebuia să fii foarte atent ce spuneai, cum spuneai." Apoi fotograful schimbă subiectul. „Noi, ziariștii, trăiam în altă viață. Și de fotografiat sunt o mulțime de lucruri noi-nouțe. Dar viața nu stă într-un loc. Are o mișcare, vrei, nu vrei. Dacă nu vrei, viața merge pe lângă tine și ai rămas cu fundul gol."

În 1974, Ferenc Csomafáy a încheiat colaborarea cu *Igazság*. Fotograful povestește că nu a mai putut rămâne pentru că nu era membru de partid. Motivul oficial al plecării nu a rămas consemnat. S-a păstrat însă procesul-verbal, încheiat în 30 iulie 1974, prin care Ferenc Csomafáy a predat gestiunea laboratorului ziarului *Igazság*.

Deák a emigrat în America în 1978 din cauza denunțurilor altor fotografi. E convins că erau invidioși pe cât câștiga. Ca fotoreporter la un cotidian de partid, aveai voie să colaborezi și cu alte publicații sau să lucrezi în propriul atelier. Ambii fotografi povestesc că banii nu erau o problemă în perioada aceea.

Fructe tropicale

Arhiva celor două cotidiene este păstrată de Asociația Culturală Minerva, într-o încăpere la demisol, la adresa Napoca 16. Aici se țineau în perioada comunistă bananele, portocalele și alte fructe tropicale de care se bucurau cei din conducerea partidului. Negativele sunt păstrate în niște cutii de un verde spălăcit, care ocupă două dulapuri. Tot aici găsești ziare din perioada comunistă sau titluri publicate de Minerva, cea mai importantă editură maghiară din Transilvania în perioada interbelică. Când am fost acolo, un tânăr făcea cercetare pentru lucrarea de diplomă. Arhiva personală a lui Ferenc Csomafáy e depozitată, deocamdată, la el acasă, cu tot ce a fotografiat de-a lungul câtorva decenii, inclusiv multe fotografii de teatru. Negativele sunt numerotate și ținute în cutii. Pe lângă colecția de negative, sunt și multe fotografii pe hârtie făcute de Csomafáy. Printre ele, portretul lui Áron Márton, episcop romano-catolic arestat de autoritățile comuniste între 1949 și 1955, care a salvat mai mulți evrei transilvăneni de la exterminare, sau portretul disidentei Doina Cornea, în grădina ei.

Ferenc Deák a decupat din filmele foto cele mai bune cadre făcute de-a lungul timpului pentru ziar, mai ales portrete ale unor personalități clujene. Și le-a dus acasă. „Recunosc ulterior că sunt un hoț", spune Deák râzând. Așa și-a construit o arhivă cu mii de imagini. „Unele dintre ele le-am tăiat pentru mine. Nimeni nu urmărea. Nu interesa pe nimeni." În ultimii ani, a început să-și trimită arhiva personală, în tranșe, istoricului Zoltán Tibori Szabó. Sunt peste 10.000 de imagini. O parte dintre ele au fost deja digitalizate și urcate online, alături de Arhiva Minerva, într-un fond separat.

Istoria fotografiei de presă în România e încă un subiect cețos, despre care nu există informații coerente, explică artistul Răzvan Anton. Odată cu privatizarea ziarelor și a revistelor în '90, oamenii au plecat acasă cu arhivele de la locul de muncă. „Credeau că gata, se schimbă, e o lume nouă." Asta a durat mulți ani. Și în timpul ăla colecțiile au ajuns prin poduri sau au fost aruncate.

„Aceste colecții nu pot fi private", adaugă Anton. Ele trebuie să existe într-un sistem public, într-o rețea de cercetare. „Arhiva Minerva a fost recuperată de la gunoi. Asta a fost șansa ei."

Arhiva Minerva poate fi consultată la adresa: photoarchive.minerva.org.ro

Diana Meseșan este reporter la Scena9. Crede că oamenii se pot schimba.

Odiseea digitală

Cum să nu ne rătăcim pe apele din ce în ce mai tulburi ale internetului, ca Ulise din *Odiseea* lui Homer

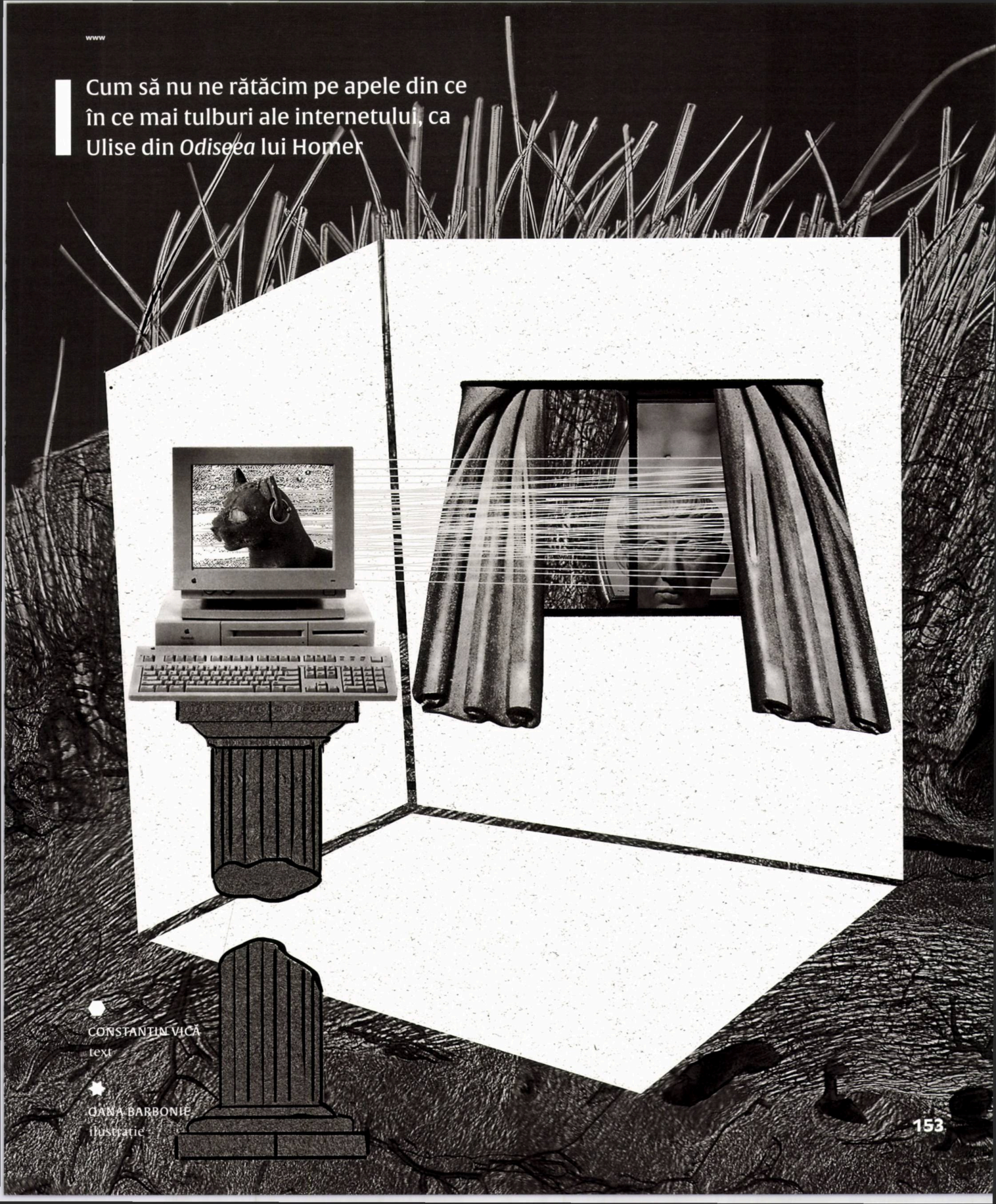

CONSTANTIN VICĂ
text

OANA BARBONIE
ilustrație

Noiembrie [1966]. După mari intervenții am reușit să-mi cumpăr un Fiat 1300, splendid cosciug care, cu 120 pe oră – cât am luat astăzi la un moment dat –, îți asigură, dacă dorești, o moarte instantanee.
Marin Preda, *Jurnal intim. Carnete de atelier*

Suntem ultimii navigatori pe marea de informații pe care o numim internet. În viitor vom fi doar colecții de date, doar natură brută din care minunate aparate, prin munca loc invizibilă, vor scoate bani, așa cum fac și astăzi. Iar pentru noi vor căuta asistenți digitali, și doar ceea ce cred ei că este bine.

Astăzi, seduși fiind de Afrodita, vânați de Artemis sau blestemați de Poseidon, uităm că singurul nostru tovarăș de drum în odiseea pe care o trăim, de natură informațională și algoritmică, rămâne zeița Athena. Pentru că, zice dintru început aedul cel orb, odiseea fi-va și este după intriga sa. Viața pe internet este încă o viață de căutare. Regăsirea pământului ferm al Itacăi – totuși de nerecunoscut în momentul întoarcerii – nu se poate face fără ieșirea de sub mrejele nimfei Calipso, cea care ascunde cu subtilitate cunoașterea. În odiseea noastră, prin cabluri, sateliți, routere și servere, prin aplicații opace și scripturi dibace, credem că totul este la îndemâna minții noastre, că descifrarea și interpretarea lumii digitale, lumii trăite împreună așa, se face transparent, ca și cum ar ține numai de noi. De fapt, aproape totul e închis, ascuns. Iar mințile nu mai sunt de mult prinse doar în craniile lor, ci, precum Athena ieșind din capul lui Zeus (de aceea numită și Tritogeneia), ele se extind în afară, cogniția și memoria par din ce în ce mai distribuite dincolo de creierele personale.

Athena are multe fețe: este mentor (lui Telemah, fiul „cel cuminte" al Penelopei), călăuză, sfetnic sau „scut de cetăți", după voia ei și nevoia celui care caută. Lui Odiseu (zis și Ulise) i se arată târziu în chip propriu, spre „a țese sfat" lângă dânsul, cam pe la jumătatea epopeii, ceea ce-i pricinuiește eroului nostru o mică ieșire sentimentală, mai ales că tot atunci i se dezvăluie și ajungerea sa în Itaca. Pare uitat faptul că zeița cu ochi verzi, „mintoasă", nu stăpânește doar înțelepciunea, ci mult mai multe: ispitită de război, ca mod al confruntării tactice, este „deprinsă cu încleștarea luptei"; în egală măsură, e înflăcărată de meșteșugurile iscusite și meseriile alese, zice în imnuri Homer, încurajând ceea ce astăzi numim noi și emergente tehnologii.

Precum un război care nu se mai termină, fiecare an online adâncește criza în care am intrat odată cu avântul digital și prietenii săi, printre care fals numita Inteligență Artificială loc de cinste are. Ca orice criză, e o perioadă de cumpănă, în care întrebarea se mută dinspre cum este lumea spre cum ar trebui să fie lumea aceasta scăldată-n biți și desfășurată-n pixeli. Algoritmilor, monștrii amintind de Scylla și Charibda, și designului persuasiv, în rolul marilor și micilor Sirene, trebuie răspuns cu raționalitatea castă a Athenei și cu viclenia ascunderilor, încorporărilor și dedublărilor sale. Spre a nu rămâne captivi unor experiențe reale, dar iluzorii, spre a nu fi sfâșiați și mâncați în malaxorul de date al internetului. În mod deliberat trebuie să luăm alt chip și să ne construim povestea sinelui în

> Pisicile domnesc peste mințile noastre atât de capabile să înțeleagă ce trăim noi prin experimentul natural numit internet.

mod fantasmagoric, „din înșelăciune și cu cuvinte hoțești", într-un mod calculat și rece în care pretendenții, uzurpatorii suveranității și libertății noastre, să nu vadă cum îi prostim și-i luăm prin învăluire. Să hrănim lipsa de minte și puterea de calcul – învățarea automată și încă instabilul computer cuantic – numai cu fabulații.

Deocamdată ne aflăm sub vraja Afroditei și ne place. Pisicile domnesc peste mințile noastre atât de capabile să înțeleagă ce trăim noi prin experimentul natural numit internet; ne tragem sufletul pe pluta de oglinzi din ce în ce mai fragilă a Facebookului; ne lăsăm prinși în războiul pentru ocuparea minții prin (dez)informație, care are putere cauzală; pornografiem și fotografiem tot pentru a ne asigura că destinul este repetiție. Putem să ne mai astupăm urechile și să mai lăsăm răgaz privirii până trece dincolo de formă. Putem să-l dăm deoparte pe chronos pentru kairos, să suspendăm timpul secvențial al notificărilor și urgența automată a prezenței pentru a înțelege momentul critic, necesitatea acțiunii. Iar acțiunea acum fi-va viclenie și obscurizare, ascundere și înșelăciune fără de care, cum bine s-a observat, n-ar exista recunoaștere. Cum poate fiecare dintre noi, în mod autentic, să-și croiască drumul său spre casă și să fie recunoscut în marea de infoxicare, aceasta încă n-a zis-o oracolul. Dar, după cum Athena, pe care Afrodita „nu-nduplecă și amăgește", îi explica lui Odiseu, „mintea-ți este aproape și gândul îți stă la îndemână".

Constantin Vică este lector la Facultatea de Filosofie a Universității București și director adjunct al Centrului de Cercetare în Etică Aplicată.

Oana Barbonie meșterește colaje. Este *art director* la Școala9.ro.

Cât timp a construit pe șantierul vizual al acestei reviste, designerul Radu Manelici a scris o teză de doctorat, în care a inventat un sistem de scriere. L-am rugat să ne facă cea mai scurtă introducere în *Syntax*:

Syntax *s-a născut dintr-o căutare personală de a înțelege dintr-o perspectivă vizuală limitele posibile ale limbii. Dacă eliminăm funcția literelor, le eliberăm? Este libertatea totală de construcție vizuală doar sănătoasă sau și funcțională?*

Syntax *este o colecție uriașă de glife generate pe o rețea de 3 pe 3, din care putem extrage nenumărate dialecte și limbaje indisolubil legate vizual între ele.*

Concret, dacă apeși 9, aplicația alege aleatoriu un modul din setul 9. Setul 9 constă în structuri compuse din 2 linii bisegmentate, × & +.

Pentru *Scena9*, am clicăit 9 ori 9. Așa arată *Syntaxa* redacției.

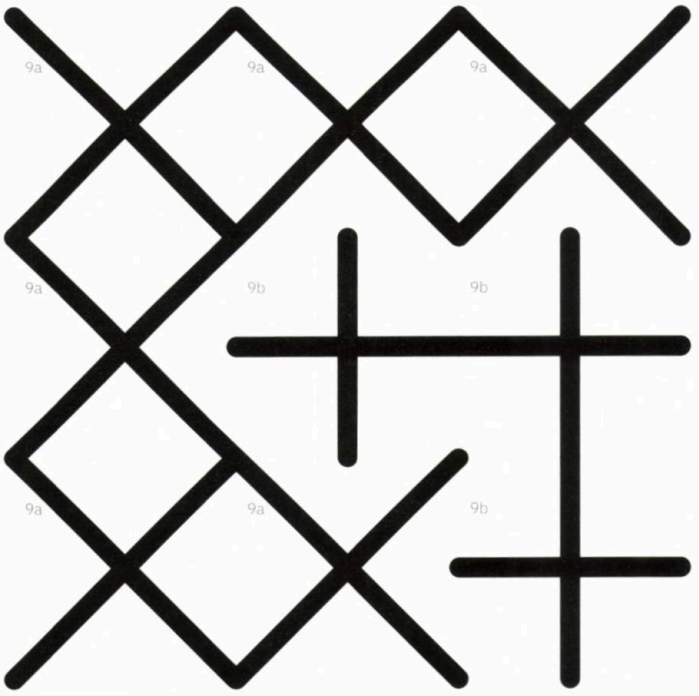

RADU MANELICI

1 min.

Limba internetu în 2018

IOANA PELEHATĂI
text

Viața pe net nu e altceva decât o extensie (.exe) a vieții „reale". Asta pentru că tot ce se-ntâmplă online e real, de la certuri și flirturi, la schimbări politice și culturale. Dar pentru că amestecul ăsta de www și IRL (*in real life*) e foarte nou, avem nevoie de-un pic de îndrumare – adică de *netichetă**.

* Vine de la net+etichetă și e despre cum să te porți OK pe net. Sau să nu fii n00b dacă trăiești și vorbești ca-n 2008.

Redditeză[01], ASCII[02], emoji *vs.* emoticoane, *doggo-speak*, virale, memă[03], a mema, memar, meme jilave[04], *edginess*[05], *trolling*, *inceli*[06], *chads*[07], jupân *vs.* plebeu etc.

Textul ăsta e pentru oamenii care nu știu ce înseamnă decât doi, hai, trei termeni de pe lista de mai sus.

(Pentru tot restul: întoarceți-vă pe subredditul /r/RoCirclejerk (conține: „Circulabă, caterinci, miștocăreli meta și meme"), memați ceva jilav și ne auzim mai încolo. IRL-ul nu e mediul vostru natural.)

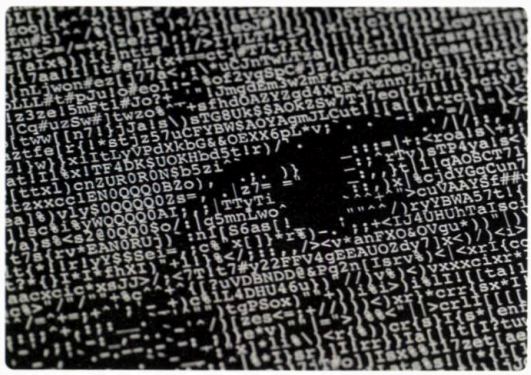

ASCII art

Viața unui limbaj sau a unei unități de limbaj pe internet e scurtă și intensă și urmează mai mereu aceeași schemă. Apare ca glumiță internă într-un grup restrâns (*chat room*-urile de MIRC sau Yahoo! Messenger de pe vremuri, grupurile de Facebook, subreddit-urile și hashtag-urile de azi). O ecuație mistică o face să se răspândească într-o populație largă (sunt sigură că ții minte când ai auzit pentru prima oară pe cineva spunând live LOL[08] sau ancestralul *asl pls*[09]). De-acolo, drumul spre uitare îi e asigurat, urmând să fie îngropat în analele culturii populare cam când apare la știri, pe un tricou de marcă de mall sau într-un serial de pe Netflix.

Pentru că limbajele online își încep viața ca unități de cunoaștere ezoterică, dar își croiesc cumva drumul spre popularitate, toată lumea care se dă pe net vrea să fie la curent cu ele. Să știe ce-i aia #metoo[10] sau *speiș*[11] sau sexo-marxism[12]. Să înțeleagă de ce a devenit o modă să folosești ca răspuns în comentariile de pe Facebook nume de grupuri care sună ca niște propoziții întregi, dar absurde. Există un nume bizar de grup de Facebook pentru orice context, dar preferatele mele sunt *what if phones, but too much* (*poate că telefoane, dar prea mult* – folosit în contexte în care cineva abuzează de *social media*), *wow thanks i'm cured* (*uau, mersi, m-am vindecat* – folosit ironic, când cineva vine cu o soluție naivă la o problemă medicală) și *sounds like you might die but ok* (*sună ca și cum s-ar putea să mori, dar ok* – folosit când cineva descrie o aventură/provocare/situație riscantă în care s-a băgat voluntar).

Ar mai fi ceva de spus aici despre hegemonii culturale și cum o mare parte din subculturile astea îți va fi inaccesibilă dacă nu știi engleză și/sau n-ai ore în șir de frecat buha* pe internet. (* Asta e o expresie datată, circa 2010, dar e intenționat folosită aici, pentru că ne readuce la problema perisabilității meta-discursului despre limbaje online.) Când scriu acest text, în vara lui 2018, toate „unitățile lingvistice" de pe internet despre care urmează să-ți zic sunt încă relevante cultural. E foarte posibil ca multe să expire în două

01 Felul uneori impenetrabil în care se vorbește pe Reddit – platforma uriașă de agregare de știri, evaluare de conținut de către utilizatori și discuții online. În principiu, dacă nu știi ce înseamnă AMA, AFAIK, TIL sau ICYMI, pune mâna pe Google înainte să intri pe-acolo.

02 ASCII e un standard de codare a caracterelor în comunicarea digitală. Vine de la American Standard Code for Information Interchange și e atât de versatil, încât de ani buni se creează artă cu simbolurile pe care le utilizează.

03 O memă (atenție, nu „un meme") e o unitate culturală care se răspândește rapid, din om în om. Pe net, o memă e o poză cu text, la care se râde. Dar termenul pleacă din cartea lui Richard Dawkins din 1976, *Gena egoistă*.

04 O memă jilavă, adică *a dank meme*, e o memă meta, auto-referențială, în măsura în care face mișto de meme și virale în sine. Dacă nu știi referința (adică mema inițială), n-o să prinzi nici gluma.

05 Când ești *edgy*, te crezi jupân pe internet. Jupân e opusul lui pleb sau plebeu.

06 *Incel* vine de la *involuntary celibacy*, adică celibatar involuntar. Termenul a apărut la începutul anilor 2010, pe un forum pentru persoanele care aveau probleme în a-și găsi partener. A fost confiscat în a doua jumătate a anilor 2010 de o facțiune a mișcării alternative de dreapta (*alt-right*) din Statele Unite, sub imperiul preceptelor universitarului Jordan Peterson. Unii *inceli* urăsc femeile și le consideră sursa tuturor relelor. Un *incel* autoproclamat a comis un atac terorist la Toronto în 2018.

07 Un *chad* e un tip de obicei bine făcut, care se-mbracă sport și se crede șmecher. E un enervant, ceea ce l-a transformat în ciuca multor glume în cercurile care se cred progresiste pe internet. E un fel de cocalar cu mai mulți bani.

08 *Laughing Out Loud*. Să râzi cu poftă.

09 *Age, sex, location, please*. Se folosea când voiai să agăți, în vremurile preistorice ale mIRC-ului.

10 #metoo e o mișcare feministă globală, apărută în urma unui val de acuze împotriva producătorului de film de la Hollywood Harvey Weinstein. Totul a pornit de la un tweet al actriței Alyssa Milano despre abuzul la care a supus-o Weinstein, încheiat cu *hashtag*-ul #metoo. În scurt timp, *hashtag*-ul a fost preluat de victime ale abuzului sexual din lumea întreagă.

11 *Ai luat speiș? Ești panicat?* Sunt replici celebre din cel mai viral clip al lui 2018, până la ora scrierii acestui text. În clip, un tânăr, vizibil afectat de ceva psihotrope, se caută compulsiv de căpușe, în timp ce o doamnă îi adresează repetitiv întrebările de mai sus.

12 Sexo-marxismul e un termen introdus în septembrie 2017 în online-ul românesc de conservatorii Adrian Papahagi (eseist și politician) și Costin Andrieș (publicist), pentru a desemna „dictatura" feminismului și a militanților LGBT. Grupurile feministe, de stânga și pro-LGBT și-au însușit ironic termenul.

săptămâni și ca toate să devină complet opace până iese revista din tipar. Dar presupun că e inevitabil când scrii despre un mediu foarte rapid reactiv, pe un suport cu o durată lungă de viață, dar cu timp mare de producție.

Să nu mai meditățm sterp, dară, și să trecem la treabă. Ai mai jos trei tipuri de jargon, formulă, expresie online – cum vrei să le spui – care s-ar putea să-ți facă datul pe Internet cu-atât mai plăcut.

Meme neaoșe, colecția 2018

O memă e poză+text=lol. Asta așa, simplu spus. Mai pe larg, o memă e o imagine virală, care devine șablon pentru alte imagini-colaj, peste care se adaugă sau nu text. (Apropo, există fonturi predilecte pentru anumite tipuri de meme. Cele „clasice" merg pe Impact, cu majuscule, pe alb sau galben, fiindcă sunt ușor de citit. Cele mai noi, printre care și alea cu *doggos*, apelează la Comic Sans, care e mereu amuzant, pentru că e complet decrepit.) Revenind: rațiunea de a fi a memelor nu e doar efectul comic. Ca întotdeauna, și-n 2018, umorul e folosit pentru comentariu social și/sau subversiune și/sau rezistență, într-un climat politic care dă din ce în ce mai des semne de anti-democrație.

În 2018, există deja mii de șabloane de meme, care mai obscure și ezoterice, care efemere, care favorite perene. Mai jos, o selecție de meme care au făcut turul internetului.ro anul ăsta.

Trucajul lui Oprea. Gabriel Oprea (politician UNPR) a postat pe Facebook un trucaj evident, în care apare că ar fi dat mâna cu fostul președinte american Barack Obama. De fapt, Traian Băsescu era cel vizat de Obama – însă pentru că Oprea și-a dorit atât de mult să fi dat mâna cu somități, internetul l-a trucat în tot felul de ipostaze.

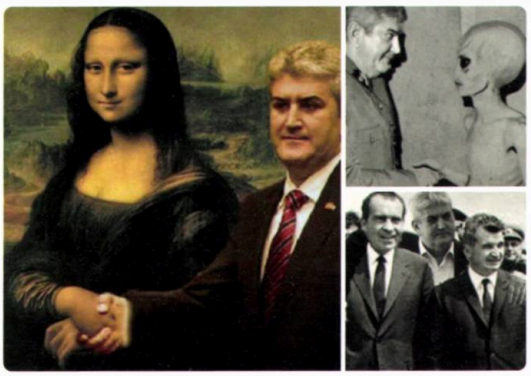

Gabriel Oprea în ipostaze la fel de plauzibile și veridice precum cea cu Obama: stânga – Oprea cu Monalisa; dreapta sus – Oprea cu extraterestrul din cazul Rosswell (un alt celebru trucaj); dreapta jos, Oprea cu un alt cuplu celebru româno-american, Nixon și Ceaușescu.

noizz.ro/stuff/lectii-de-photoshop-pentru-gabriel-oprea-daca-tot-te-faci-de-ras-fa-o-cu-stil/bcf4ffy

Gabriela Firea *interruptus*. În iunie, după ce Simona Halep a câștigat trofeul la Roland Garros, primarul Capitalei a ținut să-i acorde sportivei cheia orașului, într-o ceremonie la Arena Națională. Scurtul discurs al doamnei primar a fost acoperit și, în cele din urmă, oprit complet de huiduieli. Firea a părăsit în grabă arena. Memele au curs gârlă cu zilele, mai ales că pagina de Facebook a Gabrielei Firea s-a tot închis și deschis în perioada respectivă.

© George Cheteleș - Utopia Group

facebook.com/UtopiaGrup/photos/a.737865189624493.1073741828.734669193277426/1677944815616521/?type=1&theater

Viorica Dăncilă. Memele și glumele la adresa actualei doamne prim-ministru nu contenesc să se propage. Că are o postură dizgrațioasă, că e coafată ca o casnică, ținutele nu-i sunt nici ele mai OK, face greșeli de exprimare... Motive își tot găsesc memarii români. Dar, ca să încerce să contrabalanseze un pic situația, băieții *edgy* de la Dezarticulat au memat la memă.

© Dezarticulat

facebook.com/dezarticulat/photos/rpp.188954164563802/1652307568228447/?type=1&theater

Emoji, nu emoticon

Ești dintr-ăia care încă mai scriu ;;) sau >:D< (sau, mai rău, 8===D). Of. Bun venit în 2018. Internet Explorer e o relicvă, iar Yahoo! Messenger și-a dat obștescul sfârșit. Cf. *Encylopædia Britannica*, emoticoanele sunt o invenție mai veche. Au apărut în 1982, în urma unei gafe la Universitatea Carnegie Mellon, când cineva a postat o glumiță de tipul *fake news* pe unul dintre forumurile interne ale școlii și toată lumea a luat-o razna. Atunci, dr. Scott E. Fahlman a propus ca glumele să fie marcate cu :-) și non-glumele cu :-(.

Dacă emoticon provine din engleză și combină emoția cu pictograma (*emotion* și *icon*), emoji-ul vine din japoneză (*e*, adică imagine, și *moji*, caracter). Au apărut în 1990 și sunt reprezentări pictografice a numeroase expresii, animale, feluri de mâncare etc. Două lucruri trebuie să știi despre emoji. 1. Pot să arate complet diferit de la un sistem de operare la altul, după cum se vede mai jos – și asta complică îngrozitor comunicarea. Și 2. O vânătă nu e niciodată doar o vânătă în emoji. Dacă primești așa ceva pe Tinder, de exemplu, să știi că cine ți-a trimis așteaptă ceva de la tine.

Merită spus că se pot traduce în emoji titluri, proverbe sau poezii întregi. Ia vezi dacă știi astea trei proverbe de mai jos:

🐫🐫💨🐪🐪🐪➡️

🐎🎁❌😬

🐫⬅️🏠🐑🐑🐓🍽️

PS: Emoji-urile pun o grămadă de probleme în extensia aia a online-ului, lumea reală. Au apărut job-uri de traducător de emoji, iar în SUA, avocații se confruntă cu problema interpretării unui emoji în contextul mesajelor scrise. (Adică, pe românește, ce faci dacă un client primește o amenințate, urmată de ^_^ ? E pe bune sau e caterincă?) Cum se spune tradițional pe la noi, csf ncsf. Sau, mai succint, ¯_(ツ)_/¯

unicode.org/emoji/charts/full-emoji-list.html

motherboard.vice.com/en_us/article/78kzn9/what-the-emoji-youre-sending-actually-look-like-to-your-friends

Doggospeak e noul lolspeak[13]

Où sont le Grumpy Cat[14] *et Nyan Nyan Cat*[15] *d'antan?* Până și pisicile astea adorate (Grumpy are 2,5 milioane de fani pe Instagram) au cam alunecat într-un con de umbră în 2018. Pisicile or deține în continuare supremația numerică pe internet, dar au apărut atâtea alte animale drăgălașe cu care să-ți desfeți pupilele (eu, una, votez pentru aceste stele în ascensiune, felina caracal, o pisică sălbatică cu urechi de veveriță, și capibara, cea mai mare rozătoare din lume și un animal super sociabil).

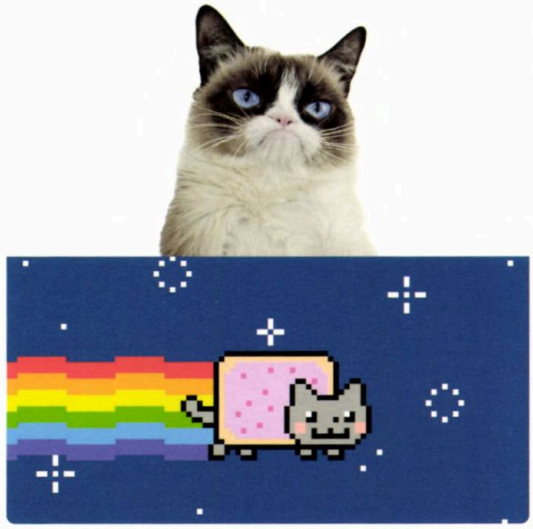

Grumpy Cat

Nyan Nyan Cat

Dar, ca de obicei în istorie, cea mai mare concurență pentru pisici[16] sunt câinii. Adică *doggos* sau *puppers* (aici apar infinite discuții, dacă un câine e *doggo* sau *pupper*). *Doggolingo* a apărut prin 2015, spune KnowYourMeme.com[17]. Lingvista Gretchen McCulloch, specializată în limbaje online, a explicat pentru postul public american de radio NPR că limbajul ăsta, drăgălaș și preponderent onomatopeic (conține cuvinte gen *mlem*, *blep* și *blop* pentru când scot cățeii limba, de exemplu), n-avea cum să nu fie rapid adoptat de online. Dacă vrei să știi elementele de bază în *doggolingo*, să ții minte că unii căței sunt *pupperinos*, iar alții *woofers*, *fluffers* sau *boofers*. Când latră fac *bork* sau *boof*. Dar orice-ar fi, sunt toți băieți și fete ai naibii de buni – adică *h*ckin' good boys and girls*.

De ce ar alege cineva să vorbească așa? Pentru că fascinația omului față de ce se întâmplă în capul celui mai bun prieten al său e fără margini. Așa că internetul ne-a ajutat să inventăm un limbaj haios și dinamic, pentru un animal un pic prostovan, dar mereu prietenos și cu chef de joacă. *Bork!*

https://www.facebook.com/CoolDogsDoingCoolThings

13 *Lolspeak* e limbajul inventat odată cu consacrarea *lolcats*: memele cu pisici și text scris într-o engleză rudimentară. Totul a pornit de la „I can haz cheezburger", suprapus pe imaginea unei pisici care părea înfometată. Popularitatea *lolcats* a explodat în 2007, dar s-a disipat ulterior. Cu toate acestea, a generat un proiect de traducere a Bibliei în *lolspeak*.

14 Tardar Sauce, o pisică născută în 2012, a explodat în popularitate pe internet, a fost numită mema anului de BuzzFeed în 2013 și are peste 2,5 milioane de fani pe Instagram. Asta pentru că are ocluzie inversă (mandibula i se închide peste maxilar), ceea ce o face să pară mereu adorabil de îmbufnată.

15 Nyan Cat e o pisică animată care zboară prin spațiu lăsând în urmă un curcubeu infinit. Pe YouTube, clipul care a devenit viral în 2012, are drept coloană sonoră așa-numita piesă *Nyanyanyanyanyanyanya!*, care imită onomatopeea asociată mieunatului în japoneză.

16 Apropo, în 2018 spunem *pisiki* pe internetul.ro. Originea termenului rămâne necunoscută, dar hashtagul cu 200 de postări pe Instagram, la ora scrierii acestui text, indică popularitatea în ascensiune a termenului.

17 Autoritatea supremă în materie de meme și limbaje online.

7 descoperiri S9 de pe internetul românesc

Din terabiții de informație pe care i-am înfulecat anul ăsta în redacția Scena9, am ales fiecare câte-o descoperire din .RO care ne-a făcut lumea mai bună.

Monday Memo
un newsletter lucid despre știrile importante

Istoria cu Virgil
un vlog super-amuzant despre istoria românilor (da, așa ceva este posibil)

Savantgarde
un proiect media de sci-tech

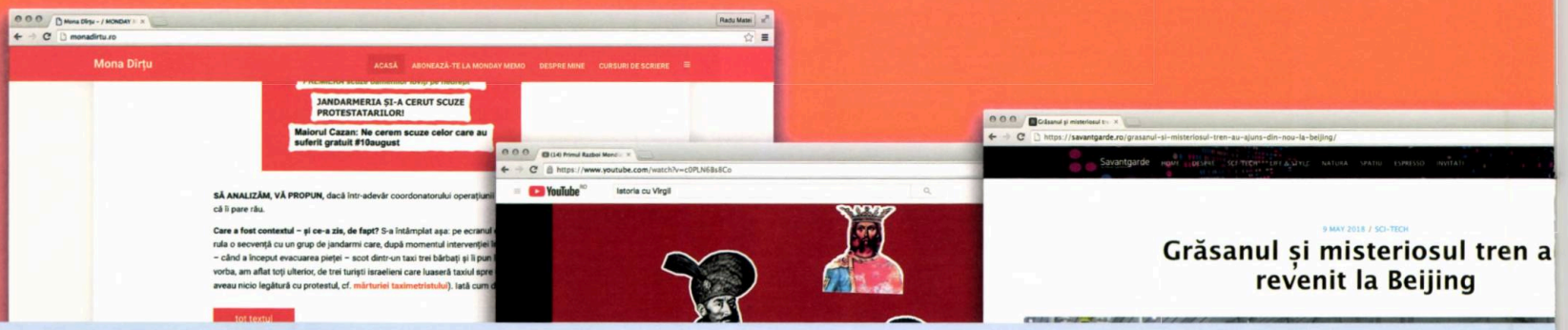

⏱ minimum 15 minute/săptămână

Se-ntâmplă atâtea lucruri în jurul nostru cu care e greu să ținem pasul, încât newsletterul pe care jurnalista Mona Dîrțu îl trimite în fiecare luni dimineață e vital. *Monday Memo* adună la un loc cele mai relevante știri din economie, politică & lume digitală, le explică limpede și pe scurt și, mai ales, le pune în context. Te ajută să-ți începi săptămâna cu un *zoom out* al bucății de lume în care trăim și s-o înțelegi mai bine. Inteligent, cu respect pentru timpul cititorului și fără spam. (ANDRA MATZAL)

▶ Monadirtu.ro

⏱ 10–25 minute/săptămână

În condițiile în care stilul din manualele de istorie (da, inclusiv alea noi, „alternative") sună într-un fel de-ți vine să-ți înfigi cuțite în ochi, e absolut revigorant și dătător de speranță să-l auzi pe băiatul ăsta haios, care vorbește ca mine și ca tine – dar care, spre deosebire de mine, cel puțin, are și umor. Cum, nu-ți imaginezi cum ar putea să fie amuzante unsprezece minute despre Mica Unire, Constantin Brâncoveanu sau Revoluția de la 1848? (IOANA PELEHATĂI)

▶ YouTube.com/Istoria cu Virgil
▶ TVR1, duminica de la 17:10

⏱ câte texte se scriu acolo

Marius Cosmeanu a fost șeful meu la *Cotidianul*, am băut multe ness-uri împreună și m-a ajutat să dau titluri comice. Proiectul lui *one man show*, Savantgarde.ro, e un newsletter care sintetizează principalele știri din știință și tehnologie din ultimele șapte zile (apare în fiecare luni) + un blog cu texte mai indie, feature-uri și interviuri. Marius spune că „încearcă să surprindă partea umană, socială din spatele descoperirilor sau tehnologiei și să spună azi ce va fi mâine, să anticipeze, să arate tendințele, ce ni se întâmplă și ce urmează să ni se întâmple". Găsiți acolo și umor, și chestii serioase sau oameni cu *pedigree*, cum îi plac lui. (IONUȚ DULĂMIȚĂ)

▶ Savantgarde.ro

Contrasens
un podcast care traduce sociologia pe limba oricui

Ultimul căldărar
un documentar cu oameni nevoiți să își caute de lucru în altă țară

Școala9
publicație vioaie despre educația noastră cea de toate zilele

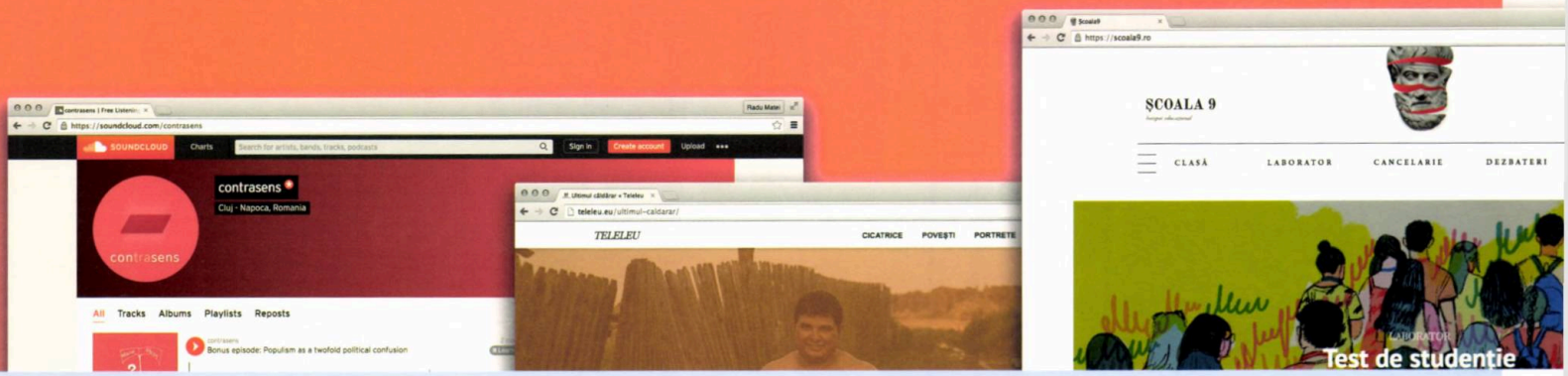

⏱ are 12 episoade a câte 30–40 de minute

După ce am ascultat câteva episoade din *Contrasens*, m-am trezit cu următoarea întrebare/dorință: de ce naiba nu am 22 de ani, să fiu colegă cu oamenii ăștia de la Facultatea de Sociologie din Cluj care au făcut un podcast extrem de inteligent și de curajos? Ieșiți nu foarte demult din adolescență, producătorii serialului audio își pun întrebări la care eu nici nu visam la vârsta aia: care sunt compromisurile locuirii într-un oraș în creștere, cum ne ajută fotbalul să înțelegem societatea, de ce politicile de protecție socială nu funcționează la noi? Am deja 31 de ani și nu prea mai am cum să fac parte din gașca lor, dar o să ascult cu super mult interes tot ce vor lansa de acum înainte. Ceea ce vă recomand și vouă. (DIANA MESEȘAN)

▶ Soundcloud.com/Contrasens

⏱ fix o oră

Am văzut documentarul jurnalistei Elena Stancu și al fotografului Cosmin Bumbuț acum vreo doi ani, când de-abia îl lansareră și-l pregăteau pentru festivaluri și proiecții prin țară (și pe-afară). În iunie anul ăsta, la un an după ce au câștigat la TIFF Premiul Zilele Filmului Românesc pentru Debut, Elena și Cosmin au pus filmul la liber pe site-ul lor, Teleleu.eu. Trebuie să-l vedeți neapărat, pentru că-i singurul documentar din care am înțeles măcar un pic din viața oamenilor care, din cauză că n-au din ce să trăiască aici, se duc să muncească dincolo. Geo e fiu de rom căldărar din Corcova, plecat cu familia la fier vechi în Franța. Povestea lui e spusă (de fapt, mai mult arătată) discret, tandru și cu umor de obiectivul empatic al lui Cosmin și-al Elenei. Cât să cobori din papucii tăi călduți și să fii martorul vieții lor. Cât să-ți pese. (LUIZA VASILIU)

▶ Teleleu.eu/Ultimul căldărar

⏱ măcar preț de o pauză mare în fiecare zi

Sunt frații și surorile noastre întru jurnalism, doar că pe altă felie, una cel puțin la fel de importantă pentru România de azi. Aveam nevoie ca de aer de-o publicație care să acopere subiectele ce țin de învățământ, de la poveștile noilor generații și cele ale părinților de copii cu nevoi speciale până la portrete de profesori și reportaje despre școli ce stau să cadă. Platforma se vrea „un loc în care să avem un dialog despre cele mai bune metode de a aduce educația românească într-o zonă competitivă”. (VLAD ODOBESCU)

▶ Scoala9.ro

Erau și ei tineri

⏱ până acum au apărut 12 episoade

„Dacă ai sta de vorbă cu părinții tăi tineri, ce ai schimba la cum te-au crescut?"

Asta e întrebarea care stă la baza proiectului inițiat de fotojurnalistul Andrei Pungovschi și publicat pe Documentaria.ro. L-am descoperit într-un moment în care eu însumi mi-am dat seama cât de puțin comunic cu maică-mea. Am atâtea lucruri să-i zic și totuși nu o fac. Iar atunci când mă decid, totuși, să mă deschid în fața ei, ajung să mă înfurii. Or, tocmai de aia mi se par importante confesiunile publice de tipul ăsta: îți dau posibilitatea să îmbini tandrețea cu reprosul într-un mod pe care uneori nu-l atingi în comunicarea directă.

Spre exemplu, Mihaela, una dintre persoanele intervievate, răspunde așa: „Le-aș spune să nu mai încerce să fie tot timpul perfecți. Asta i-aș spune maică-mii. I-aș spune că o casă nu e niciodată curată și că nu e nicio problemă dacă o casă nu este curată. Mai ales o casă în care nu vine nimeni, niciodată, pentru că ea n-are prieteni, că ea este ocupată tot timpul. Le-aș spune să nu se mai teamă și le-aș spune că există nume pentru ceea ce li se întâmplă". (IONUȚ SOCIU)

▶ Documentaria.ro/Seriale/
Erau și ei tineri

DACĂ ȚI-AU PLĂCUT DESCOPERIRILE NOASTRE, SĂ ȘTII CĂ MAI AVEM MULTE PE SCENA9.RO; CĂRȚI, SERIALE, PODCASTURI, MUZICI, TOT CE NE FACE MINȚILE SĂ SCLIPEASCĂ DE PLĂCERE.

© Sorina Vazelina

Micul prinț din Kladovo

20 min.

Ivana Mladenović e o regizoare de film din Serbia care surfează curajos pe Noul Val din România.

Ivana Mladenović, într-un bar cu păcănele din Ferentari în care a filmat pentru *Soldații*.

IONUȚ DULĂMIȚĂ
text

VLAD BÂSCĂ
foto

De-atunci, toată lumea din Kladovo mi-a spus Micul Prinț

99

Vreo treizeci de oameni s-au adunat iarna trecută în fața Muzeului Țăranului Român din București. Au venit cu o oră înainte de proiecția filmului *Soldații*, o poveste de dragoste între doi bărbați, într-un cartier sărac. Veniseră nu ca să prindă bilete, ci ca să protesteze, să-l apere pe țăranul român de „propaganda homosexuală". Unii au intrat în sala de cinema a muzeului, la proiecție, unde au pus manele pe telefon și s-au jucat cu lumini pe ecranul mare după ce-a început filmul, până a venit poliția și i-a scos afară. Gestul lor alimentează homofobia tot mai răspândită în România, iar asta face din *Soldații* un film cu atât mai important și mai îndrăzneț.

El și cartea cu același nume, scrisă de Adrian Schiop în 2013, sunt premiere pentru peisajul autohton: arată cum se cuplează doi bărbați din medii diferite și nu o face idilic sau corect politic. După ce a ajuns pe marile ecrane, la început de 2018, filmul i-a emoționat și i-a pus pe gânduri pe unii, pe alții i-a revoltat, iar regizoarei Ivana Mladenović i-a dat un *boost* de notorietate.

Născută într-un orășel sârbesc de lângă Dunăre, cineasta de 33 de ani surfează curajos pe Noul Val din România, unde a venit acum doisprezece ani. *Soldații* e primul ei lungmetraj de ficțiune, iar până la el a făcut câteva documentare și a jucat în filmul *Inimi cicatrizate* de Radu Jude. Arta ei inspiră emoție și frondă, vorbește despre iubire, despre acasă, despre rasism sau homofobie. Vorbește și despre regizoare, despre curiozitățile și căutările ei.

Ivana e retrasă și timidă, nu se simte confortabil când o întrebi despre ea. E subțire și mică de înălțime, dar poate fi foarte intimidantă. Are un fel direct de a vorbi și pare că evită pe cât posibil să facă ce nu-i place. I s-a tot reproșat că e prea conflictuală, așa că s-a mai domolit. Când e relaxată, iese la lumină o fire caldă, sensibilă, cu umor, care ar vrea să angajeze pe cineva să meargă în locul ei la festivaluri și să vorbească în public. Dacă ar avea timp, ar mai face o facultate, crede că acum ar înțelege mai multe. I-ar plăcea să învețe fizica, de exemplu, dar nu vrea să-mi spună de ce, că e prea macabru.

Am cunoscut-o într-o perioadă în care era obosită și stresată. Lucra contratimp la un nou scenariu cu Adi Schiop, unul dintre cei mai importanți scriitori din noua generație de la noi. Aveau *deadline* strâns pentru un concurs de finanțare și mergeau la festivaluri străine cu *Soldații*, la care munciseră la foc continuu: filmul a fost făcut aproape în întregime cu actori neprofesioniști, iar filmările au durat doar o lună, au tras duble de dimineața până noaptea.

Era foarte ocupată, mai scria la un scenariu pentru alt film, primul pe care o să-l facă în Serbia, așa că a trebuit să insist să vorbim de câteva ori, să aflu mai multe despre ea. Iar cum prima ei replică din *Inimi cicatrizate* e o referință la Kladovo, orașul în care s-a născut, am început de-acolo.

Ivana apare în blugi *skinny* și o cămașă în carouri când ne vedem prima oară, într-un bar din București. Vorbește foarte bine româna și-o face să sune *badass*, are inflexiuni tăioase și un fel seducător de-a distorsiona unele cuvinte. Își lasă garda jos, iar tonul ei devine blând, melodios când povestește despre Kladovo. Un oraș cu 20.000 de locuitori aflat peste drum de Drobeta-Turnu Severin, la capătul Podului Prieteniei dintre România și Serbia, unde se vorbește des româna. Bunica Ivanei vorbește română, mama ei vorbește vlahă. Tatăl – nici una, nici alta. „Vlaha e o română stricată, cu scrisul în chirilică. Româna sună mai frumos ca orice limbă, pentru mine."

Tatăl ei e medic veterinar, mama a fost economistă. Ivana mai are un frate și a avut și bonă până la șapte ani, o iubește ca pe o mamă. „Era bine la ea: mă uitam la filme, ascultam toate melodiile posibile, mă machiam, îmi făceam rochii. Era rai, îmi făcea toate poftele. Mi-a fost greu să mă duc la școală după aia, aveam impresia că merg undeva unde o să mă bată cineva, că mă duc într-o închisoare. Liceul a fost groaznic. Nu suportam școala, eram la mate-fizică, mă chinuiam să iau note bune și voiam să plec odată din oraș."

În Serbia era *cool* să știi filme la începutul anilor '90, când găseai chiar și Fassbinder pe RTS, TVR-ul sârbesc. Una dintre marile atracții din Kladovo era un videoclub local, iar copiii își petreceau zilele de naștere uitându-se la filme; una dintre verișoarele ei, de exemplu, și-o serba doar cu filme horror. O adevărată groază pentru Ivana erau însă serbările școlare, când învățătoarea o forța să iasă pe scenă să recite. Prima poezie, în clasa întâi, a fost cu o veveriță îngâmfată. „Și ea mă punea să zic așa ca și cum eu aș fi fost veverița. Efectiv mi se făcea rău. Aveam și atunci anxietăți de ieșit pe scenă."

Doi oameni au împins-o totuși în direcția asta: un profesor de franceză care făcea teatru și lecturi de poezie cu elevii și o profesoară de sârbă care făcea spectacole cu ei. Cel mai mișto a fost când profa „a făcut o piesă de teatru din versuri de la melodiile noului val sârbesc de muzică, de la toți care erau pe heroină". Ivana era în clasa a opta și a dat audiție pentru spectacol, jucau în el numai elevi de liceu, ea era cea mai mică.

„Am zis niște dialoguri dintr-un film sârbesc, *We Are Not Angels*. Era o discuție între două fete care n-aveau succes la băieți, erau *clumsy*. Știam pe de rost toate replicile din film. Am trecut și mi-a dat rolul Micului Prinț. De-atunci, toată lumea din Kladovo mi-a zis Micul Prinț. Femeia asta îmi spune tot timpul că-i pare rău că nu sunt actriță."

Războaiele iugoslave care-au înghițit, în două serii, întreg deceniul '90, până-n 2001, au lăsat și ele o amprentă asupra Ivanei. Nu una traumatizantă, de care să fie conștientă. Era mică și n-a simțit prea tare conflictul în Kladovo. Pe alocuri era și romantic,

18 iulie 1976. În seara cu soții E. se concentrează, în câteva ore nesfârșite, plictiseala atroce a zeci și zeci de party-uri universitare. Dimineața, după ceai, îmi spăl mintea punând discul cu *Le merle noir* de Messiaen.
Matei Călinescu, *Un fel de jurnal, 1973–1981*

Regizoarea de origine sârbă a lucrat în Ferentari, cu actori neprofesioniști.

Filmul *Soldații* e colorat, are manele, are dramă, are umor, îl are și pe Dan Bursuc, e autentic.

Aveam un rahat de replică, dar mie mi-era atât de rușine... Eram îmbrăcată toată în chestia aia și eu în viața mea n-am cărat un coș cu flori. Transpiram de timiditate.

Ivana în rolul lui Solange din filmul *Inimi cicatrizate* de Radu Jude.
Fotografie de Silviu Gheție.

Ivana regizând filmul *Soldații*.

Imagini din Ferentari.

își amintește ea, cel puțin în al doilea val de războaie, deși oamenii trăiau greu. „Era romantic pentru că noi eram în clasa a opta când a început bombardamentul și din martie până în septembrie n-am mers la școală. Aveam cinci luni de libertate într-un oraș în care nu era nicio lumină stradală. Umblam pe biciclete noaptea, sub lumina lunii. Era beznă. Era liber. A fost mai naspa în primul război, dar în ăsta era o euforie pentru că nu mergeam la școală. Eram mai mari, voiam să petrecem, ieșeam în oraș, orașul era plin de actori care fugiseră din Belgrad. În Kladovo nu prea era nimic, erau doar sirene din trei în trei ore. Dar era neplăcut: erai pe plajă, începeau sirenele și toată lumea se cără acasă. Nu aveam însă admitere, țin minte că asta era important."

Într-a douăspea, bunicul ei i-a cumpărat o mașină Yugo, pe care n-o putea porni singură. Era ger, înghețase, așa că-l ruga pe un coleg de clasă să facă asta, se urcau mai mulți în mașină și mergeau prin satele din jur. „Sunt multe sate-fantomă. Mulți vlahi au lucrat în străinătate și au rămas acolo, iar copiii lor nu vor să se întoarcă. Unii au făcut bani și, ca să-și arate bogăția, au făcut căsoaie. Sunt superbe, pentru că sunt la Dunăre, palate în care nu stă nimeni. Ne plimbam și făceam poze pe film. Toți eram niște tocilari – nu fumam, nu beam, eram cuminți. Prima oară când m-am amețit a fost la 24 de ani."

În România se face un film mult mai adevărat

După ce a plecat din Kladovo, Ivana a dat la Drept, unde nu trebuia să învețe foarte mult la admitere. A studiat trei ani în Belgrad, dar nu i-a plăcut. Seara învăța, ziua era la cinematecă. „Cred că mă uitam și la cinci filme pe zi. În Serbia există cultul ăsta al filmelor. Primul meu iubit era regizor și ne uitam împreună la tot ce poți să-ți imaginezi. Țin minte că atunci preferatul meu era Kaurismäki. Mi-am cumpărat DVD-uri originale și strângeam bani pentru CD-uri cu *soundtrack*-urile filmelor, alea erau pe primul loc, nu știu de ce."

Ea și colegii ei aveau prieteni care scriau în presă, luau de la ei legitimațiile, le copiau și-și puneau poza lor peste ca să intre la festivaluri de film. Iarna trecută, *Soldații* a avut premieră în Serbia fix la festivalul ei preferat din facultate – „Festivalul de film de autor", unde Ivana a și câștigat premiul pentru cel mai bun regizor. S-a emoționat așa de tare, că a mulțumit înainte să i se înmâneze premiul, și-a cerut scuze și a fugit de pe scenă.

„La festivalul ăsta erau filme de care nu prea dădeai în cinemauri, pe unele clar nu le înțelegeam, nu-mi venea să cred ce văd. Acolo, de exemplu, m-am întâlnit prima oară cu filmele lui Apichatpong [Weerasethakul]. Am văzut *Tropical Malady*, pe care nu l-am înțeles atunci, dar care mai târziu a devenit unul dintre preferatele mele. E un film gay, deși nu e făcut să te gândești că e așa. Așa am pățit și cu *Cinci* și *Zece* de Abbas Kiarostami – un alt regizor pe care nu l-am înțeles pe vremea aia, dar care apoi a ajuns să-mi placă foarte mult."

Ivana se gândea încă din liceu să dea cândva la Regie sau la orice avea legătură cu filmul, dar nu credea c-ar fi avut vreo șansă: era fată și era din Kladovo. Cu toate astea, a renunțat la Drept și, după ce a picat admiterea la regie în Belgrad, s-a orientat spre București. Școala de film românească „era foarte celebră în Serbia", iar tinerii din generația ei, captivi într-o țară măcinată de conflicte, își doreau să locuiască în altă parte. Ivana văzuse filme de Corneliu Porumboiu și de Cristi Puiu și i se părea că în România se face un film „mult mai adevărat"; filmele sârbești erau mai de Hollywood, mai șlefuite, „cu filmat care arată a reclamă", nu aveau „*roughness*-ul" de-aici.

Înainte de admitere, a învățat puțină română în Belgrad de la o româncă pe care a găsit-o în cartierul chinezesc de-acolo și a intrat la UNATC, la Regie. S-a integrat repede, consideră și acum că românii și sârbii sunt prieteni. A învățat limba cum trebuie în câteva luni. La început, își scria temele în engleză, iar prietenii i le traduceau în română și asocia cuvinte cu oamenii care i le spuneau: unul a învățat-o *imponderabilitate*, altul *stângă* și tot așa. Primul lucru pe care l-a văzut când a venit în București, cu trenul, a fost o groapă de gunoi cu foarte multe ciori – decorul primului ei scurtmetraj documentar, *Milky Way*, pe care l-a făcut în anul II. Filmul spune povestea a doi ciobani care își pasc vacile într-o groapă de gunoi de la marginea Bucureștiului.

Mi-am dat seama că sunt mai bună la documentar decât la ficțiune

O femeie varsă pe masă boabe de porumb dintr-o cutiuță de plastic, le frământă și le cere să-i vorbească despre Ivana. „Să-mi spuneți de gândurile ei, de drumurile ei, de bucuriile ei, de școala ei, de sănătatea ei, de casa ei, de părinții ei, de *liubavul* ei." Află de la ele că un bărbat e nefericit de fiecare dată când ea pleacă de-acasă, însă Ivana e bucuroasă, abia așteaptă să plece.

La un moment dat, un bărbat bronzat, cu părul alb, vorbește poetic, pe o plajă din betoane de la Dunăre: „Sunt cel mai nefericit om din lume, nu m-am gândit că fata mea o să plece de lângă mine... Ai fi putut fi avocată, ai fi putut fi medic veterinar, am toate cărțile de care ai fi avut nevoie, ți-aș fi putut da halatul alb din prima zi". E tatăl Ivanei, în scurtmetrajul *In the Village* din 2007, care arată tranziția ei dinspre Serbia spre România, ce-a lăsat în urmă și ce o așteaptă.

Îl consideră cel mai bun film al ei, pentru felul în care s-a simțit când l-a făcut. „Fără nicio presiune. Asta caut în continuare, să nu am stres când filmez, altfel mi se pare că pierzi extrem de mult. E emoționant, așa, filmulețul. E despre mine și taică-miu și despre alegerile pe care le facem în viață. E despre Dunăre și un moment de pe plaja pe care am crescut: e o zi de vară fără nicio grijă, oamenii din familia mea joacă tenis de picior, mâncăm pepeni și e așa... asta e viața pe care aș vrea s-o am acum și de la care am fugit. Atunci nu eram nostalgică. Acum mi se pare amuzant, chiar m-aș întoarce acolo. Nu e vorba de Serbia, ci de viața aia mai lejeră."

A făcut și câteva scurtmetraje de ficțiune, cu unele a câștigat premii la festivaluri, dar și-a dat seama că-i place mai mult documentarul. „Erau niște prostioare, cu DJ-i, cu relații. Mi-am dat seama foarte târziu că sunt mai bună la documentar decât la ficțiune. Noi nu avem școală de documentar și era greu să te prinzi dacă ești bun când faci lucrurile după instinct."

Eram foarte mici, și eu, și ei, și chiar țineam la ei

„Ai mai face la fel? Ai mai omorî pe cineva?", îl întreabă Ivana pe Alex, un băiat de 18 ani, cu părul ondulat, care stă în fața unui dulap cu haine. „Știu eu? De unde să știu de pe-acum? Eu zic că nu, dar n-ai de unde să știi." Alex avea 14 ani și jumătate când și-a omorât iubita, după o ceartă. „A fost și vina mea, și vina ei. De ce să mă simt prost? Rezolv ceva acum dacă stau și-mi pare rău?" „Sunt sigură că-ți pare rău", îi spune Ivana. „Mă împrăștii, nu vezi?" „Sunt sigură că-ți pare rău." „Îmi pare... Îmi pare rău tare de tot. E mai bine, ești mai fericită?"

Alex e personajul principal din *Turn Off the Lights* (2012), primul lungmetraj documentar al Ivanei, ales cel mai bun documentar la Festivalul de la Sarajevo din 2012 și la Premiile Gopo din 2013. Filmul urmărește trei adolescenți după ce ies din închisoare și o face în așa fel încât să pară că ești acolo cu ei, în viața lor. Cel mai mult în intimitatea lui Alex, un tip cu multe nuanțe. Ba e agresiv, ba visător, îți poate crea repulsie, dar vezi în el un copil rătăcit și furios cu care e ușor să empatizezi. O parte din magia Ivanei e să-și facă personajele să se deschidă și să fie umane, iar asta, spune ea, pentru că îi pasă de ele și de poveștile lor. La documentarul ăsta s-a implicat emoțional, iar asta o urmărește și acum.

„Filmul a ieșit bine, nu el era problema, puteam să-l conduc, doar că experiența oamenilor a fost prea mult pentru mine. A lăsat o amprentă asupra mea multă vreme. Și acum mă sună unii dintre părinții și bunicii lor. Unii dintre ei s-au întors în închisoare. A fost dureros, pentru că m-am apropiat de ei. Chiar mi-a păsat de ce se întâmpla cu ei. Nu aveam experiență, nu am avut un mentor care să mă ghideze, am făcut-o după capul meu, ce-mi imaginam eu că înseamnă un documentar."

Mergea să filmeze doar când voiau băieții sau când o chemau ei. A făcut filmul în stilul *direct cinema*, încerca să nu intervină deloc. Intervine totuși o dată, atunci când îi spune lui Alex că e convinsă că-i pare rău. Regretă asta acum. „Am fost naivă, nu era treaba mea să zic așa ceva. Când mă uit la secvența aia, mi se ridică pielea de pe mine. Eram foarte mici, și eu, și ei, și chiar țineam la ei."

Chiar și-așa, nu și-a propus un comentariu social, a vrut doar să prezinte o parte din lumea puștilor care ajung după gratii. În perioada aia a inspirat-o puțin și Larry Clark, regizorul care a făcut un film *hardcore* cu o zi din viața unor adolescenți din New York – *Kids*. „S-a schimbat ceva de când am mers prima dată în pușcărie, am vrut să înțeleg mai mult. Poate am început să mă cunosc și pe mine mai bine. Mă gândeam că i se poate întâmpla oricui, că oricare dintre noi, cu un anturaj nepotrivit în adolescență, poate ajunge în situația asta."

Ideea de pușcărie tot apare în filmele Ivanei. Apare și în documentarul pe care l-a făcut după – *Dacă 6 era 9* (2013), portretul unui artist neînțeles din Bucovina, care fusese închis pentru că și-a omorât tatăl –, și în *Soldații*, și în scenariul pe care îl scrie acum cu Schiop. Asta are legătură și cu viața ei, cu faptul că bunicul ei a fost închis, pe nedrept, spune ea, timp de zece ani. Ea a ajuns prima oară după gratii în 2008, când regizorul Florin Șerban a chemat-o să facă un *making of* pentru filmul său *Eu când vreau să fluier, fluier* – o dramă cu deținuți din penitenciarele din Craiova și Tichilești (Brăila). De la un punct încolo, s-a dus singură și așa a ajuns să-i urmărească pe băieții din *Turn Off the Lights*. La începutul vizitelor, Șerban îi pregătea pe deținuți să joace în film, așa că Ivana a avut șansa să vadă cum se lucrează cu actori neprofesioniști. Iar asta a influențat-o mult.

Era un rahat de replică, dar mie mi-era atât de rușine...

Mai târziu avea să lucreze ea însăși cu actori amatori, însă până atunci, a simțit pe pielea ei cum e să joci fără experiență într-un film. Începuse munca la *Soldații* în 2013, după ce a apărut și cartea cu același nume a lui Adrian Schiop, un pionier al literaturii gay din România. Ivanei i-a plăcut mult romanul, care e o ficțiune autobiografică, l-a cunoscut pe Schiop printr-un prieten comun și i-a propus să scrie împreună un scenariu după carte. În doi ani, au scos o poveste cu care au aplicat pentru finanțare.

În așteptarea ei, fiindcă n-avea cum să se apuce de alt film, a acceptat când Radu Jude i-a propus să o joace pe Solange în *Inimi cicatrizate* (2016). Filmul e bazat pe povestea autobiografică a scriitorului Max Blecher; e despre un tânăr din interbelic internat într-un sanatoriu, care se îndrăgostește de Solange, o fostă pacientă.

„Nu-l știam [pe Jude – n.r.] și-mi doream să-l cunosc. Habar n-am de ce m-a ales. Nici n-am vrut să știu, probabil c-aș fi luat-o razna dacă aș fi știut exact ce a văzut el. El ne-a și cucerit cu multe chestii. Până să luăm rolul, ne tot dădea cărți, mergeam la arhivele de film, ne uitam la perioada aia, a făcut în așa fel încât să ne îndrăgostim de ea. Erau chestii pe care nu le știam și, ușor-ușor, am vrut cu toții să fim parte din asta. A găsit și *jingle*-uri de la radiourile de-atunci, reviste, reclame, poezii. Cum să nu accepți?"

Într-o zi însorită, aproape de mare, Ivana apare cochetă pe-o cărare, într-o rochie de vară violet, cu o pălăriuță albastră pe cap și un coș de flori în mână. Asta a fost prima ei secvență ca actriță, în *Inimi cicatrizate*, era multă lume în jur, în spatele camerelor și nu crede că a simțit anxietate mai mare în viața ei. „Aveam un rahat de replică, dar mie mi-era atât de rușine... Eram îmbrăcată toată în chestia aia și eu în viața mea n-am cărat un coș cu flori. Transpiram de timiditate. Mi s-a părut că personajul meu n-are absolut nimic în comun cu mine, iar asta a fost un pic enervant. Uneori am reușit să mă las, să fiu altă persoană, dar de cele mai multe ori n-a fost plăcut. La un moment dat m-am relaxat și a început să-mi placă. Cred că mi-ar plăcea să mai joc, să mă lupt cu chestia asta."

Am lăsat întotdeauna spectatorul să simtă ce vrea el

Schiop & Ivana au obținut finanțarea pentru *Soldații* printr-un combo de granturi româno-sârbo-belgiene. Filmul e o poveste dură de dragoste între doi bărbați de 35 și 40 de ani din medii diferite: Adi e un antropolog care se mută în Ferentari ca să-și documenteze doctoratul în manele, Alberto e un fost pușcăriaș rom care locuiește în casa unui văr bogat din cartier, unde e tratat ca o slugă. El îi face lui Adi intrarea în lumea lui. Între ei se naște o idilă care vorbește despre diferențe de clasă, despre rasism, despre homofobie, în ceea ce mulți consideră că e cel mai rău famat cartier din București, Ferentariul.

Romanul lui Schiop radiografiază pentru prima dată lumea asta, pe care noi restul o vedem marginală. Adi locuiește în Ferentari de mai mulți ani și a reușit să scoată de-acolo o poveste înduioșător în romanul lui, unde face comentarii sociale, dă sentințe, trage concluzii. Ivana a venit să-l completeze – filmul regizat de ea e o docu-ficțiune în care lucrurile vorbesc de la sine, mai aproape de realitate. Spre deosebire de roman, filmul se concentrează doar pe povestea intimă a celor două personaje și o face mult mai temperat decât în carte, care devine lacrimogenă spre final. Din film răzbat o tandrețe și o tristețe subtilă, o dramă difuză din care fiecare înțelege ce vrea.

„Eu încerc să las spectatorul să simtă ce vrea el să simtă", spune Ivana. „Arăt mai degrabă situațiile prin care trec personajele mele, de care-mi pasă. În *Soldații*, prin relația de dragoste dintre cele două personaje, filmul vorbește și despre teme mai largi, precum rasismul sau homosexualitatea."

Într-un peisaj spălățel, *Soldații* aduce ceva proaspăt. Cultura românească nu prea calcă pe la periferie, așa că a venit o regizoare sârboaică, aflată la început de drum, să facă asta. *Soldații* e filmat *on location* și chiar dacă mare parte din acțiune are loc într-un apartament, filmul te bagă acolo, în Ferentari, prin mici fresce de documentar sau secvențe trase în diverse locuri din cartier. E colorat, are manele, are dramă, are umor, îl are și pe Dan Bursuc, e autentic. Ivana a vrut neapărat să lucreze cu neprofesioniști, cu oameni de-acolo, din cartier, tocmai ca să păstreze Ferentariul așa cum e. Și a reușit – doar trei actori din distribuția filmului aveau experiență.

Pentru Adi & Alberto, personajele principale, a dat mai întâi probe printre profesioniști, dar n-a găsit un actor care să arate a pușcăriaș rom și nici unul care să intre în pielea lui Schiop. Așa a apărut în schemă Vasile Pavel Digudai, bodyguard la un club din Ploiești și garda de corp a unui politician din același oraș. A venit la probă cu un prieten de-ai lui, luptător profesionist, fost pușcăriaș, mult mai masiv decât el, dar mai timid – dacă primea rolul lui Alberto, împărțeau banii. Au dat amândoi probă.

Prietenul lui Digudai nu știa să citească, așa că Ivana a făcut cu el o improvizație, care a ieșit „absolut bestial". A încercat și Digudai, dar nu i-a ieșit din prima. „Am continuat totuși cu el. Era dornic. Celălalt dădea de înțeles că o să lipsească jumătate de an, așa că i-am dat textul lui Digudai, să-l învețe mai bine." Pe Schiop l-a chemat la probă pentru propriul rol după mai multe încercări eșuate

cu profesioniști. „A fost catastrofă cum a jucat, dar când l-am văzut acolo, în spatele lui Digudai, și le-am făcut o poză, am zis: *Ăsta e filmul meu!*"

Digudai a fost de un miliard de ori mai bun decât mine

Digudai joacă excelent în *Soldații*. Ivana spune că a fost mult mai bun decât ea în *Inimi cicatrizate*. Doar că Jude a avut mai multă încredere în actorii neprofesioniști decât ea când a făcut *Soldații*, avea mai multă experiență și îi lăsa să joace în cadre lungi, cu duble mai puține. „*It was terrifying*", descrie ea experiența de la *Inimi cicatrizate*. „Făceam cadre lungi pe care nu puteam să le duc. Digudai era mult mai sigur pe el, nu-l mânca rușinea ca pe mine. E un talent înnăscut."

A avut cel mai complicat rol, așa că Ivana a și cerut mult de la el. Acum își reproșează că a fost prea strictă și că l-a castrat mai mult decât trebuia. „Am pornit pe picior stâng și îmi pare rău." Schiop face și el un rol bun datorită crispării și atitudinii reținute cu care joacă. Replicile puține îi dau un aer misterios, melancolic. „Cu Schiop a fost mai ușor, l-am lăsat pur și simplu să fie el, că el e foarte mișto."

Ca să nu-i inhibe pe actori, Ivana a redus echipa de filmare la patru oameni. Chema mai mulți când avea de tras secvențe de exterior. A făcut multe repetiții și a reușit și improvizații, mai puțin în momentele intime dintre Adi și Alberto. Digudai nu e gay și voia să știe clar cât de departe să meargă, iar câteodată reacționa neașteptat.

„Uneori, după anumite gesturi pe care le făcea Adi, sărea dintr-odată și pleca de la filmare câte-o jumate de oră. Eram și obosiți cu toții, de la căldura aia de 40 de grade, într-un apartament plin de praf din Ferentari. Împingeam și eu limitele uneori. Când un neprofesionist ajunge prima dată pe platou și vede echipa, își închipuie că trebuie să joace ca în filmele pe care le vede. Atunci îi dispare naturalețea pentru care l-am ales, toate chestiile de care nu e conștient. Unii și-o și luau în cap, voiau să fie vedete."

Ivana spune că a învățat din toată experiența asta să fie mai liberă, să se joace, să-i lase pe oameni să se desfășoare. Cu Schiop ar vrea să mai lucreze și la alte filme. A mai scris cu el un scenariu între timp – despre drama de familie a unui lăutar român imigrant. Nu-i place să scrie singură, e un „proces dureros și mega-stresant" pentru ea, plus că Adi i-a fost cel mai apropiat în ultima vreme și îl admiră. Are un fel înduioșător de a vorbi despre el.

„În ultimii trei ani, doar pe Schiop l-am văzut. Îi știu glumițele, știu când îl enervez, știu când nu mă suportă. E unul dintre cei mai talentați oameni la scris pe care i-am cunoscut. Are un super-gust și greață de patetic, mă face să mă gândesc mai mult. Lui îi e scârbă de lucrurile care țin de dragoste, de relații, și atunci îi mai zic *băi, dar trebuie să se vadă și că se iubesc puțin oamenii ăia. Bleah, ce scârbă mi-e*, zice el. Sare peste secvența aia, dar știe că trebuie să se întoarcă și la ea. Mă simt mai bine când sunt cu el, oricât de mult ne certăm. Chiar țin la el, și omenește, nu doar profesional."

Homofobia mă îndemna mai degrabă să lupt decât mediul social din Ferentari

Ivana a început deja să lucreze la un alt film, primul pe care o să-l facă în Serbia, după un scenariu pe care l-a scris tot cu Schiop. O comedie care îmbină autobiografia cu ficțiunea și în care o să joace tot actori neprofesioniști, cunoscuți de-ai ei. Pe scurt, o fată care locuiește în România e invitată în Serbia, în orașul ei natal, ca să fie imaginea unui festival pe tema prieteniei româno-sârbe. Își cheamă acolo fostul iubit cu noua lui soție, pe care devine brusc geloasă.

„O să filmez și pe podul construit în '72 de Tito și de Ceaușescu, podul acestei prietenii. În film o să joace jumate sârbi, jumate români, o să fie jumate în sârbă și jumate în română. Mi se pare că e cel mai reprezentativ pentru mine în momentul ăsta din viață, chiar dacă lumea mă întreabă: *Tu, care faci filme activiste, ce-ți veni să faci o comedie?*"

Ivana crede că și *Soldații*, și *Turn Off the Lights* au umor și că filmele ei nu sunt neapărat activiste. Activismul are un mesaj clar, direct, spune ea, pe când filmele ei nu. Deși a lucrat cu oameni considerați marginali, ea nu-i vede așa, simte că face parte din lumea lor. Nu o atrage neapărat zona periferică, ar face filme despre o grămadă de lucruri, atât timp cât o interesează povestea cuiva. Temele pe care și le alege au în spate ceva foarte personal.

„În *Soldații*, de exemplu, e o poveste de dragoste care nu e posibilă. Normal că îmi păsa și de cum trăiau oamenii din cartier, dar pe mine mă interesa mai mult relația dintre cei doi. Homofobia mă îndemna mai degrabă să lupt decât mediul social din Ferentari. Mă scoate din minți când aud o prostie homofobă, cred că în cazul ăsta chiar ajung să fiu un pic mai luptătoare. S-ar putea să fie și provincialismul din mine, și trăitul într-un oraș mic, unde toată lumea judecă, și cred că chestia asta, într-un fel, a ajuns să fie și lupta mea în filme. Cred că asta mai mult decât orice altceva."

Adi Schiop și Ivana Mladenović împart scrisul și aceeași umbrelă.

În ultimii trei ani, doar pe Schiop l-am văzut. Îi știu glumițele, știu când îl enervez, știu când nu mă suportă. Mă simt mai bine când sunt cu el, oricât de mult ne certăm. Chiar țin la el, și omenește, nu doar profesional.

Ionuț Dulămiță e reporter & pictor. Stă în Drumul Taberei

Vlad Băscă e fotograful neoficial al Deltei Dunării.

Irisz Kovacs își fotografiază adolescența pe film

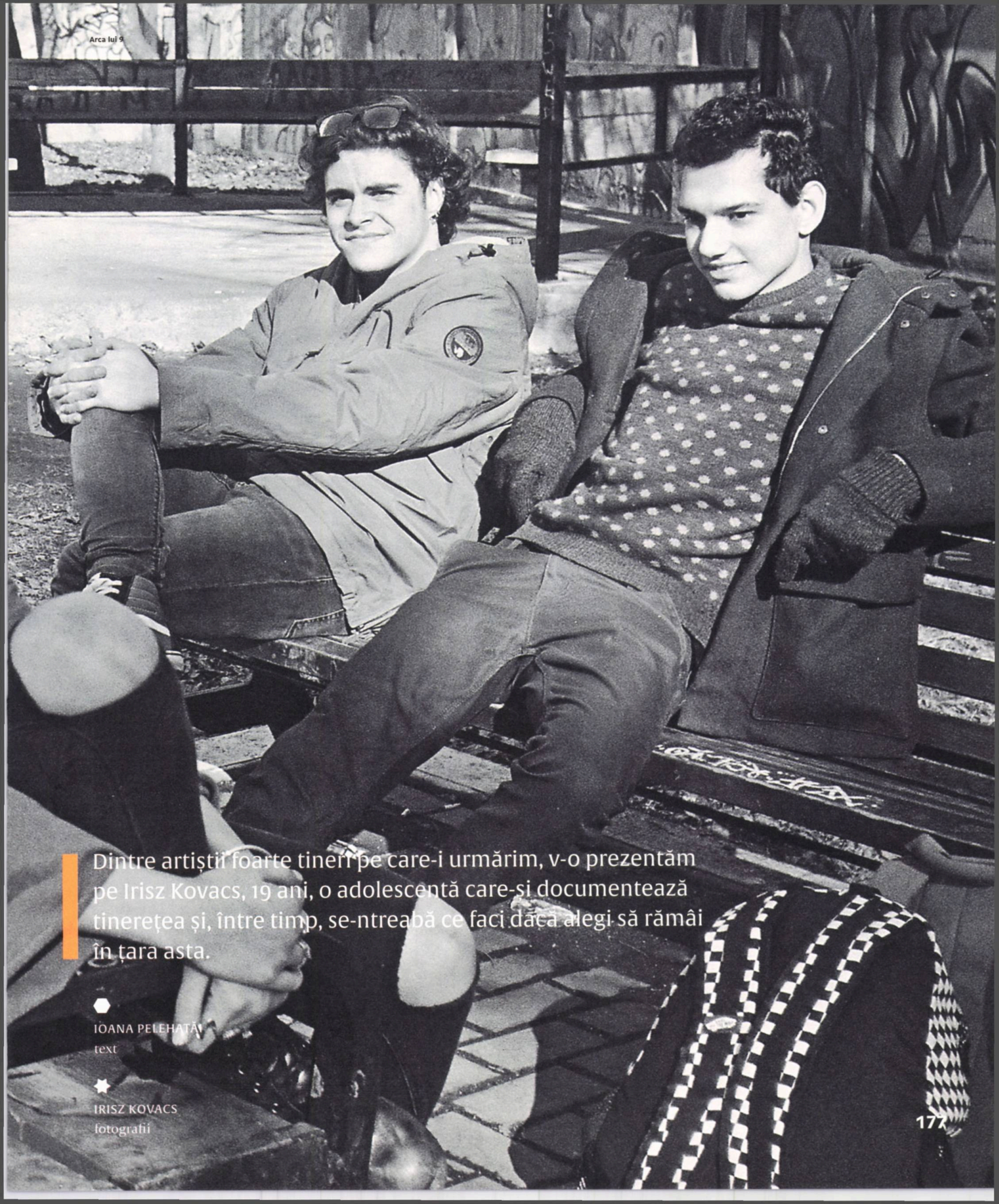

Dintre artiștii foarte tineri pe care-i urmărim, v-o prezentăm pe Irisz Kovacs, 19 ani, o adolescentă care-și documentează tinerețea și, între timp, se-ntreabă ce faci dacă alegi să rămâi în țara asta.

IOANA PELEHATĂ
text

IRISZ KOVACS
fotografii

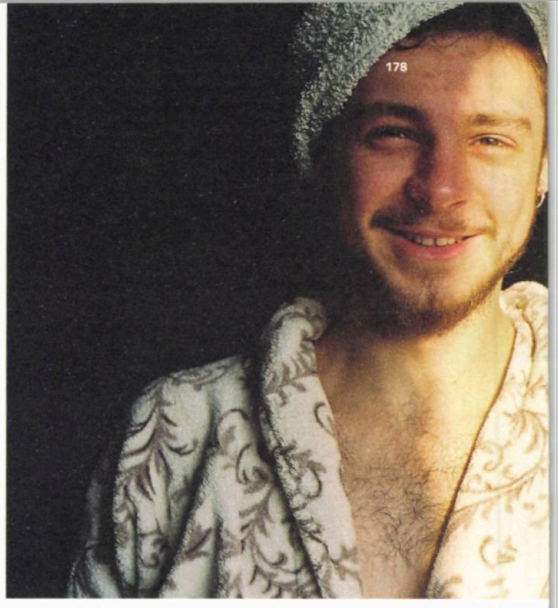

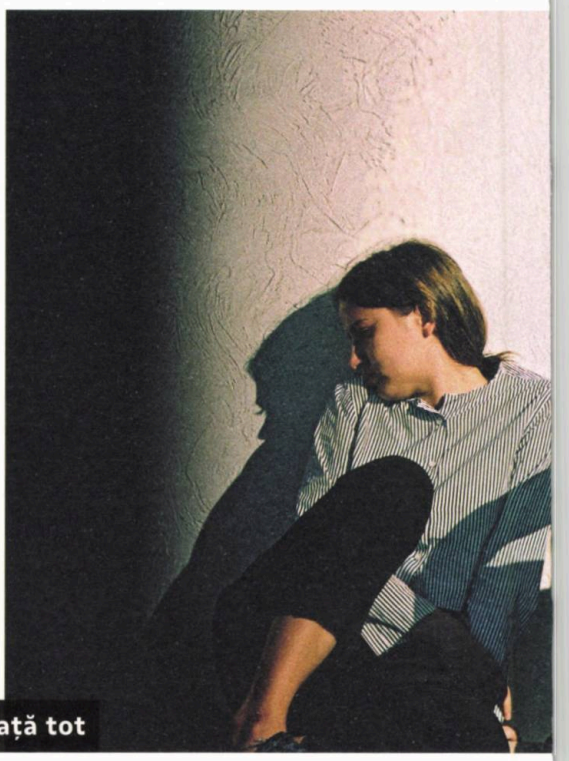

Irisz învață tot

A dolescenți sparți, adolescenți râzând, adolescenți singuri, foarte fragili și cruzi, adolescenți aroganți, superbi. Petreceri la care n-ai fi invitat, indiferent cât de *cool* crezi că ești sau erai la vârsta lor.
O fată își trage ciorapii. O fată o machiază pe alta. Un băiat doarme pe niște bănci. Irisz Kovacs (19 ani) deschide o ușă, aprinde o lumină, declanșează aparatul și-ți arată tot ce ai vrea să vezi, ca om mare, un pic *voyeur* – tot ce nu-ți arată nimeni, pentru că nu mai ai ce căuta în lumea aia. Îți lasă Irisz un pic de loc să vezi înăuntru, fix atât cât imprimă lumina pe peliculele filmelor ei.
În pozele făcute de Irisz, pe care poți să le vezi pe contul ei de Flickr (kurtoskovacs), nu știi, de multe ori, dacă e zi sau noapte – e un crepuscul permanent. Un fel de vis fragil, despre care nu poți decât să speri că nu se va termina prea repede.

Irisz, să n-ai nicio îndoială, e *overachiever*. Făcea dans până de curând, cu o trupă numită Trouble Crew, a terminat Liceul de Artă „Nicolae Tonitza", pasiunea ei cea mai mare e pictura, a jucat în trupa de teatru pentru liceeni Brainstorming, premiată pe la tot felul de festivaluri prin țară, dar motivul pentru care voiam s-o cunoști e pentru că face fotografii care spun povești despre lumea vârstei ei. A expus la SYT – Showcase of Young Talent, un laborator de creație pentru liceeni din toată țara, la București. A fost la *Let's Go Digital*, programul pentru liceeni de la TIFF. A fotografiat pentru *Scena9*, pentru că e genul de privire proaspătă pe care o căutăm.
Am găsit-o la festivalul de teatru tânăr *Ideo Ideis*, unde Irisz venise cu trupa bucureșteană Brainstorming. Mutată din Arad la București la 14 ani, a venit „fix cu atitudinea *dă-i dreacu' de mitici*.

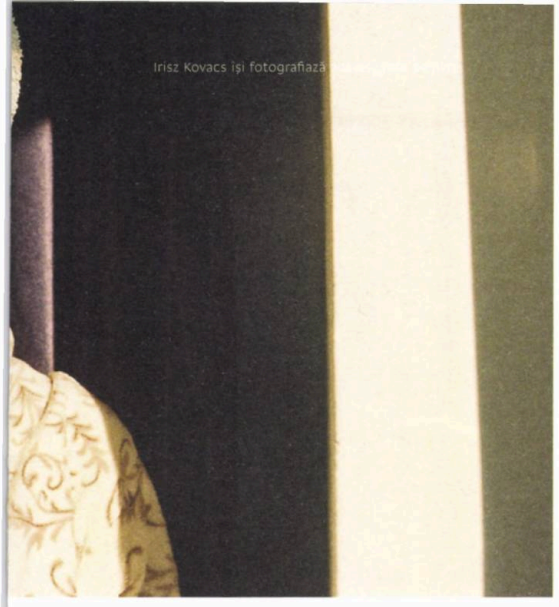

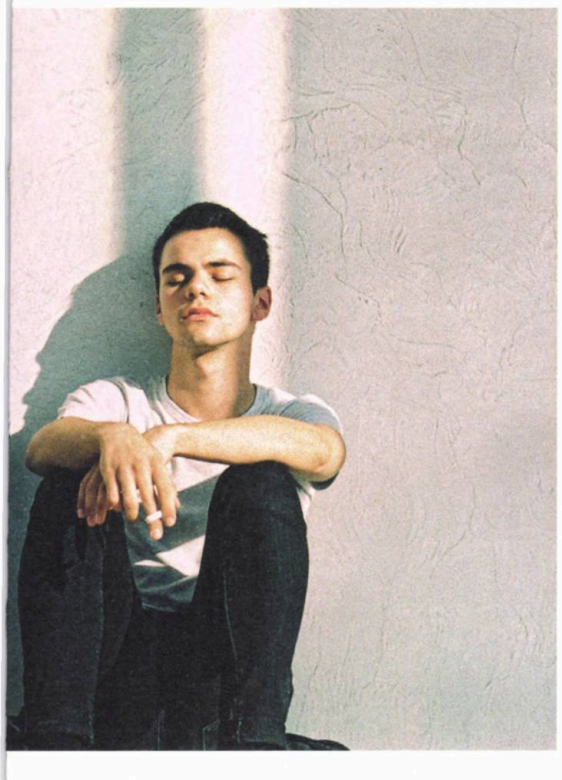

M-am încăpățânat foarte tare să [urăsc orașul ăsta]", iar orașul a ajutat-o. În prima săptămână i s-a furat telefonul. Se rătăcea constant. Deși avea un accent bănățean puternic, le explica bucureștenilor că ei sunt ăia care vorbesc cu accent, nu ea. L-a eliminat sistematic, pentru că nu-i convenea că orice străin, care nu știa nimic despre viața ei, avea din start informația că nu-i de prin partea locului.

Irisz fotografiază tot

De un an și jumătate, Irisz face fotografie pe film și e mai mult sau mai puțin autodidactă. A ajuns la film pentru că fratele ei fotografia deja pe peliculă și pentru că un prieten i-a împrumutat aparatul lui. Își amintește toate perioadele de explorare prin care-a trecut: când încerca să facă „poze din alea, cu zoom nebun", dar cu o „săpunieră", așa că în ale ei ieșeau doar pixeli; când își fotografia în tabără prietenele „doar în maiou, hi-hi". Primul aparat, stricat, l-a primit de la un prieten. Zorki-ul cu pricina suprapunea șase cadre pe câte o fâșie a aceleiași imagini. Când a developat filmul, „majoritatea erau *out of focus*, strâmbe, ciudate rău de tot – doar că erau fix două, una cu o fântână și una cu intrarea din hotelul în care am fost la mare. Și erau gen: În astea se vede forma!"

A fost atât de încântată, încât s-a decis să păstreze aparatul. Și apoi, Google. „*Photography for beginners, what is ISO, what is exposure…*" I-a mai dat fratele ei un tabel cu setările pe care trebuie să le folosească în diferite condiții de lumină. L-a lipit pe perete și l-a revizuit în fiecare seară, înainte de culcare.

„Ce hipstereală e să tragi pe film în 2018, nu?", o întreb complice. „OK, așa, și?, râde. Ce să fac cu informația asta? Bine, atunci sunt hipsteriță. Oricum, am dres de plasă, ochelari cu rame negre și groase și mă duc în Dianei 4. Ce mai poți să-mi faci?"

Irisz își pune multe probleme legate de cum îți faci și cum nu-ți faci meseria ca fotograf. O întreb de „nefăcutele" ei – poze pe care le-a văzut, le-a visat, dar a ales să nu le facă. Îmi zice de un cadru cu niște muncitori care se odihneau la prânz, pe care, însă, n-a vrut să-i întrerupă din mâncat – dar n-a vrut nici să îi fotografieze pe ascuns, fără acordul lor. Apoi, într-o excursie recentă în Maroc a făcut „cam 2% din pozele pe care aș fi vrut să le fac, pentru că nu mi-am dat seama când e etic să fotografiez și când e pur și simplu: „Uu, exotic! O femeie care are capul acoperit! *White woman adventure!*"

E la fel de echilibrată și onestă și când vine vorba de estetică. O întreb ce părere are despre faptul că mulți dintre colegii ei mai mari de breaslă au denunțat Instagramul drept kitsch foto. Ea, una, alege să nu critice estetica asta, pentru că a fost și ea acolo. „Îmi amintesc când făceam poze cu trei frunzulițe și o bucățică de cer și ziceam: *Acum cerul vreau să fie roșu. Saturație la maximum!*" Pentru ea, tot ce ține de ultra-editare e parte dintr-o evoluție. Unii fotografi amatori se opresc acolo – ceea ce nu e rău în sine –, pe când alții aleg să evolueze. Poți, spune Irisz, să continui să crești sau să rămâi la filtrele presetate. E loc pe Internet pentru toți.

Irisz visează tot

Dacă ar avea bani și timp nelimitat, Irisz și-ar lua doi–trei prieteni și le-ar face poze în alte și alte decoruri. Simte că atunci când fotografiază, chiar și atunci când pictează, îi face bine să schimbe brusc peisajul – dar să-și păstreze în jur aceiași oameni în decoruri diferite. Și-ar fotografia, de exemplu, prietenii într-o pensiune dintr-un sat din Vrancea, unde o cameră e toată numai (*fake*) Gucci: de la lenjeria de pat la tapet și butonii mobilei.

Una dintre problemele vârstei pentru tânăra fotografă e că la liceu nu învață să-și facă propria artă. Profesorii le explică elevilor istoria

Irisz Kovacs își fotografiază adolescența pe film

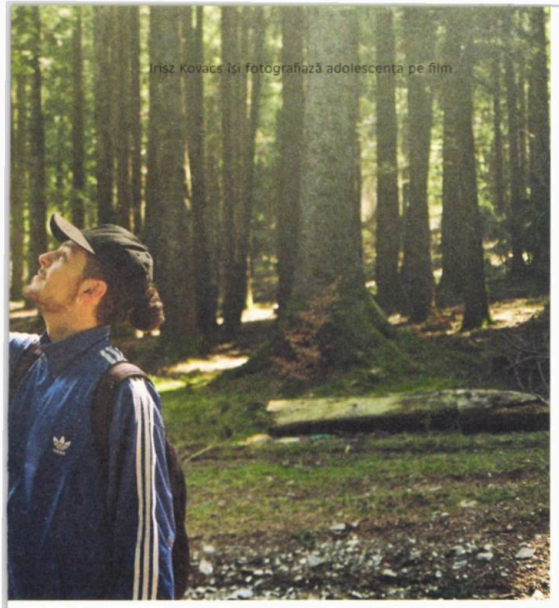

Irisz Kovacs e studentă în anul I la Teatru și Televiziune în Cluj. S-a apucat de fotografie cu un aparat de împrumut.

artei, tehnici, proporții, dar nu neapărat cum să le folosești. „Că poți să faci ce vrei cu tot ce s-a făcut în artă până acum fie e subînțeles, fie nu ți se spune deloc, fie ți se spune: *Faci ce vrei la facultate. Asta e treaba liceului, să ți le arate, ca tu să faci ce vrei cu ele după.*"

Se gândește să facă fotojurnalism, după ce a aflat cum trăiesc Cosmin Bumbuț, fotograf, și Elena Stancu, jurnalistă. De la finalul lui 2013, cei doi umblă Teleleu cu rulota prin lume și lucrează doar la proiecte la care țin cu adevărat. În cadrul seriei Teleleu, au acoperit subiecte din secuime, din penitenciare și despre rasismul împotriva romilor din România. Irisz și-a zis atunci: „Poți să faci asta?! Uau, frate, și eu vreau!", îmi zice cu entuziasm de 18 ani. Apoi redevine serioasă: l-a întrebat pe fotojurnalistul Andrei Pungovschi cum știi dacă ai ce-ți trebuie să faci meseria asta. Pungovschi i-a zis că există o singură cale de a afla: te duci și o faci. „Eu nu știu dacă am *ce trebuie* ca să faci asta, dar mi se pare minunat să documentezi viețile oamenilor." Face asta deja, cu prietenii ei, și simte că, dacă îți iese și cu necunoscuți, „aia e. *You win at life*".

Anul ăsta, Irisz a trebuit să răspundă la marea și sforăitoarea întrebare „Ce faci cu viața ta?" Să plece din țară, ca toată lumea din generația ei care-și permite? Îmi spune că în vara de după protestele anti-OUG 13 a asistat la un val de prieteni și cunoștințe care s-au răspândit care-n Anglia, Olanda, America sau Canada. Și-a căutat și ea facultăți în afară, n-a găsit nimic care s-o convingă, dar s-a resemnat cu gândul că nici cele mai bune prietene ale ei nu pleacă din țară. Numai că în toamnă una dintre ele a anunțat-o că vânează burse în SUA, iar cealaltă pleacă în Olanda. „Eu nu-mi doream atât de tare să plec. Mie-mi place aici. [...] Dar toată lumea pleacă. Și dacă nu pleci, ce faci aici?"

S9

Dacă nu aș lucra în fiecare zi, m-aș holba la abis

Am vorbit despre anxietate, industria porno, extremiști și *fake news* cu Jon Ronson, unul dintre cei mai relevanți jurnaliști și autori de non-ficțiune din lume.

MARIUS COMPER
text

SORINA VAZELINA
ilustrații

PORN
TESTUL
PSIHOPATULUI

Ce au în comun psihopații care ne conduc, soldații care opresc cu privirea inima unei capre, șosetele lui Nicolae Ceaușescu, mentalitatea de turmă a rețelelor sociale și pornografia online? Toate sunt teme explorate de Jon Ronson, jurnalist și autor britanic, celebru pentru umorul și profunzimea cu care investighează unele dintre cele mai îndepărtate teritorii ale naturii umane și pentru felul în care găsește povești pe care nimeni altcineva nu le vede.

Cititorii îl cunosc pe Jon Ronson din paginile ziarului *The Guardian*, pentru care s-a infiltrat în cele mai excentrice comunități, de la extremiști până la vânători de OZN-uri. Dar mai ales din cărțile lui de non-ficțiune, care i-au deschis drumul până la Hollywood. Un articol despre Frank Sidebottom, „probabil cel mai ciudat star pop din istorie", a fost transformat în filmul *Frank*, cu Michael Fassbender în rolul principal (care joacă cu un cap uriaș din carton). *The Men Who Stare At Goats* (*Bărbați holbându-se la capre*), cartea în care arată cum armata americană testa pe capre tehnici de război paranormal, a devenit o comedie cu George Clooney și Ewan McGregor în rolul lui Ronson. În 2017, a fost coscenarist la *Okja*, o parabolă despre cruzime produsă de Netflix, supranumită de *The New York Times* „primul blockbuster vegetarian". În film, Tilda Swinton e directoarea malefică a unei multinaționale care caută formula porcului perfect.

Ronson nu-i judecă niciodată pe oamenii despre care scrie. Încearcă pur și simplu să-i înțeleagă pe ei și lumile lor. Scrie alert, cinematografic: aproape că te ia cu el în boscheți, unde-i pândește pe bogătașii lumii, la o întâlnire secretă a grupului Bilderberg (în *Them: Adventures with Extremists – Ei: Aventuri cu extremiști*), acasă la Al Dunlap, businessman specialist în concedieri, înconjurat de animale foarte sălbatice (*The Psycopath Test – Testul psihopatului*), sau într-un decor de film porno (podcastul *The Butterfly Effect – Efectul fluturelui*).

The Butterfly Effect e cel mai nou proiect al lui Ronson: un podcast în șapte episoade, în care a urmărit consecințele nebănuite pe care le-a avut în societate răspândirea masivă a pornografiei gratuite pe net. De la șocul unei fetițe care află de la colegi că mama ei e actriță porno, până la așteptările noastre din ce în ce mai nerealiste legate de propriile vieți sexuale.

Anul trecut, Ronson a apărut episodic în *Comrade Detective* (*Tovarășe detectiv*), un serial polițist satiric despre doi detectivi (inventați) din România comunistă. Ne cunoaște destul de bine trecutul, de pe vremea când documenta povestea unui afacerist bizar, cu o pasiune pentru obiectele lui Ceaușescu.

Ronson, 51 de ani, a locuit multă vreme la Londra, dar s-a mutat de câțiva ani la New York. L-am prins, totuși, când s-a întors în Anglia, să prezinte Psychopath Night, un eveniment în cerc restrâns inspirat din cartea lui *Testul psihopatului. O călătorie prin industria nebuniei*. Am reușit să-i fur o seară din programul aglomerat, ca să discutăm pe îndelete. Mi-a propus să ne adăpostim în foaierul unui hotel cochet din inima Londrei mondene, în cartierul Soho.

Stăm ca artistocrații englezi de altădată, așezați pe fotolii, într-un colț luminat discret de lămpi și învăluiți de un jazz domol. Jon se scuză, e foarte obosit: „Dacă nu sunt bun de nimic, e din cauză că am zburat azi-noapte de la New York". Nu-i mai place ritmul ăsta de viață. Deși ne-am cunoscut de-abia de câteva minute, mi se destăinuie ca unui prieten: „Mă simt atât de obosit... Știu că multă lume visează să își împartă viața între Londra, New York și Los Angeles și e un privilegiu să fac asta. Și eu am visat, dar nu mă gândeam că va fi atât de obositor. Am început să renunț la unele lucruri pe care le făceam înainte, cred că e din cauză că îmbătrânesc".

Am povestit despre anxietate, despre cum îți găsești motivația de a continua și despre cum se desfășoară viața de zi cu zi a unuia dintre cei mai versatili și cutezători jurnaliști din zilele noastre.

▼ Cum e o zi de muncă pentru tine?

Partea cea mai bună la faptul că muncesc la mai multe lucruri în același timp este că dimineața, când mă trezesc și merg din dormitor până la cafetiera din bucătărie, pot să mă întreb: „Ce mă simt inspirat să scriu azi?" Îmi place mult că pot să mă întreb asta, înseamnă că am mereu posibilitatea să aleg. Acum lucrez la câteva scenarii de film și la sezonul al doilea de la *The Butterfly Effect*, dar sunt mereu atent la posibile subiecte jurnalistice.

O zi de lucru obișnuită, în care scriu, arată cam așa: mă trezesc la ora șapte, beau multă cafea, muncesc vreo patru ore, merg la sală și apoi mă reapuc de lucru. La finalul după-amiezii, sunt epuizat, așa că mă mai uit la televizor vreo oră și dup-aia mă culc. Asta e, în esență, viața mea, cu excepția perioadelor în care sunt plecat în câte o aventură.

Atunci dispar câteva zile sau o săptămână, dar apoi durează luni bune până transform aventurile. Așa a fost întotdeauna. De exemplu, dacă ar fi să număr zilele în care am călătorit pentru o carte ca *Testul psihopatului*, cred că n-ar ieși mai mult de douăzeci–treizeci. Dar îmi ia ani întregi până aleg următoarea aventură și după aia încă o tonă de timp ca să pun povestea cap la cap.

Secretul e să-ți dai seama dinainte care sunt aventurile alea care o să aibă impact și o să devină povești importante. O excepție ar fi *The Butterfly Effect*, podcastul pe care mi-ai zis că tocmai l-ai ascultat: documentarea a presupus o grămadă de drumuri de la New York la Los Angeles și înapoi.

▼ Mi s-a părut mie ascultând că ai călătorit mult...

Așa e. Pe de-o parte, pentru că mi-a plăcut mereu să merg la Los Angeles, iar pe de alta, pentru că mi-a plăcut mult să fiu pe platourile unde sunt realizate filmele alea. Asta m-a ajutat să-i fac pe cei din industria porno, în mod normal destul de suspicioși față de lumea de-afară, să se simtă relaxați în preajma mea. A fost destul de amuzant. Nevastă-mea mă întreba: „Chiar trebuie să mergi din nou pe platou la filme porno? Chiar e necesar?"

▼ Ăsta e un lucru pe care l-am remarcat de mai multe ori în munca ta: nu le dai oamenilor despre care scrii senzația că-i judeci, fie că-i vorba de extremiști sau de staruri porno. Cum îi faci să se deschidă și să aibă încredere în tine?

Cu oamenii din industria porno a fost foarte autentic, chiar nu îi judecam. Singurii pe care-i judec sunt cei care dau dovadă de cruzime față de semenii lor. Îți dau ca exemplu naziștii, care sunt în mod evident cruzi cu ceilalți oameni, și despre care am scris în prima mea carte, *Them: Adventures with Extremists*. Nu i-am mințit, le-am explicat că nu sunt de acord cu ei, dar că vreau să încerc să văd lumea așa cum o văd ei.

Am observat că, după ce mă întorc din lumea lor, o privesc pe-a noastră cu alți ochi. Văd ce văd ei, mici greșeli, mici prejudecăți pe care noi nu le observăm, pentru că suntem absorbiți de propria noastră lume. De aceea, merită să merg în astfel de locuri.

▼ Spuneai că *The Butterfly Effect* există pentru că la un moment dat ai văzut un recepționer dintr-un hotel uitându-se disprețuitor la o actriță porno. Care a fost procesul care te-a făcut să gândești „ăsta e un fir pe care vreau să îl urmez"?

În primul rând, nu vreau să scriu despre un subiect la care e atentă toată lumea. Evit poveștile care îi interesează și pe alții, pentru că aș pierde cursa. Sunt lent și îmi ia mult timp să documentez. Dacă aș fi într-o competiție cu *The New York Times*, aș pierde, ar publica înaintea mea. Ăsta e un criteriu.

Apoi, cred că e important chiar să-ți asculți propriile instincte, cum ar fi „pentru mine, lucrul ăsta e misterios, e o lume pe care nu o cunosc". Trebuie să existe instinctul unei povești cu care să rezonezi, care să te ducă într-o aventură. Povestea pe care o spun trebuie să fie și despre lume, nu doar despre un subiect anume. Cred că astea sunt ingredientele pe care le caut. Dar nu e ușor.

Se mai întâmplă să treacă perioade de câteva luni în care nu găsesc ingredientele astea, ceea ce poate fi destul de deprimant.

Ce am făcut de-am creat o lume în care cei mai răi oameni sunt la conducere?

▼ Dacă tot ai menționat prima ta carte, cea din 2001, despre extremiști, vreau să te întreb despre personajele tale de-atunci, care între timp au devenit mai vizibile în viața publică. Cum au ajuns așa și care e perspectiva ta asupra lor acum?

C red că sunt, într-adevăr, mai cunoscuți și mai puternici, și pentru asta ar trebui să fie luați la întrebări. Acum mi se pare că, dacă aș scrie din nou despre Alex Jones [personaj media ajuns celebru din pricina teoriilor sale conspiraționiste cu un rol important în alegerea președintelui Trump – n.r.], de exemplu, aș fi probabil mai dur cu el, pentru că acum impactul lui asupra lumii este mult mai mare. Chiar e un tip rău intenționat, care alimentează ura în America într-un mod mult mai nociv decât acum cincisprezece–douăzeci de ani.

Am o senzație clară că narcisiștii conduc lumea în acest moment, într-un mod care mă face să mă întreb: „Ce am făcut de-am creat o lume în care cei mai răi oameni sunt la conducere? Cum am permis să se întâmple asta?"

▼ În *Testul psihopatului* atingi exact această problemă. Scrii despre doctorul Robert Hare, specialistul în psihopați care ți-a recomandat să studiezi psihopatia în corporații, pentru că e un domeniu neexplorat. Din 2011, de când a fost publicată cartea ta, au avut loc mai multe scandaluri publice, care-au transformat-o într-un fel de premoniție apropo de cei care, aflați într-o poziție de putere, abuzează de ea.

A bsolut. E amuzant că, la vremea aia, Hare a zis-o chiar așa: „nu se gândește nimeni la asta și e o poveste colosală". Și chiar nu se gândea nimeni pe-atunci, în 2010, iar acum e un subiect care atrage foarte multă atenție. Pot să spun că a fost unul dintre momentele în care am reușit să anticipez discuția asta publică.

Șosetele dictatorului

Ronson a venit în România de vreo trei ori, când lucra la cartea *Them: Adventures with Extremists*, în care-și documentează peripețiile printre diverși inamici ai democrației occidentale, de la fundamentaliștii islamici și Ku Klux Klan, până la neonaziști. I-a dedicat un capitol întreg lui Ru Ru, un om de afaceri bizar, pasionat de obiectele care-i aparțineau lui Nicolae Ceaușescu. În două dintre călătorii, a fost însoțit de Adam Curtis [documentarist britanic cunoscut pentru filmele-colaj în care explorează formele și mecanismele puterii în societate – n.r.]. „Adam a venit cu mine la licitații, el a cumpărat pălăria lui Ceaușescu, iar eu am cumpărat o pereche de șosete ale lui Ceaușescu. Am vizitat amândoi trei proprietăți ale dictatorului, printre care una la marginea Bucureștiului și o cabană de schi din Sinaia. Groaznic om a fost Ceaușescu... un coșmar", spune Ronson.

În sfârșit, viața mea de eunuc are niște beneficii.

99

Suntem întrerupți brusc de un bărbat cu accent scandinav, care se dovedește a fi Fredrik Skavlan, gazda celui mai popular talk-show din Suedia și Norvegia. Skavlan l-a intervievat de mai multe ori pe Ronson și, culmea, e cazat la hotelul unde ne aflăm noi.

„Chiar mă gândeam la tine", îi spune Skavlan lui Ronson, „pentru că trebuie neapărat să te chem din nou la mine în emisiune". Dat fiind că a scris o carte pe tema umilirii publice în epoca internetului (*So You've Been Publicly Shamed – Umilirea publică în epoca internetului*), Jon Ronson e invitat peste tot prin lume să comenteze unul dintre cele mai importante fenomene din 2017, campania #MeToo. Pornind de la cazul lui Harvey Weinstein, producător influent de la Hollywood, campania a scos la iveală numeroase agresiuni sexuale și a dus la ostracizarea din viața publică a mai multor nume mari din industriile creative.

„Nu o să crezi ce se întâmplă în Suedia! Campania #MeToo a devenit uriașă, toți colegii mei din televiziune stau cu frica în sân. Din câte știu, pe mine nu mă are nimeni la mână cu nimic", îi spune Skavlan lui Ronson, care îi răspunde prompt: „Asta îi spuneam și eu chiar astăzi producătoarei mele: *Sunt singurul bărbat din industria media newyorkeză care nu se teme că va ajunge pe lista neagră*". „În sfârșit, primim și noi o recompensă pentru viețile noastre plictisitoare", adaugă Fredrik, completat de Jon: „Exact asta mă gândeam: că, în sfârșit, viața mea de eunuc, lipsită de sex, are niște beneficii". Cei doi mai schimbă câteva vorbe, după care Jon se întoarce în colțul nostru.

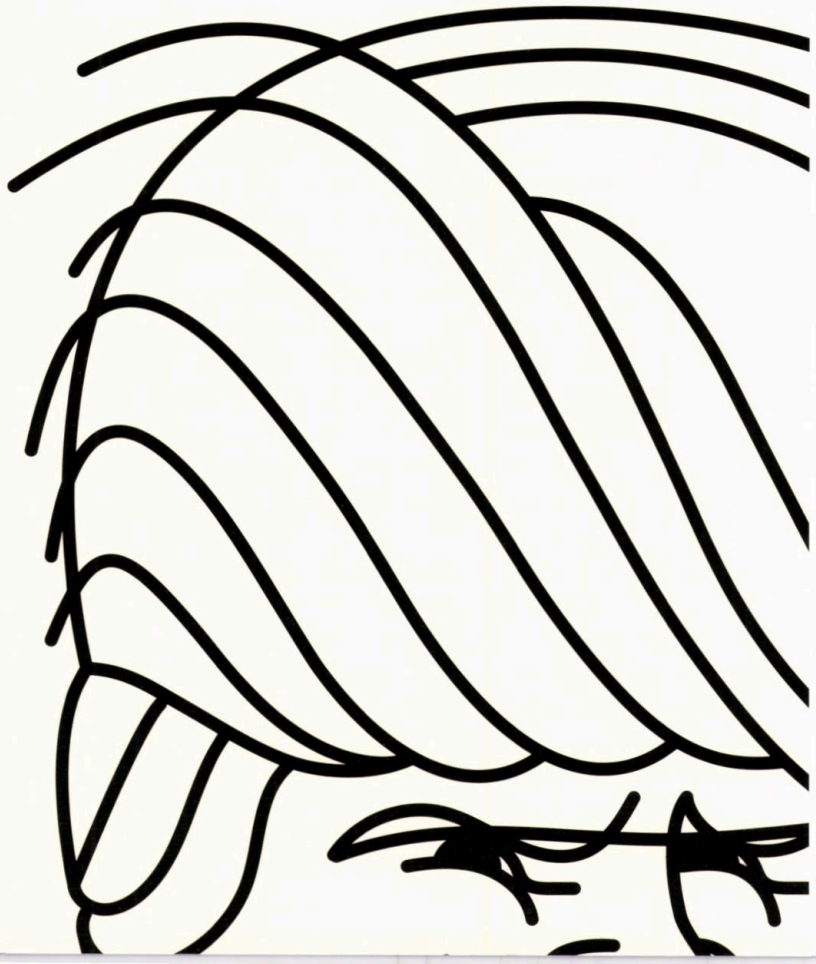

▼ Efectele #MeToo nu se resimt doar în industria media din Suedia. Au fost concediați jurnaliști și în Marea Britanie, se întâmplă peste tot. Care crezi că a fost momentul-cheie al acestei campanii?

Da, chiar peste tot. Cred că punctul critic a fost atunci când oamenii au înțeles că nu pot face nimic în legătură cu Trump, după ce au fost publicate dezvăluirile despre comportamentul său misogin [într-o înregistrare audio, de pildă, Trump se lăuda că, „atunci când ești star, poți să apuci femeile de păsărică, fiindcă pur și simplu te lasă" – n.r.]. Oamenii s-au simțit frustrați și după aia și-au zis: „Fie, nu-l putem doborî pe Trump, la cine altcineva putem ajunge?" Și a apărut Harvey Weinstein, care cred că a fost celălalt punct critic. Chiar sunt curios să discut cu jurnalista de la *The New York Times* care a decis să urmărească subiectul Weinstein, să aflu care a fost raționamentul ei. Poate chiar o să scriu un articol despre asta.

▼ Pentru că l-ai menționat pe Trump, știu că ai petrecut mult timp printre oamenii care l-au votat și le-ai văzut cu ochii tăi frustrările. Pare să existe un fir în munca ta: vezi anumite tendințe în societate și te duci și le documentezi înainte să fie observate de restul lumii. Cum le identifici?

M i-aș dori să știu, pentru că aș face asta tot timpul. (*Râde.*) Dar da, de câteva ori în viața mea am fost cu siguranță înaintea valului: conspirațiile în *Them*, diagnosticarea problemelor de sănătate mintală în *Testul Psihopatului*, cu *shaming*-ul online în *Umilirea publică în epoca internetului*.

▼ Cred că mai este o temă, pe care o explorezi în *Umilirea publică în epoca internetului*, cât și în *The Butterfly Effect*: remodelarea societății de către industria *tech* în feluri de care nu suntem conștienți. De exemplu, în *The Butterfly Effect* arăți că industria *tech* a dus la o creștere de 1.000% a disfuncției erectile în rândul tinerilor și spui că, deși ar trebui să fie o știre uriașă, prezentată peste tot, nu este.

Da, nu este. Nu știu cum fac să descopăr aceste tendințe, cred că pur și simplu trebuie să ai un anume instinct.

▼ Mai ai o descoperire despre oamenii din industria *tech*: arăți în podcastul tău nu doar că ei transformă societatea, ci și faptul că o fac cu atitudinea „nu putem greși, orice facem este pentru o cauză bună".

Utopiștii tehnologiei.

▼ Și cred că multă lume nu conștientizează că acești oameni sunt sursa unor schimbări importante în societate.

D a, asta se întâmplă deja cam de zece ani și abia de vreo doi oamenii au început să observe. Multă vreme nu a existat niciun fel de critică la adresa acestor utopiști ai tehnologiei, așa că au fost liberi să facă tot ce-au vrut. Abia de curând lumea a început să le chestioneze acțiunile, mai întâi pentru că evitau să plătească taxe, apoi din cauza știrilor false. Mark Zuckerberg a negat inițial implicarea Facebook în alegerile prezidențiale americane. Evident, s-a înșelat. Dar nu cred că a mințit, ci că efectiv nu știa. E șocant faptul că oamenii care controlează aceste entități uriașe, care ne schimbă lumea, nu își dau seama de unele dintre lucrurile pe care le fac.

▼ Există vreo soluție pe care ai vrea s-o vezi pusă în practică, vreo reglementare a industriei *tech*?

A m o dorință măruntă, la care mă gândesc de mult timp. Sunt abonat la Apple Music și plătesc 9,99$ pe lună. Mi-aș dori ca Spotify și Apple Music să ofere opțiunea de a avea exact aceleași servicii, dar cu două tarife diferite, 9,99$ pe lună sau 19,99$ pe lună, iar banii în plus strânși de la cei ce optează pentru varianta mai scumpă să meargă direct la artiști. Mi-aș dori să ne ofere posibilitatea de a plăti artiștii mai mult, pentru că îmi place Apple Music, dar sunt conștient că suma care ajunge la artiști a scăzut considerabil în ultima vreme și nu pot face nimic. Dacă Apple Music ar avea opțiunea asta, eu aș plăti-o și sunt sigur că sunt și alții care ar vrea.

Asta apropo de bani. Mă bucură și să văd că Jeff Bezos [CEO-ul Amazon – n.r.] investește în unele dintre industriile pe care Amazon le-a afectat în mod negativ, cum ar fi presa. Cred că ar trebui ca mai mulți miliardari din industria *tech* să se gândească la industriile pe care le-au afectat și să investească în ele.

17 februarie [1987]. Cumpăr două compoturi de fructe, un cozonac cu stafide, nu știu exact de ce. Abia reușesc să urc dealul până acasă.
John Fowles, *Jurnale*

Știi, uneori, când toată lumea se distrează și eu stau și îmi fac griji cu scenariile mele, simt că e stupid și lipsit de sens. Dar asta-i viața mea, nu?

99

Ronson în limba română

Două dintre cărțile lui Jon Ronson, *Umilirea publică în epoca internetului* și *Testul psihopatului. O călătorie prin industria nebuniei*, au fost publicate la Editura ART. La Editura Humanitas s-a tradus *Bărbați holbându-se la capre*.

▼ Acum, că rețelele sociale sunt cercetate amănunțit, iar tu ai studiat în profunzime efectele nocive ale umilirii publice în rețelele sociale, care ar fi o lecție de care ai vrea ca oamenii să fie conștienți?

E ste ceva ce scriu și în *Umilirea publică în era internetului*: știm că oamenii sunt complicați, că sunt un amestec de greșeli, calități și păcate. Și atunci de ce pretindem [în *social media* – n.r.] că noi nu suntem așa? Pe rețelele de socializare a apărut un alt mod de a-i privi pe ceilalți. La fel ca niște detectivi amatori cu intenții rele, ne apucăm să luăm o bucată minusculă din cineva – poate o formulare greșită dintr-un *tweet* – și o extrapolăm într-un indiciu despre întreaga ființă a acelei persoane. E ca și cum un *tweet* ar deveni un indiciu despre răutatea acelui om. Este o formă de obiectificare, foarte neplăcută, care este neadevărată. Este o pseudoștiință.

▼ Vorbești deschis în textele tale despre propriile emoții și stări, cum ar fi anxietatea. Sunt curios cum reziști, dată fiind lumea în care trăim, cu Trump și cu toate celelalte. Cum reușești să te menții pe linia de plutire, să rămâi creativ și să-ți vezi și de treabă?

N u reușesc întotdeauna să mă mențin pe linia de plutire. Uneori am un sentiment clar de disperare, și din cauza lui Trump, și din cauza muncii mele. Am început să observ, pe măsură ce îmbătrânesc, că-mi tot vine în minte un gând: „Ei, și dacă nu se mai întâmplă nimic bun, tot e în regulă". Pentru prima dată în viață, am început să mă gândesc că poate am reușit să fac destul. Eu vreau să fac mai mult, îmi doresc ca scenariile pe care le scriu acum să fie bune, dar există o parte din mine care se gândește că poate e bine și-așa, că deja am lăsat o moștenire. Dar până și asta e deprimant.

▼ De ce?

D e ce e deprimant? Pentru că vreau să continui până mor. Dacă nu aș lucra în fiecare zi, m-aș holba la abis. Aș fi extrem de deprimat. Așa că vocea aia care-mi spune „e de-ajuns" mă minte. Vocea aceea mă minte!

▼ E vocea asta o metodă de a gestiona anxietatea?

P entru mine, o mare parte din stima de sine e legată de munca mea și nu sunt singurul om care simte asta. I-am luat mai demult un interviu compozitorului Randy Newman – am senzația că orice idee aș fi avut vreodată Newman a avut-o înaintea mea – și l-am întrebat de ce scrie cântece. Și mi-a răspuns: „Așa mă judec eu pe mine și așa mă simt un pic mai bine". E fix la fel și pentru mine, ăsta e motivul pentru care lucrez: o foarte mare parte din respectul față de mine însumi e legat de munca mea, de evaluarea calității ei.
Știi, am niște prieteni în New York, dar nu am atâția prieteni cum au unii dintre prietenii mei. Și nu ies tot timpul în oraș la *brunch*. Unii dintre prietenii mei ies, dar eu muncesc tot timpul. E ca și cum aș fi renunțat la toate astea ca să muncesc. Și poate că e un regret, pentru că e probabil prea târziu să mai pot să-mi creez o lume în care să ieși la *brunch* tot timpul.

▼ Tânjești uneori după asta?

D a, tânjesc. E clar unul dintre regretele mele. Știi, uneori, când toată lumea se distrează și eu stau și îmi fac griji cu scenariile mele, simt că e stupid și lipsit de sens. Dar asta-i viața mea, nu?

Pe rețelele de socializare a apărut un alt mod de a-i privi pe ceilalți.

99

▼ Cum e cu respectul de sine după ce ai livrat obiectul la care muncești?

N ici măcar nu durează așa de mult. Poate câteva ore și apoi sunt din nou deprimat. De fapt, nu sunt deprimat, pentru că nu sunt niciodată deprimat, ci îngrijorat, anxios și agitat. Așa e, nu durează prea mult.

▼ Și trebuie să încerci să faci ceva nou.

D Da, exact.
Dacă oamenilor le place ce am făcut, nu simt o izbucnire de fericire, ci mai degrabă o ușurare că nu detestă ce-am făcut.

Efectul de fluture

Titlul *The Butterfly Effect*, podcastul lui Ronson, face aluzie la o expresie celebră în știință, care i-a aparținut lui Edward Lorenz, referitoare la faptul că evenimente aparent minore, cum ar fi bătaia unei aripi de fluture, pot influența semnificativ evenimente majore, ca de exemplu punctul de formare al unei tornade și direcția în care se îndreaptă.

Exact asta face Ronson. Pornește de la un detaliu – faptul că un puști din Bruxelles s-a gândit să pună filme porno gratis pe net, lucru care i-a adus o căruță de bani – și urmărește schimbările pe care le-a declanșat în societate. De la transformarea radicală a pieței de muncă pentru actorii din filmele porno și a legilor, până la urmările în viața de cuplu. Podcastul ăsta, spune Ronson, „este despre pornografie, dar și despre multe alte lucruri. *The Butterfly Effect* este trist, amuzant, emoționant și complet diferit de toate celelalte materialele despre pornografie, pentru că nu este critic sau lasciv. Este uman, cald, ciudat și tandru, o poveste misterioasă ce ne poartă într-o aventură", explică jurnalistul. Podcastul poate fi ascultat la liber pe net.

Marius Comper a lucrat câțiva ani în presa din România, după care s-a mutat la Londra. Este *Editorial Associate* la NewsNow.co.uk. Urmărește-l pe Facebook – e omul-agenție de știri.

De ce (nu) crezi?

S9

În fiecare număr, luăm o întrebare care ne desparte grav, găsim doi oameni cu răspunsuri opuse și-i rugăm să ni le explice, în speranța c-o să înțelegem puțin mai bine. Am început cu credința. De ce crezi în Dumnezeu?/De ce nu crezi în Dumnezeu? O scriitoare răspunde prin text, un regizor prin imagini.

6 min.

Nu

RADU JUDE

Pentru că:

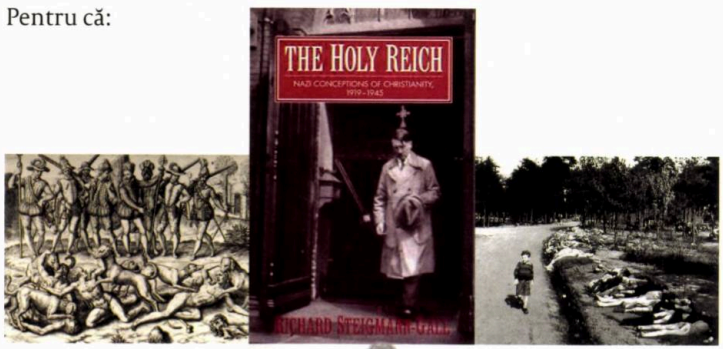

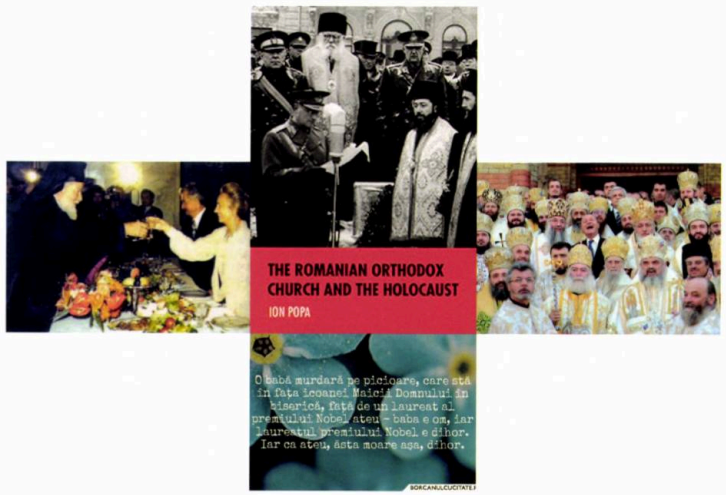

Și totuși:

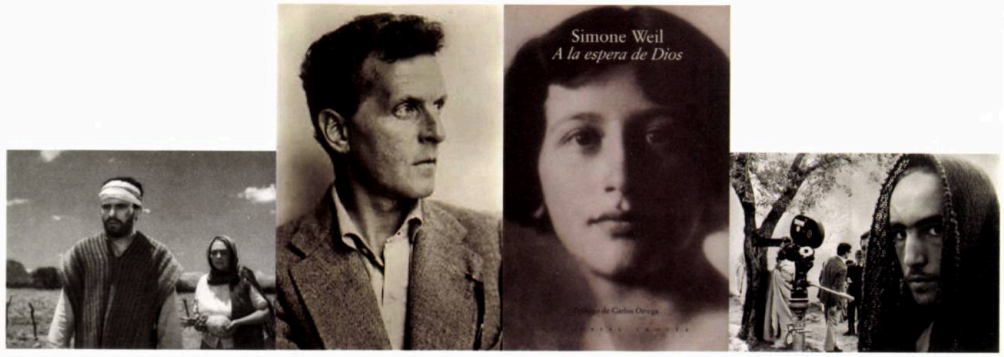

Avionul cel de toate zilele

Da

MONI STĂNILĂ

E o obișnuință să numim totul coincidență, întâmplare (fără să ne mai raportăm la etimologie), noroc, șansă. Toate într-o congruență incredibilă. Fără să ne uimească vreun moment acest lanț nesfârșit de șanse, întâmplări, coincidențe – pentru că noi avem „luciditatea" de a înțelege că Dumnezeu nu există. Există doar acest șir nesfârșit, aberant de potrivit, în care Terra a fost împinsă exact cât trebuie pe orbită, Soarele a luminat și încălzit într-un univers infinit la o distanță perfect necesară, Luna s-a autoreglat cu o precizie fantastică, iar galaxia noastră, conform ultimelor descoperiri, nu se învârte în jurul Soarelui, ci Soarele orbitează la rândul său în jurul a ceva ce numim Nimic.

Sau la scară mică: doar printr-un șir de evoluții – aparent tot întâmplătoare – maimuța devine humanoid, humanoidul om, omul descoperă cuvântul, devine singurul animal ajuns la stadiul unei supremații intelectuale față de celelalte animale stagnate în evoluție și așa mai departe.

Toate aceste teorii, acceptate ca pure coincidențe sau urmări firești ale evoluției, fără un Dumnezeu la cârmă, îmi amintesc de calculul care spunea că rezultatul Big Bangului e ca și cum s-ar pune o bombă într-un garaj, iar după explozie ar rezulta un avion.

Viața mea, ca a tuturor, dacă avem acea luciditate pe care o enunțăm, e șirul de mai sus: șansă, noroc, coincidență – Moni e decrețelul salvat la limită, nu doar de Ceaușescu, ci și de o serie de întâmplări care nu au încetat nici măcar în dimineața în care mama, cu păstrăvii la frigider pentru mită, anulează înțelegerea cu doctorul pentru un avort „spontan".

E ciudat cum ne vine mai ușor să credem că trăim dintr-o întâmplare, că scăpăm de la moarte printr-o șansă, că ni se pare că cineva ne aude dintr-o autosugestie. Și totuși, evidența că lumea s-a așezat atât de frumos printr-o explozie o cred și eu. A fost explozia Logosului creator, ceea ce e mai ușor de acceptat pentru mine decât garajul devenit avion.

De ce cred în Dumnezeu? Pentru că văd acest miracol zilnic. Dar oamenii se lovesc de neputință din pricina unui soi de individualism. De ce unii dintre noi mor tineri? De ce unii copii suferă de boli și de foame? De ce sunt atâtea calamități? Sunt probabil întrebările care pun cel mai mult la îndoială existența unui Dumnezeu viu, personal (deci capabil să relaționeze), iubitor, atotputernic ș.a.m.d.

Revin acum la individualismul despre care vorbeam. Toată neînțelegerea noastră vine, pe de o parte, de la cădere: „Dacă vei mânca din acel pom, vei muri negreșit". Nu e un blestem, nu e „să mori tu dacă mănânci!". E o avertizare: „Dacă sari de pe un bloc de treizeci de etaje, vei muri negreșit". Iar pe de altă parte, din incapacitatea noastră de a înțelege că umanitatea e una, chiar dacă oamenii sunt mulți. Chiar și Pavel spune că în biserică unul e mână, altul picior. Nu suntem toți așa cum ne vedem: cu toate organele și membrele noastre complete.

E suficient să amintesc că mayașii au fost răpuși și de cai după venirea lui Columb. Și nu doar de frică, ci și pentru că, după despărțirea continentelor, caii din Americi au fost mâncați. Or, caii sunt purtători ai unei forme de variolă, cu care organismul europenilor se învățase să lupte. Dar poate e un basm. Sau o întâmplare. Povestea asta cu declinul populației maya. Poate e o găselniță ideea că toate acțiunile noastre duc la o reacțiune care demonstrează limpede că oamenii formează un mare Om. Unul pe care Hristos și-L putea asuma, devenind parte din el.

Însă e o altă variantă, mai puțin particulară, care nu e basmul declinului mayaș: dezechilibrul din natură, bolile, virusurile – sunt de cele mai multe ori o urmare a acțiunilor umane. Dacă am privi întreaga umanitate ca unitate, ne-ar fi mai ușor să înțelegem că dacă bagi piciorul în apă fiartă te rănești.

În galaxie, cu siguranță și noi, oamenii, acționăm ca niște virusuri care rod tot, găuresc, poluează, îndoapă planeta cu nitrați și plastic, inventează arme chimice etc. Acțiuni care duc la boli și la dezechilibre pe care vrem copilărește să le aruncăm în spatele altcuiva, fie el Dumnezeu.

Când sistemul nostru de raportare la noi înșine și la lume nu va mai fi egocentric, pentru că de la antropocentrism am trecut cu lejeritate la egocentrism, vom învăța să ne privim ca un tot unitar. Și atunci vom înțelege că, oricât de dureroasă poate fi o situație particulară (boală, nedreptate, suferință), umanitatea rămâne vie. Apare, însă, necesitatea de a înțelege de unde vin aceste reacții violente și de a ne pune serios problema înlăturării lor.

Dacă tăiem pădurile, știm de ce avem viituri. Dacă fugim de igienă, știm de unde vine mirosul. Dacă testăm injecții/viruși/ce-vreți, știm de unde vin bolile în corpul nostru (boli pe care le transmitem genetic sau prin contact). Dacă suntem hrăniți cu plastic, plastic depunem în corpurile noastre.

E Dumnezeu vinovat? Există, de fapt, un Dumnezeu? Suntem un șir nesfârșit de virusuri rele care rod o planetă născută, ca și noi, dintr-un lung șir de întâmplări (necesare până la cea mai mică virgulă ca viața să existe)? Dacă e așa, lucrurile au mers foarte prost. Dacă evoluau câinii la stadiul de ființă rațională și verbală, poate ar fi avut mai multă grijă de ceilalți lătrători. Și poate noi, păzind curțile câinilor, am fi ajuns să vedem ca măgărița lui Valaam că înaintea noastră e Cineva. Sau, mai bine spus, că stăm înaintea Cuiva și că într-o bună zi va trebui să dăm răspuns pentru că am transformat din nou avionul în garaj.

De ce cred în Dumnezeu? Fiindcă îi simt zilnic iubirea și fiindcă știu că o voi simți o veșnicie.

Moni Stănilă e scriitoare. Din 2010, locuiește și scrie la Chișinău, unde coordonează împreună cu Alexandru Vakulovski Cenaclul „Republica".

Radu Jude e regizor. Cel mai recent film: *Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari.*

Provoc
7 min.
attrais

■ De ce am face bine? Răspunde un profesor de etică.

Fericirea omului

CRISTIAN IFTODE
text

ALINA MARINESCU
ilustrații

Problema altruismului mi-a măcinat creierii de la primul text de filosofie morală pe care a trebuit să-l studiez în anul I și continuă să mă macine și acum, ajuns profesor de etică. Nu *dacă* altruismul este posibil: mila pe care ți-o stârnește un cerșetor bătrân, indignarea spontană, însoțită de impulsul de a interveni, atunci când vezi pe stradă un copil maltratat sau chiar și un câine bătut, sunt dovezi suficiente pentru existența altruismului. Nici măcar nu trebuie să fie vorba de ființe reale: un roman sau un film poate trezi în noi aceleași emoții. Dar *cum* e posibil ca un om să facă ceva ce nu este în niciun fel palpabil în interesul său propriu, doar de dragul altora? Cum poate fi interesul *meu* unul de ordin moral, odată ce presupunem că interesul moral e sinonim cu o neglijare a interesului propriu?

Istoric vorbind, prima lecție a eticii filosofice e că emoțiile și impulsurile nu sunt de ajuns pentru a face Bine. Cerșetorului căruia astăzi îi dau de pomană, simțindu-mă milostiv, mâine aș putea la fel de bine să-i strig să meargă la muncă, deoarece am plecat de acasă spumegând de furie, după o ceartă în familie. La fel ca în atâtea alte domenii, și în viața morală e nevoie de consecvență: o consecvență pe care numai controlul rațional o poate imprima existențelor noastre. Emoțiile sunt fluctuante, sunt înșelătoare: să facem binele din principiu sau calculând lucid consecințele, aceasta pare să fie alternativa cu care ne confruntă filosofia morală modernă. Și totuși, inima, „planetă misterioasă", vorba poetului, cu ea ce facem?

Când ești student în anul I, doctrina egoismului psihologic e foarte tentantă. Pe scurt, aceasta susține că și cele mai nobile motivații umane se arată, la o analiză lucidă, tot egoiste: până la urmă, și Gandhi, și Maica Tereza au făcut ceea ce își doreau sau le plăcea mai mult să facă. O asemenea teorie e ușor de demontat: diferența între o persoană egoistă și una altruistă nu ține de faptul că numai prima face ceea ce își dorește sau îi place să facă, ci de *obiectul* diferit al dorinței, în cele două cazuri, sau de ce anume îți produce ție o satisfacție. Altruistul nu e un egoist deghizat, ci tocmai persoana care își dorește mai mult – găsind, aici, și un veritabil sentiment de împlinire – să salveze o viață cu acești bani decât să-i cheltuiască pe un costum scump.

Moralitatea, în înțelesul ei comun, rămâne înrădăcinată în *empatie*, iar neurobiologia contemporană pare să fi identificat chiar și suportul fizic al empatiei: oamenii de știință vorbesc despre un „mecanism" derivat din grija maternă, funcționând pe baza neurotransmițătorului și hormonului *oxitocină*. Această abordare naturalistă înțelegea moralitatea ca un fel de răspuns al evoluției la problema asigurării cooperării în interiorul grupurilor umane, însă vine la pachet cu o uriașă provocare: înzestrarea noastră biologică

Moralitatea, în înțelesul ei comun, rămâne înrădăcinată în *empatie*.

ne-ar face, în general, apți pentru cooperare în interiorul grupului nostru, dar inapți pentru cooperarea la scară globală.

În 1841, filosoful american Emerson adresa celor implicați în acțiuni caritabile o întrebare teribil de cinică, la prima vedere, ce suna cam așa: „Nu-mi spuneți că am obligația de a asigura o situație bună pentru toți săracii din lume; sunt, oare, săracii *mei*?" Înainte de a ne lăsa cuprinși de indignare morală, e cazul să ne amintim că Emerson a fost, el însuși, un adept al perfecționismului moral puternic angajat în lupta pentru cauza nobilă a abolirii sclaviei. Cântărită la rece, întrebarea sa viza dificultatea deopotrivă filosofică și practică de a identifica obiectul grijii mele concrete cu umanitatea ca întreg, viziune dominantă în filosofia morală a vremii.

De fapt, oricât de natural ne-ar părea acest imbold de a trăi *pentru* ceilalți, trebuie spus că noțiunea filosofică de altruism e elaborată abia pe la 1840, de către pozitivistul Auguste Comte, ca versiune seculară a iubirii creștine pentru aproapele nostru și în contextul unei lumi care se deschidea tot mai mult și în care se putea călători tot mai ușor, grație progreselor tehnologice. Însă tocmai acest „departe" devenit deodată „aproape" ascunde problema moralității comune.

Astăzi, unii susțin cu înverșunare că moralitatea ca dispozitiv biologic prin care pot să pun, în anumite situații, interesele *noastre* mai presus de interesele *mele* nu are cum să genereze decât morale închise, tribale, „parohiale". Argumentul filosofic e discutabil: dacă e adevărat că altruismul are o bază naturală, aceasta nu înseamnă că are și un obiect determinat, adică un *anumit* Noi. E normal ca altruismul să se manifeste cu precădere față de cei cu care interacționezi în mod constant sau cu care tinzi să te identifici; dar dacă ești altruist, în principiu ești așa în relație cu oricine. Să recunoaștem, însă, că, gândit în cheie biologică, altruismul rămâne o resursă limitată: nu e rezonabil, atunci, să ceri cuiva să se îngrijească de toți săracii lumii și, dacă se poate, în egală măsură!

Două direcții importante se deschid, în zilele noastre, pornind de la aceste constatări. Una pledează pentru utilizarea mijloacelor biomedicale pentru ameliorarea noastră morală, ca unic mod de a garanta supraviețuirea speciei umane în „satul global". Auzindu-i pe „transumaniști" (adepții ameliorării umane prin recurs la noile tehnologii) discutând despre oportunitățile pe care le oferă psihofarmacologia, despre intervenții/implanturi chirurgicale menite să producă un creier moral mai bun sau despre manipulare genetică, e firesc să fim cuprinși de angoasa „minunatei lumi noi" imaginate de Aldous Huxley, chiar dacă argumentele lor sunt demne de luat în considerare.

Cât de mult ar trebui să doneze fiecare pentru a avea conștiința împăcată?

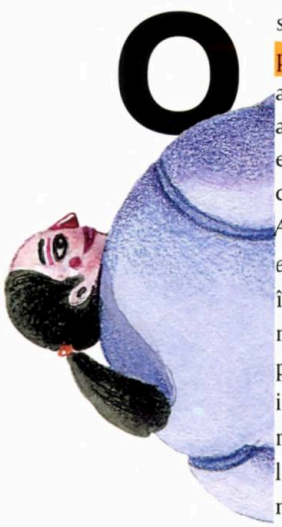

O altă direcție se concentrează pe întrebarea clasică a eticii utilitariste: care este cel mai mult bine pe care pot să-l fac în prezent? Mișcarea mondială a „altruismului eficace" (*effective altruism*) își are punctul de plecare în gândirea celui mai influent (și controversat) filosof moral din ultimele decenii: australianul Peter Singer. (Lucrarea sa *Altruismul eficient. Ghid pentru o viață trăită în mod etic* a apărut în traducere română la Editura Litera, în 2017, dar versiunea mai potrivită, în limba noastră, cred că e „altruismul eficace".) În primul pas, această doctrină implică să ne deschidem inima la problemele grave și la suferințele semenilor noștri de pe mapamond. Însă pasul al doilea pare că ne solicită să devenim un fel de roboți morali, calculând cu răceală cele mai eficace moduri de a ajuta și de a face donații, inspirați de site-uri de monitorizare a organizațiilor caritabile, precum givewell.org sau thelifeyoucansave.com.

Fiecare dintre noi întâlnește zilnic persoane care ar avea nevoie de ajutor. Dar care este cel mai eficace mod de a-ți ajuta semenii? Unul dintre exemplele favorite ale lui Singer e următorul: cu 40.000 de dolari, costul estimat în SUA pentru antrenarea unui câine însoțitor, precum și a persoanei nevăzătoare care să beneficieze de acesta, poți vindeca între 400 și 2.000 de persoane nevăzătoare care suferă de trahom, dintr-o țară în curs de dezvoltare.

Donațiile caritabile reprezintă un sector uriaș: numai în SUA, suma totală donată anual pentru acte de caritate ajunge pe la 350 de miliarde de dolari, ceea ce face salutară existența acestor site-uri de orientare și monitorizare. Să reprezinte, atunci, altruismul eficace sabia care taie nodul gordian al atâtor dileme etice menite să tulbure viața îndestulată a occidentalului de succes? Lucrurile sunt departe de a fi atât de simple, zic unii.

Mai întâi, ne confruntăm cu întrebarea incomodă a lui Emerson: de ce ar fi orbii din Africa orbii *mei*? Puțini ar mai adresa-o, astăzi, în public, dar mulți și-o adresează în gând. Dintre oamenii dispuși să ajute persoane pe care nu le vor întâlni niciodată, cei mai mulți continuă să creadă că întrețin relații etice speciale, privilegiate, cu familia, prietenii și comunitatea, ceea ce complică foarte mult calculele privind alocarea adecvată a banilor de care se pot dispensa. Apoi, e limpede că nu ne-ar fi atât de greu să ne reducem cheltuielile individuale, dar cât de mult ar trebui să doneze fiecare pentru a avea conștiința împăcată? Sunt moral dacă mă întreb unde să mă opresc? Sunt moral dacă încerc să-mi liniștesc conștiința donând bani pe internet, în loc să mă implic efectiv în acțiuni caritabile? Sunt moral în condițiile în care accept (și întrucâtva aștept) recunoașterea publică a binelui pe care l-am făcut? (Singer și-a făcut un obicei din a elogia impactul major pe care l-au avut acțiunile caritabile ale unor miliardari ca Gates sau Buffett, lăsând la o parte întrebarea dacă asemenea averi colosale au fost realizate întru totul moral.) „Rădăcina" creștină, nu atât biologică, a altruismului nostru șoptește că binele veritabil se face, mai degrabă, în taină: să nu știe stânga ce face dreapta, spune Evanghelia.

Dacă tot veni vorba de ce spune stânga (fie ea postmarxistă sau social-liberală): „pomana" nu rezolvă problemele structurale din societate. Nu e vorba că mișcarea altruismului eficace nu ar face mult bine, ci că nu are cum să țină locul unor politici generale menite să combată sărăcia și injustiția socială, degradarea alarmantă a mediului, suprapopularea multor regiuni de pe glob. Pentru a diminua „cantitatea" de suferință umană, pe termen lung, nu e de ajuns să ajuți punctual: e nevoie de investiții în infrastructura statelor aflate în curs de dezvoltare, în edificarea instituțiilor democratice. E nevoie de politici publice vizând educația și planificarea familială în mediile subdezvoltate economic.

Dar pentru a încheia, în miezul altruismului eficace cred că rămâne problema care m-a obsedat încă de la primul seminar de etică din anul I: interesul moral rămâne, și el, o formă de interes propriu, doar că de alt tip decât acela care te împinge să apuci cea mai mare felie din tort. Oricât de mult s-ar axa pe ceea ce numește „punctul impersonal de vedere", atunci când vine vorba să ne convingă să devenim altruiști eficace, Singer repetă ceea ce anticii știau, probabil, mai bine decât modernii: *să dăruiești te împlinește*, să simți că ești de folos celorlalți e singura soluție la „problema lui Sisif". Problemă care nu e, în fond, diferită de dilema consumatorului: ce sens are viața dacă doar muncești ca să consumi, muncești mai mult ca să câștigi mai mult ca să consumi și mai mult, până mori și ești aruncat de pe „banda de alergat hedonică"?

Cristian Iftode este conferențiar la Facultatea de Filosofie a Universității București.

Alina Marinescu este ilustratoare. Părinții nu înțeleg de ce, dar nu contează. FB.com/alinamarinesq

S9

Vreau o revoluție culturală!

Prima regizoare romă din România vorbește despre un episod încă prea puțin cunoscut din istoria noastră: cei peste 500 de ani de sclavie a romilor.

20 min.

Vlaga!

IOANA PELEHATĂI
text

VLAD BÂSCĂ
fotografii

Sclavia romilor în Moldova și Țara Românească a durat cinci secole. S-a încheiat în **1786** în teritoriile Imperiului Austriac (inclusiv în Transilvania), în **1855** în Moldova și în **1856** în Țara Românească.

Codul penal al anului **1818** din Țara Românească precizează că „Toți țiganii sunt născuți robi" și că „Țiganii fără stăpân sunt proprietatea statului". Sclavii romi erau în proprietatea statului, a mănăstirilor și așezămintelor bisericești sau a boierilor.

Mișcarea pentru dezrobire în Țările Române a fost promovată de pașoptiștii educați în vestul Europei.

Odată cu scoaterea sclaviei în afara legii, proprietarii de sclavi au fost despăgubiți cu „**10** galbeni pentru fiecare țigan". Romii eliberați din sclavie nu au primit despăgubiri și au fost obligați să se statornicească.

Patru siluete se profilează pe un ecran alb de proiecție, mare cât toată scena. Încă nu poți să deslușești ce-i cu oamenii-umbre din spatele pânzei, dar la gât par să aibă niște juguri cu țepi lungi și ascuțiți. Așa și e. Când ies în față și-i auzi povestind, pricepi: sunt sclavi romi, iar stăpânirea i-a pedepsit punându-le la gât cercuri de fier cu țepușe, ca să nu poată dormi nici măcar din picioare. Să le fie imposibil să-și reazeme capul pe umăr ca să se odihnească.

Tabloul ăsta apare în a doua jumătate a spectacolului *Marea rușine*, prima piesă românească de teatru despre o jumătate de mileniu de sclavie a romilor, pe pământul care e azi România.

În rolul principal, actrița Alina Șerban, cea care semnează și scenariul și regia spectacolului. Are 31 de ani și e prima regizoare de etnie romă din teatrul românesc. A studiat la București, Londra și New York, iar anul trecut a jucat pe scena de la Harvard. Din 2009, face teatru politic, care nu explorează doar pasiv temele societății, ci propune activ o schimbare. A făcut *street performance*, e pasionată de limbaj și de felul în care creează el realități sociale. Cel mai cunoscut spectacol al Alinei e un *one woman show* autobiografic din 2011, *Declar pe proprie răspundere*, care s-a jucat din subsolul de la Green Hours până la Londra.

Dar până să ajungă la Royal Academy of Dramatic Art, la opt ani Alina a rămas fără casă. Mai întâi s-a dus să locuiască la familia de romi spoitori a tatălui ei, într-o casă de chirpici dintr-o curte comună. Apoi mama ei a intrat la închisoare. La 17 ani, Alina s-a lăsat pe mâna sistemului de plasament pentru copii. Ca să nu fie parașutată înainte și-napoi prin instituții sau pe la cine-știe-ce alte rude, s-a declarat minor emancipat legal. Își dorea să meargă la facultate, așa că a cerut statului român să-i asigure un loc la cămin. Cererea asta, care începea ca toate cererile noastre către stat, a dat titlul și tonul *one woman show*-ului ei, *Declar pe proprie răspundere*.

Tot ce-a făcut Alina vreodată a făcut pe cont propriu.

Marea rușine s-a jucat de Ziua Dezrobirii Romilor – o sărbătoare despre care nu prea se vorbește pe la noi. Se aniversează în fiecare an, pe 20 februarie. În 2018, s-au împlinit 162 de ani de când romii din România nu mai sunt, prin lege, sclavi. Sala a fost plină: și de romi și de neromi, și de activiști și de spectatori obișnuiți, și de prieteni și curioși. Spectacolul, prezentat în 2018 într-o nouă variantă, e despre o tânără romă care intră la master cu un subiect despre sclavia romilor. Unii dintre profii ei neromi contestă sclavia și o descurajează pe studentă. Deși se confruntă cu rasismul din mediul universitar, lucrarea tot o scrie. În a doua parte a spectacolului, publicul vede sclavia romilor recreată în câteva scene importante. Afli, de exemplu, cum sclavii nu doar că n-au primit nicio formă de compensare odată cu eliberarea, ci că singurii care au primit bani de pe urma lor au fost boierii care-au binevoit să elibereze oamenii.

Pentru premiera noii versiuni a *Marii rușini* cererea a fost atât de mare, încât au rămas spectatori pe dinafară. La fel a fost și anul trecut de Ziua Dezrobirii, când am văzut prima versiune a spectacolului la Teatrul Național din București. A doua oară l-am văzut la Cluj, după nici o lună. În sală se aflau romi din Pata-Rât, ghetoul din groapa de gunoi de la marginea orașului, care își vedeau poate pentru prima oară istoria etniei reprezentată corect pe scenă.

După reprezentația de atunci am vorbit cu o parte din echipa spectacolului: regizorul secund Ștefan Pătrașcu și actorii Alexandru Fifea și Elena Duminică. I-am întrebat cum e Alina, cum e să lucrezi cu ea. Toți au avut de spus numai lucruri bune; singurul ei neajuns părea să fie că e foarte ocupată. La fel a fost și acum, când am încercat să dau de ea pentru interviu.

Am reușit să ne vedem în sfârșit într-o joi cu ninsoare târzie. Am ajuns zgribulită într-un pub cu șlagăre nouăzeciste. Apoi a venit și Alina. O observi când intră în cameră, pentru că are nerv, o privire vie care te ține și un gen de neliniștite în gesturi. Dar când vorbește, lasă spații între cuvinte, le alege atent. Nu se sfiește să povestească experiențe dificile sau să fie critică. Și te-ncălzești cu ea. Îți câștigă încrederea repede.

O s-o las pe ea să vorbească mai jos, ca să te convingi:

Oamenii care mă cunosc câtuși de puțin știu că *Marea rușine* înseamnă totul pentru mine. Că m-am mutat înapoi în țară pentru piesa asta. Nimic din ce e în piesă nu e negândit și răs-gândit și întors pe toate colțișoarele posibile. Am pus suflet, muncă, peste sănătatea și confortul personale. Peste toate.

În 2015 m-am întors în țară ca să documentez tema [sclaviei – n.r.]. Din acest proiect am făcut un spectacol-lectură și am scos un volum de basme rome, în română, romani și engleză.

În 2016, am reușit să primim o finanțare, să pot să ridic piesa asta. Desigur, iar luat textul la puricat, văzut cum să poți să spui o poveste despre mai mult de 500 de ani de sclavie, fără să fie o lecție de istorie plictisitoare și să fie despre oameni, indiferent dacă sunt romi sau neromi, și să aibă de toate. Și înțelegând și presiunea faptului că ești prima. Femeie. Romă. Care vorbește despre sclavie. Tot ce pot să spun e că nimic din ce știu sau fac n-a fost câștigat cu ușurință.

Dacă nu s-ar fi întâmplat așa, poate că nu mi-aș fi luat propria piesă autobiografică în brațe. Poate aș fi rămas încă în ideea că nu pot să decid artistic. Poate-aș fi zis: *Voi știți mai bine, eu sunt doar o simplă romă*. Încă sunt hăituită de sentimente de inferioritate, care se leagă în primul rând de a fi romă. Și mai e un complex de impostor: de multe ori, nu mă simt confortabil când lumea aplaudă. Nu știu să mă relaxez în momentul ăla. Știu să muncesc, știu să-mi judec munca aprig – nu mai știu partea aia, de la complimente încolo. Și nu știu uneori să-mi prezint munca la nivelul greutății. Uit să spun că eu am scris o piesă. Dar astea alternează cu puterea și curajul care vin din necesitatea spunerii unei povești.

Cel mai mult îmi doresc ca piesa asta să aibă continuitate. Nu ai unde să repeți, resursele sunt limitate, nu ai șansa altor artiști, care sunt cu ușurință invitați peste tot. Sper ca munca mea să treacă de jocurile de culise. Sper să intrăm într-un repertoriu undeva.

Tu trebuie să dai la actorie, țiganco!

„

Prima mea dragoste a fost dansul. Și muzica – frate-miu mă adormea și mă trezea pe muzică. Îmi place să dansez de când mă știu. Asta am vrut să fac, de fapt. Să mă fac coregrafă, să dau la Liceul de Coregrafie „Floria Capsali". Pe când stăteam în casa de chirpici, mama chiar s-a dus acolo să întrebe dacă pot să dau admiterea după clasa a VIII-a. Dar i-au spus atunci la secretariat că trebuia să am deja doi ani de dans. Mama mi-a spus cu mare durere.

Pentru mine, asta cu teatrul era o joacă. Tot timpul îmi plăcea să-mi imaginez alte lucruri, să-mi îmbunătățesc realitatea. Bine, mai făcusem la școală niște mini-spectacolașe… Tot timpul eram aia care să gândească chestii, aia artistică.

Dar decizia de a da la Actorie… Știu că și pentru mine era greu, „cum, eu care stau unde stau, să mă duc la Teatrul Podu'? Eu? Eu?!" M-a dus actorul Tudor Istodor acolo, fiul Maiei Morgenstern. Am fost o singură dată la Pod, la regizorul Cătălin Naum, care a condus Teatrul de Amatori Podu' până la moartea sa, în 2013. Am spus „Bună ziua, eu dau și la alte facultăți". Nu știu dac-am apucat să explic, dar trebuia să dau și la alte facultăți, ca să mă asigur că am unde să stau.

Am intrat la Comunicare și Relații Publice, la SNSPA, și la Științe Politice. Un an de zile m-a pregătit un profesor de filosofie. La început era circumspect, se tot uita la mine: „Ce-ai tu în buzunar?" Credea că fumez. „Un telefon." „Bine, deci tu nu bei, nu fumezi, și te ții și de școală? Bun, păi, atunci îmi pun umărul lângă tine."

„Cum îți permiți tu să spui că dai la alte facultăți?", mi-a zis Naum. Era un sacrilegiu, arunca cu mănunchiul de chei după tine. Și eu îmi permiteam să spun: „Ascultați-mă cu arta. Eu trebuie să am unde să stau. Eu sunt responsabilă pentru mine".

La scurt timp, a început să mă primească Naum și odată m-a pus să fac un monolog. Era actorul Bogdan Costa în față, nu era nici el pe atunci student. Mi-a zis: „Vorbește cu Costa cum ai vorbi cu fetele alea cu care stai tu". Și nu știu când m-am ridicat la Bogdan și-am început să-i spun niște chestii pe care voiam demult să le spun. Și s-a speriat. Iar profu' a aruncat iar cu cheile pe jos și i-a zis: „Prostule, era monolog!"

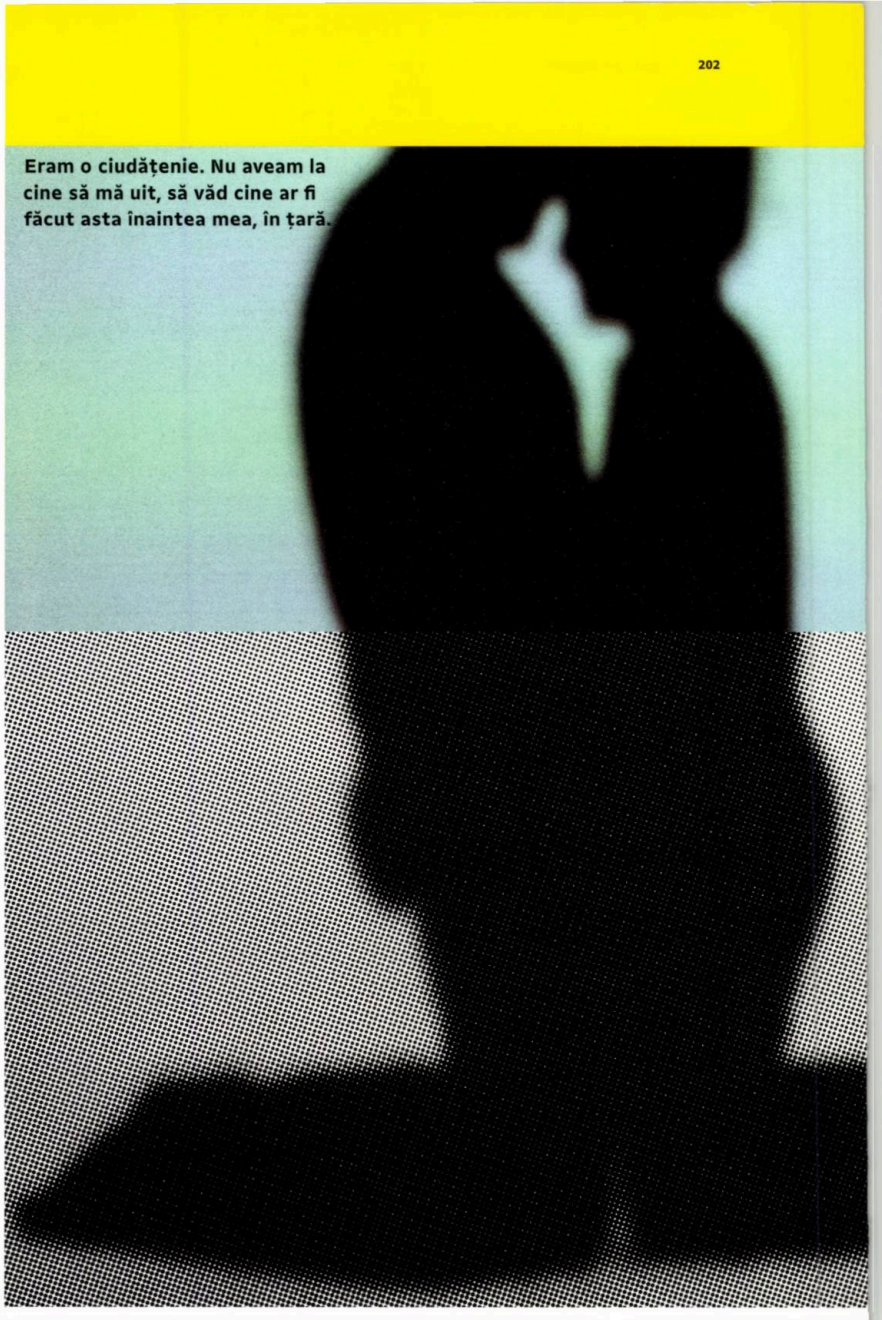

Eram o ciudățenie. Nu aveam la cine să mă uit, să văd cine ar fi făcut asta înaintea mea, în țară.

Naum se uita la mine și zicea: „Tu trebuie să dai la actorie, țiganco!" Era un mare compliment, nu spunea asta oricui din Pod. Trebuia să fac parte dintr-un spectacol de-acolo, ceva cu poezie, George Coșbuc. Îmi doream foarte tare să merg. Și-n momentul ăla a murit tata și n-am mai putut. Dup-aia a venit Bac-ul…

De la 18 ani, m-a luat viața… De fapt, m-a luat de la 15, ce să mai! Nu, m-a luat de la opt! (*Râdem.*)

Dar ce făcea Naum? Eu lucram la un plafar în perioada aia. Și dădeam și meditații ca să iau meditații, în fine, multe lucruri… Începuse vara și aveam nevoie de bani mai mulți și în weekend lucram și la cofetăria de lângă plafar. Și Naum stătea lângă. Stătea chiar pe-acolo, în zona aia, la Ștefan cel Mare. Și venea la șeful meu și făcea: „Țiganca aia să dea la actorie! C-o bag în pizda mă-sii, m-ați auzit?" Recunosc că mă bucura enorm. Și recunosc că eu n-am apucat să învăț nimic la Pod. A fost, așa, întâlnirea vieții. Un om m-a văzut, puțin m-a văzut, și a văzut ceva în mine.

A murit tata, am dat Bac-ul la o lună după. Colegii mei care picaseră Bac-ul ziceau: „Tu ești fericită, ai intrat la două facultăți…" Și cum stăteam eu acolo, în plafarul meu, între ceaiuri, am zis: „Băi, eu trebuie să dau la actorie". Și mi-am luat niște poezii, mi-e și rușine să mă gândesc ce mi-am ales, și m-am dus la admitere nepregătită de cineva. „Frate, n-am nicio șansă, dar trebuie să mă duc să încerc."

A fost ceva divin la examen. Actrița Mihaela Sârbu (Papi) m-a pus să cânt și atunci mi-am adus eu aminte de un cântec pe care mi-l cânta tata când eram mică. Și când am ajuns la versurile „Vino, fata mea, să te-ncalțe ea", a fost cascadă de lacrimi.

Când s-au dat rezultatele erau „Popescu – admis. Ionescu – admis. Șerban – resp… ăă, admis!" La ultima probă, aia cea mai grea, am zis: „Eu o să fac ce vreau. Că dacă mă iau după mituri… *Îmbracă-te în fustă! Nu te uita la ei!* Oricum o să pic. Fac ce simt eu, vreau să încerc, pentru că altfel n-o să dorm". Am intrat cu notă foarte mare, știu că eram în primii zece.

Încrederea mea a pălit în fața colegilor mei de grupă. Îi vedeam mult mai *artsy*. Făcuseră vioară, făcuseră balet. Meritau să fie acolo. Eu veneam din cu totul altă lume. Mi-am înghețat un an la una dintre celelalte două facultăți, gândindu-mă că poate mă duc acolo. Că ei merită mai mult decât mine. Deși îi iubeam! Iubeam și clădirea, atingeam balustrada… (*Râde.*)

Primul meu examen a fost extrem de greu. Pentru că trebuia să fii tu și să arăți cum e în camera ta din gesturi și priviri. Eu n-am avut camera mea, singură, până la 23 de ani. Și eram: „Ce să v-arăt, cum e la cămin? Ce să vă arăt? Noroiul meu, abisul meu?"

M-a ajutat foarte tare Papi – nu era profa mea –, dar verile aducea profesori de afară și mă lăsa să plătesc cu țârâita și cu foarte multe reduceri, ca să pot să vin și eu la cursurile lor. Și ea m-a ajutat să văd că poate totuși există și alte metode, și alte lumi.

Îi mai datorez foarte mult și doamnei de la cămin, care începuse să se preocupe de mine. Ea m-a încurajat să dau la New York University, la Tisch School of the Arts. Am făcut o casetă, am rugat un tip de la Film să mă înregistreze și am spus două monoloage: Eliza Doolittle și *Vrăjitoarele din Salem*.

Am început, în școală la UNATC, să am dorința asta să-mi scriu propriile monoloage, pentru examenele de vorbire… Niște pași timizi, care de multe ori erau striviți. De unii profesori erau descurajați, de alții erau încurajați. Unii ne spuneau: „Băi, să scrieți!" Alții: „Cine te crezi tu?" Cu bune și cu rele, asta a fost școala.

În 2009, am avut șansa să merg la New York, unde am putut să mă exprim. Aveam un curs, unde făceam spectacolașe de cinci–șase minute. Proful ne dădea niște teme extrem de largi și noi trebuia să facem ceva *too short to suck*. Ăla a fost primul moment când am încercat să dramatizez ceva din viața mea. Și am primit încurajare.

M-am întors la București. Am făcut un *street performance* exact când Madonna venise în concert și era huiduită (pentru că afirmase pe scenă că romii din Europa de Est sunt discriminați), exact în zilele alea. Lumea îmi zicea: *O să te bată oamenii pe stradă.*

Spectacolul ăla a fost un prim pas foarte timid pentru mișcarea de artă politică romă de la noi.

Eram o ciudățenie. Nu aveam la cine să mă uit, să văd cine ar fi făcut asta înaintea mea, în țară. Mă uitam în teatrele de stat și nu regăseam nicio poveste care să aibă mesaj social. Mă uitam la televizor și nu găseam nicio poveste care să ne reprezinte. Nu prea semăna cu nimic din ce trăiam eu ce se dădea despre romi pe la revelioane, în care ne imitau niște români într-un fel grotesc. (*Râde.*) Crescând, n-am avut niciun model de femeie romă, în afară de mama mea.

Apoi am ajuns la Timișoara, la International Roma Arts Festival, și directorul festivalului mi-a zis: *Hai, nu vrei să faci un spectacol?* Și-am făcut un spectacol foarte timid, în care construiam împreună cu oamenii din sală curtea mea de spoitori. Toți primeau un fel de carton, pe care era desenată o casă. *Tu ești tanti Veta, casa ta e de beton! La tine nu plouă.* Apoi începeau casele de chirpici. Ultima era a mea, lângă veceu, mormanul de gunoaie… Dup-aia le povesteam cum e pentru mine să trăiesc în curtea aia.

Au venit oameni care-mi spuneau: „Vorbești și despre mine"

99

Tât am crescut, am trecut prin aventuri imense în viața noastră de familie – ne-am pierdut casa, evacuări, chirii peste chirii, am ajuns într-o curte de spoitori în care nu aveam apă, m-am întâlnit cu familia mea tradițională, eu urându-mi identitatea foarte mulți ani… M-am ascuns de colegii mei de generală, să nu le spun unde stau.

Scriam în jurnale de la opt ani. Jurnalele sunt pentru mine un mod de a fi acasă. Am început așa: *Ești fată, ești romă, și urmează să spui o poveste feministă despre ceva neplăcut.* Despre a fi sărac, despre a locui într-o casă de chirpici. Să fii atât de transparent în fața oamenilor, într-o lume în care noi ținem atât de mult la aparențe și la etichete, și să spui: *Eu nu am știut ce înseamnă apa caldă.*

Întotdeauna am încercat să spun lucrurile astea cu multe nuanțe și să nu-mi exploatez propria comunitate. Lucru la care nu se gândesc mulți. Se cred artiști politici și atât.

Declar… era prima piesă feministă romă cu mesaj politic. Știu oameni care nu-mi sunt prieteni care-au văzut-o și de șase ori. Știau spectacolul mai bine decât mine. Mă atenționau dacă am spus ceva diferit. Au venit oameni care-mi spuneau: *Vorbești și despre mine. Eu sunt gay. Deci să spui cu curaj, da?*

Recunosc că erau părți peste care nu puteam să trec de plâns. Și mă înecam și reluam. Și asta pentru că îi investisem și pe oamenii cu care-am lucrat cu cel mai important lucru din viața mea: povestea mea.

Să începi genul ăsta de mișcare artistică – nu o faci ca să apari în ziare, ci pentru că știi că ai o poveste de spus

99

Declar… a fost o poveste foarte inocentă, și în același timp curajoasă, care nu a rămas fără repercusiuni asupra mea și a familiei mele. Atunci când am început piesa, ziarele scriau: *Ce e fata asta care a venit pe scenă și spune despre viața ei?* Eu vin dintr-o familie tradițională de romi, din partea tatălui, dar apăream pe scenă îmbrăcată în negru, fără să prezint nicio obiectificare a noastră, gândindu-mă întotdeauna foarte, foarte atent la elementele pe care le prezint, la simbolistică. M-am dus pur și simplu în negru și spuneam doar: *Eu asta sunt. Și doare aici, aici, aici.*

Și spuneam și cum a fost mama la închisoare și cum am trăit eu fără ea… Și acest lucru mă făcea cunoscută în ziare, dar periclita siguranța noastră. A mea și a familiei mele. Pentru că se afla că mama mea are cazier, era riscul de a nu avea unde să stăm. Mama mea

ascundea ziarele în care apăream. A trebuit să cred foarte mult în ceea ce fac, ca să-mi asum că pun în pericol locul unde stau – care nu ne aparținea. Era pur și simplu o cameră de 2 pe 2 și mama mea făcea curat în bloc.

Eu i-am citit mamei textul de la *Declar...* și plângea foarte tare. Că lucrurile astea sunt foarte dureroase și niciodată vindecate complet, mai ales pentru o mamă Leoaică. Nu există ceva mai important pentru ea decât copiii ei. Și ea este cel mai important om din viața mea. Și cel mai puternic pe care-l știu. Spectacolul ăsta e un elogiu pentru ea.

Cred că i-a fost greu să-mi spună „mă deranjează ceva". Era 2009, ea abia se întorcea acasă din închisoare. Rudelor și astăzi le e greu să-mi zică ceva, având în vedere că am fost singură atâția ani și m-am ținut pe picioare. Așa că era și greu să ne reconectăm. Eu căutam amintirea ei într-un om care era astăzi altul. Și ea la fel.

Cred că niciuna dintre noi nu și-a imaginat că spectacolul va ajunge atât de mare. Eu credeam – și ea credea – că va fi într-un subsol, undeva, pe întuneric, cinci oameni, în fine, „E, ce-o să fie!"

A fost impresionant, având, în același timp, toate presiunile a ceea ce-nsemna să spui povestea asta. Și apoi am început să cresc și să fac lucrurile cât pot eu de bine. Am devenit din ce în ce mai conștientă de faptul că *reprezint*. Și că trebuie să o fac nu în orice fel.

Credeam și simțeam – am și acum același sentiment – că un mod pozitiv de a schimba niște lucruri dureroase e să le dau puțină lumină, prin a le împărtăși cu alții. Și prin, sper eu, a-i face pe alții să vină mai aproape de noi, romii, să ne vadă umani.

Nu începi genul ăsta de mișcare artistică în niciun caz ca să apari în ziare, ci pentru că știi că ai o poveste de spus. Simți că altfel nu se poate. Eu am avut o nevoie. Dintr-o nevoie am început să scriu și acum dintr-o nevoie a trebuit să încep să regizez. Pentru că trebuia să fie viziunea mea. A mea, de femeie romă, cu experiențe trăite pe pielea mea, și sperând să spun povești ale strămoșilor mei.

Alina Șerban și Oana Rusu, după o reprezentație cu *Marea rușine*

Am avut de luptat cu cinismul meu, dar UK-ul mi-a dat foarte multă forță. Când m-am întors de acolo, pentru mine era normal să vorbesc despre strămoși. Acolo era o întrebare destul de normală în cercul meu de prieteni cam din toată lumea: *So, where are your ancestors from?* Și eu eram: *Ăăă, păi... Ăăă. Lăsați-mă să mă gândesc.* Am fost întrebată inclusiv: *Ești din India? Ăăă, păi... ăăă. Lăsați-mă să mă gândesc.* La urma urmei, puteam să fiu o simplă romăncă. Dar iată că identitatea romă nu e ceva ce se voalează.

Când am venit în România, mi-a luat ceva să păstrez ce construisem acolo. Să mă întorc în țară și să zic: *Dintre toate problemele noastre, eu mă apuc să vorbesc despre sclavie.* (*Râde.*) Mi-am pus de foarte multe ori problema asta: *Să spun povestea asta acum? Are sens? Incit? Ce fac? Cum fac?*

Cu *Marea rușine* am mai vrut și să trec de la teatrul documentar la *a face* teatru. M-am întrebat: *Eu chiar scriu? Ce-nseamnă asta?* Mă întrebam dacă ăsta e jurnalism. Eu nu vreau să spun lucrurile numai cum au fost. Vreau să-ți arăt impresia mea artistică asupra

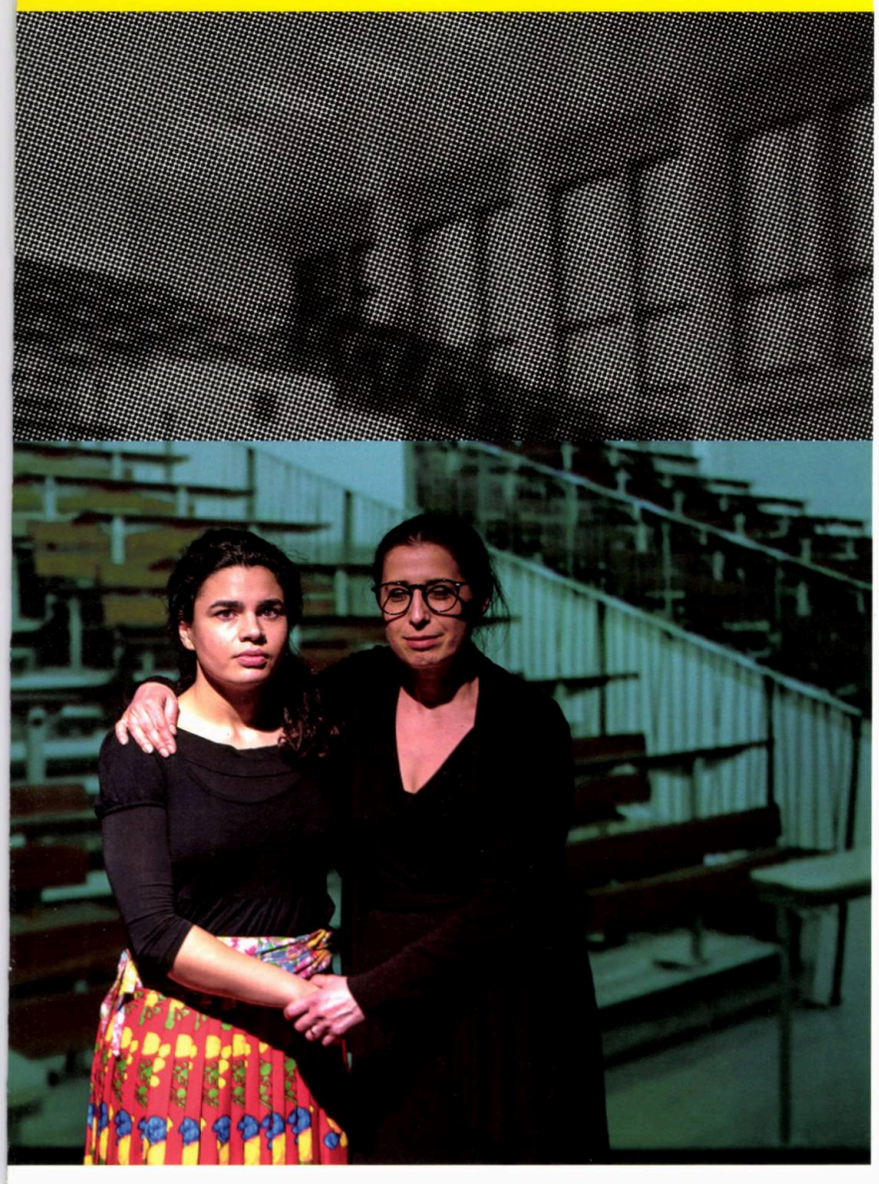

lucrurilor. Cum îmbrac eu acea informație? Altfel, sunt sigură că putem să facem zece piese dacă stăm aici și înregistrăm povești și facem din ele dialoguri. Dar miza mea e mult mai mare.

Chiar dacă nu o cunosc pe tipa romă de lângă mine, cu ea împart un sentiment pe care nu-l împart cu altă fată, neromă

Am citit mult, am început să caut imagini în capul meu și tot nu știam cum să fac asta. Și știu că-ntr-o seară, efectiv am visat piesa. Jur. Tema centrală e rușinea – o rușine istorică, dar mai ales o rușine individuală, a fiecăruia în parte.
Am vrut ca personajele astea să spună lucruri pe care noi le spunem cu greu. E foarte greu să spui *iartă-mă*. E foarte greu să spui *mă doare*. E foarte greu să spui *te iubesc*. E foarte greu ca o femeie romă să renunțe la tot pentru un bărbat și să spună *Eu nu mai sunt romă* – ceea ce eu n-aș putea să fac. Să facă ce nu pot eu să fac în realitate. Să vorbească despre faptul că noi, romii, suntem foarte diverși. Cu toate astea, mă identific cu sentimentul de respingere pe care-l resimțim ca grup. Chiar dacă nu o cunosc pe tipa romă de lângă mine, eu cu ea împart un sentiment pe care nu-l împart cu altă fată, neromă. Eu și ea o să ne recunoaștem. E un contract nescris între noi uneori. Voiam să arăt solidaritatea dintre noi. Îmi pasă foarte mult să ne ridicăm unele pe celelalte. Înainte de premieră, o luam pe actrița Oana Rusu de mână, mă uitam în ochii ei și-mi curgeau lacrimile. Pentru că eram împreună nu doar fizic. Eram două femei rome pe scenă.

Cum stăteam noi, actorii, în cabină înainte de spectacol, foarte emoționați – simțeam că nu e chiar orice piesă. Pentru că alții nu au mai fost pe scenă ca romi să-și spună povestea. Povestea lor și a strămoșilor lor. Și noi tremuram de frică. Că vrem să facem bine, că suntem limitați, că suntem obosiți. Că… toate neajunsurile noastre umane. Le-am spus: *Suntem împreună. Nimeni nu este singur. Piesa asta este susținută de noi toți. Astăzi, pe 20 februarie (de Ziua Dezrobirii), noi avem onoarea de a simți în spatele nostru foarte multe suflete. Pentru ei trebuie să găsim puterea să spunem povestea asta.* Când am ridicat ochii, a fost incredibil. Spațiul fizic parcă nu mai exista.

Lumea mereu mi-a spus: *În sfârșit, ți s-a auzit și ție vocea!*

A fost foarte emoționant când am plecat de la spectacol. Era ceva de genul: *Toată lumea aia a venit să vadă ceva ce eu am făcut. Ceva ce nu exista până acum.* E interesant, dezbrăcăcios, așa, să vezi că ai invitat lumea să vadă ceva ce ai inventat tu.

Sunt conștientă acum că munca mea îmi aparține și e viziunea mea – romă. Și vine împreună cu munca multor oameni. Dar se pornește de la mine spre ei. E Alina care a crescut.
Proiectul *Marea rușine* face parte dintr-o campanie mai mare, care vreau să se numească *(R)Evoluție Culturală*. Prin campanie, propun ca în mediile *mainstream* să vedem mai multe voci diverse. Pentru că, în momentul de față, în spațiile de stat – corectează-mă, te rog, dacă greșesc – vezi povești care țin strict de majoritari. Miza mea este mare: vreau o revoluție culturală în majoritari. Noi, cu toții, trebuie să ne auzim poveștile împreună, nu separați.

Vreau să fac pasul ăsta din independent în mediile vizibile, unde oamenii n-o să fie de acord cu mine. Îmi doresc ca piesa să fie acolo unde deranjează și oamenii să iasă din sală și să spună: *Nesimțito!*

Exagerez, dar ce vreau să spun e că, din 2009–2011 încoace, am generat public. Un drum la care fiecare pas e câștigat cu muncă, înțelegând responsabilitatea mea artistică de a reprezenta, e ceva ce iau foarte în serios. Totul e chestionat înainte să apară în piesă, astfel încât să-mi chestionez propriile privilegii, pe care le am față de alte rome. De ce țin eu să spun povestea aia? E OK ca eu s-o spun? E etic pentru mine să spun povestea aia în felul ăla? Ce beneficii am eu de pe urma acelei povești? Tot felul de întrebări, pe care toți artiștii care spun povești despre alții ar trebui să și le pună. La întrebarea reprezentării nu există un răspuns simplu.

De la *Declar pe proprie răspundere* până azi au apărut mulți artiști. Mulți au început să spună public că sunt romi. A crescut interesul pentru diversitate. Nu puteți spune că nu puteți să aveți un sociolog rom, că nu puteți să lucrați cu istorici, psihologi, actori, scriitori romi.

Dacă vorbești cu o clasă de liceeni, stai și le explici identitatea romă în mii de feluri. Dacă mă duc la Facultatea de Asistență Socială, n-am să rog oamenii să nu-mi spună *țigancă*. N-am să fac *babysitting* cu adulți. N-am să explic unor artiști așa-zis politici niște lucruri de bun-simț. Că fac proiecte despre romi fără romi. Greșeli pe care le pot face și eu. Dar evit cât pot de mult.

Să ai conștiință politică probabil că ține de lucruri în primul rând omenești. Dacă părinții tăi îți spun că nu trebuie să arunci cu piatra în nimeni, pentru că nici tu nu ești perfect, începi la școală sau în parcul în care te joci cu alți copii să fii de partea altora care sunt mai slabi. Și asta începe din copilărie, când nu tăceam când se-ntâmpla ceva. Eu eram apărătoarea fetelor. Așa că feminismul meu – și al mamei mele, care nu a făcut facultate – este un feminism care nu are definiții pretențioase: este ideea că eu sunt cineva și am o demnitate, că vreau să fiu respectată pentru ceea ce sunt și că nu voi lăsa în preajma mea să fie alții tratați mai prejos decât sunt ei ca oameni.

Am familia mea, de oameni cu foarte multe experiențe. Astea îți deschid ochii. Sau îți deschid alți pori. Îmi dau legitimitate să spun: „Știi, eu pot să vorbesc într-o comunitate tradițională. Pot să spun despre cum e să ai pe cineva în închisoare. Despre cum e să ai în familie pe cineva cu probleme de sănătate mintală".

O să-ți spun despre niște lucruri pe care nu mi-e ușor să le fac publice, așa că o să parafrazez niște idei de proiecte. Lumea mereu mi-a spus: *În sfârșit, ți s-a auzit și ție vocea!* Cândva voi face o trilogie de scurtmetraje care să se numească *Bune intenții*. Eu am trăit multe situații în țară a căror victimă am fost. Nu mi-e ușor să vorbesc despre ele. Și pe asta au și mizat. Și încă mizează pe faptul că nu se știe. Au fost atât de grave, încât era să nu mai creez. În schimb, ce e luminos e că eu am mai multe lucruri de spus și le voi spune, în felul meu artistic. Scuză-mă că sunt așa eliptică. Încă nu pot să vorbesc. În schimb, e bine că vocea mea există.

Și apoi, Alina mică se duce în fața unui munte și muntele spune: *Stați, că mă mut.*

Pe 22 aprilie 2018, *Marea rușine* a devenit primul spectacol regizat și scris de o femeie romă care a intrat în repertoriul unui teatru de stat din România, la Excelsiorul bucureștean. Tot în 2018, Alina a fost pe covorul roșu la Cannes, cu lungmetrajul *Seule à mon mariage* (r. Marta Bergman), în care joacă rolul principal.

Ioana Pelehatăi e reporter la Scena9. Citește poezie, ascultă manele și post-punk și are convingerea de nezdruncinat că toți oamenii sunt buni.

5 septembrie 1991. Mâncam bomboane cu scorțișoară în Dupont Circle, în dimineața rece, căutând lucruri de fotografiat.
Mircea Cărtărescu, *Jurnal I. 1990–1996*

Scena9

Continuă să citesti
pe scena9.ro.

„România e pe ultimul loc în Europa la cheltuieli pentru cultură."
→ 14

„Iată-mă, în slip, plonjând într-o sală mare, cu o audiență numeroasă și avocați agitați."
→ 34

„Băi, gândește dracului cu mintea ta, că de-aia ești făcut om."
→ 44

„Am avut mai mult noroc decât mulți alții și am putut părăsi dictatura. Dar ea nu m-a părăsit."
→ 135

ăpare
ntru

„Mereu o să vezi Soarele cum arăta acum opt minute. În trecut."
→ 81

„Mă săturasem de *training*-urile lor, în care eram învățați cum să ne protejăm în cazul în care cineva trăgea cu arma în campus."
→ 90

Li

„E ciudat cum ne vine mai ușor să credem că trăim dintr-o întâmplare."
→ 193

„Viața unui limbaj pe internet e scurtă și intensă."
→ 158

„Dar uite, îți trimit ceva cu adevărat important care se termină în zâmbet."
→ 125

„În țara lui mango, ananas, papaya, maracuja, granadilla, eu caut mere și pere."
→ 92

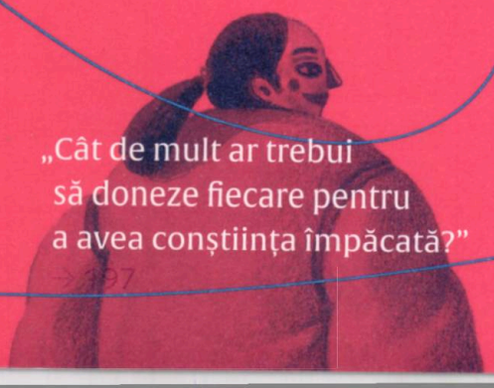

„Cât de mult ar trebui să doneze fiecare pentru a avea conștiința împăcată?"
→ 197

„Dacă nu aș lucra în fiecare zi, m-aș holba la abis."
→ 182

„Cu mașina, drumul de la Chișinău la Iași durează trei ore. Pe jos, cu o mămăligă de 150 de kilograme trasă după tine, îți ia cam 6 zile."
→ 66

„Era romantic, pentru că noi eram în clasa a opta când a început bombardamentul și din martie până în septembrie n-am mers la școală."
→ 171

Klndn

„A primit sarcina să fotografieze un muncitor care tocmai se întorsese din Africa. L-a întrebat cum a fost acolo, dar omul a dat din umeri și a zis doar: *O fost*."
→ 142

„Ne tragem sufletul pe pluta de oglinzi din ce în ce mai fragilă a Facebook-ului."
→ 154
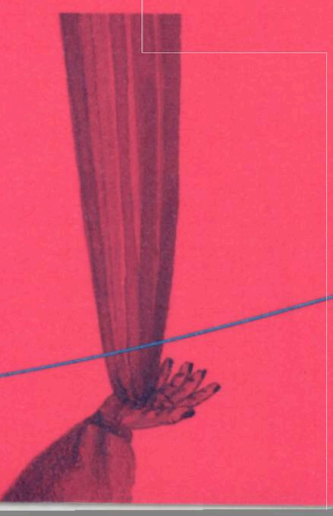
„Cititul îți dezvoltează creierul."
→ 123